

ปีที่ 6 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนในโรงเรียนสังกัดเทศบาล ซึ่งปัจจุบันมีจำนวน 5 โรง คือ โรงเรียนเทศบาลวัดน้อย (เทศบาล 1) โรงเรียนเทศบาลวัดคูหาสวรรค์ (เทศบาล 2) โรงเรียนเทศบาลวัดท่ามะปราง (เทศบาล 3) โรงเรียนเทศบาลวัดธรรมจักร (เทศบาล 4) และโรงเรียนเทศบาลวัดพันปี (เทศบาล 5) มีโรงเรียนที่สามารถขยายโอกาสเปิดสอนนักเรียนได้ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนเทศบาลวัดธรรมจักร และโรงเรียนเทศบาลวัดพันปี โรงเรียนเทศบาลทั้ง 5 โรง สังกัดกองการศึกษาเทศบาลเมืองพิษณุโลก

ผลจากการสัมภาษณ์ นายจรรยา บุญเกิด ผู้อำนวยการกองการศึกษาเทศบาลเมืองพิษณุโลก เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2543 ได้ข้อเท็จจริงบางประเด็นที่มีแนวโน้มว่าจะสามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ได้แก่ ประชาชนในชุมชนย่อยอื่น นอกเหนือจากชุมชนประชาธิปไตยและชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองได้โดยอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรทางการศึกษา จากกองการศึกษา สำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลก และบุคลากรจากโรงเรียนเทศบาลทั้ง 5 โรง เพราะปัจจุบันมีบุคลากรทางการศึกษาในกองการศึกษา รวมทั้งสิ้น 22 คน ประกอบด้วย นักบริหารการศึกษาระดับ 8 จำนวน 1 คน นักบริหารการศึกษาระดับ 7 จำนวน 1 คน ศึกษาพิเศษระดับ 5 จำนวน 2 คน สารวัตรนักเรียนระดับ 6 จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่สนับสนุนการระดับ 6 จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่สนับสนุนการระดับ 4 จำนวน 1 คน และยังมีเจ้าหน้าที่ธุรการ 3 คน เจ้าหน้าที่พิมพ์ดีด 2 คน เจ้าหน้าที่พนักงานการเงินและบัญชี 2 คน และลูกจ้างประจำอีก 6 คน นับเป็นกำลังที่เข้มแข็งสามารถบริหารจัดการและติดตามดูแลการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดเทศบาลอย่างทั่วถึง

ส่วนบุคลากรทางการศึกษาที่สังกัดตามโรงเรียนเทศบาลต่าง ๆ เฉลี่ยครูหนึ่งคนต่อจำนวนนักเรียน 24 คน จำแนกได้ดังนี้ โรงเรียนเทศบาล 1 มีครู 27 คน นักเรียน 681 คน โรงเรียนเทศบาล 2 ครู 26 คน นักเรียน 807 คน โรงเรียนเทศบาล 3 ครู 34 คน นักเรียน 401 คน โรงเรียนเทศบาล 4 ครู 46 คน นักเรียน 931 คน และโรงเรียนเทศบาล 5 ครู 16 คน นักเรียน 372 คน รวมจำนวนครูทั้งสิ้น 149 คน นักเรียนทั้งสิ้น 3,192 คน

สถานภาพเด็กนักเรียนในโรงเรียนเทศบาลทั้ง 5 โรง ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ขาดแคลนฐานะยากจน เด็กที่มีฐานะดีจะไปเรียนโรงเรียนที่มีชื่อเสียงที่สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ผู้ปกครองของเด็กส่วนใหญ่ค้าขายร้อยละ 50 รับราชการทหารและรับราชการร้อยละ 30 และรับจ้างทั่วไปอีกร้อยละ 30 โรงเรียนต้องจัดบริการอาหารเสริม คือ นมและอาหารกลางวัน

สถานภาพของครูที่สังกัดโรงเรียนเทศบาล จบการศึกษาปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ระดับปานกลางถึงระดับดี มีความพร้อมในการสอน และพึงพอใจที่จะเลือกอยู่ในสังกัดเทศบาลมากกว่าอยู่ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ เนื่องจากได้รับผลประโยชน์ในด้านการพัฒนาศึกษาอบรม ได้รับสวัสดิการด้านการเดินทางโดยจ่ายเพียงครึ่งราคา และได้รับบำนาญเพิ่มจากปกติถึงร้อยละ 25 ส่วนความก้าวหน้าในหน้าที่การงานก็เป็นตามระเบียบเช่นเดียวกับข้าราชการครูที่สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติทุกประการ ประกอบกับโรงเรียนเทศบาลที่มีความเจริญและสะดวกสบาย ข้าราชการครูที่สังกัดเทศบาลจึงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสะดวก และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมาไม่ปรากฏการวิ่งเด่นโยกย้าย เว้นแต่ย้ายตามครอบครัวไปปฏิบัติราชการในท้องที่อื่น

ด้านงบประมาณ โรงเรียนในสังกัดเทศบาลจะได้รับงบประมาณสองทาง คือ จากงบประมาณแผ่นดิน จะได้รับงบประมาณทุกอย่างเหมือนโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ เช่น นม อาหารกลางวัน หนังสือ สมุด เสื้อผ้า และวัสดุรายหัว ซึ่งปัจจุบันให้รายละเอียด 200 บาท นอกจากนี้ยังได้งบประมาณจากเทศบาลเป็นค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ ตลอดจนค่าวัสดุครุภัณฑ์ และค่าใช้สอย

เฉพาะงบประมาณที่ห้องสมุดได้รับนอกจากได้รับจากสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปีละประมาณ 7,000 บาท เหมือนโรงเรียนสังกัดประถมศึกษาจังหวัดทั่วไปแล้ว โรงเรียนสังกัดเทศบาลจะได้งบประมาณสนับสนุนให้ห้องสมุดอีกปีละ 100,000 บาท โดยให้ปีละ 1 โรงหมุนเวียนกันไปอย่างทั่วถึง

ด้วยงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรอย่างเพียงพอ ทำให้ครูอาจารย์สังกัดโรงเรียนเทศบาลมีโอกาสฝึกอบรมบ่อยครั้ง ทั้งเป็นการอบรมที่กองการศึกษาจัดขึ้นเอง และส่งไปร่วมประชุมสัมมนาร่วมกับหน่วยงานอื่น เช่น การอบรมเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน การสร้างสื่อและอุปกรณ์การส่งเสริมความรู้พื้นฐาน เช่น คอมพิวเตอร์ ภาษาอังกฤษ เป็นต้น ค่าใช้จ่ายในการอบรมหรือประชุมสัมมนาของกองการศึกษา สำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลก เป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด

ด้านพฤติกรรมการอ่านของนักเรียนโรงเรียนเทศบาล แม้ว่าผลสัมฤทธิ์ด้านการเรียนกลุ่มวิชาต่าง ๆ จะผ่านการประเมินในเกณฑ์ดี และมีค่าเฉลี่ยไม่แพ้โรงเรียนระดับดีในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด แต่เมื่อดูพฤติกรรมการอ่านของเด็กโดยทั่วไปแล้ว พบว่าเด็กส่วนใหญ่ไม่รักการอ่าน ส่วนสาเหตุที่เด็กไม่รักการอ่านนั้นอาจเป็นเพราะถูกครูบังคับให้อ่านในสิ่งที่ไม่อยากอ่าน พ่อแม่ผู้ปกครองไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแล ขาดตัวอย่างที่ดี ครูก็ไม่สามารถทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ตลอดจนปัญหาที่ห้องสมุดไม่มีหนังสืออ่านที่เหมาะสมซึ่งปัญหานี้ผู้อำนวยการกอง

การศึกษา นายจรรยา บุญเกิด ยอมรับว่าต้องมีการปรับปรุงแก้ไข และส่งเสริมให้เยาวชนรักการอ่านเป็นการเร่งด่วนต่อไป

นอกจากการจัดการศึกษาดังรายละเอียดข้างต้นแล้ว การพัฒนาบุคลากรภาพชีวิตของประชาชนในเขตเทศบาลที่คณะเทศมนตรีวางนโยบายไว้อีกด้านหนึ่ง ก็คือ การส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนด้วยการบริการราคาถูก หรือบริการแบบให้เปล่า สนับสนุนการบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน ปัจจุบันเทศบาลเมืองได้มีสถานบริการสาธารณสุข ตั้งอยู่ที่ถนนประชาอุทิศ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างชุมชนประชาอุทิศและชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก สถานบริการสาธารณสุขเทศบาลเมืองพิษณุโลกแห่งนี้ได้รับงบประมาณจากเทศบาลปีละประมาณ 100,000 บาท และจะได้รับงบประมาณจากโรงพยาบาลพุทธชินราชเพิ่มอีกปีละ 100,000 บาท เนื่องจากสถานบริการสาธารณสุขแห่งนี้เป็นตัวกรอง (O.P.D.) คนไข้ ได้แก่ โรงพยาบาลใหญ่ เป็นการแบ่งเบาภาระของโรงพยาบาลพุทธชินราชในแง่ที่ไม่ต้องรับคนไข้ไว้ดูแลเองทั้งหมด

ผลจากการสัมภาษณ์พยาบาลวิชาชีพ รักษาการหัวหน้าสถานบริการสาธารณสุข เทศบาลเมืองพิษณุโลก เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2541 พบว่า คนไข้ที่มาใช้บริการส่วนใหญ่เป็นประชาชนจากชุมชนประชาอุทิศและชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก อีกส่วนหนึ่งมาจากชุมชนอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียง เช่น ชุมชนไชนานุภาพ ชุมชนบ้านคลอง ชุมชนหลังศาล เป็นต้น คนไข้ส่วนใหญ่จะเดินมา มีจำนวนน้อยที่โดยสารรถประจำทางและมีพาหนะมาเอง ผู้สูงอายุมาใช้บริการบ่อยที่สุดเพราะใกล้บ้าน ยาราคาถูกกว่าร้านขายยาและพยาบาลใจดี บางคนให้เงินค่ารถกลับบ้านและแบ่งอาหารให้กลับไปรับประทาน ส่วนประชาชนทั่วไปนิยมมาใช้บริการเพราะมีบัตรสงเคราะห์ ไม่ต้องเสียเงิน หมอและพยาบาลแนะนำดี รักษาโรคตามอาการแล้วหายเร็ว

ปัจจุบันสถานบริการสาธารณสุขแห่งนี้ มีพยาบาลวิชาชีพ 4 คน ลูกจ้างประจำ 2 คน ลูกจ้างชั่วคราว 4 คน พนักงานขับรถ 1 คน รวมทั้งสิ้น 11 คน เคยมีแพทย์ประจำ แต่เมื่อปีที่ผ่านมา นายแพทย์ผู้นี้ลาศึกษาต่อ สัปดาห์ละประมาณ 2-3 วัน จะมีแพทย์จากสาธารณสุขจังหวัดมาตรวจรักษา แม้ว่าสถานบริการสาธารณสุขนี้จะประสบปัญหาด้านขาดบุคลากรทางการแพทย์ แต่ก็ได้ทำให้ความนิยมหมดไป แต่กลับมีคนไข้ใหม่เพิ่มขึ้น ในระยะครึ่งปีหลังระหว่างเดือนกรกฎาคม - กันยายน 2541 มีคนไข้ใหม่ 531 ราย และระหว่างเดือนตุลาคม - ธันวาคม 2541 มีคนไข้ใหม่ 406 ราย

นอกจากงานตรงรักษาตามอาการของโรคแล้ว ภายในสถานบริการแห่งนี้ยังมีงานควบคุมโรคติดต่อทางน้ำ งานสุขภาพจิต งานโรคไม่ติดต่อ งานรับส่งผู้ป่วยต่อ งานอนามัยโรงเรียน

ที่ให้บริการนักเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ทั้งสังกัดเทศบาล สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัด และสังกัดกรมสามัญศึกษา

งานประชาสัมพันธ์ กองแผนงานและวิชาการ เทศบาลเมืองพิษณุโลก (2540 : 13-17) ได้ระบุว่า โครงการสำคัญยิ่งอีกโครงการหนึ่งของเทศบาลเมืองพิษณุโลก คือ โครงการพัฒนาเมืองหลักเป็นโครงการที่กระทรวงมหาดไทยและสำนักงานให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศออสเตรเลีย (AIDAB) ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ และบริษัทที่ปรึกษาร่วมกันดำเนินการ ทำการศึกษาความเป็นไปได้โครงการพัฒนาเมืองหลักรอบที่สอง ประกอบด้วยเทศบาลที่เป็นเมืองหลัก 8 แห่ง คือ พิษณุโลก นครสวรรค์ อุตรธานี ชลบุรี สุราษฎร์ธานี หาดใหญ่ ภูเก็ต และราชบุรี วัตถุประสงค์ของโครงการมีเพื่อแก้ไขปัญหาความไม่เพียงพอของสิ่งสาธารณูปการปรับปรุงระบบบริหารและการเงิน การคลังของเมืองหลัก เพิ่มขีดความสามารถในการดำเนินการและบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ และสร้างสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และสร้างงานในเมืองหลักเหล่านี้ มีโครงการพัฒนา 6 โครงการ คือ โครงการระบบกำจัดขยะ (PT-SW-1) โครงการระบบระบายน้ำด้านตะวันออกของเมือง (PT-D-1) โครงการระบบระบายน้ำพื้นที่กลางเมือง (PT-D-2) โครงการระบบประปา (PT-WS-1) โครงการระบบถนนสายหลักด้านทิศใต้ และโครงการระบบสะพานข้ามแม่น้ำและถนนเชื่อมต่อ (PT-RB-4) เฉพาะโครงการระบบสะพานข้ามแม่น้ำและถนนเชื่อมต่อตามแผนพัฒนาเมืองหลักเป็นโครงการใหญ่ที่ใช้งบประมาณดำเนินการทั้งสิ้น 218,000,000 บาท เป็นโครงการก่อสร้างถนนขนาด 6 ช่องจราจร พร้อมท่อระบายน้ำและสะพานข้ามแม่น้ำน่านขนาด 4 ช่องถนน 2 ช่องจราจร (กว้างสุดไม่เกิน 6 ช่องจราจร) ปรับปรุงทางแยกรวมความยาว 2,000 เมตร ความก้าวหน้าของโครงการนี้ได้มีประกาศกฤษฎีกาเวนคืนอสังหาริมทรัพย์โดยประกาศใช้ราชกิจจานุเบกษา และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 9 ตุลาคม 2539 ขณะนี้อยู่ระหว่างเตรียมการดำเนินการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์

โครงการระบบสะพานข้ามแม่น้ำน่านและถนนเชื่อมต่อโครงการมีผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก และชุมชนประชาอุทิศ เนื่องจากแนวสะพานใหม่ขนาดใหญ่พุ่งตรงมาจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านผ่านแม่น้ำน่านมาลงกลางพื้นที่ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก และผ่านกลางระหว่างชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกกับชุมชนประชาอุทิศ ตัดออกจากชุมชนไชยานุภาพบรรจบกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 อันเป็นเส้นทางคมนาคมจากภาคกลางสู่ภาคเหนือ การพัฒนาครั้งสำคัญนี้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่สุด ที่กระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกและชุมชนประชาอุทิศ เริ่มต้นตั้งแต่รับรู้เรื่องโครงการ การรังวัดปักแนวถนน

ตลอดจนการเวนคืน แนวถนนจะผ่านที่ดิน ที่อยู่อาศัยของใครมาน้อยเพียงใดย่อมเกิดผลกระทบทั้งสิ้น

ปัจจุบันเทศบาลนครพิษณุโลกได้จัดรูปแบบการปกครองท้องถิ่น โดยมุ่งหวังให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและการพัฒนาให้มากที่สุด จึงได้ดำเนินการจัดตั้งชุมชนย่อยภายในเขตเทศบาลเมืองขึ้นรวมทั้งสิ้น 43 ชุมชน ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2538 เป็นชุมชนเก่าแก่ชุดแรกที่จัดขึ้นเพราะเทศบาลมองเห็นความพร้อมและความสามัคคีของหมู่คณะว่าสามารถมีส่วนร่วมในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่นได้

พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มาตรา 11 “เทศบาลนคร ได้แก่ ท้องถิ่นชุมนุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไป โดยราษฎรเหล่านี้อยู่นานแน่นเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามพันคนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร ทั้งนี้มีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อื่นต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้ และซึ่งมีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นเทศบาลนคร พระราชกฤษฎีกานั้นให้ระบุชื่อและเขตของเทศบาลไว้ด้วย” ในปัจจุบันเทศบาลเมืองพิษณุโลกมีจำนวนประชากรตามข้อมูลเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2541 ทั้งสิ้น 90,314 คน มีพื้นที่ในความรับผิดชอบ จำนวน 18.26 ตารางกิโลเมตร และความหนาแน่นของราษฎรเฉลี่ยจำนวน 4,946.002 คนต่อตารางกิโลเมตร

ส่วนสถิติรายได้จริงไม่รวมเงินอุดหนุน 3 ปีงบประมาณย้อนหลังมีดังนี้

ปีงบประมาณ 2539 จำนวน 172,239,239.66 บาท

ปีงบประมาณ 2540 จำนวน 179,269,556.94 บาท

ปีงบประมาณ 2541 จำนวน 192,520,982.73 บาท

เทศบาลเมืองพิษณุโลกเป็นหนึ่งใน 12 เทศบาลเมืองที่มีคุณสมบัติเข้าหลักเกณฑ์การเปลี่ยนแปลงสถานะจากเทศบาลเมืองเป็นเทศบาลนคร ซึ่งตามรัฐธรรมนูญใหม่ของไทย เทศบาลจะมีอำนาจบทบาทหน้าที่มากขึ้นกว่าเดิมมาก โดยเฉพาะกับการขยายพื้นที่เขตเทศบาลออกไปจากเดิม ซึ่งอาจจะยุ่งยากในขั้นตอนของการดำเนินการ แต่คงไม่เกินความสามารถของคณะผู้บริหารที่เข้ามาทำงาน เทศบาลจะมีอำนาจหน้าที่ที่คล้ายคลึงกับเทศบาลเมือง แต่มีความแตกต่างที่เห็นได้ชัด คือ จะต้องมีความสมาชิกเทศบาลเพิ่มมากขึ้นจากเทศบาลเมืองมี 18 คน เทศบาลนครจะมี 24 คน และจำนวนเทศมนตรีจะมีถึง 4 คน เพื่อให้การทำงานครอบคลุมและรวดเร็วมากขึ้น ที่สำคัญที่สุดคณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่พนักงานเทศบาลทุกคนจะต้องทำงานหนักและมากขึ้นตามไปด้วย

ศักยภาพของชุมชนเทศบาล

ชุมชนย่อย หมายถึง ชุมชนในเขตเทศบาลที่มีประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกันโดยมีสภาพพื้นที่หรือภูมิศาสตร์ร่วมกัน เช่น แนวเขตถนน ตรอก ซอย อาคารเรือนเป็นแถวเดียวกัน เช่น หมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ คณะผู้บริหารเทศบาลชุดปัจจุบันให้ความสำคัญของการมีชุมชนเป็นอันมาก ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา รวมทั้งได้รับการดูแลช่วยเหลือจากเทศบาลเมืองพิษณุโลกอย่างทั่วถึงและรวดเร็ว ปัจจุบันมีชุมชนย่อยในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกถึง 43 ชุมชนที่ผ่านมาทางเทศบาลได้เข้าไปดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนมากมาย อาทิ การสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย การจัดทำบัตรสุขภาพ การฝึกอบรมวิชาชีพ การอบรมป้องกันยาเสพติดที่จะระบาดในชุมชน การจัดงานชุมชนสัมพันธ์ การปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพชีวิต การส่งเสริมทักษะการบริหารงานชุมชน เป็นต้น

บทบาทและหน้าที่ของเทศบาลนั้นจะมีลักษณะเหมือนกับการทำงานของรัฐบาลกลางเกือบทุกประการ มีภาระในการดูแลเรื่องสาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน สิ่งแวดล้อม สุขภาพชีวิตของประชาชน การศึกษา วัฒนธรรม การท่องเที่ยวสนันทนาการต่าง ๆ ให้กับประชาชนทุกคน ซึ่งเป็นผู้ที่เลือกตั้งคณะผู้บริหารเข้ามาทำงาน ผลแห่งความสำเร็จจะต้องสามารถพัฒนาท้องถิ่นให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม

การทำงานตามแนวนโยบายหลักที่ทางคณะผู้บริหารให้ไว้กับประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่ของชุมชนย่อยต่าง ๆ นั้น มุ่งเน้นให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบายมากขึ้นกว่าเดิม ถนนทุกสายจะต้องเป็นสีดำ ไฟฟ้าต้องมีครบและมีแสงสว่าง น้ำประปาต้องใสสะอาดและไหลแรงทั่วทุกพื้นที่ การทำงานในพื้นที่ของชุมชนถ้าได้รับความร่วมมืออย่างดีแล้ว ความหมายของพิษณุโลกเมืองน่าอยู่ก็จะเป็นจริงได้ ซึ่งจะดูจากสภาพแวดล้อมของชุมชน คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเด็กจนถึงคนชราจะต้องมีวงจรการดำเนินชีวิตที่ดี มีศักยภาพที่จะปกครองตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยมีคณะกรรมการชุมชนทำงานแก้ไขปัญหาลึก ๆ น้อย และมีเทศบาลเป็นพี่เลี้ยงที่จะคอยช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาลึก ๆ ให้

ในปีงบประมาณ 2542 เทศบาลได้กระจายเงินงบประมาณชุมชนหลายด้านเพื่อพัฒนาพร้อม ๆ กันทุกเรื่องทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนในชุมชน ศักยภาพความพร้อมของเมืองพิษณุโลกที่เกิดจากผู้บริหารระดับท้องถิ่น ทำให้มีองค์กรจากต่างประเทศหลายองค์กรให้ความสนใจ และส่งผู้เชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาเมืองเข้ามาให้ความช่วยเหลือ เช่น โครงการร่วมมือไทย – เยอรมัน (GTZ) ที่เข้ามาช่วยเหลือด้านการกำจัดขยะแบบฝังกลบ องค์การยูนิเซฟที่เข้ามาพัฒนาด้านการจัดการศึกษาของโรงเรียนเทศบาลเมือง

พิษณุโลก และล่าสุดคือการได้รับความร่วมมือจากกลุ่มเวิร์ลด์แบงก์โดยประเทศญี่ปุ่นได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมเป็นพี่เลี้ยงในการวางแผนยุทธศาสตร์พัฒนาเมืองในระยะ 5 ปีข้างหน้า

สภาวะพื้นฐานของชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก เป็นชุมชนหนึ่งในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2537 เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ห่างจากสำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลกไม่ถึง 1 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนประชาอุทิศทางทิศเหนือ ส่วนทิศใต้ติดต่อกับหมู่ที่ 10 ตำบลวัดจันทร์ตะวันตก ทิศตะวันออกติดกับถนนวังจันทร์ ซึ่งเป็นถนนเลียบริมฝั่งแม่น้ำน่าน และทิศตะวันตกติดกับถนนไชนาภาพที่ตัดออกสู่ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 อันเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสายหลักจากภาคกลางสู่ภาคเหนือ

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีราษฎรมาตั้งถิ่นฐานทำกินมาหลายชั่วอายุคน เพราะบริเวณนี้เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ ที่มีดินดำน้ำชุ่มเหมาะแก่การทำไร่ ทำนา และเพราะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ในฤดูน้ำหลากในหน้าฝน น้ำจากแม่น้ำน่านจะไหลบ่าท่วมพื้นที่เป็นบริเวณกว้างอยู่ระยะหนึ่งจึงลดลงเนื่องจากน้ำไหลลงสู่ทางตอนใต้ ทำให้บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมีพื้นดินอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากกระแสน้ำได้พัดพาซากพืชและซากสัตว์มาทับถมไว้ บริเวณนี้จึงเหมาะแก่การปลูกพืชผักล้มลุกประเภทต่าง ๆ เช่น ผักสวนครัว ข้าวโพด ถั่วลิสง มันแกว ชาวบ้านนิยมใช้เวลาว่างช่วงนี้จับจองพื้นที่ริมแม่น้ำปลูกพืชผักกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ที่เหลือจากรับประทานก็เก็บขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่จำเป็นอย่างอื่น

ผลจากการศึกษาเอกสารรายงานการวิจัยโครงการประเมินสถานภาพองค์ความรู้จังหวัดพิษณุโลก (2541 : 13-15, 183) ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึกได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก

1. ลักษณะทางกายภาพ ชุมชนวัดจันทร์มีลักษณะทางกายภาพจำแนกได้ดังนี้

1.1 **สภาพภูมิประเทศ** ชุมชนวัดจันทร์มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ระดับสูงต่ำของพื้นที่ไม่เท่ากัน บางตอนลาดต่ำเป็นแอ่งน้ำ ทุ่งนา บริเวณริมแม่น้ำไหลลงไป เป็นดินอ่อน ยุบตัวได้ง่าย ระบายน้ำได้ดี บางตอนเป็นพื้นดินเตี้ย ๆ ที่มีความลาดชันเพียงเล็กน้อย หากไม่สังเกตจะมองเห็นเป็นที่ราบเสมอกัน เว้นแต่ในฤดูน้ำหลากฝนตกหนัก มีน้ำท่วมขังจึงจะเห็นระดับของพื้นดินที่สูงต่ำไม่เท่ากันชัดเจน เป็นแหล่งน้ำและดินที่อุดมสมบูรณ์

1.2 ลักษณะภูมิอากาศ มีฝนตกชุกสลับกับแห้งแล้ง มีลมมรสุมพัดผ่านอุณหภูมิลดลงเฉลี่ยต่อปี 27.32 องศาเซลเซียส ปริมาณฝนตลอดปี 1330 มิลลิเมตร ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยตลอดปีร้อยละ 72 มี 3 ฤดู คือ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน

1.3 ดินและสภาพดิน สภาพดินเป็นกลุ่มดินนาและดินไร่ ซึ่งเป็นลักษณะของดินตามริมฝั่งแม่น้ำในเขตอำเภอเมืองพิษณุโลก จัดเป็นกลุ่มดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง เพราะเกิดจากการทับถมของตะกอนถ้ำน้ำยุคเก่าและยุคปัจจุบัน เป็นดินที่เหมาะสมแก่การทำนา ทำไร่ เช่น ปลูกข้าว ปลูกผลไม้ ประเภทมะม่วง ขนุน น้อยหน่า ละมุด และกล้วย สภาพดินมีการระบายน้ำดี

1.4 แหล่งน้ำ เดิมพื้นที่บริเวณนี้ใช้ในการเกษตร เช่น ทำนา เลี้ยงสัตว์ อาศัยแหล่งน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลัก เนื่องจากไม่สามารถใช้แหล่งน้ำจากชลประทานได้ เพราะอยู่ห่างไกลคลองส่งน้ำ นอกจากนี้ก็อาศัยแหล่งน้ำใต้ดิน ซึ่งมีปริมาณมากตามบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน สามารถขุดบ่อน้ำมาใช้เพื่อการเกษตรได้

2. สภาพพื้นฐานของชุมชน เนื่องจากเป็นชุมชนที่เริ่มบุกเบิกแผ้วถางที่ทางแล้วจับจองเป็นกรรมสิทธิ์กันมานานแล้ว ชาวบ้านรุ่นแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจึงพยายามช่วยเหลือตัวเองทุกวิถีทาง และหาหลักประกันความปลอดภัยมั่นคงให้แก่ตนเองมากที่สุดด้วยวิถีทางของปัจเจกชนในวัฒนธรรมของชาวบ้านที่พึ่งพาตนเองไปพร้อม ๆ กับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยรวมกลุ่มกันดำเนินกิจการต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อให้อยู่รอดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาพร้อม ๆ กับการพัฒนาประเทศ

3. ลักษณะประชากร ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเป็นชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่กระจัดกระจายเป็นบริเวณกว้าง จำนวนบ้านเรือนตั้งอยู่บนถนนสามสาย คือ ถนนวังจันทร์ ถนนประชาอุทิศ และถนนไชนาภาพ ทั้งอยู่ครอบคลุมบริเวณหลังวัดจันทร์ตะวันตกอีกกลุ่มหนึ่ง จำนวนครัวเรือนที่เป็นบ้านเรือนราษฎรจริง ๆ ไม่รวมอพาร์ทเมนต์ และหมู่บ้านจัดสรรมีจำนวนทั้งสิ้น 166 ครัวเรือน 231 ครอบครัว มีประชากร 1,086 คน เป็นชาย 507 คน หญิง 579 คน ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างทั่วไป ทำนา รับราชการ เลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่มีที่ดินและบ้านเป็นของตนเอง ที่เช่าบ้านอยู่และอาศัยผู้อื่นอยู่มีจำนวนน้อย สรุปข้อมูลด้านประชากร อาชีพและกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ดังตารางต่อไปนี้

ประชากรชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก จำแนกตามอายุ อาชีพ และกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

จำนวนคน / ครัวเรือน / ครอบครัว และอัตราส่วนร้อยละ								
อายุ	จำนวน	ร้อยละ	อาชีพ	ครัวเรือน	ร้อยละ	กรรมสิทธิ์ในที่ดิน	ครอบครัว	ร้อยละ
0-5 ปี	94	8.65	ค้าขาย	40	24.09	เป็นของตนเอง	202	87.44
6-10 ปี	86	7.91	รับจ้าง	82	49.39	เช่าที่ปลูก	1	0.43
11-15 ปี	112	10.31	ทำนา	6	3.61	เช่าอาศัย	9	3.89
16-20 ปี	121	11.14	รับราชการ	35	21.08	เป็นผู้อาศัย	17	7.35
21-30 ปี	209	19.24	เลี้ยงสัตว์	3	1.80	อื่น ๆ	2	0.86
31-40 ปี	178	16.39						
40-60 ปี	192	17.67						
60 ปีขึ้นไป	94	8.65						
รวม	1086	100		166	100		231	100

จากตารางพบว่า จำนวนประชากรที่เป็นเด็กที่ควรอยู่ในวัยเรียน คือ อายุระหว่าง 0-20 ปี มีถึงร้อยละ 38.01 ส่วนคนวัยทำงานที่มีอายุตั้งแต่ 21-60 ปี มีร้อยละ 53.3 และผู้สูงอายุมีร้อยละ 8.65 ส่วนด้านอาชีพพบว่า มีราษฎรประกอบอาชีพรับจ้างสูงถึงร้อยละ 49.39 รองลงมาคือ ค้าขายร้อยละ 1.80 นอกจากนี้ยังพบว่าในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกมีผู้มียกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเองสูงถึงร้อยละ 87.44 ผู้เช่าอาศัยร้อยละ 3.89 อื่น ๆ และเช่าที่ปลูกอีกเพียง 3 ครอบครัว รวมกันแล้วคิดเป็นร้อยละ 1.29

4. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเดิมมีพื้นที่ทำไร่ ทำนา เป็นบริเวณกว้าง พื้นดินอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำจากฝนและแหล่งน้ำใต้ดินมีเพียงพอทำให้ได้ผลผลิตเพียงพอในการยังชีพ ทั้งยังสามารถขายข้าวเปลือกแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าที่จำเป็นอย่างอื่นได้ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ นอกจากข้าวแล้วยังมีหน่อไม้ มันประเภทต่าง ๆ เช่น มันเชือก หรือ มันทำช้าง และมันเส้า น้ำผึ้ง และต้นโตนด ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก นอกจากทำนาแล้ว ยังมีอาชีพทำน้ำตาลสดและน้ำตาลโตนดกันทุกครัวเรือน เพราะบริเวณนี้เต็มไปด้วยป่าตาล พื้นที่รกร้างไปด้วยไม้ยืนต้นนานาชนิด ทั้งไม้เนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง ที่สามารถนำมาก่อสร้างอาคารบ้านเรือน ทำเครื่องใช้ไม้สอย ไม้ไผ่ที่มีหนาแน่น ตัดขายให้ผู้มีที่อยู่อาศัยในเรือนแพ นำไปทำแพอาศัยได้ลำละ 5-10 บาท

นอกจากนี้ในทุ่งนายังอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ปลานานาชนิด ชาวบ้านขายได้ทั้งปลาสด ปลาเค็ม และปลาร้า ในแม่น้ำน่านเป็นแหล่งปลาที่ไม่มีวันหมดสิ้น ชาวบ้านสามารถทำขายได้ทั้งปลาได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ เป็นสินค้าที่ขายดี เพราะเป็นปลาแม่น้ำ เนื้อหวาน รสชาติดี เป็นที่นิยมของผู้บริโภค

เนื่องจากชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกมีทุ่งนากว้างขวาง สามารถใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ประเภทหมู ไก่ เป็ด และวัว ควายได้เป็นอย่างดี นอกจากชาวบ้านจะเลี้ยงเองแล้ว ยังมีพวกแขกอินเดียมาเช่าที่ทำฟาร์มเป็นที่เลี้ยงควายเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน และปุ๋ยจากมูลค่าช่วยให้พื้นดินอุดมสมบูรณ์ สร้างความสมดุลให้แก่ระบบนิเวศ ชาวบ้านยังสามารถนำมูลสัตว์เหล่านี้มาทำปุ๋ย บำรุงสวนผัก สวนผลไม้ให้เจริญงอกงามได้อีกด้วย

บริเวณริมฝั่งแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยที่กระแสน้ำพัดพามาทับถมไว้ในฤดูน้ำหลาก พอน้ำลดระหว่างเดือนธันวาคมถึงเดือนพฤษภาคม ชาวบ้านนิยมปลูกพืชหมุนเวียนบริเวณริมแม่น้ำได้อย่างสะดวก เพราะอยู่ใกล้แม่น้ำตักรดเป็นผักปลอดสารพิษที่ขายได้ราคาดี ชาวบ้านเพียงแต่ถอนล้างน้ำไว้ก็จะมีคนมารับซื้อ เป็นพืชผักที่ได้รับความนิยมสูง

นอกจากนี้ผลผลิตจากตาลโตนดที่ได้เป็นน้ำตาลสดหรือนำมาเคี่ยวเป็นน้ำตาลปี๊บ ทำเป็นถัวย ๆ ก็ได้รับความนิยมสูง เนื่องจากเป็นน้ำตาลธรรมชาติ ปราศจากการขัดสีและใส่วัตถุเจือปน กลายเป็นสินค้าพื้นบ้านที่ขายได้ราคาดี เป็นที่นิยม ชาวบ้านหาขายตามตลาดและแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร หรือหาขายตามถนนก็จะขายได้หมดทุกวัน

ชาวบ้านเก่าแก่ยังรู้วิธีการทำกระแซ่ที่ได้จากการหมักน้ำตาลสดที่ขายไม่หมด หรือไม่อยากขาย แต่อยากแปรรูปเป็นสินค้าประเภทอื่นที่มีรายได้ดีกว่าด้วยการนำน้ำตาลหมักทิ้งไว้ในโอง ด้วยวิธีการอย่างง่าย ๆ คือ นำเปลือกมะเกลือมา่างไฟจนหอมเหลือง หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ลงไปน้ำตาลสด ปิดฝาทิ้งไว้ประมาณ 7 วัน ก็จะได้กระแซ่ที่มีรสชาติดีจำหน่าย ขวดละ 5-10 บาท ปัจจุบันราคาสูงขึ้นกว่าสมัยก่อนมาก

ลักษณะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางเศรษฐกิจคงสภาพเช่นนี้นับร้อยปี แม้ทรัพยากรบางส่วน เช่น ป่าจะถูกทำลายบ้างก็ยังไม่ถึงขั้นรุนแรง เนื่องจากไม่มีผู้แย่งกันใช้มากนัก ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2505 เมื่อรัฐได้ตัดถนนประชาอุทิศ ต่อจากหน้าโรงเหล้าไปถึงสามแยกวัดจันทร์ตะวันตก เชื่อมต่อกับถนนวังจันทน์ที่ตัดเลียบริมแม่น้ำ และด้านแยกทางขวาดัดถนนผ่านชุมชนทั้งสามสาย มีผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยทำกินอย่างสงบในละแวกนั้นทันที เมื่อมีนายทุนเข้ามาในพื้นที่และมองเห็นว่าบริเวณนี้จะกลายเป็นทำเลทอง

ในไม่ช้า เนื่องจากอยู่ใกล้ความเจริญ เส้นทางคมนาคมสะดวก ประกอบกับกลุ่มนักธุรกิจนายทุน เหล่านี้รู้แผนการพัฒนาเมืองล่วงหน้าว่าเมืองจะขยายออกทางตำบลวัดจันทร์และตำบลบ้านคลอง จึงได้ทุ่มทุนกว้านซื้อที่ดินครั้งใหญ่ ชาวบ้านที่เคยอาศัยตั้งรกรากยุคก่อน ๆ ก็ล้มตายไปมาก เหลือแต่คนรุ่นหลังที่มีวัฒนธรรมกึ่งชนบทกึ่งเมือง ประกอบกับในระยะหลังพื้นที่ทำเกษตรกรรมแห้งแล้ง มีน้ำไม่เพียงพอ บางปีฝนตกน้อย และนาบริเวณนี้อยู่ห่างคลองส่งน้ำ อาศัยเพียงน้ำฝนกับแหล่งน้ำใต้ผิวดินใช้ในการเพาะปลูก ซึ่งไม่เพียงพอ ประสบความเดือดร้อนจนต้องขายวัวควายที่เคยใช้งานไป และเปลี่ยนเป็นใช้รถไถด้วยเครื่องจักรแทน พื้นดินที่แห้งแล้งอยู่แล้วยิ่งบอบช้ำหนักกว่าเก่า เพราะขาดปุ๋ยบำรุง หลายครอบครัวทิ้งทุ่งนาร้างเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ เมื่อประสบโอกาสมีนายทุนเสนอราคาที่ดินให้สูงกว่าปกติ หลายตระกูลจึงเทขายให้นายทุนกันอย่างไม่มียั้งคิด บางตระกูลขายที่ทั้งแปลงจำนวนหลายสิบไร่ด้วยราคาเพียงไม่กี่พันบาท ได้เงินก้อนมาแบ่งปันกัน ซื้อรถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์ใช้ ถ้าไม่พอก็ขายที่แปลงที่เหลือจนหมด ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจใหม่จนเงินทองที่ได้มาหมดไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเงินหมด หมดที่ดิน คนกลุ่มนี้ายหน้าไปจากแผ่นดินชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกตั้งแต่นั้น

ผลของการพัฒนาครั้งสำคัญนี้ชาวบ้านที่หลุดพ้นวังวนของความผันผวนทางเศรษฐกิจที่รุกคืบเข้ามาทุกทิศทางให้ทัศนะในเรื่องความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“สมัยก่อน ทำนาได้ข้าวมาก็เอาลงเรือไปขายลงที่ทำเรือเขียว ไปขึ้นที่ทำเรือแดง ผังโน้น สีข้าวที่โรงสีบ้านผู้ใหญ่ เรือข้ามปากที่โรงสีก็มี นั่งเรือข้ามปากกันทุกวัน”

“หน่อไม้จี่ หน่อเดียวต้มได้ตั้งหม้อใหญ่ ปู ปลาหาได้ทั้งในนา ทั้งในน้ำ กินกันไม่หมด เหลือขายได้ คนชอบซื้อ”

“เรือดูดทราย ดูดทรายริมตลิ่งไปขาย ตลิ่งพังหมด เดียวนี้ไม่มีแล้วที่ปลูกหอม ผักชี”

“ถนนเข้ามา รถเข้ามา คนเก่าหายไป คนใหม่เข้ามา ไม่ถึง 40 ปีหรอก วาบ ๆ วาบ ๆ จนไม่รู้อะไรเป็นอะไร”

หลังจากเหตุการณ์พัฒนานานสามสายนี้แล้ว เศรษฐกิจของชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกก็เปลี่ยนโฉมหน้าไป ทุ่งนาร้างถูกแผ้วถางถมทับกลายเป็นที่จัดสรร หมู่บ้านจัดสรร ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็หันไปทำมาหากินแบบอื่น ๆ เช่น ค้าขาย รับจ้าง เป็นอาชีพที่ไม่ถนัด แต่ก็ต้องกัดฟันทำ เพราะไม่มีทางเลือกอื่น

ที่ดินที่ยังไม่เปลี่ยนมือหรือยังคงเหลือไว้ให้ลูกหลานซึ่งมีไม่มากนัก ปัจจุบันชาวบ้านจะไม่ขายให้ใคร แบ่งให้ลูกหลานเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียว

กัน ถ้าเป็นบ้านเรือนสมัยก่อนนิยมสร้างเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง ใช้วัสดุก่อสร้างที่คงทนถาวร ถ้าเป็นบ้านสมัยใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นตึกหรือห้องแถวสองชั้น สามชั้นปลูกอย่างประหยัดเนื้อที่ ใช้วัสดุประเภทอิฐ หิน ดิน ทราบ เป็นไม้เฉพาะวงกบประตูหน้าต่างเท่านั้น แม้โครงสร้างหลังคาซึ่งเดิมใช้ไม้เนื้อแข็ง แต่ปัจจุบันใช้โครงสร้างที่เป็นเหล็กแทน เนื่องจากไม้กลายเป็นวัสดุที่หายาก

ชาวบ้านที่ยังมีที่ดินเหลืออยู่ก็มิได้ทำไร่ ทำนาดังเดิม ผู้มีอาชีพทำนามีจำนวนน้อย ที่ยังคงทำอยู่ก็คือ น้ำตาลสด และน้ำตาลจากต้นตาลโตนด ซึ่งปัจจุบันเหลือน้อยลงทุกวัน เพราะชาวบ้านนิยมโค่นมาทำบ้านเรือนและเครื่องใช้ ซึ่งขายกันต้นละประมาณ 200-400 บาท เท่านั้น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ติดถนนมักประกอบอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่รับจ้าง ก่อสร้าง แบกหาม รับจ้างบริการทั่วไป รายได้ไม่แน่นอน มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ไม่มีเงินออม มีภาระหนี้สิน แหล่งเงินกู้ที่สำคัญ คือ ญาติพี่น้อง พ่อค้านายทุน และธนาคารพาณิชย์ สัดส่วนการใช้จ่ายในครอบครัวประมาณร้อยละ 70 หมดไปกับค่าอาหาร ที่เหลืออีกร้อยละ 30 เป็นค่าเล่าเรียน บุตร ค่าพาหนะในการเดินทาง ค่ายารักษาโรค ค่าเสื้อผ้า และของฟุ่มเฟือยอย่างอื่นแทบไม่มีเลย ค่าใช้จ่ายเพื่อพักผ่อนท่องเที่ยวมีน้อยมาก ส่วนใหญ่ชาวบ้านทั่วไปจะหาความสำราญจากรายการโทรทัศน์

5. ลักษณะทางด้านสังคม ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกหมู่บ้านตาดายายจะรักใคร่สามัคคีกันมาก พี่พาคอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้แทบทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานแต่ง งานบวช งานศพ ตลอดจนการขอแรงปักดำ เกี่ยวข้าว ชาวบ้านจะลงแรงหมุนเวียน ช่วยกันจนเสร็จฤดูเก็บเกี่ยว เป็นการใช้แรงงาน ช่วยเหลือกันโดยมิได้คิดมูลค่าเป็นเงินตรา แต่เป็นธรรมเนียมของผู้ให้वानหรือเจ้าของไร่นา ที่ต้องจัดหาอาหารทั้งคาวหวานเลี้ยงจนอิ่มหน้าสำราญเป็นพิเศษ อาหารที่นำมาประกอบส่วนใหญ่เป็นผักในนา ปลาในหนอง มันกระซากหรือมันเส้าที่มีชุกชุม หามาทำขนมหวานรับประทานได้

สังคมของชาวบ้านยุคก่อนพัฒนาและก่อสร้างถนน รูนุกเบิกมีตระกูลใหญ่ประมาณ 12 ตระกูล แต่ละตระกูลจะรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ไม่มีการแก่งแย่งอำนาจหรือทรัพยากรกันแต่ประการใด ต่างเคารพในสิทธิ์ของกันและกัน การใช้ทรัพยากรก็ใช้วิธีแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ โดยถือว่าป่าและแม่น้ำเป็นสมบัติของส่วนรวม จะมีทะเลาะเบาะแว้งกันบ้างในกรณีรุกล้ำเขตแดนที่ดินของกันและกัน คนรุ่นเก่า ๆ จึงแก้ปัญหาด้วยการปลูกพืชยืนต้น ประเภทต้นตาลเป็นแนวเขตแดนของตน เพื่อป้องกันการบุกรุกถ่วงล้ำ ที่ดินแปลงใดไม่มีหลักปักแดนหรือไม่ยืนต้นเป็นที่สังเกตก็มักถูกเพื่อนบ้านรุกล้ำเข้ามาครั้งละเล็กน้อย จนเมื่อครั้งวัดตรวจสอบบางรายพบว่าที่ดินของตนหดหายไปโดยรอบหลายไร่ เกิดเป็นกรณีพิพาทที่ต้องอาศัยผู้อาวุโสช่วยไกล่เกลี่ย เป็นที่สังเกตว่าที่ดิน

จำนวนหลายร้อยไร่ที่ชาวบ้านทั้ง 12 ตระกูลที่ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกนั้นไม่มีใครในละแวกใกล้เคียงไม่รู้จัก เนื่องจากแต่ละตระกูลสะสมบารมีและมีเครือญาติบริวารแตกแขนงออกไปมากมาย เช่น ตระกูล “คมคง” คนรุ่นปู่เป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นที่นับถือของคนทั่วไป มีที่ดินไม่มากนัก เป็นตระกูลที่นิยมส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ ปัจจุบันในตระกูลนี้รับราชการมาก ตระกูล “มีสุขโช” มีที่ดินมากมายหลังวัดจันทร์ตะวันตกจนถึงชุมชนประชาอุทิศ ตระกูล “อยู่บ้านคลอง” มีที่ดินในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเป็นผืนกว้างไปจดตำบลบ้านคลอง ตระกูล “เขี้ยววัดจันทร์” มีที่ดินมหาศาลและเป็นตระกูลเดียวที่ยังคงรักษาผืนนาไว้ได้มากที่สุด นอกจากนี้ยังมีตระกูล ดีอ่ำ ลอยพูน เอมกมล มิ่งภูนา หอมกลิน หม่นมัน ศิลปศาสตร์ และตระกูลมีสัตย์ ทุกตระกูลใหญ่ทั้ง 12 ตระกูล ต่างแข่งขันกันส่งบุตรหลานเรียนหนังสือและรับราชการ ปัจจุบันบุตรหลานของคนในตระกูลเหล่านั้นยังคงอาศัยอยู่ในชุมชน เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ลูกหลานหลายคนซึ่งเป็นคนรุ่นหลังยังคงสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษ ทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน และริเริ่มกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ในชุมชนได้หลายกิจกรรม เนื่องจากชาวบ้านศรัทธาในบรรพบุรุษของคนในตระกูลใหญ่เหล่านี้ อันเป็นอาณิสสที่ตกทอดมาถึงลูกหลาน

ลักษณะทางด้านสังคมของชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก จึงมีลักษณะเป็นปึกแผ่นมั่นคง ผังรากลึกและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มต่อไปนี้

“รู้จักกันหมด ใครเป็นใคร พวกผู้ใหญ่ปรองดองกันดี เด็ก ๆ อาจทะเลาะมีเรื่องกันบ้าง แต่ไม่รุนแรง ผู้ใหญ่ห้ามก็เชื่อฟัง”

“อยู่กันเหมือนพี่น้อง ตอนนั้นไปโรงเรียนลำบากต้องเดินลัดป่าไปเป็นทางแคบ แต่ขี่จักรยานได้ มีอยู่ไม่กี่คัน พวกพี่ ๆ ที่โต ๆ ให้น้อง ๆ ข้อนหน้า ข้อนหลัง เทียวละ 3 คนขึ้นไปทั้งที่เชิงสะพานนครสวรรค์ ให้เดินต่อไปเอง แล้วปั่นกลับมารับพวกที่รออยู่หรือยังเดินไปไม่ถึง”

“ตามอย่างกัน บ้านโน้นให้ลูกเรียน บ้านนี้ก็ต้องการให้เรียน อยากให้ลูกหลานสบาย ไม่ต้องทำอะไร ทำนา”

ส่วนคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนในภายหลัง ส่วนหนึ่งเป็นข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ ซึ่งไม่มีปัญหาในการปรับตัว และมีวิถีชีวิตแบบคนในสังคมเมืองที่ไม่จำเป็นก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันมากนัก ส่วนผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยในครอบครัวเดิม ซึ่งอาจเกี่ยวข้องเป็นญาติเป็นเขย เป็นสะใภ้ ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่อื่น ก็จะไม่แสดงบทบาทในสังคม เพียงแต่เฝ้าสังเกตและพยายามมีส่วนร่วมเท่าที่จำเป็น

6. ลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชน จำแนกได้ดังนี้

6.1 ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ภายในชุมชนจะมีกลุ่มคนที่เป็นเครือญาติกันอยู่หลายตระกูล เดิมเคยอาศัยพึ่งพากันระหว่างตระกูลใหญ่ ๆ ทั้ง 12 ตระกูลดังกล่าวแล้ว แต่ภายหลังเมื่อบ้านเมืองเปลี่ยนแปลง ที่ดินที่เป็นสมบัติของตระกูลถูกเปลี่ยนมือ สมาชิกรุ่นหลัง ๆ ของแต่ละตระกูลเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น หรือขายที่ได้ แล้วย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองอื่น ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างตระกูลอ่อนตัวลง ขาดการพึ่งพากันอย่างเก่า เพราะความเจริญด้านปัจจัยต่าง ๆ มีเพิ่มขึ้น คนสามารถช่วยตัวเอง แม้ป่วยไข้อาการหนักก็มีหมอที่โรงพยาบาลคอยช่วยเหลือทันทั่วที่ไม่ต้องพึ่งพาหมอแผนไทยอย่างในสมัยก่อน

สภาพของชาวบ้านในชุมชนวัดจันทรตะวันตก ในปัจจุบันมีลักษณะคล้ายสังคมของคนเมืองมากขึ้น ทุกคนตั้งใจเรื่องการทำมาหากิน มีชีวิตที่ดูเร่งร้อน ไม่ค่อยใส่ใจในเรื่องของผู้อื่น จะยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันก็เฉพาะคนเก่า ๆ ที่มีอายุ 50-60 ปีขึ้นไป ที่ยังมีภูมิหลังและอดีตร่วมกันพอจะรื้อฟื้นความสัมพันธ์ต่อกันไป

6.2 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ชุมชนวัดจันทรตะวันตกที่เคยเป็นชุมชนปิดในอดีต กลายเป็นชุมชนเปิดมีถนนสามสายเป็นเส้นทางเชื่อมสู่ชุมชนภายนอก กระนั้นชาวชุมชนวัดจันทรตะวันตกแท้ ๆ ก็ยังรักจะอยู่อย่างสันโดษ มักจะเป็นฝ่ายปັกหลักอยู่กับที่รอผู้เข้ามาเยือนมากกว่าจะเป็นฝ่ายไปเยือนเขา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ยึดมั่นอยู่ในกรอบและเคยพึ่งพาตนเองมาช้านาน จนกลายเป็นเกียรติภูมิที่ชาววัดจันทรตะวันตกไม่ยอมให้สูญเสียไปง่าย ๆ ดังจะเห็นได้ว่าใครที่จะเข้ามาขอบโดยผลประโยชน์ด้านใดก็ตามมักจะพบท่าทีเมินเฉยเหมือนไม่รับรู้จนนักการเมืองหลายคนเข็ดขยาดและไม่กล้าลงพื้นที่นี้ นอกจากจะใช้กลยุทธ์ให้คนในชุมชนเป็นตัวเชื่อมประสานและค่อย ๆ ชักนำเข้าโดยใช้งานบุญเป็นสื่อ

เทศบาลเมืองพิษณุโลกพยายามใช้กลไกในการสานความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน โดยการจัดประชุมสังฆจร เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนร่วมกับคณะเทศมนตรีก็ได้มาประชุมสังฆจรที่โรงเรียนวัดจันทรตะวันตก คณะกรรมการชุมชนวัดจันทรตะวันตกมาร่วมประชุม ส่วนหนึ่งทำหน้าที่ในฐานะเจ้าภาพอย่างดี สมบูรณ์แบบทุกอย่าง มีการจัดข้าวปลาอาหาร รายการบันเทิงต้อนรับคณะที่สังฆจรมาอย่างตระหนักในหน้าที่ แต่ถ้าไปประชุมที่ประชุมอื่นจะไปเฉพาะผู้นำชุมชนกับเลขานุการชุมชนเพียงสองคนเท่านั้น หากเทศบาลเชิญประชุมก็มักมีผู้นำชุมชนไปประชุมเพื่อฟังเรื่องราวเพียงผู้เดียว เป็นการปฏิบัติตามหน้าที่อย่างสงวนท่าที มิได้ผลิผลไปตามกระแสสังคม

ความคิดเห็นของชาวบ้านในการปฏิบัติตนลักษณะนี้ปรากฏในการให้สัมภาษณ์
ของผู้นำชุมชนและคณะกรรมการบริหารชุมชนดังตัวอย่าง

“ประชุมทุกเดือน ส่วนมากพูดเรื่องเก่า ๆ สร้างความคุ้นเคยกันมากกว่า ความจริง
พวกเรารู้จักกันมาตั้งนานแล้ว”

“พวกเราชอบประชุมแบบชาวบ้าน นั่งมั่ง ยืนมั่งก็ได้ กินข้าวเสร็จแล้วมาคุยกัน
บอกว่าใครทำอะไร เมื่อไร ไม่ชอบพิธีรีตอง”

“ประชุมสัญจรที่ไหน ขออะไรเราก็จัดให้ทุกครั้ง เดือนก่อนจัดตั้งกระบอกลาไป
โชว์”

6.3 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐ รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในชุมชนในรูปของ
การพัฒนาลักษณะต่าง ๆ ด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เริ่มตั้งแต่โครงสร้างด้านพื้นฐาน
เกี่ยวกับไฟฟ้า ประปา ท่อระบายน้ำ ถนนหนทาง ด้านสาธารณสุขอนามัยเกี่ยวกับการกำจัดขยะ
การดูแลหญิงมีครรภ์ทั้งก่อนและหลังคลอดบุตร เป็นต้น ประชาชนชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก
สามารถรวมพลังและผลักดันให้เกิดการพัฒนาในสิ่งที่ชุมชนต้องการได้ตลอดเวลา โดยมีการติดต่อ
ประสานงานกับหน่วยงานของรัฐอย่างเป็นระบบโดยอาศัยฝีมือของผู้มีความรู้ มีความสามารถในการ
ชุมชนเป็นผู้ติดต่อ ซึ่งสืบเนื่องจากชุมชนนี้มีตระกูลดั้งเดิมอยู่หลายตระกูลที่ยังมีชื่อเสียงและเป็นที่
เคารพนับถือของคนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกชุมชน ลักษณะการพัฒนาในชุมชนเป็นการ
พัฒนาที่ได้มาตามคำร้องอย่างเป็นขั้นตอนแล้วใช้วิธีเข้าประสานงานในเชิงรุกเพื่อเร่งให้เกิดผลใน
เชิงปฏิบัติโดยเร็ว อาจมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันบ้างในกรณีที่นักการเมืองท้องถิ่นเข้ามาส
ร้างความสัมพันธ์โดยแอบแฝงมาในหน่วยงานของรัฐ

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐจึงเป็นความสัมพันธ์ตามปกติที่ชุมชนรับ
นโยบายของรัฐมาดำเนินการเพื่อให้บังเกิดผลต่อส่วนรวม เป็นสัมพันธ์ภาพที่ตรงไปตรงมา ไม่มี
อะไรซับซ้อนตามพื้นฐานวัฒนธรรมเดิมของชุมชน

7. ภาวะผู้นำในชุมชน สืบเนื่องจากชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเป็นที่รวมกลุ่มของ
ตระกูลใหญ่ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว รูปแบบของผู้นำในชุมชนนี้มีลักษณะแตกต่างกับชุมชนประชาธิปไตย
เกือบโดยสิ้นเชิง นับตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2537 มีการเลือกประธานชุมชน
ให้ทำงานวาระละ 2 ปี ตั้งแต่ตั้งชุมชนมาปัจจุบันยังเข้าสู่สมัยที่สาม ประธานชุมชนยังคงเป็นคน
เดิม เป็นคนที่ชาวบ้านเลือกจากบุคคลที่เป็นที่เคารพนับถือของคนในสังคม มีลักษณะพิเศษ คือ
เป็นผู้มีอาวุโส มีประสบการณ์มาก มาจากตระกูลใหญ่ในชุมชน มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เป็นที่พึ่ง
ของชาวบ้านได้ ผ่านการบวชเรียนเลื่อมใสในพุทธศาสนา มีน้ำใจกว้างขวาง เสียสละ มีความ

สามารถในการตัดสินใจ มีคุณธรรม เข้มแข็ง เด็ดขาด เป็นผู้นำชาวบ้านได้ เป็นคนกว้างขวาง มีสัมพันธภาพที่ดีกับชาวบ้าน และมีความสามารถในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกได้เป็นอย่างดี

ทักษะของชาวบ้านที่มีต่อภาวะผู้นำในชุมชนปรากฏดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เป็นคนเก่าแก่ที่รู้จักใจชาวบ้านดี มีฐานะเป็นคนกว้างขวาง”

“รู้จักเข้าวัดเข้าวา เข้ากันได้ทั้งกับพระภิกษุสงฆ์”

“มีความรู้ดีหน่อยก็ได้เปรียบเขา เราไม่ได้อยู่แต่พวกเราเหมือนก่อน”

“คนเก่งบ้านเรามีเยอะ เป็นที่พึ่งได้มีตั้งหลายคน ถึงเวลาก็ระดมมาช่วยกันทำงานได้”

จากแนวคิดดังกล่าวชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกจึงมีกลุ่มผู้นำที่มีบุคลิกลักษณะหลากหลาย ทั้งประเภทยึดหยุ่น เด็ดขาด นุ่มนวล โผงผาง นักเลง และธรรมะธรรมโม แต่ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลเก่าแก่ หรือเป็นคนรุ่นใหม่ที่เกิดในตระกูลเก่าแก่ที่ต้องเป็นคนพื้นบ้านเท่านั้น

ในระหว่างกลุ่มผู้นำมีความขัดแย้งกันในเรื่องแนวคิดและกระบวนการทำงาน บางครั้งมองจากภายนอกเหมือนรุนแรงพร้อมจะแตกหัก แต่ลึก ๆ ในความเป็นจริง ๆ พวกเขายังปรองดองกันได้ เพราะสายใยความสัมพันธ์เก่า ๆ ดังคำอธิบายข้อเท็จจริงในการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ตอนเด็ก ๆ ทะเลาะกันทุกวัน ตกเย็นก็ไปเที่ยวเล่นในเมืองด้วยกัน”

“เคยขึ้นเสียงกันตั้งแต่หนุ่ม ๆ สาว ๆ บางครั้งแกล้งก็ยังล้อมั่ว”

“ไม่มีอะไรกันหรอก คนละรุ่น นั่นก็น้องเพื่อนผม”

ด้วยเหตุนี้เองการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนนี้จึงมักรัดหน้าไปพร้อม ๆ กัน ในหลายจุดเนื่องจากผู้นำเหล่านี้มีขอบเขตพื้นที่รับผิดชอบดูแลเป็นส่วน ๆ ไป เช่น ถ้าถนนประชาอุทิศเป็นเขตดูแลของใคร ถนนไชยานุภาพเป็นของใคร ถนนวังจันทร์หรือในวัดใครจะเข้ามาเป็นตัวหลักในการรับผิดชอบ และงานในลักษณะใดที่จำเป็นต้องระดมผู้รู้ผู้สามารถมาทำงานร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย

ภาวะผู้นำในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ประกอบด้วยบุคคลทั้งชายหญิง มีอายุระหว่าง 41-71 ปี มีอาชีพตั้งแต่ทำสวน ทำไร่ ทำนา ค้าขาย รับจ้าง พนักงานรัฐวิสาหกิจ ข้าราชการ ข้าราชการบำนาญ และเป็นแม่บ้าน มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน เป็นข้าราชการ และเป็นประชาชนชาวบ้านธรรมดา

8. กลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและชนชั้น บทบาทของเครือญาติและสายเลือดใน 12 ตระกูลใหญ่ ในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก มีการจำแนกกันอย่างชัดเจนว่าใครเป็นสมาชิกของกลุ่มเครือญาติและใครไม่ใช่ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มเครือญาติมีความหมายสองระดับคือ ระดับแรก หมายถึง เครือญาติทางสายโลหิต และอีกระดับหนึ่ง คือ การเข้ามาเกี่ยว

ดองเป็นเครือญาติ เช่น เป็นเขย เป็นสะใภ้ เป็นบุตรบุญธรรม ระบบเครือญาติในชุมชนวัดจันทร์ ตะวันตกจึงเป็นเหมือนการรวมญาติหรือรวมตระกูลใหญ่เข้าด้วยกัน เนื่องจากลูกหลานของคนในตระกูลแต่งงานกัน เป็นวิธีการควบคุมกำลังคนทางหนึ่งที่มีให้แตกกระจายออกไปนอกกลุ่ม บทบาทของกลุ่มเครือญาติสามารถกำหนดเครือข่ายของแรงงาน สามารถระดมแรงงาน และความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ได้อย่างทันท่วงที เมื่อต้องการความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติในชุมชนนี้ มักปรากฏให้เห็นเสมอว่าตระกูลนี้ชอบทำงานร่วมกับตระกูลนี้ และไม่ถูกกับตระกูลนั้น จึงพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำกิจกรรมร่วมกัน

นอกจากนี้กลุ่มเครือญาติที่มีพลังเหนียวแน่นที่สุดในชุมชนนี้แล้ว แม้แต่กลุ่มอุปถัมภ์ก็ยังโยงใยสัมพันธ์กับคนในกลุ่มนี้ เนื่องจากกลุ่มตระกูลใหญ่บางตระกูลมีฐานะดี สามารถช่วยเหลือจนเจือชาวบ้านที่เดือดร้อนเรื่องเจ็บป่วย เรื่องคดีความ และเรื่องเงินทองในคราวจำเป็นได้ ทำให้ผู้ได้รับความช่วยเหลือเกิดความจงรักภักดี ยอมอยู่ใต้อำนาจของผู้อุปถัมภ์ เช่น ในการทำกิจกรรมพัฒนา ถ้าผู้อุปถัมภ์ไม่นำหน้า ไม่สั่งคนพวกนี้จะไม่ทำ วางเฉยไม่ให้ความร่วมมือ และอาจประพฤติตนเป็นลี้วล้อบริวารที่คอยต่อต้านด้วยวาจาที่สร้างความเสื่อมศรัทธาให้ฝ่ายที่มีเจ้านายหรือผู้ใหญ่ของตน

ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในปัจจุบัน เปลี่ยนโฉมหน้าไปมาก เนื่องจากผู้อุปถัมภ์เองก็มีขีดจำกัดด้านความช่วยเหลือ ไม่สามารถเป็นฝ่ายให้ได้ตลอดไป โดยมีได้มีแรงงานหรือสิ่งใดตอบแทน นอกจากความชื่นชมเพียงประการเดียว ทักษะของผู้อุปถัมภ์ที่จึงเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มต่อไปนี้

“สมัยปู่ย่าตายาย เราช่วยเหลือใครเขาก็จะพยายามแทนคุณ

เอาน้ำพักน้ำแรงมาแลก พ่อแม่ตาย ลูกยังมารับใช้”

“ช่วยคนก็ต้องให้ทั่วถึง ไม่งั้นคนที่เราไม่ช่วยก็กลายเป็นศัตรู”

“คนรุ่นใหม่เปลี่ยนไปมาก คิดแต่จะรับ อย่างวันเกิดเคยจัดเลี้ยงแจกของขวัญ

ปีที่แล้วไม่สบายไม่ได้จัด ทอยยกกันมาต่อว่าทุกวัน”

คิดแต่จะรับ อย่างวันเกิดเคยจัดเลี้ยงแจกของขวัญ

ปีที่แล้วไม่สบายไม่ได้จัด ทอยยกกันมาต่อว่าทุกวัน”

สังคมที่เปลี่ยนไปทำให้ผู้คนชื่นชมในมูลค่ามากกว่าคุณค่า และนี่คือที่มาของระบบอุปถัมภ์อีกรูปแบบหนึ่งที่กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้สร้างให้เกิดขึ้นโดยผ่านคนกลางที่มีความคล่องตัวในการติดต่อประสานคนกลางนี้ เป็นผู้รับอุปถัมภ์จากนักการเมือง พ่อค้า หรือนักธุรกิจรายใหญ่เข้ามาติดต่อกับกลุ่มบุคคลที่ยอมรับความอุปถัมภ์ โดยใช้เงินตราแลกเปลี่ยนทางหนึ่ง ให้

ความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ อีกทางหนึ่ง เช่น ฝากลูกเข้าเรียน ช่วยให้พ้นคดีความ ช่วยงานศพ เป็นต้น

ลักษณะของกลุ่มความสัมพันธ์ในแนวคิดดังกล่าวมาแล้ว เกิดขึ้นหลายลักษณะ นอกจากเกิดจากผู้รับประโยชน์กับผู้ได้ประโยชน์แล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับข้าราชการ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ความสัมพันธ์อย่างหลังนี้อบอุ่นมั่นคง และดำเนินไปด้วยดี โดยเฉพาะถ้าข้าราชการเหล่านั้นเป็นบุตรหลานของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ในแนวคิดก็จะกลายเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอนทันที ตัวอย่างความสัมพันธ์แบบนี้เกิดขึ้นเมื่อรัฐระดมอาสาสมัครตามโครงการรณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือ มีข้าราชการและอาสาสมัครเข้าไปสอนหนังสือชาวบ้านหลายกลุ่ม แต่กลุ่มที่ชาวบ้านต้อนรับและให้ความร่วมมืออย่างดี คือ กลุ่มข้าราชการที่เป็นบุตรหลานของตระกูลใหญ่ดั้งเดิมในชุมชน ดังคำบอกกล่าวของชาวบ้านดังนี้

“คนแปลกหน้าเข้ามาไม่รู้ว่าใครเป็นใคร สู้คนในไม่ได้ เคยเห็นแกั้ววิ่งเล่นตั้งแต่เด็ก”

“เขามาช่วยสอนหนังสือจนมีดคำ ตอนเขากลับไม่มีอะไรให้

นอกจากข้าวหลาม ปลาปิ้ง”

เพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบชนบทที่ต้องดูแลปกป้องตนเองให้ปลอดภัย ในยุคที่ความเจริญยังเข้าไปไม่ถึง ทำให้ความสัมพันธ์ตามแนวนอนแตกตัวอย่างง่ายดาย ในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก จึงมีกลุ่มความสัมพันธ์ที่มีฐานมาจากคนที่มีอุดมคติร่วมกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มงานบุญ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้บางกลุ่มรวมตัวกันขึ้นตามวิถีวัฒนธรรมของชาวบ้าน บางกลุ่มเกิดขึ้นเพราะรัฐยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเหล่านี้มีแกนกลาง มีสมาชิกของกลุ่มและมีการประกอบกิจกรรมของกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้านที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของเทศบาลวางแนวกิจกรรมไว้ให้ว่าทำอะไรบ้าง แต่กลุ่มแม่บ้านในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ซึ่งมีประธานกลุ่มของชุมชนเป็นประธาน กลุ่มของแม่บ้านทั้งหมดที่สังกัดเทศบาลทั้ง 23 ชุมชน จึงสามารถสร้างเครือข่ายงานโยงโยสัมพันธ์ทั้งภายนอกและภายในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปรากฏทัศนคติของแม่บ้านในการสนทนากลุ่ม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ประธานกลุ่มเก่งมาก รู้จักคนข้างนอกเยอะ เดือนหน้านัดรวมตัวกัน ทำขนมเปียกปูน สูตรพิเศษที่ต้อนรับนายกรัฐมนตรี”

“เดือนก่อน เขาก็เชิญผู้เชี่ยวชาญจากข้างนอกมาสอนทำดอกไม้จากขนมปัง”

“งานไหนก็ไม่สนุกเท่างานกาชาด ไปโชว์ผัดไทยขาย ผัดกันจนไหล่โยก”

กลุ่มในแนวนอนอีกกลุ่มที่มีบทบาทต่อชุมชนมาก คือ กลุ่มคณะกรรมการบริหารชุมชนที่มักจะจับกลุ่มเสวนากันอย่างไม่เป็นทางการและวางแผนปฏิบัติงานกันอย่างรอบคอบ ไม่มีการแบ่งหน้าที่ชัดเจนนัก แต่ทุกคนเข้าใจตรงกันว่างานนี้ต้องช่วยกันเต็มที่ เช่น การช่วยแก้ปัญหาโรงเรียนขาดงบประมาณ โดยการจัดงานมิตรภาพอล คนกลุ่มนี้ช่วยกันจำหน่ายบัตร ช่วยให้เป็นครอบครัว ญาติมิตร ชาวบ้าน พ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการ ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก คณะครู และนักเรียนมาช่วยกันจนทำงานเสร็จ สามารถหาเงินสมทบให้แก่โรงเรียนได้เกินความคาดหมาย

9. พื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเป็นชุมชนที่มีความเชื่อและทัศนคติชีวิตแบบชาวพุทธที่เชื่อในเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ และกฎแห่งกรรม ตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวบ้านจะทะนุบำรุงพุทธศาสนา สร้างวัดจันทร์ตะวันตกขึ้นมาจากน้ำพักน้ำแรง ระดมคนทั้งชุมชนมาช่วยกุฏิ ศาลา หลายตระกูลรื้อบ้านเป็นหลัง ๆ มาสร้างเป็นกุฏิถวายวัด จนกระทั่งวัดเป็นวัดโดยสมบูรณ์ ชาวบ้านก็ยังเห็นว่าเนื้อที่วัดคับแคบ จึงบริจาคที่ดินโดยรอบให้แก่วัดอีกจำนวนหลายไร่ ด้วยความเชื่อบุญกุศลจะส่งสนองให้ลูกหลานก้าวหน้า และคนในครอบครัวอยู่ดีมีสุขและพ้นภัย ค่านิยมเช่นนี้ได้หมดไปตามยุคสมัย ท่ามกลางกระแสการต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน แต่ชาวบ้านมิได้หวั่นไหวยังคงทำบำรุงศาสนาเรื่อยไป เห็นได้ชัดเจนจากแรงศรัทธาในการร่วมกันก่อสร้างอุโบสถมูลค่าประมาณ 6 ล้านบาท ส่วนหนึ่งได้จากการสมทบทุนของชาวบ้าน และเป็นผู้ลงแรงออกเรียบอภินุญญาติมิตร ร่วมกับพ่อค้า นักธุรกิจก่อสร้างที่เป็นญาติมิตรของคนในชุมชน ช่วยกันดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จในเวลาอันรวดเร็ว แม้จะอยู่ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจก็มิได้มีอุปสรรค อุโบสถดังกล่าวได้ฝังลูกนิมิตยกช่อฟ้าเมื่อเดือนเมษายน 2541 ด้วยการร่วมมือจากชาวบ้านอย่างแข็งขัน

ชาวบ้านบอกทำบุญที่เป็นบุญใหญ่ ๆ ตามค่านิยมของคนในตระกูลใหญ่ในสมัยนั้น เช่น ในเทศกาลเข้าพรรษาชาวบ้านจะริบมาจองกัณฑ์เทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ฟังเทศน์จนครบคาถาพัน เพราะถือว่าได้อานิสงส์สูงสุด นิยมทำบุญตักบาตรและทำอาหารมาถวายพระ ฟังเทศน์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เพราะเชื่อว่าได้กุศลแรง ในยามปกติชาวบ้านจะเอาใจใส่เรื่องการทำมาหากินมากกว่าเข้าวัด คงใช้วิธีตักบาตรในตอนเช้า ซึ่งผู้ตักบาตรส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ส่วนหนึ่งยังคงเชื่อเรื่องโชคลาง ไสยศาสตร์ แต่ไม่ถึงกับมกง่ายไร้เหตุผล เช่น เชื่อว่าการทำบุญกลางบ้านทุกปีในวันเทศกาลสงกรานต์ จะช่วยบรรเทาโชคร้ายและช่วยให้การล้มตายหายไปได้ ในพิธีการปั้นตุ๊กตาแทนตัว มีพิธีสงฆ์สวดมนต์เย็นฉันทเพลวันรุ่งขึ้น แล้วสวดชัยยันโต โยงสายสิญจน์ไปยังแพใหญ่ที่ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนนำกระทังเสเดาะ

เคราะห์มาวางรวมกันไว้ พอสะดวกก็ตัดด้ายสายสัญญาณปล่อยแพให้ลอยไปตามแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมแบบฮินดูสมพุทธ สถานที่ประกอบพิธี คือ ท่าโรงมอญ ซึ่งอยู่ที่ถนนประชาอุทิศ ซอย 9 เป็นบ้านของพ่อค้านายทุนที่มีชื่อเสียงในชุมชน เหตุที่จัดพิธีบริเวณนี้เพราะมีท่าน้ำ ชาวบ้านสามารถลงปล่อยแพได้สะดวก

ส่วนพื้นฐานทางวัฒนธรรมก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับคนไทยทั่วไป ดังได้กล่าวมาแล้ว ในลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวชุมชนประชาอุทิศ

10. ปัญหาและความต้องการของชุมชน ผลจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มหลายครั้ง หลายกลุ่มตามเป้าหมายในการวิจัย พบปัญหาดังนี้

10.1 เด็กในวัยเรียนต้องการพักอาศัยกับครอบครัวที่มีพ่อแม่พร้อมหน้า ไม่อยากให้พ่อแม่และคนในครอบครัวจากไปทำงานไกล ๆ ต้องการเรียนสูง ๆ มีงานทำดี ๆ มีเงินช่วยเหลือครอบครัว

10.2 ผู้สูงวัยต้องการอยู่ร่วมกับลูกหลาน มีสุขภาพดี และสามารถทำงานได้ตามกำลัง อยากให้รัฐจัดหางานให้ผู้สูงอายุทำบ้าง จะได้ไม่เป็นภาระแก่บุตรหลาน

10.3 กลุ่มแม่บ้านต้องการกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาของบุตร ต้องการทุนประกอบอาชีพเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว ต้องการให้มีการฝึกอบรมด้านอาชีพจนสามารถประกอบอาชีพได้

10.4 ผู้ใช้แรงงานต้องการให้รัฐบาลสร้างงานในภูมิภาคหรือในเมืองใหญ่ ๆ ช่วยเหลือคนตกงาน จ้างงานอย่างเป็นธรรม และได้เงินชดเชยจากนายจ้างกรณีถูกออกจากการงาน หลายรายต้องการฝึกอบรมเสริมทักษะด้านวิชาชีพ เพื่อเปลี่ยนเข้ามาประกอบอาชีพอิสระแทนการเป็นลูกจ้างรายวัน ต้องการอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เช่น เครื่องมือด้านเกษตร พันธุ์พืชผัก จักรเย็บผ้า รถเข็น เป็นต้น

10.5 ผู้นำครอบครัวซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้แรงงานต้องการให้รัฐให้ความช่วยเหลือด้านการสร้างงานและฝึกอบรมวิชาชีพระยะสั้นตามกลุ่มสนใจ ให้ทุนกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพ และใช้จ่ายเพื่อการศึกษาบุตร ต้องการให้รัฐเข้ามาบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานให้ดีกว่านี้ เช่น ทำท่อระบายน้ำและถนนทุกซอยให้ดี อย่าให้มีฝุ่นและน้ำท่วมขัง ให้รัฐช่วยจัดหาภาชนะไว้รองน้ำฝนไว้ดื่มแทนน้ำประปาที่ยังไม่สะอาดและขุ่นมากในบางวัน ให้รัฐช่วยขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำมาใช้ในการเพาะปลูก

10.6 กลุ่มผู้บริหารชุมชน ต้องการให้รัฐแก้ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานทุกอย่างในชุมชนให้ได้มาตรฐาน เช่น ให้ติดไฟทุกเสาไฟฟ้า ขยายเขตไฟฟ้าให้ทั่วถึง สร้างทางระบายทุกซอยใน

ชุมชน ควรมีสถานที่พักผ่อนของชุมชน มีที่อ่านหนังสือภายในชุมชน มีสาธารณสุขมาให้ความรู้แก่ชาวบ้านเรื่องสุขอนามัย เรื่องการแพร่กระจายของเชื้อโรค เรื่องอันตรายของการทำลายทรัพยากร แม่น้ำ และป่า เรื่องการกำจัดขยะและการรักษาความสะอาด ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มผู้นำชุมชนและคณะกรรมการบริหารชุมชนเห็นว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน รัฐควรใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ โดยการชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจและปฏิบัติตามพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา ชักจูงให้เห็นความสำคัญของการศึกษาและการติดตามข่าวสารที่มีประโยชน์ โดยการอ่านหนังสือพิมพ์และฟังข่าวจากหอกระจายข่าวประจำชุมชน

นอกจากนี้หากรัฐมุ่งกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนจริงก็ควรสนับสนุนให้คณะกรรมการชุมชน รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนได้มีโอกาสเปิดโลกทัศน์ไปศึกษาดูงานพัฒนา หรือ จัดประชุมสัมมนาเพื่อยกระดับจิตใจและปลูกฝังให้ชาวบ้านรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติ และชักจูงกันเข้าวัดโดยไม่ต้องรอเทศกาลเข้าพรรษา

นอกจากปัญหาทั้ง 6 ประการดังกล่าวมาแล้ว ประชาชนบางกลุ่มยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าต้องการให้มีตู้โทรศัพท์สาธารณะบริเวณตลาดในย่านชุมชน ต้องการตู้ไปรษณีย์ขนาดมาตรฐาน ต้องการร้านขายหนังสือ และร้านค้าชุมชนที่จำหน่ายสินค้าราคาถูกกว่าร้านขายปลีก

ปัญหาและความต้องการทางด้านจิตใจ ทุกคนต้องการความรัก ความอบอุ่นภายในครอบครัว ต้องการมีงานทำ มีรายได้ที่เป็นธรรม ต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต้องการมีชีวิตที่ดีไม่ลำบากยากจนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังตัวอย่างจากการให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ไม่ได้หวังอะไรมาก แค่ออยู่พอกัน ไม่ต้องกู้ยืมใครก็พอแล้ว”

“คนในบ้านว่างงานตั้งหลายคน เป็นหลักอยู่คนสองคน ทำเท่าไรก็ไม่พอ”

“มีเด็ก ๆ กับคนแก่เยอะ พ่อแม่ทิ้งไปทำงานกรุงเทพฯ นาน ๆ มาที

เด็ก ๆ ติดยากันงอมแงม”

11. คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน จำแนกตามปัจจัยต่อไปนี้

11.1 ความสมบูรณ์ด้านร่างกายและสติปัญญา ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ทุกเพศ ทุกวัยที่มีฐานะค่อนข้างขาดแคลน สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง เด็กและคนสูงอายุมักขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกาย สตรีมีครรภ์ไม่ได้บำรุงรักษาสุขภาพทั้งก่อนคลอดและหลังคลอด ทำงานหนักหักโหม มีบุตรยาก ทำให้ร่างกายทรุดโทรม มีโรคภัยไข้เจ็บ กลุ่มผู้ใช้แรงงานนิยมเสพของมึนเมา รับประทานอาหารไม่เป็นเวลา พักผ่อนไม่เต็มที่ สูบบุหรี่ และกินอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ ประเภทกับแก้ม การปรุงอาหารไม่ถูกอนามัย นิยมใช้ผงชูรสในการประกอบอาหาร ไม่มีโอกาส

พัฒนาทางด้านสติปัญญาและศึกษาเล่าเรียน ลักษณะที่อยู่อาศัยขาดความเป็นระเบียบ ไม่ถูกสุขลักษณะ ถูกรบกวนจากแมลงและยุง จนเด็กต้องนอนอ่านหนังสือในมุ้ง โรคภัยไข้เจ็บหากอาการไม่หนักมักอาศัยแพทย์แผนไทย ซึ่งมีอยู่ทุกแขนง เช่น ผู้ใหญ่บ้านเป็นแพทย์ประจำตำบล มีหมอแผนไทยจำนวน 6 คน รักษาโรคทั่วไป เช่น ออกหัด ร้อนใน เป็นตานขโมย มีหมอดำยาที่มียานวดแผนไทย นึ่งท้องอยู่ไฟ หมอรักษาโรคกระดูก โรคตาแดง และหมอน้ำมนต์พ่น กวาดคอเด็ก เป็นช่าง ไอคอปเป็นเม็ดยาข้าวไม่ได้ เป็นต้น ปัจจุบันแพทย์แผนไทยทั้ง 6 คนนี้ อายุ 70 ปีขึ้นไป บางรายอายุ 80 ปี แล้วยังรักษาโรคได้ ชาวบ้านรักษากันมานาน ปัจจุบันแม้คนยุคใหม่หากเป็นลูกหลานของคนในท้องถิ่นก็ยังนิยมใช้บริการของแพทย์แผนโบราณ

คุณภาพชีวิตด้านสติปัญญา ชาวบ้านส่วนใหญ่เลี้ยงลูกตามบุญตามกรรม ไม่ได้มีการฝึกคิด ฝึกอ่านในระยะ 5 ปีแรก ซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่เด็กมีพัฒนาการมากที่สุด เด็ก ๆ ส่วนหนึ่งสงบเสงี่ยม ส่วนหนึ่งก้าวร้าว ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ค่อยมีเหตุผล เด็ก ๆ ในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยสดชื่น ขาดความกระตือรือร้น ไม่มีระเบียบ แต่มีความอดทนสูง ซึ่งนิสัยและคุณลักษณะเหล่านี้มีปรากฏในคนวัยทำงาน แม่บ้าน และผู้นำครอบครัว ที่มีฐานะค่อนข้างต่ำถึงปานกลาง

11.2 ความสมบูรณ์ด้านจิตใจและอารมณ์ พื้นฐานทางด้านจิตใจและอารมณ์ของชาวบ้านมักไม่คงที่ แม่บ้านอารมณ์มักแปรปรวน หงุดหงิดง่ายและใจน้อย ผู้นำครอบครัวและผู้ใช้แรงงานส่วนหนึ่งมักมองโลกในแง่ร้าย เพราะรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม ไม่มีความเสมอภาค ผู้สูงอายุมีความเครียดสูง บางรายมีอาการทางประสาทอ่อน ๆ เกิดภาพหลอน วิดกกังวล ท้อแท้ และสิ้นหวังหมดกำลังใจ

11.3 ความสมบูรณ์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะประสบปัญหาด้านการครองชีพ แต่ลักษณะที่ปรากฏจากการสังเกตพบว่าชาวบ้านทั่วไปทุกเพศทุกวัย มีมารยาทดี มีใจโอบอ้อมอารี มีใจเมตตา พยายามปรับตัวให้เป็นไปตามกฎระเบียบของสังคม เคารพผู้อาวุโสและยกย่องคนมีความรู้ แต่ไม่ค่อยเข้าใจในหน้าที่และสิทธิ รวมทั้งกฎระเบียบต่างๆ ของสังคม ลักษณะเด่นที่ปรากฏคือความเป็นไทย คือ ขอบอิสระ สันโดษ ไม่ชอบความขัดแย้ง และการทะเลาะวิวาท พังข่าวสารจากบุคคลมากกว่าประเภทอื่น ชอบเสียงเล่าลือและการซุบซิบนินทา ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้กลายเป็นกลไกควบคุมความประพฤติของคนในสังคมมิให้กระทำความผิด เพราะกลัวคำนิโทษ และกลัวตกเป็นข่าวโจ่ง กิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางศาสนาทุกคนจึงมีส่วนร่วมและพยายามปรับตัวให้เหมือนกับคนส่วนใหญ่ แม้บางครั้งไม่เห็นด้วยก็จะไม่ได้แย้ง

11.4 ความสมบูรณ์ด้านปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองที่มั่นคงปลอดภัย มีอาหารรับประทาน แม้จะเป็นอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะ

และมีสารอาหารไม่ครบถ้วน แต่ก็ประทังชีวิตได้ เด็กนักเรียนได้อาศัยอาหารกลางวันและนมที่โรงเรียนเป็นอาหารเสริม หญิงมีครรภ์ขาดการบำรุงครรภ์ เสื้อผ้ามีใช้แม้จำนวนน้อยและค่อยสะอาด ยารักษาโรคชาวบ้านมักซื้อยากินเอง และไปหาหมอพื้นบ้านมากกว่าไปโรงพยาบาล เพราะเพื่อขั้นตอนและรอนานเสียเวลาทำมาหากิน

เครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ แทบทุกบ้านมีวิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้รถจักรยาน รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะ ผู้สูงวัยจะนั่งรถโดยสารประจำทางที่จอดรอผู้โดยสารบริเวณสี่แยก ครอบครัวที่มีฐานะดีซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ นักธุรกิจ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ จะมีเครื่องอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น

คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกมีสภาพที่ไม่สมบูรณ์ทั้ง 4 ด้าน ส่วนใหญ่เจ็บไข้ ยากจน และขาดการศึกษา ถึงแม้จะมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แต่บางส่วนก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้ ส่วนที่นำมาใช้ได้ก็มักจะนำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย เกิดประโยชน์ไม่คุ้มค่า เช่น การตัดไม้มาเผาถ่านขายเป็นการทำลายระบบนิเวศ และทำให้เกิดมลภาวะฝุ่นฟุ้งกระจาย อากาศร้อนและแห้งแล้ง

เด็กในวัยเรียนส่วนใหญ่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ เด็กที่ทำงานในบางกลุ่มมีความสนใจและต้องการเป็นช่างวิชาชีพ แต่การศึกษาเฉพาะทางด้านนี้มักต้องใช้ทุนสูง เด็กเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากครอบครัวที่ยากจน เด็กยากจนยังไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ หลายรายถูกทอดทิ้งเป็นเด็กกำพร้า ครอบครัวแตกแยก เด็กเหล่านี้มีอัตราเสี่ยงสูงที่จะถูกทำร้าย และตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมทุกประเภท สถิติปัญญาไม่ดี ผลการเรียนต่ำ สังคมภายนอกมีสิ่งยั่วยุให้เด็กออกไปสูบบุหรี่ ดื่มสุรา สื่อมวลชนถ่ายทอดค่านิยมที่ไม่ถูกต้องให้เด็กเลียนแบบ ผู้ปกครองไม่มีเวลาเอาใจดูแล เด็กจึงออกแสวงหาด้วยตนเองหรืออาจถูกเพื่อนชักจูงนำไปในทางที่เหมาะสม

กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้ที่ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง มีความต้องการประกอบอาชีพสูงมาก ที่ทำงานนอกบ้านส่วนใหญ่ก็ยังต้องทำงานบ้านเอง ดูแลบุตร และสุขภาพไม่ดี ไม่ความปลอดภัยด้านสุขวิทยาและอนามัย ความปลอดภัยด้านสุขวิทยาและอนามัย ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินน้อย สภาพแวดล้อมทางครอบครัวไม่มี มักมีปากเสียงทะเลาะวิวาทกันภายในบ้าน

กลุ่มผู้ใช้แรงงานจำนวนหนึ่งเป็นเด็กที่อยู่ในวัยเรียน มักได้รับอันตรายจากการก่อสร้าง การติดเชื้และบาดเจ็บ เกิดภาวะร่างกายและจิตใจที่อยู่ในสภาพของการเปลี่ยนแปลง มีอารมณ์ฉุนเฉียว รุนแรง เสพของมีเงินมาและสิ่งเสพติดเพื่อกระตุ้นให้มีเรี่ยวแรงทำงานได้มากขึ้น

ผู้นำครอบครัวประสบความรุนแรงกับปัญหาในครอบครัวมากขึ้น ผู้เป็นพ่อแม่ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการอบรมเลี้ยงดูบุตร คร่ำครวญในการทำงานไม่มีเวลาพูดคุยกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว หลายครอบครัวผู้นำมิได้ตระหนักถึงความสำคัญด้านการศึกษาของบุตรหลาน มิได้ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน และไม่มีเวลาเข้าวัดปฏิบัติศาสนา

ผู้สูงอายุขาดแคลนอาหารบริโภคที่มีคุณค่า ลูกหลานเอาใจใส่น้อยลงเพราะมีภาระในการทำมาหากิน มีโรคภัยไข้เจ็บประจำตัวมาก คนหนึ่งมีโรคตั้งแต่ 1 ชนิด ถึง 3 ชนิด บางรายมีโรคประจำตัว 3 โรค เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และไขมันในเลือด สุขภาพจิตเสื่อมโทรม รู้สึกท้อแท้สิ้นหวัง

คุณภาพชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาทางแนวคิดและทัศนะบางประการที่ได้จากการสัมภาษณ์ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ไม่มีของดี ๆ กิน แรงก็ไม่มี ป่วยน้อยก็กลายเป็นป่วยมาก”

“เงินทุนไม่มี หนี้รันทนขวาง ทำอะไรก็ไม่ได้ ชดช้อยไปทุกอย่าง”

“บ้านเมืองดีขึ้น แต่เราแย่ลง เปลี่ยนแปลงไปหมด แต่ลำบากกว่าเดิม”

“ป่าไม้หายหมด อากาศร้อน ฝุ่นก็เยอะ ที่พักผ่อนไม่มี”

องค์ประกอบด้านมาตรฐานการดำรงชีวิต ด้านภาวะและการเปลี่ยนแปลงของประชากรด้านระบบสังคมวัฒนธรรม และกระบวนการพัฒนาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบถึงกันและกันที่เป็นความเปลี่ยนแปลงทั้งดีขึ้นและเลวลง ทั้งสองด้านนี้ล้วนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สภาวะพื้นฐานของวัดจันทร์ตะวันตก

วัดจันทร์ตะวันตกเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ด้านหน้าวัดหันสู่แม่น้ำน่าน มีถนนเลียยมแม่น้ำ คือ ถนนวังจันทร์ที่ตั้งต้นที่เชิงสะพานนครวัดตัดกับถนนพระร่วง ที่เชิงสะพานเอกาทศรถ ผ่านหน้าโรงเรียนพลตำรวจ ผ่านหน้าวัดจันทร์ตะวันตกและทอดยาวไปเชื่อมต่อกับถนนสายที่มุ่งไปสู่มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ด้านทิศใต้ของวัดติดกับหมู่ที่ 10 ตำบลวัดจันทร์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านแรกที่อยู่นอกเขตเทศบาล โดยมีกำแพงวัดกั้นไว้ ทิศตะวันตกเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ส่วนทางทิศเหนือมีประตูออกสู่ถนนไชยานุภาพ และทางทิศเหนือของวัดเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพรับจ้าง เป็นแหล่งเสื่อมโทรม ซ่องสุ่มสิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ

วัดจันทร์ตะวันตกเป็นวัดเก่าแก่ที่มีมานานนับร้อยปี เป็นวัดประจำชุมชนที่ชาวบ้านลง
ทุนลงแรงก่อสร้างมาทุกขั้นตอน เริ่มต้นด้วยกุฏิหลังเดียวท่ามกลางป่ารกครึ้ม ต้นไม้ที่ขึ้นบริเวณนั้น
ส่วนใหญ่ คือ ต้นจันทร์ชนิดต่าง ๆ บางชนิดมีเนื้อ ดอก และผลหอม ใช้ทำยาไทยและปรุงเครื่อง
หอมได้ จันทร์หอมที่มีมากเป็นต้นไม้ขนาดเล็กลง ขอบขึ้นตามป่า จันทร์ขาว เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กลง
ขอบขึ้นตามป่าดงดิบ จันทร์กะพ้อที่มีดอกหอม สีขาวคล้ายดอกพยอม และจันทร์โอ ที่มีขนาด
ใหญ่มาก มีผลใหญ่รูปร่างเหมือนโกลีเส่น รสชาติของผลอร่อย ชาวบ้านนิยมเก็บผลมารับประทาน
เหตุที่บริเวณนั้นอุดมไปด้วยต้นจันทร์นานาชนิด จึงได้ชื่อว่า “วัดจันทร์” ภายหลังทางราชการใช้
ว่า “วัดจันทร์” ทำให้ผิดเพี้ยนไปทั้งความหมายของคำและประวัติที่มาของชุมชน

วัดจันทร์ตะวันตกเกิดขึ้นจากศรัทธาของชาวบ้านที่ต้องการมีวัดเป็นศูนย์รวมของจิต
ใจ และประกอบศาสนกิจ จึงได้ร่วมแรงกันพัฒนาเรื่อยมาจนมีกุฏิเพิ่มขึ้น มีพระภิกษุสามเณรมา
บวชและจำพรรษามากขึ้น มีศาลาการเปรียญที่เคยใช้เป็นสถานที่ศึกษาของเด็กนักเรียนก่อนจะ
ขยายขยายมาตั้งเป็นโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก

วัดจันทร์ตะวันตกมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนมาทุกยุคทุกสมัย เริ่มตั้งแต่เป็นศูนย์รวม
ทางจิตใจ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสถานที่บวชเรียนของกุลบุตร เป็นที่พบปะ
สนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะประสบการณ์ในวันพระ เป็นที่รวมกลุ่มบุญในเทศกาลเทศน์มหาชาติ
เป็นสถานที่ศึกษาแห่งแรกของชุมชนที่เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยใช้สถานที่วัด พระสงฆ์
มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนคุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชนและฆราวาส รับนิมนต์ไปทำพิธีบิณฑบาต
ความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน เจริญพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคลในงานขึ้นบ้านใหม่ เปิดกิจการ
งานมงคลต่าง ๆ จนปัจจุบันบทบาทของวัดจันทร์ตะวันตกก็ได้ลดน้อยลง แต่กลับให้บริการแก่ชุม
ชนเพิ่มขึ้น ดังปรากฏตัวอย่างในการสัมภาษณ์ชาวบ้านดังนี้

“แต่ก่อนเดินทางไปมาลำบาก ถนนไม่มีก็ได้วัดจันทร์เป็นที่พึ่ง คนเฒ่าคนแก่มาทำ
บุญกันที่นี่”

“เด็ก ๆ เคยข้ามฟากไปเรียนฝั่งโน้น หน้าฝนลำบาก น้ำเชี่ยว เด็กจมน้ำตายปีละ
หลายคน เจ้าอาวาสให้ใช้ศาลาวัดเรียน ท่านเต็มใจช่วยเหลือทุกอย่าง”

“เดี๋ยวนี้ใครมาขอใช้สถานที่จัดงาน เลือกลง ลอยกระทง งานบวช งานศพ ทำบุญ
100 วัน ได้ทั้งนั้น ตอนนี้ศรีสุคติใช้เป็นที่พักคนแก่ ทุกวันพุธ ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยง คน
เฒ่าออกกำลังกาย ร้องเพลง เล่นเกมกันสนุก”

“โบสถ์นี้ก็ชาวบ้านช่วยกัน คนข้างนอกที่เขาศรัทธา เจ้าอาวาส นายช่างที่รับเหมาก่อ
สร้างชวนพรรคพวกมาช่วยกันจัดการทั้งเงินทั้งแรง 6 ล้านบาท เสร็จเมื่อปีกลาย”

ปัจจุบันวัดจันทร์ตะวันตกมีพระภิกษุจำพรรษา 15 รูป มีสามเณร 2 รูป ไม่มีเด็กวัด แต่ออาศัยชาวบ้านที่ศรัทธาช่วยเข้มรดใส่ปันโตและอาหารที่ชาวบ้านใส่บาตรในตอนเช้ามาส่งที่ศาลาการเปรียญทุกวัน พระที่มามีบวชส่วนใหญ่มาจากที่อื่น เห็นว่าวัดนี้มีบรรยากาศสงบเงียบเหมาะแก่การจำพรรษา

ในเทศกาลเข้าพรรษาที่ชาวบ้านนิยมของกันที่เทศน์มหาชาติกันมาช้านานแล้วนั้น ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ แม้กลุ่มคนจะลดน้อยลง และการตกแต่งกันเทศน์จะเป็นแบบประหยัตรวบรัดลงไปบ้าง แต่สาระสำคัญอันเป็นหัวใจของการเทศน์มหาชาตินั้นยังคงอยู่และดูเหมือนจะได้รับการพัฒนาขึ้น เพราะชาวบ้านจะเสนอให้เจ้าอาวาสนิมนต์พระนักเทศน์ชื่อดังจากวัดต่าง ๆ มาเทศน์ในกันที่ใหญ่ ๆ ชาวบ้านบางกลุ่มกลับไปแล้วหมั่นเวียนมาใหม่ ช่วงเย็น ๆ คนจะน้อยลง แต่พอจบครบคาถาพัน ตอน 4-5 ทุ่ม ชาวบ้านจะมาชุมนุมกันอีกครั้ง เพื่อเอาน้ำมันตักไปอาบกันเพื่อให้เกิดสิริมงคล

ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสต่อการอ่านของชาวบ้าน เจ้าอาวาสเห็นว่าเยาวชนและชาวบ้านในปัจจุบันไม่ค่อยให้ความสำคัญกับหนังสือ เพราะมีสื่ออย่างอื่นน่าสนใจและดึงดูดใจมากกว่าพระสงฆ์ ควรได้รับการสนับสนุนให้มีบทบาทช่วยเหลือสังคม ส่วนนี้ได้เพราะพระสงฆ์มีความพร้อมเรื่องเวลาที่จะอุทิศตัวเพื่อโน้มนำปลูกฝังความคิดให้แก่ประชาชนและเยาวชนได้เพราะมีศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว

สภาพปัจจุบันของวัดอาจจะยังไม่พร้อมด้านสื่อประเภทหนังสือและบุคลากรด้านบรรณารักษศาสตร์ แต่หากหน่วยงานใดประสงค์จะใช้สถานที่ของวัดเป็นแหล่งส่งเสริมการอ่านของคนในชุมชนก็ไม่ขัดข้องแต่ประการใด ยินดีให้ใช้สถานที่ได้ตลอดเวลา ขอเพียงช่วยส่งครุมาช่วยดูแลเป็นพี่เลี้ยงในเรื่องการจัดระบบหนังสือในระยะแรก เมื่อพระภิกษุเข้าใจวิธีการแล้วภาระหน้าที่ด้านบรรณารักษ์ก็ควรเป็นภิกษุ สามเณร เพราะว่างจากภารกิจ ทั้งยังจะได้ใช้หนังสือพัฒนาการเรียนรู้ของศาสนบุคคลไปพร้อม ๆ กับชาวบ้าน

ปัญหาของวัดแทบทุกวันในปัจจุบันอาจเหมือนกันด้วยเหตุที่ในจังหวัดพิษณุโลกมีวัดในพุทธศาสนาากเกินไป โครงการประเมินสถานภาพองค์ความรู้จังหวัดพิษณุโลก (2541 : 219-222) กล่าวถึงเรื่องศาสนาและวัดในจังหวัดพิษณุโลก สรุปได้ว่าจังหวัดพิษณุโลกมีวัดมากเกินไป มีจำนวนวัดทั้งสิ้น 492 วัด มีสำนักสงฆ์ 306 สำนัก มีที่พักสงฆ์ 184 แห่ง มีวัดร้าง 9 วัด จึงทำให้วัดเล็ก ๆ เกิดปัญหาขาดการประสานความร่วมมือในการพัฒนาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และศาสนบุคคลร่วมกัน ขาดงบประมาณสนับสนุนจากทางราชการ

สภาพของวัดจันทรตะวันตกและสถานภาพของพระสงฆ์ภายในวัดจึงอยู่ได้ด้วยศรัทธาของชาวบ้าน แม้กระทั่งปัจจัยในการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ก็ต้องอาศัยเงินบริจาคของชุมชนในท้องถิ่น และผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังทัศนะของเจ้าอาวาสต่อไปนี้

“ถ้าคนไม่ศรัทธาทำบุญ พระก็อด วัดนี้จึงมีไชของพระ แต่เป็นของชาวบ้านทุกคน ใครจะใช้สถานที่ทำอะไรได้ทั้งนั้น ขอให้เกิดประโยชน์ แต่พระสงฆ์จะทำประโยชน์ได้มากขึ้น หากรัฐบาลส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ไม่เฉพาะแต่ในเรื่องของสงฆ์ แต่ต้องเรียนรู้และก้าวทันตามโลกตามสมัยให้ทันด้วย จึงจะสอนคนได้”

วัดจันทรตะวันตกในปัจจุบันตั้งอยู่ในเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ มีกุฏิ 6 หลัง มีศาลาการเปรียญ เมรุเผาศพ และอุโบสถที่สวยงามเป็นสง่าริมถนนไฮยานุภาพ สภาพภายในวัดร่มรื่นสะอาดตา มีไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้าน แต่ต้นจันทน์ถูกทำลายไปหมดแล้ว ลบร่องรอยประวัติศาสตร์ของ “วัดจันทร” ไปโดยสิ้นเชิง

สภาวะพื้นฐานของโรงเรียนวัดจันทรตะวันตก มิตรภาพที่ 73

เดิมโรงเรียนวัดจันทรตะวันตกรวมอยู่กับโรงเรียนวัดจันทรตะวันออก เมื่อ พ.ศ. 2480 คณะครู ประชาชน และผู้ปกครองนักเรียนได้รวมตัวกันทำเรื่องขอย้ายสถานที่เรียนของนักเรียนที่อาศัยอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านให้ย้ายมาเรียนที่ศาลาการเปรียญวัดจันทรตะวันตก เนื่องจากการเดินทางข้ามแม่น้ำไปเรียนลำบากมาก โดยเฉพาะในฤดูน้ำหลากเด็กนักเรียนประสบอุบัติเหตุจมน้ำตายปีละหลายคน และได้รับอนุญาตให้ย้ายมาได้ เมื่อ พ.ศ. 2482 โดยชาวบ้านช่วยกันหาวัสดุอุปกรณ์การเรียน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำให้ ในปีแรกมีครูผู้สอน 2 คน คือ ครูใหญ่ 1 คน และครูน้อย 1 คน จนถึงปี พ.ศ. 2490 จึงได้ครูน้อยเพิ่มมาอีก 1 คน จนถึงปี พ.ศ. 2496 ศาลาการเปรียญชำรุด ครูใหญ่ขณะนั้นจึงขอความร่วมมือจากชาวบ้านช่วยกันก่อสร้างศาลาการเปรียญขึ้นใหม่ เมื่อสร้างเสร็จก็ใช้เรียนตลอดมาจนถึง พ.ศ. 2515 ทางราชการมีความประสงค์จะแยกโรงเรียนออกเป็นเอกเทศ ชาวบ้านจึงช่วยกันสำรวจที่ดินสร้างโรงเรียนใหม่และเห็นพ้องตรงกันว่าห่างจากวัดจันทรตะวันตก ไปทางทิศเหนือมีวัดร้างอยู่วัดหนึ่งชื่อ **วัดร้างเงิน** ขณะนั้นเป็นที่ว่างเปล่าร้างรกรากอาศัยทำกิน มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ จึงได้ย้ายมาสร้างอาคารเรียนใหม่ที่วัดร้างแห่งนี้ โดยใช้เงินทุนมูลนิธิมิชชั่นไทยอเมริกา สมทบกับงบประมาณแผ่นดินและเงินบริจาคจากประชาชนจนได้อาคารชั้นเดียวยกพื้นสูง 1 เมตร

ในปีเดียวกัน มีนักเรียนเพิ่มมากขึ้น ครูใหญ่และชาวบ้านช่วยกันหาเงินมาสร้างอาคารชั่วคราวขึ้นอีก 1 หลัง ทางทิศใต้ของอาคารแรก เดิมตั้งใจจะใช้เป็นโรงอาหาร แต่เมื่อสถานที่เรียนไม่พอจึงประยุกต์ใช้เป็นห้องเรียน เป็นอาคารกว้าง 6 เมตร ยาว 10 เมตร ปัจจุบันรื้อถอนไปแล้ว ในปีต่อมาได้ครุมาสอนเพิ่มอีก 5 คน รวมทั้งสิ้น 8 คน

ปีการศึกษา 2517 ได้ขออนุมัติสอนถึงระดับประถมศึกษาตอนปลาย แต่อาคารเรียนไม่เพียงพอ คณะกรรมการการศึกษา และชาวบ้านในชุมชนนำโดยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 ตำบลวัดจันทร์ได้รวบรวมเงินสร้างอาคารเรียนชั่วคราว 1 หลัง ได้อาคาร 2 ห้องโถง 1 ห้องพัสดุ โดยชาวบ้านร่วมแรงกันก่อสร้างใช้เงินทั้งสิ้น 24,765 บาท ใช้เรียน 1 ปี ก็ได้เงินงบประมาณอีก 24,924 บาท สร้างต่อเติมอาคารชั่วคราวนี้ได้ห้องเรียนอีก 3 ห้อง ภายหลังอาคารหลังนี้ได้รื้อถอนไปแล้ว เพราะชำรุด

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2519 ได้เปิดอบรมลูกเสือชาวบ้านที่โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มีตราภาพที่ 73 ประธานลูกเสือชาวบ้านรุ่นนั้นได้บริจาคเงินของรุ่นประมาณ 7,000 บาท ต่อมาประปาให้โรงเรียน ต่อมาอีก 2 ปี เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2521 คณะรองผู้กำกับลูกเสือสำรองจำนวน 5 คน ได้รวบรวมเงินต่อไฟฟ้าให้โรงเรียนในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2522 ได้สร้างป้ายชื่อโรงเรียนใช้เงินงบประมาณ 10,000 บาท ทำพิธีเปิดป้าย เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2522 ระหว่าง พ.ศ. 2523 – พ.ศ. 2534 โรงเรียนได้รับงบประมาณในการก่อสร้างอาคารเรียนอีก 3 หลัง โรงฝึกงานแบบ กรมสามัญ 1 หลัง ส้วม 2 หลัง

ในปี พ.ศ. 2535 ได้เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ปี พ.ศ. 2537 – 2538 ได้รับงบประมาณก่อสร้างสนามวอลเลย์บอลและสนามบาสเกตบอล ได้เข้าโครงการเรียนรู้ด้วยการทำงาน มูลนิธิช่วยนักเรียนที่ขาดแคลนในพระบรมราชินูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2538 และเป็นโรงเรียนเป้าหมายปฏิรูปการศึกษาโรงเรียนในอุดมคติในปี พ.ศ. 2539

ตั้งแต่ พ.ศ. 2482 จนถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงผู้บริหารโรงเรียนครั้งสำคัญ 6 ครั้ง ปัจจุบัน นายบัญญัติ กรเวช ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน ระดับ 8 มารับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ระดับ 7 เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 เคยมีประสบการณ์ในตำแหน่งผู้บริหารมาแล้วประมาณ 25 ปี ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตรฝึกอบรมทวนอาสาศาสตร์ป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน หลักสูตรผู้บริหารโรงเรียนปฏิรูปการศึกษา และหลักสูตรผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสเพื่อการพัฒนาฝีมือแรงงาน มีภาระรับผิดชอบด้านการสอนในปีการศึกษาปัจจุบัน จำนวน 5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และในปีการศึกษาปัจจุบันตำแหน่ง ประธานกลุ่มโรงเรียน และประธานของกลุ่มโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมืองพิษณุโลก

ศักยภาพของโรงเรียน

โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 เป็นโรงเรียนเก่าแก่ที่มีอายุประมาณ 60 ปี มีประวัติการก่อตั้ง การก่อสร้างที่แสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จนอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จส่วนต่างเกิดจากความร่วมมือของชุมชน และด้วยเหตุที่โรงเรียนตั้งอยู่ในเขตเทศบาล ตรงบริเวณรอยตะเข็บระหว่างเมืองกับชนบท เขตบริการของโรงเรียนจึงมิได้มีเป้าหมายเฉพาะเด็ก ในเขตเทศบาลเหมือนโรงเรียนที่มีชื่อเสียงบางโรงของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด แต่เขต บริการของโรงเรียนนี้จำเป็นต้องขยายไปยังชนบทหรือชานเมืองรอบนอกในท้องที่หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 10 และหมู่ที่ 1 ตำบลวัดจันทร์ตะวันตกอีกด้วย

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียนดังต่อไปนี้

1. **บุคลากร** ปัจจุบันโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 มีครู 28 คน นักเรียน 407 คน นักการภารโรง 1 คน ในจำนวนครูอาจารย์ 28 คน จำแนกเป็นผู้บริหารโรงเรียน 1 คน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน 1 คน ข้าราชการครูสายปฏิบัติการสอน 26 คน จำแนกตามเพศเป็นเพศชาย 3 คน หญิง 25 คน มีอายุเฉลี่ย 48 ปี ข้าราชการครูเฉลี่ย 25 ปี จำแนกตามวุฒิการศึกษาจบปริญญาตรี 24 คน คิดเป็นร้อยละ 85.71 ปริญญาโท 2 คน ร้อยละ 7.14 และต่ำกว่าปริญญาตรี 2 คน ร้อยละ 7.14 ส่วนวุฒิการศึกษาจำแนกตามวิชาเอกได้ดังนี้ วิชาเอกประถมศึกษา 8 คน คิดเป็นร้อยละ 30.76 ภาษาไทย 5 คน ร้อยละ 19.23 ภาษาอังกฤษ 3 คน ร้อยละ 11.53 คณิตศาสตร์ 2 คน ร้อยละ 7.69 วิทยาศาสตร์ 2 คน ร้อยละ 7.69 บรรณารักษศาสตร์อีก 2 คน ร้อยละ 7.69 อีก 4 คน ที่เหลือจบภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ บริการการศึกษา บ้านและชุมชน วิชาเอกละ 1 คน วิชาเอกละ ร้อยละ 3.84

2. **อาคารสถานที่** ปัจจุบันโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 มีอาคารเรียน ตามแผน จำนวน 3 หลังมี 17 ห้องเรียน ใช้เป็นห้องเรียนจริง 15 ห้อง ใช้เป็นห้องพิเศษ 2 ห้อง คือ ห้องวิทยาศาสตร์ และห้องปฏิบัติการทางภาษา มีอาคารประกอบคือ อาคารมิตรภาพ ให้รถอون แต่คงอนุรักษ์ไว้จำนวน 5 ห้อง มีโรงอาหาร สนามบาสเกตบอล สนามวอลเลย์บอล และสนาม ฟุตบอลที่ยังไม่ได้มาตรฐาน

สภาพแวดล้อมของโรงเรียน สภาพบรรยากาศในห้องเรียนมีการถ่ายเทอากาศระดับดี มาก สภาพความมั่นคงแข็งแรงอยู่ในระดับดีมาก ความร่มรื่น ความสะอาด การตกแต่งบริเวณโรงเรียนอยู่ในระดับปานกลาง ต้องปรับปรุงในเรื่องฝุ่นละออง เนื่องจากถนนในโรงเรียนเป็นถนนลูกรัง

แสงสว่างในห้องเรียนอยู่ในระดับดี ส่วนความสะอาดของห้องเรียน ความมีระเบียบ และการจัดตกแต่งห้องเรียนเพื่อการเรียนรู้ในระดับพอใช้

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่าโรงเรียนมีโทรทัศน์ 3 เครื่อง โทรทัศน์ 1 เครื่อง เครื่องอัดสำเนา 1 เครื่อง เครื่องพิมพ์ดีด 1 เครื่อง และเครื่องขยายเสียง 1 ชุด ปัญหาที่โรงเรียนประสบก็คือ ด้านสาธารณูปโภค ขาดภาชนะรองรับน้ำฝนไว้ดื่ม นักเรียนและครูเติมน้ำประปาซึ่งไม่เพียงพอ น้ำใช้ก็ไม่เพียงพอและแหล่งน้ำใช้ได้จากน้ำประปาอย่างเดียว ไม่มีบ่อน้ำหรือน้ำบาดาลสำหรับใช้ในงานด้านเกษตร หรือวิชาการพื้นฐานอาชีพของนักเรียน

นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านคุณภาพของห้องปฏิบัติการของภาษาและห้องวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีจำนวนอย่างละ 1 ห้อง อุปกรณ์ภายในห้องไม่เพียงพอ นักเรียนและครูเข้าไปใช้ในระดับปานกลาง ความชำนาญของบุคลากรอยู่ในระดับน้อยถึงปานกลาง การจัดระบบสะดวกในการใช้และยังขาดห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์

3. เอกสารหลักสูตร สื่อ และวัสดุครุภัณฑ์ มีเอกสารหลักสูตรและเอกสารประกอบการสอนในทุกกลุ่มประสบการณ์ ได้แก่ หนังสือหลักสูตร ที่เกี่ยวกับการใช้หลักสูตร คู่มือครู แนวการสอน คู่มือประเมินผลการเรียน หนังสือค้นคว้าประกอบการสอน หนังสือเรียนตามที่กระทรวงศึกษากำหนด หนังสือค้นคว้าสำหรับนักเรียน **หนังสืออ่านประกอบ หนังสือส่งเสริมการอ่าน** หนังสือเหล่านี้ เฉพาะหนังสือหลักสูตรและคู่มือครูมีเพียงพอ ครุณาไปใช้ได้อย่างสะดวก แต่หนังสือสำหรับค้นคว้าอ่านประกอบและส่งเสริมการอ่านมีไม่เพียงพอ นักเรียนต้องการใช้มาก

สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนที่มี ได้แก่ เครื่องฉายข้ามศีรษะ เครื่องบันทึกเสียง โทรทัศน์ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องเล่นวีดิทัศน์

4. งานโครงการเพื่อประกันโอกาสและคุณภาพการศึกษา มีโครงการทุนการศึกษา โครงการเกณฑ์เด็กในเกณฑ์บังคับเข้าเรียน โครงการแนะแนวการศึกษา โครงการเตรียมความพร้อมก่อนการประถมศึกษา โครงการปฏิรูปการศึกษา โครงการพัฒนาการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โครงการปฏิรูปการศึกษา โครงการพัฒนาการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาทุกกลุ่มวิชา นอกจากนี้ยังมีงานนิเทศภายใน ห้องสมุดโรงเรียนและจัดมุมหนังสือ งานส่งเสริมคุณธรรมและศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาธิปไตยและวินัยนักเรียน สหกรณ์โรงเรียน โครงการสุขภาพอนามัย งานควบคุมป้องกันโรคเอดส์ กิจกรรมแม่ไม่ม้วยไทย โครงการอาหารกลางวันและอาหารเสริม โครงการเกษตรแบบธรรมชาติเพื่อช่วยเหลือชุมชน

ผลจากการประกันคุณภาพการศึกษา ทำให้บุคลากรของโรงเรียนได้รับเกียรติภูมิดังนี้ คือ ผู้บริหารโรงเรียนได้รับรางวัลจรรยาบรรณดีเด่นระดับชาติ อาจารย์สอนภาษาไทยระดับมัธยม

ศึกษาได้รับรางวัลครูภาษาไทยดีเด่นระดับอำเภอ อาจารย์สอนวิชางานอาชีพได้รับรางวัลดีเด่นระดับอำเภอ และนักเรียนได้รับรางวัลจากการประกวดเรียงความเรื่องยาเสพติดระดับอำเภอ ได้รับรางวัลงานประดิษฐ์ถาดสารพัดประโยชน์ระดับกลุ่มโรงเรียน และรางวัลกรวยดอกไม้ระดับอำเภอ

นอกจากนี้ยังมีโครงการดีเด่นที่ดำเนินการอย่างได้ผลดียิ่ง 4 โครงการ คือ โครงการทุนการศึกษา โครงการแนะแนวการศึกษา โครงการนิเทศภายใน และโครงการปฏิรูปการศึกษา

5. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ขอบข่ายงานของโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 มีหลายด้าน เช่น งานด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ งานการเรียนการสอน งานวัสดุประกอบการเรียนการสอน งานสื่อการสอน งานวัดผลประเมินผล งานบริหารกิจการนักเรียน งานบริหารบุคลากร งานบริหารการเงินและพัสดุ และการบริหารงาน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ปรากฏในแผนพัฒนาการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ปีงบประมาณ 2540-2544 ของโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ระบุจุดมุ่งหมายไว้ว่างานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นต้องการให้ครู ผู้ปกครอง และนักเรียนเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อประโยชน์ด้านการเรียนการสอน เพื่อสร้างแนวทางให้ชุมชนสนใจโรงเรียนและช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของโรงเรียน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

สาระสำคัญของกิจกรรมและแผนการดำเนินงานตลอดปีมีการแบ่งความรับผิดชอบกันอย่างชัดเจน เช่น การประชุมกรรมการศึกษา ผู้อำนวยการโรงเรียนรับผิดชอบ งานพัฒนาชุมชน ให้อาจารย์ที่เป็นคนในท้องถิ่น เป็นลูกหลานของตระกูลเก่าแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้รับผิดชอบ งานบำเพ็ญประโยชน์ให้อาจารย์ที่มีเครือข่ายกว้างขวางสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกหลายฝ่ายเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมซึ่งจัดในวันสำคัญต่าง ๆ ตลอดทั้งปี แบ่งหน้าที่เป็นกลุ่มย่อย ๆ โดยมีหัวหน้ากลุ่มร่วมกันรับผิดชอบจนเกิดการร่วมมือกันทั้งครู เด็ก และชาวบ้านในกิจกรรมวันสำคัญ ได้แก่ วันวิสาขบูชา วันไหว้ครู วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา วันปิยมหาราช งานกฐิน งานเทศน์มหาชาติ วันลอยกระทง วันเอดส์โลก วันพ่อและวันแม่แห่งชาติ วันรัฐธรรมนูญ วันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ วันมาฆบูชา วันคล้ายวันเกิดของบุคคลสำคัญในชุมชน รวมทั้งงานบุญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

ศักยภาพการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน

การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนแบ่งออกเป็น 6 ด้าน ดังนี้

1. **ด้านการให้บริการชุมชน** โรงเรียนได้วางแผนกำหนดการให้บริการแก่ชุมชนโดยแบ่งความรับผิดชอบกันให้บริการด้านความรู้และวิชาการแก่ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น มอบหมายให้ความรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพเกี่ยวกับงานช่าง การเกษตรแบบธรรมชาติ การทำอาหารคาวหวาน การประดิษฐ์สิ่งของ การเย็บผ้า เสริมสวย การถนอมอาหาร การเลี้ยงไก่ การเพาะพันธุ์ไม้ผลและไม้ประดับ โดยได้รับความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกชุมชน เช่น จากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จากโรงเรียนสารพัดช่าง จากกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ในการฝึกอบรมจะใช้สถานที่ของโรงเรียนในวันเสาร์อาทิตย์หรือช่วงปิดภาคเรียนครั้งละ 3-5 วัน ตามความยากง่ายของหลักสูตร นอกจากนี้บุคลากรของโรงเรียนที่รับผิดชอบด้านโรงเรียนกับชุมชนยังได้ทำการสำรวจความต้องการของประชาชนและความเป็นไปได้ในการจัดการฝึกอบรมให้ความรู้ในเรื่องที่พวกเขาต้องการ บางเรื่องมีการขยายผลโดยมีชาวบ้านจากชุมชนอื่นมาร่วมสังเกตการณ์และหาทางอบรมด้านใดชาวบ้านต้องการให้อบรมเพิ่มหรืออบรมซ้ำ โรงเรียนก็จะทำหน้าที่ติดต่อประสานผู้ฝึกอบรมและผู้เข้าอบรมดำเนินการให้จนเป็นที่พอใจ

2. **ด้านการรับความช่วยเหลือสนับสนุนจากชุมชน** มีการเชิญผู้ปกครองมาประชุมในวันพบผู้ปกครองเพื่อสร้างความคุ้นเคยให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเข้ามาเยี่ยมชมชั้นเรียนและโรงเรียนรวมทั้งรับรู้ข่าวสารและปัญหาต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการทำงานร่วมกัน ด้านการอบรมดูแลและสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนของเด็ก เชิญผู้ปกครองมาร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ เช่น วันปีใหม่ วันแม่ วันไหว้ครู เชิญชาวบ้าน ผู้ปกครองเข้ามาเยี่ยมชมโรงเรียนที่ได้รับความสนับสนุนจากบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน เผยแพร่ข่าวสารนโยบายและการปฏิบัติงานของโรงเรียน การขอสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากชุมชน เช่น ด้านบุคลากรด้านงานช่างฝีมือ อาชีพต่าง ๆ เพื่อช่วยสอนวิชาการงานพื้นฐานอาชีพแก่นักเรียนระดับมัธยม การจัดทำโครงการเพื่อขอการสนับสนุนจากชุมชน การจัดให้มีการยกย่องผู้มีส่วนช่วยเหลือโรงเรียน และการรายงานการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนเสนอให้หน่วยงานต้นสังกัดทราบ ดังคำอธิบายในการสัมภาษณ์คณะครูโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันออก ตัวอย่างมีดังนี้

“เชิญมาประชุมใหญ่ของโรงเรียนทุกปี ชาวบ้านส่วนใหญ่มา ที่ไม่มาก็ไม่เคยมาเลย ไม่สนใจเด็ก เจอกันที่ตลาดถามว่าทำไมไม่ไปประชุม เขาก็บอกรู้หน้าตาเฉยว่าเสียเวลาทำมาหากิน”

“กิจกรรมวันแม่ หรือการมอบเกียรติบัตร ชาวบ้านจะชอบมาก รีบมา แต่งตัวดี ตัดผ้าตัดผมใหม่ เราจะเชิญผู้บริหารระดับสูงมามอบให้”

3. ด้านกรรมการโรงเรียน เป็นงานด้านการให้ความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของกรรมการโรงเรียนที่ต้องทำงานร่วมกับโรงเรียน ดังนี้

3.1 คณะกรรมการโรงเรียนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการกำหนดแผนพัฒนาโรงเรียนทั้งระยะสั้นและระยะยาวให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และความต้องการของท้องถิ่น

ปัจจุบันงานด้านนี้ประสบปัญหาเนื่องจากคณะกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย เช่น จบชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ข้าราชการที่เกษียณอายุราชการไปแล้ว จึงขาดประสบการณ์ด้านการจัดการศึกษา และมักไม่เข้าใจเนื้อหาสาระอันเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่น โรงเรียนกำลังเร่งดำเนินการสร้างเสริมความเข้าใจในด้านนี้อย่างจริงจัง

3.2 ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน เป็นหน้าที่สำคัญที่คณะกรรมการจะต้องให้ความเห็นชอบ โรงเรียนจะนำนโยบายแม่บทและพัฒนาโรงเรียนมาใช้ทำกรอบในการปฏิบัติงานประจำปีของงานบริหารโรงเรียนประถมศึกษา 6 งาน คือ งานวิชาการ งานบุคลากร งานกิจการนักเรียน งานธุรการ งานการเงินและพัสดุ งานบริหารสถานที่ และงานประชาสัมพันธ์ เพื่อให้บรรลุสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ในนโยบายแม่บทและแผนพัฒนาโรงเรียนก่อนที่โรงเรียนจะนำแผนปฏิบัติการดังกล่าวไปใช้ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการโรงเรียนก่อน

3.3 ให้คำปรึกษาเสนอแนะแนวทาง และมีส่วนร่วมในการบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน การแสวงหาและให้ความสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดกิจกรรมเสริมสร้างการพัฒนาการของนักเรียนทุกด้านทั้งในและนอกโรงเรียน

คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน โดยการให้คำปรึกษาเสนอแนะแนวทางการใช้เงินให้บังเกิดผลคุ้มค่า ตลอดจนมีส่วนร่วมในการแสวงหาเงิน วัสดุอุปกรณ์มาช่วยพัฒนากิจการของโรงเรียนด้วย และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการโดยจัดวิทยากรภายในท้องถิ่น หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ทั้งในและนอกท้องถิ่น เช่น จัดหาช่างปูน ช่างเชื่อม ช่างไฟฟ้าให้โรงเรียน

3.4 รับทราบความก้าวหน้าการดำเนินงานตามแผนงานของโรงเรียนภาคเรียนละ 1 ครั้ง กรรมการโรงเรียนมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบการดำเนินงานของโรงเรียน ดังนั้นเพื่อรับทราบ

ความก้าวหน้าของผลการดำเนินงานของโรงเรียน โรงเรียนจะต้องรายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการโรงเรียนทราบอย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง

3.5 ประสานงานกับองค์กรท้องถิ่นภาครัฐและเอกชน และเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อการพัฒนาโรงเรียน และให้มีการใช้บริการจากโรงเรียน ให้โรงเรียนเป็นแหล่งวิทยาการของชุมชน และร่วมพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น คณะกรรมการโรงเรียนมีบทบาทที่สำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หรือองค์กรท้องถิ่น เพื่อโรงเรียนจะได้รับการสนับสนุนจากชุมชนและองค์กรนั้น ไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาโรงเรียน

3.6 แต่งตั้งที่ปรึกษาและหรือคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่คณะกรรมการโรงเรียนมอบหมาย นอกจากคณะกรรมการโรงเรียนแล้ว ประชากรในชุมชนอีกจำนวนมากที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน เพื่อต้องการให้ท้องถิ่นของตนเจริญ แต่ไม่สามารถเข้ามาเป็นกรรมการโรงเรียนได้ เนื่องจากระเบียบกระทรวงศึกษาธิการดังกล่าวแล้วมีข้อจำกัดในอัตราส่วนของคณะกรรมการ คณะกรรมการโรงเรียนจึงต้องช่วยกันสรรหาบุคคลดังกล่าวมาแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการเพื่อช่วยดำเนินงานและมอบหมายภาระหน้าที่ให้ช่วยรับผิดชอบได้ตามศักยภาพของผู้นั้น

4. **ด้านสร้างเสริมความสัมพันธ์กับชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ** งานสร้างความสัมพันธ์เป็นงานที่ละเอียดอ่อน ปัจจุบันโรงเรียนวางแผนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไว้อย่างรอบคอบ โดยมอบหมายให้ครูที่เป็นคนในท้องถิ่นดำเนินการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทางด้านศาสนา งานประเพณีต่าง ๆ การพัฒนาท้องถิ่น งานด้านสังคม ตลอดจนได้ให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนและหน่วยงานอื่นตามโอกาสอันควร หลังจากดำเนินงานเสร็จสิ้นในแต่ละปี จะประเมินผลความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขในด้านที่มีปัญหา

5. **ด้านจัดตั้งกลุ่ม ชมรม สมาคม** ปัจจุบันคณะครูอาจารย์ส่วนหนึ่งที่ทำงานด้านชุมชนสัมพันธ์ได้ศึกษาระเบียบที่เกี่ยวข้องในการจัดตั้งชมรม สมาคม และมูลนิธิที่จะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยการวางแผนการจัดตั้งชมรมขึ้นได้หลายชมรม ได้แก่ ชมรมอาสาพัฒนาชุมชน สมาคมศิษย์เก่า และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ก่อตั้งโดยการบริการด้านสถานที่ในการประชุมจัดหาภูมิลำเนา และทำหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษาในกรณีที่เกิดปัญหา

6. **ด้านการประชาสัมพันธ์** เป็นงานที่โรงเรียนได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องด้วยการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ข่าวสาร ผลงานของโรงเรียน โดยการนำนักเรียนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น رونรงค์ป้องกันยาเสพติด การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การป้องกันโรคเอดส์ การรักษาความ

สะอาด เป็นต้น โดยให้นักเรียนเดินรณรงค์ไปตามถนนที่มีบ้านเรือนประชาชนหนาแน่น และย่านชุมชน

นอกจากนี้กิจกรรมของนักเรียนหลายอย่างที่ทำในชุมชนก็เป็นการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้มองเห็นชัดเจนว่าโรงเรียนสอนบุตรหลานของพวกเขาเป็นอย่างไร เช่น กิจกรรมการจัดทำกระทงใบตองขายที่วัดจันทร์ตะวันตก เพื่อนำเงินสมทบเป็นค่าปัจจัยในการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ กิจกรรมในงานเทศน์มหาชาติที่เปิดโอกาสให้เด็กและประชาชนได้ร่วมกันตกแต่งสถานที่ ทำความสะอาดบริเวณวัด และปฏิบัติธรรม ฟังเทศน์ร่วมกับผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ที่คณะครูและนักเรียนร่วมจัดทำกับชาวบ้านโดยมีคณะกรรมการโรงเรียนช่วยประสานดำเนินการ เช่น การจัดงานมิตรภาพบอล ซึ่งเป็นงานยิ่งใหญ่ประจำปีที่บรรดาศิษย์เก่าและประชาชนทั่วไปทั้งนอกชุมชน ในชุมชน รวมทั้งผู้มีอิทธิพล นักการเมืองท้องถิ่น ตลอดจนพ่อค้า นักธุรกิจ พร้อมใจกันเข้ามาใช้สถานที่และสร้างความสัมพันธ์ต่อกันที่โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 การฝึกเด็กนักเรียนให้รู้จักทำงาน ช่วยงานต่าง ๆ เช่น ดูแลการจราจร การจัดจำหน่ายคูโปง การจัดทำอาหาร การเสิร์ฟอาหาร การต้อนรับ ตลอดจนการทำหน้าที่สวัสดิการ ล้วนเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นว่าผลผลิตทางการศึกษามีคุณภาพหรือไม่เพียงใด

ลักษณะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างราบรื่นตลอดมานั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากพื้นฐานด้านวัฒนธรรมที่ชาววัดจันทร์ตะวันตกให้คุณค่าแก่การศึกษา แม้ระยะหลังชุมชนจะมีบทบาทน้อยลงเนื่องจากสภาวะสังคมที่เปลี่ยนไป แต่ก็มิได้หมายความว่าชาวบ้านมิได้สนใจเรื่องการศึกษาข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ปรากฏในทัศนะของชาวบ้านดังนี้

“โรงเรียนเดี๋ยวนี้มีครบทุกอย่าง ไม่เหมือนเมื่อก่อนมีแต่ศาลา ฝนฟ้าคะนองก็ต้องช่วยกันหาเสื้อหาผ้ามากัน ช่วยกันคนละไม้ละมือ”

“เรื่องการพัฒนา ปรับที่ก่อสร้าง ช่างแถวนี้มีเยอะแยะก็รวมตัวกันได้ ถึงไม่ว่างก็ต้องว่างถ้าโรงเรียนขอให้ช่วย”

“ระยะหลัง ๆ ไม่ค่อยได้เข้าไปในโรงเรียน แต่ถ้าครูเขาเชิญไปประชุมก็ไปทุกครั้ง ครูเขาจะให้ช่วยดูแลเรื่องเรียนของเด็ก ๆ ก็ดีนะ”

ส่วนทัศนะของคณะครูโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 ที่มีต่อชุมชน ปรากฏคำให้สัมภาษณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“คนแถวนี้ ไปรู้จักเขาหนัก ๆ ไม่ได้ คนวัดจันทร์ไม่ชอบรู้จัก ถ้าจะมาประชุมเขาก็มาเอง เขาตัดสินใจเองได้ว่าควรทำอะไร เมื่อไร”

“โรงเรียนกำลังลงดวงใจของพวกเขาไว้ ลูกหลานเขามาเรียนกับเราจำเป็นเร่งด่วนเรื่องอะไร เขาก็ระดมกำลังกันมาช่วยได้ทุกครั้ง”

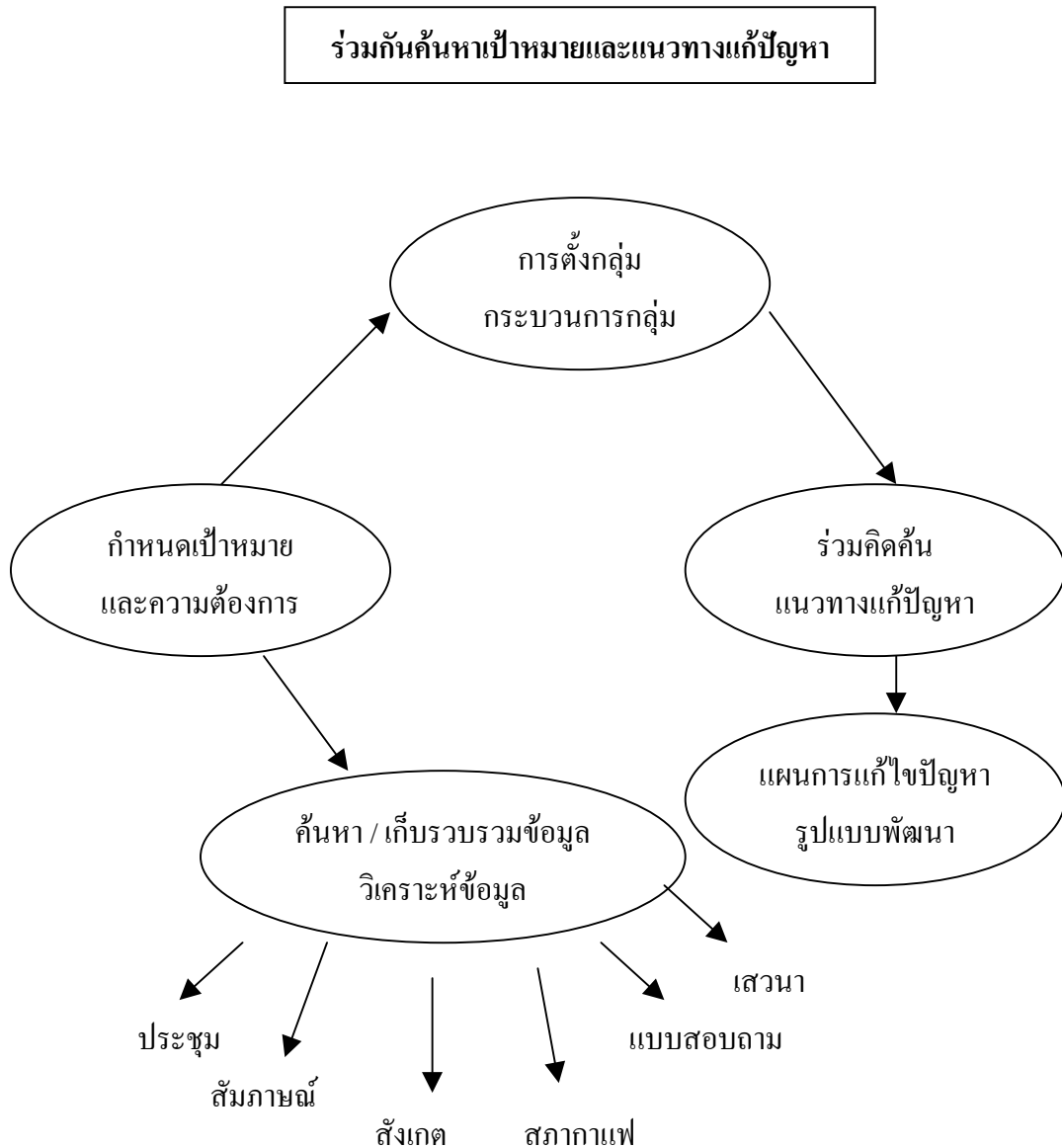
“โรงเรียนจัดอบรมเกษตรกรรมตามแนวธรรมชาติ ชาวบ้านมากันล้นห้อง เขาตื่นตัวอยากรู้อยากทดลองของใหม่ ๆ นี่ก็กำลังรวมตัวกันจัดกลุ่มเป็นกลุ่ม ๆ จะให้โรงเรียนอบรมให้อีกหลายเรื่อง”

ศักยภาพการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่มีรากฐานมั่นคงมาเป็นเวลานาน ประกอบกับความพยายามในการเรียนรู้และปรับตัว ปรับกระบวนการทัศน์ของคนรุ่นเก่าให้สอดคล้องกับแนวทางการจัดการศึกษาแบบใหม่ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนของชุมชน ชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มตระหนักในบทบาทและความสำคัญของตนเอง แต่ยังมีข้อจำกัดที่ติดอยู่กับค่านิยมดั้งเดิมที่ชาวบ้านมักเกรงใจและให้เกียรติข้าราชการ จึงมักคล้อยตามความคิดเห็นของข้าราชการไปโดยปริยาย โดยมีได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเท่าที่ควร

พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสาร

การเรียนรู้ของชุมชนในยุคปัจจุบันไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องการค้นหาศักยภาพของตนเองเท่านั้น หากยังต้องเรียนรู้สภาพสังคมและความเปลี่ยนแปลงรอบข้าง ทั้งยังต้องปรับตัวให้ทันสมัยทันเหตุการณ์ด้วยการรับข้อมูลข่าวสารที่ใหม่ประดังเข้ามาทุกทิศทาง จนบางครั้งทำให้รู้สึกเหมือนถูกท่วมทับด้วยข้อมูลข่าวสารจนยากจะแยกแยะ คัดกรองว่าเรื่องใดเชื่อถือได้หรือไม่เพียงใด

ในการจัดทำกิจกรรมเพื่อเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงถ่วงยังไม่สามารถกระทำได้ หากยังไม่รู้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนในเรื่องพฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสาร บรรยายภาศในการคิด ระดับของความคิด กระบวนการกลุ่ม เครือข่ายชุมชนในการดำเนินงานโครงการ ตลอดจนแผนการแก้ไขปัญหาหรือรูปแบบการพัฒนาที่ร่วมคิดค้นโดยประชาชนในชุมชน เนื่องจากโครงการนี้เน้นการให้ประชาชนเรียนรู้ด้วยตนเอง มีส่วนร่วมในการหาข้อมูล รวบรวมข้อมูล และร่วมกันแก้ปัญหาด้วยตนเอง ในการศึกษาประเด็นสำคัญดังกล่าวข้างต้น จึงได้กำหนดกระบวนการวิจัยและเทคนิคการวิจัย ดังแผนภูมิต่อไปนี้

กระบวนการเรียนรู้และร่วมกันคิดค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ตามแผน ภูมิดังกล่าว เน้นกระบวนการสำคัญ 3 อย่าง คือ “การประชุม การเสวนา และการถกเถียง” เป็น เครื่องมือสำคัญตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย การจัดตั้งกลุ่ม การเก็บและรวบรวมข้อมูล การ วิเคราะห์ข้อมูล ทุกขั้นตอนใช้เวทีเสวนา ถกเถียง เปิดโอกาสให้สมาชิกในแต่ละกลุ่มได้แสดงความ คิดเห็นอย่างเท่าเทียม ทำให้คนในกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม คือ กลุ่มครู นักเรียน ผู้ปกครอง แม่บ้าน ผู้ใช้แรงงาน ตลอดจนภูมิปัญญาชาวบ้าน แก่นนำชุมชน นักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และผู้เชี่ยวชาญ จากภายนอกได้ร่วมกันใช้ปัญญา และใช้กระบวนการที่เป็นระบบในการกำหนดรูปแบบการพัฒนา

วิธีการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นด้านพฤติกรรมการรับ การส่งข่าวสาร และด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมพัฒนาระบบคิด เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2544 – กรกฎาคม 2544 โดยทีมวิจัยได้ใช้วิธีการฝังตัวอยู่ในชุมชน ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนาที่ไม่เร่งรีบ เพื่อนำเข้าสู่ประเด็นร่วมกันค้นหา เก็บและรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหา ทั้งนี้ทีมวิจัยมีฐานะเข้าร่วม แนะนำ กระตุ้น ให้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม โดยให้น้ำหนักไปลงที่การอธิบาย และซักจูง ใช้ความยืดหยุ่นในการเรียนรู้ชุมชน มีทัศนคติและพฤติกรรมที่กลมกลืนกับชุมชน สร้างความคุ้นเคย และเชิญชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม ร่วมแสดงทัศนะ และเสนอมุมมองอย่างอิสระ โดยการเริ่มสนทนาจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม จดบันทึกข้อมูลทันที และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมตรวจสอบข้อมูลได้ตลอดเวลา วิธีการเช่นนี้เป็นงานวิจัยที่ไม่ติดขัดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก เพราะมุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างเป็นธรรมชาติ และใช้อิทธิพลของกลุ่มผลักดัน ขับเคลื่อนให้เกิดริ้วขบวนความคิดการพูด และการเปิดเผยทัศนะ จนทำให้ประชาชนในกลุ่มต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โดยการจับกลุ่มพูดคุยกัน จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่หลายครั้ง ทั้งระยะห่างครั้งละประมาณ 1-2 สัปดาห์ เพื่อดูความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดของข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนนิยมนำมาวิพากษ์วิจารณ์กัน ปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มนักเรียน ลักษณะของข้อมูลข่าวสารที่กลุ่มนักเรียนนำมาแลกเปลี่ยนกันนั้น เป็นเรื่องส่วนตัวของกันและกัน เป็นเรื่องที่อยู่ในวงแคบ ๆ และเป็นไปในเชิงลบ เข้าทำนอง “จับกลุ่มนินทา” ซึ่งพบมากในกลุ่มนักเรียนหญิง มักพูดในประเด็นผู้ชาย ซึ่งจะเป็นที่สนใจและขยายวงกว้างออกเร็วมาก นอกนั้นก็จะเป็นเรื่อง “ความรัก ความใคร่” ของวัยรุ่นที่เริ่มต้นด้วยการเข้ามาพูดคุย เกี้ยวพาราสี และตามด้วยจับมือถือแขน ส่วนที่ขอบวิพากษ์วิจารณ์รองลงมาก็คือเรื่องรอบ ๆ ตัว เรื่องใครไปไหน ไปทำอะไร ทำแล้วดีร้ายอย่างไร มีกิจกรรมอะไรในสังคมที่ตนเองได้ไปร่วม และภาคภูมิใจอยากคุยอยากบอก โดยเฉพาะเรื่องไปเที่ยว ไปเปิดหูเปิดตา เรื่องซื้อของใหม่ ๆ เป็นประเด็นที่พูดถึงกันมาก เรื่องการแต่งตัว เรื่องการเล่นการกิน การทำงานอดิเรกก็มีการพูดกันเป็นเรื่องประจำวัน เรื่องภายในบ้าน เรื่องความรัก และกามารมณ์ของผู้ใหญ่และคนใกล้ตัว เรื่องความทุกข์ร้อนภายในครอบครัว

การรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มนักเรียนนั้น พบว่าจะรับข่าวสารจากบุคคลที่ใกล้ชิด เช่น เพื่อน ครู พ่อแม่ เพื่อนบ้าน และญาติพี่น้องที่ออกไปทำงานนอกบ้าน นอกชุมชน หรือต่างจังหวัด เมื่อรับข่าวสารจากเพื่อน ๆ มักจะหยุดวิพากษ์วิจารณ์ ได้แย้งและแสดงความคิดเห็นเสริม เช่น กรณีที่เพื่อน ๆ เล่าลืมน่าพิชชาของแก้วติดยา แก้วโกรธมาก ปฏิเสธว่า “ไม่ติด ๆ” “ไม่ใช่ ๆ” แต่

ไม่ได้บอกเหตุผลว่าเพราะอะไร เมื่อถูกรุมมาก ๆ แก้วก็ร้องไห้ เพราะอับจนถ้อยคำที่จะถกเถียงกับเพื่อน ๆ หรือกรณีที่พักพิงของปิงปองที่กลับมาจากกรุงเทพฯ แล้วมีผู้ชายตามมาด้วย เพื่อน ๆ ที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียง นำมาขยายผลว่า “พี่สาวของปิงปอง มีผัวแล้ว พาผัวมานอนด้วย” ปิงปองจะยื่นหน้าถามว่า “แล้วเป็นยังไง ... ใครเดือดร้อน แม่เธอไม่เคยมีผัวหรือไง”

ลักษณะการโต้ตอบ ต่อแยะ และชวนทะเลาะเช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยในวงการสนทนา และการโต้เถียงจะยืดเยื้อพัวพันไปยังเรื่องที่ตกค้างอยู่ในใจของแต่ละฝ่าย ถ้าเป็นเด็กผู้ชายบางรายถึงขั้นชกต่อยกัน นักเรียนหญิงรุนแรงมากที่สุดเพียงแค่ผลัก หรือไม่อีกรายที่ต้องการยุติเรื่องราว ก็จะเดินหนีไป บรรยากาศเช่นนี้ไม่เป็นประชาธิปไตยมากนัก เพราะแม้ว่าทุกคนได้คิด ได้พูด ได้ใช้สิทธิของตนในการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ แต่เด็ก ๆ ยังไม่ยอมรับการโต้แย้ง การท้วงติง และการเสนอแนะอันเป็นหัวใจของความเป็นประชาธิปไตย จึงน่าจะปลูกฝังการติดตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตยเพิ่มขึ้นได้

2. พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มแม่บ้าน ลักษณะของข่าวสารข้อมูลที่กลุ่มแม่บ้านนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันนั้น เข้าทำนอง “เรื่องของชาวบ้านคืองานของฉัน” เพราะนอกจากจะพูดคุยเรื่องทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวันแล้ว ยังชอบยกประเด็นของคนอื่น ๆ มาพูดคุยและวิพากษ์วิจารณ์อย่างออกรส หลายรายพูดถึงปัญหาหนัก ๆ แต่สีหน้าก็มิได้เคร่งเครียดตาม เช่น เรื่องสามีนอกใจ หันเหประเด็นเป็นเรื่องการจับผิด และพฤติกรรมบางอย่างที่ชวนซ้ำของสามีตนที่หาช่องทางจะออกจากบ้าน และกลับเข้าบ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีโอกาสปะทะ สังสรรค์กันภายในกลุ่ม และมีโอกาสได้พบปะกับกลุ่มบุคคลภายนอกมาก มีธรรมชาติในการรวมกลุ่มและพัฒนากลุ่มค่อนข้างดี มีการปล่อยข่าวแล้วตรวจสอบข่าว แก้อ้าว และเปลี่ยนแปลงข่าวสารให้น่าตื่นเต้น เป็นประจำมีหลายเรื่องราวที่มักมีการ “ตอกไข่ใส่สี” เพิ่มเติมเรื่องราวให้มีรสชาติ น่าสนใจ น่าติดตามไม่แพ้ละครทีวีที่กำลังติดกันงอมแงม และเมื่อพูดไปแล้ว จะผิดถูกอย่างไรก็ได้สนใจติดตามมากนัก

เกี่ยวกับประเด็นคำถามของคณะวิจัยที่ถามว่า ให้ความเชื่อถือในเรื่องราวข่าวสารที่ได้ยินได้ฟังแค่ไหน อย่างไร ก็ได้รับคำตอบว่า

“ถ้าเป็นเรื่องที่เราบอก ทางเราแจ้งว่าให้ทำอย่างโน้นอย่างนี้ ก็เชื่อได้ว่าจริง”

“กรรมการชุมชนเรามีเรื่องราวมาบอกเกี่ยวกับเรื่องเงินกู้บ้าง เรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยบ้าง หมอจะมาตรวจวันนั้นวันนี้ ก็เป็นไปตามนัดทุกครั้ง เชื่อได้”

“คนแปลกหน้า พ่อค้า แม่ค้าใหม่ ผ่านเข้ามาขายของ ปกติก็ซื้อเป็นประจำแถว ๆ นี้ดีกว่า ได้ของสดของดี ไม่ค่อยไว้วางใจพวกนี้ แต่ถ้าเป็นพวกหอม กระเทียม รสผลไม้วานมา เลือกดูก่อนจึงซื้อ...”

“ลูก ๆ มาบอกว่าครูให้ช่วยกันทำกระทงขายหน้าวัด เขาจะเอาอะไรก็ช่วยหาให้เขา”

“หลวงพ่อบอก จะยกช่อฟ้าวันเข้าพรรษา ให้ไปช่วย ๆ กันหน่อย”

กลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีพลังมาก รวมตัวกันเร็ว ส่งข่าวถึงกันเร็ว ลงมือช่วยกันโดยไม่เกี่ยงงอน ใครหยิบจับอะไรได้ก็ทำ โดยไม่ต้องแบ่งหน้าที่ เห็นจากงานบุญที่วัดจันทร์ฯ กลุ่มผู้หญิงจะไปดำเนินงานตามจุดต่าง ๆ แม้กระทั่งการลำเลียงข้าวปลาอาหารหลังจากพระฉันเสร็จลงมาให้ญาติโยมรับประทาน มีการโต้แย้งกันบ้างขณะประกอบกิจกรรมร่วมกัน แต่ไม่รุนแรง ได้ปะทะהל้าลังกัน จะเชื่อถือและเชื่อฟังพระสงฆ์ ครู และผู้นำชุมชน รวมทั้งกรรมการชุมชน ซึ่งเป็นคนในพื้นที่และเป็นคนที่เกิดในตระกูลใหญ่ที่พวกเขาเคยเคารพนับถือมาก่อน นอกจากจะเชื่อพระสงฆ์ เชื่อครู เชื่อผู้อาวุโสในชุมชนและผู้บริหารชุมชนแล้ว แม่บ้านเชื่อลูกแทบทุกเรื่อง อะไรที่ลูกบอกมักสรุปว่าจริงเสมอ ดังนั้นช่องทางในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาการคิด หากผ่านโรงเรียนผ่านชุมชน งานของพวกเขา ก็จะเป็นต่อพุ่งตรงไปสู่กลุ่มแม่บ้านทันที และกลุ่มแม่บ้านจะสามารถส่งต่อไปยังบุคคลอื่น ๆ ทั้งในครอบครัวและคนใกล้ชิด

3. พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารของผู้ใช้แรงงาน กลุ่มแรงงานเป็นกลุ่มที่รับข่าวสารค่อนข้างจำกัด อยู่ในแวดวงของพวกเขเอง ไม่เคยมีเวลาเสวนากับคนกลุ่มอื่น จะไปจะมา ก็รีบร้อน เพราะมักมีรถมารับไปทำงานนอกชุมชน บางรายเย็นจืด ๆ จ้อง ๆ รอรถมารับหน้าร้านขายกับข้าวสำเร็จรูป มองเหมือนจะซื้อแต่ไม่ซื้อ ถามว่า “ไม่ซื้อหรือร้านนี้อร่อยนะ คนฝั่งโน้นยังข้ามสะพานมาซื้อเลย ถูกดีด้วย 10 บาท ได้เต็มถุง” เขาตอบว่า “ถุงตั้ง 10 บาท ซื้อผักไปผัดได้ตั้งกะทะใหญ่” บางคนบอกว่า “ซื้อไปก็ไม่พอกิน ที่บ้านมีเด็กหลายคน กำลังกินกำลังนอนทั้งนั้น ทำกินเอง 20-30 บาท ก็กินกันได้ทั้งวัน”

ลักษณะเรื่องราวที่พวกเขาถ่ายทอด เล่าสู่กันฟังในทำนองปรับทุกข์ หรือระบายความคับข้องใจนั้น หนักอึ้งประเด็นเดียว คือ เรื่อง “ทำงานหนัก ได้เงินน้อยไม่พอใช้ เป็นหนี้เยอะ เหนื่อยลำบาก อยากสบายบ้าง” ส่วนทางออกในการแก้ปัญหา ก็มีลักษณะไม่สร้างสรรค์ เช่น “เลขเด็ด เลขล๊อค ผันน้ำโชด” หรือไม่ก็ “อยากไปทำงานเมืองนอก เงินดี” ขณะที่พูด แหวดาก็ไม่ได้บอกความแน่ใจว่าแล้วจะ “ดี” อย่างที่คิดหรือไม่

กลุ่มผู้ใช้แรงงานหาเวลารวมตัวกันยาก เพราะจะออกทำงานแต่เช้ากลับมืด พอถึงบ้านก็ยุ่งเรื่องข้าวปลาอาหาร และจะเข้านอนหิวค้ำ มีบางกลุ่มที่ว่างงาน กลัดกลุ้ม ก็นั่งชดเหล้า

ขาวหรือไม่กี่จำพวกน้ำตาลเมา เมาแฉ่จนพูดจาไม่ค่อยรู้เรื่อง เกิดอารมณ์พาล ชวนทะเลาะ บางกลุ่มก็เฮฮา ตีเกราะเคาะไม้ ร้องรำทำเพลง พวกเขาบอกว่า “กลุ่ม ! ไม่รู้จะทำอะไร” อาศัยของมันเมาปลอบประโลมใจ เบิกบานชั่วขณะ แล้วกลับทุกข์หนักกว่าเดิมในตอนเช้า เพราะเงินจะซื้อข้าวสารไม่มี ระดับการคิดของกลุ่มนี้ถูกกดทับด้วยความแร้นแค้น ไม่อยากคิดอ่านอะไร อยู่ไปวัน ๆ ขอเพียงให้มีงานทำ มีข้าวกิน และมีเหล้ากินก็พอแล้ว แม้ส่วนหนึ่งจะมีสำนึกดี ๆ เช่น อยากส่งลูกเรียนสูง ๆ มีงานดี ๆ ทำ จะได้ไม่ลำบากเหมือนพ่อกับแม่ ก็ดูจะเป็นการคาดหวังที่เลือนลอย อยากที่จะกลายเป็นแนวทางนำสู่การปฏิบัติ เพราะลูกหลานของบุคคลกลุ่มนี้เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ ก็พร้อมที่จะทำงานตามอย่างพ่อแม่ทันที คนกลุ่มนี้หากใครบอกว่ามีงานดี ๆ ที่ไหนทำ เขาก็พร้อมที่จะไป เชื่อว่าเป็นจริง แต่เขาก็โชคดีที่ขาดเงิน จึงรอดพ้นจากความเสี่ยงอันตรายจากการถูกหลอกได้ ส่วนเรื่องการซื้อข้าวของ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ยากที่ใครจะมาหลอกเขาได้ เพราะความลำบากสอนให้พวกเขาระวัง เพียงแต่ไม่ได้ยังคิดเรื่องการเก็บหอมรอมริบ มีเท่าไรใช้หมด จะปรากฏความเดือดร้อนหลายรายกู่หนี้ยืมสินชานาภายหลัง จึงมีอาชญากรรมคนกลุ่มนี้ขาดวิจารณญาณในการคิด เพียงแต่ความคิดของพวกเขาจำกัดอยู่ในบางเรื่องที่ใกล้ตัว และมีความหมายแก่ปากท้องของคนในครอบครัว

4. พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนมีหลายระดับ มีความแตกต่างในด้านฐานะความเป็นอยู่และการศึกษา สนใจเรื่องอาชีพและบุตรหลานของตน มีความวิตกกังวลในพิสัยต่าง ๆ ที่กำลังเกิดอยู่ในสังคม และใกล้ตัวลูกหลานเข้ามาทุกที เนื่องจากประเด็นที่น่าเสวนาเป็นประเด็นทั่ว ๆ ไป แต่ผู้ปกครองอยู่ในภาวะที่ห่วงใยผู้ปกครองตน จำแสดงออกมาอย่างชัดเจน ลักษณะการแสดงความคิดเห็นตรงไปตรงมา เปิดเผย มีแง่มุมวิพากษ์วิจารณ์ตรง ๆ ถึงต้นเหตุของปัญหาหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิด แต่มิได้วิจารณ์ลึกลงไปในสาระว่าควรทำอย่างไร หากมีสัญญาณหนึ่งที่ผู้ปกครองส่งสารให้ทราบ ว่า ลูกหลานคือบุคคลสำคัญที่สุด พวกเขาฟังลูกหลานเล่า ฟังแล้วเชื่อตาม โดยบางครั้งมิได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง

5. พฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มครู กลุ่มครูจะมีความระมัดระวังในการรับข่าวสาร และถ่ายทอดข้อมูลเป็นพิเศษ ข้อมูลข่าวสารใดที่รับโดยตรงมาจากทางราชการครูจะบอกชาวบ้านได้อย่างมั่นใจและไม่ลังเล เพราะเชื่อว่าข่าวเหล่านั้นผ่านการกลั่นกรองมาดีแล้ว ประเด็นอื่น ๆ ที่ผู้นำมาพูดคุย ได้แก่ ภาระงานที่เพิ่มขึ้น การปฏิรูปการศึกษา บทบาทของครูที่ต้องใกล้ชิดชุมชนมากขึ้น ปัญหาตัวนักเรียน ปัญหาการจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับชุมชน รวมทั้งปัญหาความคับข้องใจในชีวิต ซึ่งจะระบายออกมาอย่างเบาบาง คำพูดของครูจะเป็นที่เชื่อถือของคนแทบทุกกลุ่ม

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเกี่ยวกับระบบคิด และการคิดเชิงวิเคราะห์ของประชาชน

ผลจากการเสวนา และจัดวงสนทนาแบบสภากาแฟ หลายครั้งในช่วงเวลา ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2544 – กรกฎาคม 2544 เพื่อสำรวจและฟังความคิดเห็นเชิงวิเคราะห์ของประชาชน กลุ่มต่าง ๆ โดยการตั้งประเด็นพูดคุยเกี่ยวกับทัศนะหรือความคิดเห็นที่พวกเขามีต่อ**สื่อบุคคล**ต่าง ๆ ปรากฏผลดังนี้

1. **ทัศนคติที่มีต่อพ่อค้าเร่** ทัศนะที่หลากหลายของคนในชุมชน แสดงให้เห็นถึงระดับความคิดที่ต่างมีมุมมองตามพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของตน เช่น **กลุ่มผู้ใช้แรงงาน** จะมองว่าน่าสงสาร น่าเห็นใจ เป็นผู้ทำงานสุจริต ต้องอดทนสูง อย่าไปดูถูกเขา ส่วน**กลุ่มผู้หญิง**ที่เป็นแม่บ้านที่ไม่ค่อยมีเงิน หรืออยู่ในฐานะปานกลาง ก็มักจะรำคาญถูกพ่อค้าเร่ตามตื้อให้ซื้อสินค้า **กลุ่มเด็กนักเรียน** มองว่าเป็นอาชีพที่เหน็ดเหนื่อย หาเช้ากินค่ำ ทนแดด ทนฝน ลำบาก ไม่มีหลักแหล่ง ไม่น่าไว้ใจ **กลุ่มครู** มองว่าเป็นอาชีพที่ต้องใช้ความสามารถหลายด้าน ทั้งด้านการพูด การปรับตัว ความกล้าและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ของที่ขายอาจเสื่อมคุณภาพ ราคาไม่เป็นธรรม ต้องเลือกซื้ออย่างระวัง **กลุ่มผู้ประกอบการ** เห็นว่าต้องระวังถ้าเป็นคนแปลกหน้า อาจหลอกขาย หรือเป็นสายให้โจร ส่วนกลุ่มสุดท้าย คือ **กลุ่มพระสงฆ์** มองว่าพ่อค้าเร่ก็มีหัวใจเหมือนเรา อย่าไปดูถูกเขา เขาต้องทำเพื่อความอยู่รอด เป็นตัวอย่างที่ดีของคนต้องสู้

ลักษณะความคิดต่าง ๆ ที่แสดงออกมามาตรัง ๆ แสดงให้เห็นว่าคนที่มีการศึกษาดี จะเลือกวิธีซื้อของโดยการคิด ใคร่ครวญมากขึ้น ส่วนกลุ่มแม่บ้านที่ซื้อรำคาญ ขี้เบื่อ อาจรอดพ้นจากการเป็นเหยื่อ หรืออาจตกเป็นเหยื่อได้ ในขณะเดียวกันเท่า ๆ กับความรู้สึกสงสารเห็นใจ และชอบความสะดวกสบายที่บอกว่า

“...เขามาขายให้ถึงหน้าบ้าน ไม่ต้องไปตลาด...”

โดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์ที่ไม่ค่อยมีโอกาสไปใช้สอยที่ร้านค้าในตลาด หรือห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ จึงมักเป็นกลุ่มเป้าหมายของพ่อค้าเร่อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหากไม่ได้รับการพัฒนาด้านการเชิงวิเคราะห์ กลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่มอาจขาดการยั้งคิดในการจับจ่ายใช้สอย โดยอาจมองสินค้าที่ต้องการซื้อเพียงผิวเผิน แล้วตัดสินใจผิดพลาด เสียเงินทอง เสียความรู้สึก และเสียใจในภายหลังได้

2. **ทัศนคติที่มีต่อเด็กและเยาวชน** ระดับความคิดที่แสดงออกผ่านทัศนะต่าง ๆ ข้างต้น มีช่วงชั้นที่แตกต่างกัน **กลุ่มผู้ใช้แรงงาน** ที่มองว่า “อยากกลับไปเป็นเด็กอีกครั้ง เด็กเดี๋ยวนี้

สนุกกันเหลือเกิน” คงไม่อาจตีความว่าเป็นการแสดงทัศนะอย่างไรได้ยิ่งสา หากมีนัยแห่งการประชดประชันอยู่ในที่ เพราะแนวคิดต่อ ๆ มาที่บอกว่า “อยากลอง อยากรู้ ชอบท้าทาย ยิ่งห้ามเหมือนยิ่งยุ” แสดงให้เห็นถึงความคิดที่เกิดจากการสังเกต และวิเคราะห์ พฤติกรรมของเยาวชนได้อย่างถูกต้องตรงตามหลัก จิตวิทยา ทั้ง ๆ ที่พวกเขาบางคนอาจไม่เคยจับตำราจิตวิทยา **กลุ่มผู้ใหญ่ แม่บ้าน หรือผู้อาวุโส** ที่มองว่าเด็ก “ไม่มีสัมมาคารวะ ... เดินข้ามหัวผู้ใหญ่ ...” เป็นแนวความคิดที่เกาะติดอยู่กับประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยที่มองเห็นว่า “ให้วุ่นไม่เป็น” นั้นไม่น่ารัก ไม่อ่อนน้อม ส่วน**กลุ่มพระสงฆ์**ที่มีความคิดเหมือนกับผู้อาวุโสหรือแม่บ้านที่อยู่ในวัยเลขกลางคนว่า “เด็กจะดีไม่ได้ อยู่ที่พ่อแม่” และคิดอย่างผู้มีจิตเมตตา “ปลูกฝังสิ่งดี ๆ ให้เขา ... ให้โอกาสเขา” เป็นวิธีคิดที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม แล้วเข้าถึงความจริงว่าครอบครัวเป็นศูนย์รวมของทุกเรื่องราว ทั้งร้ายและดี ส่วน**กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มผู้ปกครองนักเรียน** มองเด็กว่า “อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมือนเดิม แต่ฐานะของบ้านแย่กว่าเดิม” หรือ “เอาแต่แต่งตัวตามแฟชั่น ไม่มองพ่อแม่ ...” หรือ “ตัวดี พูดอะไรก็ไม่ฟัง ตามเพื่อนอย่างเดียว” **กลุ่มครู** มองว่า “พ่อแม่ไม่มีเวลาเอาใจใส่ลูก ทำให้ลูกหันไปพึ่งสิ่งอื่น” หรือ “น่าสงสาร ต้องเติบโตในสังคมที่มีการแข่งขันทุกอย่าง ...” รวมทั้ง “อยากให้ผ้าขาวผืนน้อย กลายเป็นผ้าขาวผืนใหญ่” ที่แสดงความคาดหวังเชิงปรัชญาที่ล้าลึก โดยมีได้บอกวิธีว่าควรปฏิบัติอย่างไร ตอนท้าย ๆ ที่บอกว่า “น่าสงสารพ่อแม่ที่มีลูกวัยรุ่นตอนนี้” เหมือนท้อแท้ แต่ยังมองเห็นสาเหตุของปัญหาว่า “น่าเป็นห่วง เพราะถูกมอมเมาจากสื่อต่าง ๆ รอบตัว”

กลุ่มเด็ก เป็นกลุ่มที่กล่อมองตัวเองอย่างกล้าหาญว่า “เด็กกล้าคิด กล้าทำ ตัดสินใจเร็ว” และ “เด็ก ๆ มีโอกาสดีขึ้น ฉลาดขึ้น” และมองตัวเองว่า “แก้ปัญหาเก่ง ... เรียนรู้ได้เร็ว ฉลาดกว่าพ่อแม่ ...” ภาพสะท้อนจากทัศนะของเด็กที่มองตัวเองนั้น เขามองไม่เห็นปัญหา ขณะที่คนรอบข้างมองว่าพวกเขามีปัญหา นับว่าเป็นประเด็นที่แหลมคมที่ควรนำมาพิจารณาอย่างยิ่งว่า ปัจจุบันเด็กไทยคิดอย่างไร และมีวิธีแก้ปัญหาให้ตัวเองอย่างไร วิธีการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ในการกระทำแต่ละครั้งนั้น ผ่านการกลั่นกรองและหยุดคิดนานแค่ไหน ระดับการคิดของเด็กจึงเพียงคิดได้แต่ยังไม่ถึงขั้น “คิดเป็น” ซึ่งกระบวนการ “คิดเป็น” ต้องอาศัยพลังจากกลุ่มอื่น ๆ ช่วยเสริมต่อให้สมบูรณ์โดยเฉพาะพลังจากผู้ปกครองและคณะครูอาจารย์ ผู้ที่คาดหวังและวาดฝัน โดยมีข้อเสนอแนะอยู่กลาย ๆ ว่า “คนใกล้ ๆ ตัว ควรแนะนำพวกเขาบ้าง พูดใส่หูบ่อย ๆ” รวมทั้งความคิดวิตกด้วยตระหนักในสาเหตุของปัญหาว่า

“น่าเป็นห่วง อบายมุข เครื่องล้อตามีเยอะ”

วลีหรือประโยคที่หลุดออกมาเป็นทัศนะที่เปิดเผยเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน มีความนึกคิด และมองเหตุการณ์รอบตัวอย่างเข้าใจ ในความเปลี่ยนแปลงของสังคมและ

ยุคสมัย แม้บางวลีจะหลุดออกมาอย่างไม่หวังให้มีการแก้ไข แต่แสดงการรับรู้ในปัญหาร่วมกัน และคงไม่ลำบากนักในการแสวงหาความร่วมมือ เพื่อใช้เป็นเครื่องมืออบรมลูกหลานแทนพวกเขา

3. **ทัศนคติที่มีต่อครู** แม้วันเวลาจะเปลี่ยนไปมาก วิทยาการเปลี่ยนไป ข้อมูลข่าวสารเดิมเข้ามาแปลกใหม่ทุกเวลา แต่คุณค่าของครูในสายตาของคนทั่วไปดูจะยังดีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติของ**ผู้ปกครอง** หรือ**พระสงฆ์**ที่มองว่า “ครูต้องทำหน้าที่หนักขึ้น” หรือ “เป็นกำลังสำคัญในการสร้างคนให้แก่ชาติ” รวมทั้งคำชมที่ว่า “ครูผู้ดีกว่าสมัยก่อน มีประสบการณ์เพิ่มขึ้น ทุ่มเทให้เด็กมากขึ้น” ฯลฯ ล้วนระบุว่า “ครูสำคัญและมีความหมายต่อลูกหลานของเขา” แม้จะมีบางความคิดที่กว้าง ๆ ไปได้ว่า “ครูประพฤติในทางที่ไม่เหมาะสม” หรือ “เป็นนักธุรกิจรายย่อย” นั้น เป็นความคิดเห็นของ **กลุ่มผู้ใช้แรงงาน** ซึ่งบางครั้งก็มองครูในอีกแง่มุมหนึ่ง ซึ่งจะปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่เป็นความจริง ส่วน**กลุ่มแม่บ้าน**บางคนบอกว่า “ชอบครู อยากเป็นครู ครูดีทุกคน” และ “รักลูกศิษย์เหมือนลูกของตัวเอง” ยิ่งเป็นทัศนคติที่ทำให้ภาพของครูดี และสง่างามยิ่งขึ้นด้วยทัศนคติที่หลากหลายของเด็ก ๆ ที่บอกว่า “ครูเหมือนพ่อแม่” หรือ “เคารพนับถือเป็นแบบอย่าง”

4. **ทัศนคติที่มีพระสงฆ์ นักเรียน** คนรุ่นใหม่ วัยรุ่น และ**ผู้ใช้แรงงาน** มองพระอย่างระมัดระวังยิ่งขึ้น เนื่องจากที่เหมือนไม่ไว้วางใจ ไม่เคารพ วิพากษ์สงฆ์แรง ๆ และตรงไปตรงมา เช่นนี้หากมองผิวเผินอาจน่าตระหนกในความคิดที่คนไทยนำพระสงฆ์มาวิพากษ์วิจารณ์ แต่หากมองได้ลึกพบว่าบางคนพูดตาม ๆ กัน เพราะฝังหัวจากข่าวสารที่พบเห็นทางสื่อมวลชนเป็นประจำ ทั้งที่ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นอย่างที่คุณไปวัดหลาย ๆ วัด ยืนยันว่า “พระเมืองนี้ดีทั้งนั้น” **กลุ่มครู**ที่มีการศึกษาได้ร่ำเรียนมาสูง และมองเห็นทางเลือกในการปฏิบัติก็ยังมองเห็นว่า “พระสงฆ์ยังเป็นที่พึ่งทางใจได้” เช่นเดียวกันกับ**กลุ่มแม่บ้าน**บอกว่า “ยุ่งยังไงก็ต้องใส่บาตร ...” **ผู้ปกครอง** นักเรียนก็เป็นกลุ่มที่ยังมีแนวคิดที่ว่า “เป็นบุคคลที่ควรเคารพเพราะสละทางโลกแล้ว”

ประเด็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งก็คือ**ความกล้า**ในการวิพากษ์วิจารณ์ แม้จะไม่ได้มีเหตุผลประกอบคำวิจารณ์ของพวกเขาต่อนักก็ตาม ความรู้ ความสามารถจะไม่บังเกิดผล หากคนเราขาดความกล้าที่จะคิด ไม่กล้าพูด และไม่กล้าทำ คนที่กล้าแสดงออกในเรื่องที่ขัดต่อความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมเช่นนี้ น่าจะเชื่อได้ว่า เขากล้าและใจกว้างพอที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นได้เช่นเดียวกัน

5. **ทัศนคติที่มีต่อผู้ใช้แรงงาน** ในสายตาของคนแทบทุกกลุ่มมองว่าอาชีพกรรมกร หรือ**ผู้ใช้แรงงาน**นั้น เป็นอาชีพที่ลำบาก เหน็ดเหนื่อย ต้องอดทนต่อสภาวะรอบข้างที่ถูกกดดัน และดูแคลนจากสังคมถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง และถูกมองอย่างเวทนาสงสาร เพราะ “ไม่เคยได้พัก ไม่มีวันหยุด หยุดก็อด” พวกที่คิดเช่นนั้นคงมิได้คิดถึงกฎหมายแรงงานที่ให้การคุ้มครองแรง

งานไทย โดยกำหนดให้มีวันหยุดสัปดาห์ละ 1 วัน และให้สวัสดิการให้การคุ้มครองในภาวะที่ตกงานหรือประสบอุบัติเหตุ กลุ่มเด็กนักเรียนมองอยู่ใช้แรงงานอย่างน่าสงสารและเห็นอกเห็นใจพร้อมกับสำนึกในบุญคุณ เช่น “ไม่มีพวกเขา เราก็ไม่มีที่เรียน” หรือกลุ่มผู้ประกอบการที่หลายคนเป็นผู้ใช้แรงงานอยู่ว่า “เป็นคนมีน้ำใจ ช่วยอะไรได้ เขาก็จะช่วย” กลุ่มครูบอกว่า เป็นอาชีพที่ต้องใช้ความสามารถเฉพาะตัวสูง ทำงานไม่เลือก ทำงานหนัก แต่รายได้น้อย กลุ่มแม่บ้าน มองอย่างเห็นใจและสงสารบอกว่า “ส่วนใหญ่ ไม่มีใครรวย ... ทำงานหนักใช้แรงงานตลอดวัน เหนื่อย มอมแมม ลำบาก”

แม้มุมในการมองที่หลากหลายตามสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏให้เห็น สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในชีวิตและสภาพสังคม มีความเข้าใจในตนเองและผู้อื่นดี ทั้งรู้จักแยกแยะ เหตุผลดีชั่ว มีมุมมองที่ขัดแย้งกัน ชี้นำประเด็นที่ควรถกเถียง และลงเอยด้วยความรู้สึกที่เห็นอกเห็นใจ

6. ทศนคติที่มีต่อชายไทย ทศนคติที่กลุ่มคนในชุมชนมองผู้ชายต่างไปจากการมองในอดีตมาก โดยเฉพาะในประเด็นที่ออกมาแรง ๆ จากปากนักเรียนวัยรุ่นถึงขั้นว่า “ติดป้ายเตือนบุคคลอันตราย !” หากเด็กยังมองออกว่าอันตรายจากผู้ชายคือ “มั่งง่าย มือไว ใจเร็ว” เป็นสิ่งควรระวังก็คาดหวังได้ว่าเด็กเหล่านี้จะเอาตัวรอดจากภัยด้านนี้ได้ ความคิดรุนแรงพรุ้งพรุ้งออกมาจากกลุ่มแม่บ้านที่เริ่มมองเห็นบทบาทของชายไทยเปลี่ยนไป และเห็นว่า “คุ้มครองลูกเมียไม่ค่อยได้ .. ไม่อยู่บ้าน” หรือตอกย้ำถึงพฤติกรรมของชายที่ “ติดเหล้า ติดยา ติดผู้หญิงที่ไม่ใช่เมีย” สอดคล้องกับทัศนะของนักเรียนที่บอกว่า “ทำให้แม่ร้องไห้ ใจดำกับลูก ๆ” แต่ส่วนหนึ่งยังเห็นว่า “เป็นหลักเป็นที่พึ่งของครอบครัว ... ทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว ... กล้าหาญ แข็งแกร่ง และอดทน” ในสายของผู้ประกอบการที่มีบุตรหลานอยู่ในวัยรุ่นว่า ผู้ชายไทย “ทำตัวเกินฐานะ โกหกเก่ง พูดคล้อง ฉวยโอกาสรังแกผู้หญิง” ส่วนกลุ่มครู มองประเด็นนี้ได้กว้างกว่ากลุ่มอื่น ๆ เช่น “ถึงรูปไม่หล่อ แต่ก็เป็นคนดี ... มองให้ดี บางทีไม่ใช่ชายแท้ ... กตขี้นหญิงเหมือนเดิม ลดบทบาทความรับผิดชอบในครอบครัวลง ... เก่ง มีความสามารถ แต่ชอบเอาเปรียบหญิง” เหล่านี้เป็นทัศนะของครู ผู้หญิง ส่วนครูผู้ชายซึ่งมีจำนวนน้อยมากมองภาพด้านดีว่า “ไม่ดู ไม่ดี หาเงินให้ลูก ๆ ใช้” และ “เป็นหลัก เป็นที่พึ่งของครอบครัว” หรือเป็นหลักที่ “แข็งแรง อดทนมากกว่าผู้หญิง”

หากสภาพความเป็นจริงไม่รุนแรงพอ ทัศนะเหล่านี้คงไม่หวั่นไหวออกมาจนสามารถมองเห็นความกล้าหาญในการคิด และการระบายความอัดอั้นที่โถมทับอยู่ในหลายครอบครัว ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องควรปิดบังแต่พวกเขากลับเปิดเผย

7. ทศนคติที่มีต่อหญิงไทย ทัศนะที่กลุ่มต่าง ๆ มองหญิงไทยในภาพรวม ที่มีได้เจาะจงเฉพาะกลุ่มผู้หญิงในชุมชน แต่หลายส่วนสะท้อนปัญหาและสภาพของชุมชนออกมาชัด

เจน เช่น **กลุ่มผู้ปกครอง** ที่มองว่า “อ่อนต่อโลก เรียนไม่สูง ยิ่งถูกหลอกง่าย ...” และ “ไม่หวังตัว ชอบโชว์สัดส่วน ... ไม่เหมาะ” แต่ผู้หญิงก็ยังคงบทบาทความเป็นแม่บ้านอย่างดี **กลุ่มแม่บ้าน** เห็นว่า “ทำงานได้ทั้งในบ้านและนอกบ้าน” และ “ยังเป็นกุลสตรี” ที่ “เรียบร้อย น่ารัก เอาอกเอาใจเก่ง” **กลุ่มนักเรียน** มองผู้หญิงทั้งในฐานะที่ตนเองเป็นหญิงและมีแม่ว่า “กล้าตัดสินใจ เป็นผู้นำครอบครัวได้ ไม่แพ้ชาย” ทั้งยัง “ทำงานเก่ง ขยัน อดทนมากกว่าชาย ...” **กลุ่มผู้ใช้แรงงาน** กลับมองว่าผู้หญิงเดี๋ยวนี้ “ไม่เหมือนสมัยก่อน ไม่รักนวลสงวนตัว ... ไม่เป็นแม่บ้านแม่เรือน ไม่มีเวลาดูแลครอบครัว” และ “ไม่เรียบร้อย ไม่น่ารักเหมือนเดิม” แถมด้วยบางครั้ง “คิดมาก ซ้ำหึง ซ้ำระแวง และอารมณ์ร้าย” ภาพผู้หญิงดีขึ้น ชัดเจนขึ้น ในมุมมองเขา **กลุ่มครู** ที่บอกว่า “มีความสามารถรอบตัว ออกไปสู่ออกนอกได้ ไม่แพ้ชาย ... มีบทบาทมากขึ้น เก่งขึ้นมาก แต่ไม่วายถูกกดขี่จากเพศชาย” มีทัศนคติที่ปกป้องถึงความรับผิดชอบอันหนักหน่วงของหญิงด้วยการบอกว่า “ไม่ใช่ช่างทำหน้า แต่เป็นเท้าทั้งสี่”

ทัศนคติอันหลากหลายที่สะท้อนออกมาโดยผ่านกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการคิดระดับพื้นฐานในสิ่งที่คุ้นเคย และเกี่ยวข้องกับลักษณะคิดดังกล่าวออกมาอย่างฉับไว เหมือนมีประเด็นค้างค้ำอยู่ในใจและพร้อมที่จะระบายออกมา ส่วนวิธีการนำความคิดออกมานั้น หลายคนนั่งฟังเฉย ๆ ในตอนแรก แต่เมื่อถูกกระตุ้นด้วยกลุ่มหรือบุคคลใกล้เคียง ๆ ก็ทำให้มีอาการอยากพูด อยากเสริมต่อ โดยพูดจากประสบการณ์ของตนเอง และโดยการอาศัยข้อมูลจากสภาพแวดล้อม รวมทั้งอาจฟังมาจากข่าวสารทางสื่อต่าง ๆ

มีบรรยากาศที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ท่าทีในการรวมกลุ่ม เพื่อแสดงความคิดเห็น ตอนแรก ๆ จะไม่ค่อยพูด ต้องอาศัยเชิญชวนให้คนพูดเก่ง ๆ พูดนำ ก็จะมีคนกล้าเสริม กล้าพูด กล้าถกเถียง และวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างสนุก บางครั้งออกนอกประเด็นไปถึงเรื่องราวของคนในชุมชนที่มีพฤติกรรมน่าพูดถึง แต่ก็พูดด้วยท่าทีที่ระมัดระวัง เพราะไม่แน่ใจว่าจะมีใครโต้แย้งตนหรือไม่ หากมีคนโต้แย้ง และเขาจำนนด้วยเหตุผลก็จะแอบหลบไปสักครู่ แล้วกลับมาพร้อมกับเปิดประเด็นใหม่ที่ค้างคาใจอยู่ ทำให้การพูดคุยมีรสชาติและขยายวงกว้างออกไป ในบรรยากาศเช่นนี้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมเสริมความคิดในรูปแบบต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายชุมชนในการดำเนินงานโครงการ

ผลจากการจัดประชุมเสวนาหลายครั้ง รวมทั้งใช้วิธีการพูดคุย สนทนา สอบถามหลาย ๆ ทาง เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้ได้เที่ยงตรง สรุปข้อค้นพบในเรื่องกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายชุมชนในการดำเนินโครงการดังนี้

1. **ได้เทคนิควิธีในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญา** สร้างทักษะและความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณได้ จากการจัดประชุมสัมมนาการศึกษาดูงานร่วมกับประชาชนในชุมชนอื่น ๆ หรือศึกษาดูงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนี้ในวันที่มีกิจกรรมของชุมชน เช่น วันประชุมกลุ่ม วันทำงานกลุ่ม คนในชุมชนมีโอกาสนพบปะ พูดจา สนทนา และเปลี่ยนความคิดเห็นกัน มีการโต้แย้ง และคล้อยตามเมื่อจำนนด้วยเหตุผล บางเรื่องบางประเด็น มีการถกเถียงกันรุนแรง แต่หนักด้วยเหตุผลมีความซิงซัง และใช้ถ้อยคำโน้มน้าว ซึ่งกว่าจะลงเอยได้ก็ต้องชัดเจนในเหตุผล และทุกคนยอมรับ นับว่าเป็นการสร้างปัญญาของสมาชิกในกลุ่มให้เกิดการเรียนรู้ รับรู้ และฉลาดขึ้น

1.1 **ได้เทคนิควิธีการประชุม** คณะกรรมการชุมชนจัดประชุมบ่อยมาก มีทั้งวาระประจำและวาระจร ในการประชุมทุกครั้ง ได้ผลเป็นเรื่องสำคัญอยู่ 2 เรื่อง คือ **เรื่องระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง** โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล และความเป็นไปได้ เช่น การประชุมเรื่องเงินกองทุนชุมชนที่มีผู้แสดงความจำนงขอยืมกู้เป็นจำนวนมาก จะมีวิธีการของคนให้เหลือน้อยลงได้อย่างไร คณะกรรมการก็ใช้วิธีหาข้อมูลที่จะเอียดและเป็นปัจจุบัน เช่น คนที่ขอกู้ 30,000 บาท นั้นมีหนี้เก่าที่ยังไม่ชำระ จะทำอย่างไร ผลปรากฏว่าหลังวันยื่นกู้ เขาได้นำเงินก้อนหนึ่งไปชำระหนี้เก่าทั้งหมดแล้ว จึงมีสิทธิ์กู้ได้ แต่จำนวนเงินที่ต้องการลดลงเหลือเพียงครึ่งเดียว ทั้งนี้เพื่อแบ่งให้ได้จำนวนผู้กู้มากระจาย ส่วนเรื่องสำคัญที่ได้จากการประชุมของคณะกรรมการแต่ละชุดอีกเรื่องหนึ่งก็คือ **เรื่องการแบ่งความรับผิดชอบ** เช่น เมื่อสมาชิกในชุมชนจำนวนมากยื่นแบบแสดงความจำนงขอกู้เงินก้อนนี้ ผลของการประชุมมีการแบ่งฝ่ายกันทำงานขอยละเอียดลงในอีกชั้นหนึ่ง เช่น ฝ่ายตรวจสอบหลักฐาน ฝ่ายตรวจสอบข้อเท็จจริง ฝ่ายอนุมัติเงินกู้ ฝ่ายติดตามการใช้คืน เป็นต้น

วิธีการนี้เป็นความร่วมมือในการยอมรับบทบาทหน้าที่และความคิดเห็นของกันและกัน เตรียมใจให้เปิดกว้างและฝึกคิดอย่างละเอียดรอบคอบ

1.2 **เทคนิควิธีการประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สากล** ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมาย สมาชิกบางคนในชุมชนปลูกพืชผัก ได้ทดลองใช้ปุ๋ยธรรมชาติหรือทดลองทำขนมขาย เป็นขนมไทย ๆ ที่ห่อใบตอง ใช้น้ำกลัด มัดด้วยตอก ดัดแปลงเป็นบรรจุในห่อที่ดูสวยงามมองเห็นชิ้นส่วนของขนมชัดเจน แม้จะขัดกับหลักนิเวศวิทยา ด้วยการใส่กล่องพลาสติกใสแทนใบตอง ก็ยังเห็นวิธรรอยของความพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย หากแต่ยังขาดความรู้เชิงวิชาการที่เกิดจากการไม่รู้เท่าทันว่ามลภาวะที่เป็นพิษ ซึ่งจะเกิดตามมานั้นไม่คุ้มกับสิ่งที่ได้กระทำลงไป

1.3 เทคนิคการสร้างวิทยากร ชาวบ้านจะคัดเลือกนักวิชาการของชาวบ้านเข้ารับการอบรมในเรื่องที่จำเป็นแก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น การอบรมด้านสาธารณสุข เพื่อให้คำแนะนำช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยในเบื้องต้น มีการถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้ต่อ ๆ ให้ผู้ที่ไม่ได้เข้ารับการอบรม จนชาวบ้านมีความรู้ด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการขยายผล โดยลงทุนแต่น้อย แต่ได้คุณภาพตามต้องการ นับว่าเป็นการใช้วิจารณ์ญาณระดับปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดประโยชน์จริง

กรณีที่เทศบาลนครพิษณุโลกนำคณะ อสม. ทุกชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก จำนวนเกือบ 500 คน ไปศึกษาดูงานด้านสาธารณสุขเป็นเวลา 1 สัปดาห์ ทำให้ อสม. ของชุมชนทุกคนที่ได้ไปทัศนศึกษาครั้งนี้เห็นแบบอย่าง วิธีการทำงานด้านสาธารณสุขของเทศบาลต่าง ๆ ที่ปฏิบัติแล้วเกิดผลดี สมาชิก อสม. ชุดนี้ได้ถ่ายทอดความรู้ไปปรับใช้กับการบริการด้านอื่น ๆ ในชุมชน โดยตลอดเวลาที่มีการถ่ายทอดเล่าประสบการณ์ และสิ่งที่ได้พบเห็นมีประเด็นคำถามจากผู้ร่วมประชุมทยอยถามมากมาย ความสามารถในการตั้งคำถามเป็นความสามารถที่บ่งบอกว่าคนนั้นคิดอย่างไร ฉลาดหลักแหลมหรือไม่

2. กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน หัวใจของการรวมกลุ่ม คือ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากสมาชิกของชุมชนอยู่ในสภาพที่เท่าเทียมกัน แม้ในสำนึกลึก ๆ คนบางกลุ่มอาจรู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมก็ด้วยความรู้สึกเจียมตัว เจียมใจของตนเอง ยอมรับสภาพของความเปราะบางของตน ทั้งตระหนักว่ากลุ่มผู้บริหารชุมชน และคณะกรรมการที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นนั้นมีความรู้ความสามารถเหนือกว่าตน ตนจึงอยู่ในฐานะยอมจำนน และยอมรับผลการตัดสินใจของกลุ่มด้วยดี แม้จะมีเสียงบ่นอย่างไม่สมหวังว่า

“เรายื่นกู้ขอแค่หมื่นเดียว ได้แค่ 5,000 ...”

“ลู่ชม ... ยังได้ 3,000 แกะบ่นเอาอะไรอีก ...” มีเสียงท้วงติง

ผสมกับความคิดเห็นของอีกคนที่จับกลุ่มคุยกันต่อไปว่า

“ได้ไป 3,000 ก็ดีแล้ว แกะสามล้อ เดียวนี้คนไม่ชอบนั่ง ได้ไปมาก ๆ จะไม่มีจ่ายคืน”

ป่าล้อมโอทีเป็นกรรมการร่วมพิจารณา เรื่องการจัดสรรเงินให้ชาวบ้านตามโครงการช่วยเหลือของรัฐบาล อธิบายเหตุผลสั้น ๆ เสริมว่า

“บางคนก็ขอ 20,000 ก็ได้ตั้ง 18,000 ตัดไปนิดหน่อย เพราะเรารู้ว่าเขามีกำลังจ่ายคืน ... ตามดูกันทุกคน ... ตามดูถึงบ้าน ... ไม่ได้ตัดสินใจคนเดียว ... อยากช่วยเหลือให้ทั่วถึง เงินมันน้อยก็ต้องแบ่ง ๆ กันไป ...”

ชาวบ้านในชุมชนจะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันตลอดเช้า ๆ เย็น ๆ ระหว่างเวลาที่มาหาซื้อข้าวปลาอาหารบริเวณสี่แยกวัดจันทร์ หลายรายที่พอมีเวลาว่างก็แวะเวียนมานั่งคุยเล่นที่ร้านขายผลไม้ น้ำส่ายและชอบยื่นคุยประเภทบอกเล่าความเป็นไปของเหตุการณ์ชนิดวันต่อวัน ที่ร้านขายของชำของพี่เล็ก ขณะยืนรอเพื่อจับจ่ายกับข้าว บางครั้งก็ย้ายไปคุยกันหน้ารถเข็นขายกับข้าวสำเร็จรูปของน้ำใจ ส่วนพวกผู้ชายก็ชอบนั่งเก้าอี้หัวไลน์สนทนากันบริเวณร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ใกล้ ๆ ร้านพี่เล็ก ซึ่งเป็นที่พักข่าวหลายคน นั่งนาน ๆ และคุยกันถูกคอ ขยายประเด็นที่คุยกันออกไป มีการส่งกาแฟ น้ำส้มจากรถเข็นมาดื่มในรายที่เป็นผู้หญิง ส่วนผู้ชายจะมีเหล้าขาวเป็นตัวกระตุ้นให้การสนทนาออกรส

ประสบการณ์พัฒนากลุ่ม ไม่ได้เจาะจงว่าจะจะเป็นกลุ่มหญิงหรือกลุ่มชาย หลายครั้งพบว่าชาวบ้านทั้งชายทั้งหญิงและคนสูงวัยนั่งหรือยืนคุยกันอย่างสนิทสนม **เป็นความสัมพันธ์แนวราบที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้** และตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่เข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา และวิธีการแก้ปัญหา หากมีเรื่องใดที่ข้องใจ ไม่เข้าใจ ก็กล้าที่จะถามกันดัง ๆ ให้ได้ยินกันทั่ว ๆ ไปว่า เรื่องมันเป็นอย่างไร เมื่อได้รับคำชี้แจงที่มีเหตุผลเพียงพอ ก็มีได้ต่อแยะ

ระยะหลัง ๆ ที่มีโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลหนุนช่วยด้านการเงิน เพื่อฟื้นฟูความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นให้ชาวบ้านนำเงินกู้ไปประกอบอาชีพหมุนเวียนให้ความช่วยเหลือกันตามควรนั้น ชาวบ้านตื่นตัวในการรับข่าวสารจากกันมากขึ้น เมื่อมีโอกาสสนทนากับคนอื่น ๆ ที่รู้จักซึ่งอยู่ภายนอกชุมชนของตน ก็มีการไต่ถามว่า ... ที่นั่นเขาทำกันอย่างไร ได้เงินกู้มากน้อยแค่ไหน ให้หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจอย่างไร หากมีจุดใดที่ชาวบ้านรู้สึกว่ามีช่องโหว่ หรือไม่เป็นธรรม พวกเขาก็จะรีบทักท้วง และเรียกร้องสิทธิของตน

คณะกรรมการชุมชนก็ใช้วิธีการแก้ปัญหา โดยการประชุมระดมความคิดเห็น ปรีกษาสมาชิก เพื่อปรับแนวปฏิบัติร่วมกัน

“เราพูดกันรู้เรื่อง” ประธานชุมชนบอก “บอกเหตุบอกผลกันตรง ๆ

ใครมีปัญหาไม่เข้าใจก็มาพูดคุยกัน ...”

“คนได้น้อยก็หงุดหงิดเป็นธรรมดา” กรรมการอีกคนเสริม

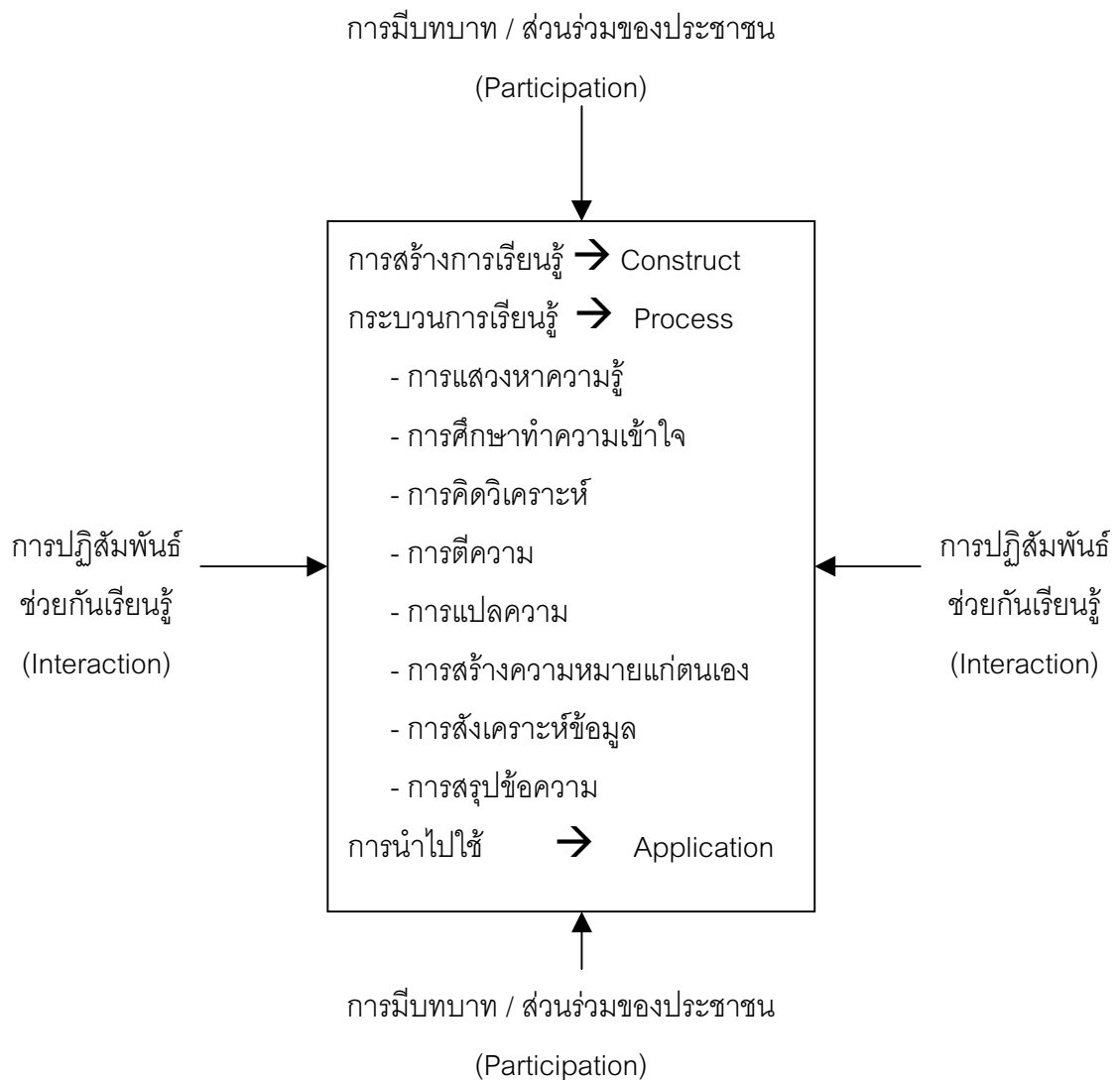
“บ่นไปสักพักก็หยุด ...”

ลักษณะเช่นนี้เป็นการคิดบริหารแบบมองปัญหาหลายด้าน ใช้วิธีแก้ปัญหาโดยการให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและยุติปัญหาโดยการอธิบายเหตุผล ปรับใช้กฎระเบียบ และวิธีปฏิบัติมาเป็นข้อตกลงกัน นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การสร้างบรรยากาศในการคิด

คณะวิจัยได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนวัดจันทร์ฯ ทุกกิจกรรม นับตั้งแต่การตั้งกลุ่ม การพัฒนากลุ่ม และการพัฒนาระบบคิด การแก้ปัญหาเป็นกระบวนการ หมายถึง เป็นขั้นตอนที่เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น แต่ละกลุ่มจะจัดประชุมเป็นประจำอย่างน้อยเดือนละ 1-2 ครั้ง ประชาชนในกลุ่มต่าง ๆ มีกิจกรรมการเรียนรู้หลายรูปแบบ ได้แก่ การประชุม การสัมมนา การอบรม การศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นไปอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ก่อให้เกิดการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ปัญหา ประเมินข้อดีข้อเสียของตนเองและของกลุ่ม จากการศึกษาบทเรียนนอกพื้นที่ ทำให้ได้ระบบความรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ไม่หยุดยั้งของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายความคิดและต่างวงการได้รับความรู้จากความเป็นจริง ทั้งทางด้านเนื้อหา กิจกรรม จากประสบการณ์การทำงานในกลุ่ม ได้เรียนรู้จากการบริหารจัดการกลุ่ม ได้เรียนรู้จากข้อมูลข่าวสารในสังคม ได้ฟังจากโอวาทของพระสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะช่วงเทศกาลเข้าพรรษาที่มีพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์ในวัดจันทร์ฯ ยกมาสาธก กล่อมเกลาคิดใจ โดยอาศัยธรรมะจากพระพุทธศาสนาที่มีแง่มุม อันเป็นเหตุเป็นผลควรแก่การไตร่ตรอง ทำให้เกิดจิตสำนึกในการเสียสละ มีจิตเมตตาปรานีต่อผู้อื่น มีใจเป็นธรรม มีความกตัญญู มีความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ผลแห่งการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสนิทสนม และมีสายสัมพันธ์ด้านสายเลือด และสายใยแห่งมิตรภาพที่เคยเอื้ออาทรต่อกันมายาวนาน ทำให้เกิดพลังงานอำนาจประดุจแม่เหล็กที่ดึงดูดร้อยรัดจิตใจของสมาชิกให้เกาะเกี่ยวกันอย่างเหนียวแน่นจนทุกคนเกิดความรู้สึกและตระหนักในคุณค่าของความสามัคคี อันก่อให้เกิดสมรรถภาพของผู้นำและสมาชิกกลุ่ม

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก สรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ผลจากการจัดเสวนากลุ่มผู้นำชุมชนและคณะครูอาจารย์

ผลจากการจัดเสวนาอย่างไม่เป็นทางการหลายครั้งกับกลุ่มผู้นำชุมชน และคณะครูอาจารย์พบว่า บุคคลสองกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เชื่อมโยงกับกระแสสังคม และมีการรวมกลุ่มกันปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ เป็นประจำ เพื่อปรับตัวตามพลวัตที่เกิดขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้สะท้อนสาระสำคัญของความเป็นชุมชนไป บุคคลในกลุ่มเหล่านี้ต่างพยายามขยายมุมมอง โดยมีได้เลือกให้ความสนใจเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่มองในมุมกว้างต่อทุกเรื่องราวที่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชนของเรา

“ช่วยกันดูแลรักษา แล้วแก้ปัญหาให้กันเอง” คณะกรรมการชุมชนคนหนึ่งกล่าว เมื่อมีการพูดถึง คนทำผิดกติกาที่กู้เงินสวัสดิการไปแล้วไม่ส่งคืนตามสัญญา

“บางรายลูกกู้ไป แต่แม่มาใช้คืนให้”

“... เขากลับขำลือต่อ ๆ กันไป กลัวไปว่าถ้าไม่ทำตามที่ตั้งกลงไว้ จะเสียคน ...”

ประเด็นที่เกี่ยวกับ**ข้อมูลข่าวสาร**ต่าง ๆ ที่หลังไหลเข้ามาในชุมชนนั้น เนื่องจากประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ที่เป็นคนดั้งเดิมจะรู้จักสนิทสนมกันอย่างดี แม้สังคมจะเปลี่ยนไป ข้อมูลข่าวสารจากบุคคลต่าง ๆ จะเข้ามาทุกวัน แต่คนในชุมชนจะเลือกรับเฉพาะข่าวสารที่เกี่ยวข้อง และใกล้ตัวเท่านั้น เช่น ข่าวจากครูที่โรงเรียนเรื่องการอบรมกลุ่มแม่บ้าน เรื่องการถนอมอาหารในท้องถิ่น เรื่องการทำอาหารบางอย่าง เช่น ขนมเปียกปูน ผัดไทย เมี่ยงคำ ข่าวสารที่ออกจากปากครู และกลุ่มผู้นำชุมชนจะเป็นข่าวสารที่ประชาชนเชื่อได้ในทันที เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นคนที่เขาเชื่อถือได้ หลายครั้งที่ชาวบ้านได้รับข่าวสารจากบุคคลภายนอก เช่น นักการเมืองท้องถิ่น หรือพ่อค้าเร่ชาวบ้านจึงเชื่อว่าคำแนะนำที่ได้รับการชี้แนะจากผู้มีความรู้ อย่างครู น่าจะเชื่อถือได้มากกว่า

ประเด็นที่เกี่ยวกับ**บรรยากาศในการคิด** หรือการแสดงความคิดเห็นของประชาชนพบว่าทุกคนในชุมชนมีเสรีภาพในการคิด ในการพูด การแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ รวมทั้งการพูดที่หลายครั้งนำผลเสียหาย หรือมีการวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบ โดยมีได้ตรวจสอบข้อมูลให้แน่ชัด

เช่นกรณีมีลูกสาวบ้านหนึ่งไปเรียนภาคพิเศษ กลับบ้านดึก เดินจูงมอเตอร์ไซด์เข้าบ้าน มีผู้ชายเดินตามมาด้วย ก็ถึงขั้นเล่าลือกันว่าลูกสาวบ้านนี้

“จะเหลือรื้อ กลับมากับผู้ชายสองต่อสอง”

“มันเรียนกันจนดึก ๆ อีกหน่อยก็มีเด็ก”

ฯลฯ

ลักษณะการเปิดเรื่องสนทนาประสาชาวบ้านที่ชอบสนใจข่าวสารประเภทข่าว ๆ จะขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ ก็มักจะไปกองรวมกันที่ร้านค้าในชุมชน ซึ่งกลายเป็น “แหล่งพักข่าว” หากไม่ประสงค์จะฟังเวทีแถลงข่าวสด ๆ ก็ไปปรากฏดังได้ที่ร้านขายของชำที่ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกวัดจันทร์ฯ ที่นั่นกลายเป็นศูนย์รวมข่าวไปในพริบตา มีสารพัดเรื่อง เช่น

“เป็นไง... เช้านี้นั่งทุบมันหน้าบูด”

“ผิวมันไม่กลับ 2 คื่นแล้ว ไปตั้งแต่เย็นวันศุกร์”

“มีคนเจอผิวมันใกล้ ๆ สถานีรถไฟ เดินอยู่กับเด็ก ...”

“... ได้ข่าวว่าไปติดนักร้อง เด็กรุ่นลูก ...”

เรื่องที่เปิดประเด็นเหมือนไต่ถามทุกข์สุข และห่วงใยเพื่อนบ้านก็กลายเป็นอาหารปากอันโอชะที่บรรดาแม่บ้านที่ว่างจากงานแอบมาทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าวแทบทุกเช้า

ประเด็นที่ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมทุกกิจกรรม คณะผู้นำชุมชนจะใช้วิธีประสานงาน โดยให้คณะกรรมการ ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น ไปส่งข่าวเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยใช้วิธีการบอกต่อ หรืออาจใช้วัดเป็นสถานที่ส่งข่าวเช่นกันในวันพระกลางเดือนและวันพระปลายเดือน รวมทั้งในงานศพก็นิยมส่งข่าวสารถึงกันได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็วมาก โดยเฉพาะถ้าเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับงานบุญ งานบ้าน สมาชิกในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างเต็มที่

“เราทางเดินทักกันบนถนนทำบุญกลางบ้าน นิมนต์พระ มาช่วยกันทำกับข้าว พริบตาเดียวก็เสร็จ ...”

“กับข้าวทุกอย่างทำเองหมด ไม่เคยสั่งที่อื่น ...”

“เดินที่ที่กางไว้เต็มถนน พอพระกลับเดินที่ก็หายไปจากถนน”

ต่อคำถามที่ว่า ทำไมจึงกวาดเก็บได้รวดเร็วนัก ก็ได้รับคำตอบว่า

“เราแบ่งงานกันทำ ... แต่บางทีคนไม่มีหน้าที่ก็มาช่วย จะได้เสร็จ ๆ ขึ้นปล่อยไว้นาน คนผ่านไปมาได้สะดวก เขาจะว่าเอา”

ประเด็นที่เป็นความภูมิใจที่บ่งบอกถึงความยั่งยืนของชุมชน ปรากฏว่าสิ่งที่ชาวบ้านภูมิใจมากก็คือการสืบต่อหรือการส่งผ่านวัฒนธรรมหรือกิจกรรมของชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันหลักที่มีหน้าที่ในการสืบทอดที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนจะถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมอันดีงามไปยังเยาวชน ซึ่งเป็นเด็กในชุมชน และเด็กเหล่านี้จำนวนไม่น้อยที่ไปร่วมกิจกรรมของชุมชน โดยที่โรงเรียนเป็นผู้กำหนดให้ทำบทบาทหน้าที่ เช่น ในวันลอยกระทง เด็ก ๆ รับรู้ข่าวสารจากครูว่าเป็นวันสำคัญ ต้องจัดหาวัดจุฬารูปใบตอง ดอกไม้ ธูป เทียน มาจัดทำกระทงขายที่หน้าวัด ซึ่งอยู่ติดกับแม่น้ำน่าน เด็กยังรับรู้และเชื่อว่าการทำกระทงขาย และได้เงินไปสมทบสร้างโบสถ์ สร้างวิหารนั้นเป็นการทำบุญและสร้างกุศลที่ควรทำตามที่ได้รับการบอกเล่าจากครอบครัวและครูจากโรงเรียน

คุณครูประจำชั้นบอกว่า

“เด็ก ๆ เขาหาวัดจุฬามาเอง ใบตองมีทุกบ้าน ใครไม่มีก็หาอย่างอื่นทำกระทงใบตองเป็นทุกคนทั้งหญิงทั้งชาย สวยมาก สวยน้อยเป็นอีกเรื่อง...”

“ตอนไปขาย... เขาคอยจ้องว่าใครจะซื้อกระทงของเขา... บางคนทำได้หลายกระทง”

“ครูสอนบ้าง เขาออกแบบเองบ้าง ... หัดให้เขาคิด ...” ครูสอนวิชาการงานพื้นฐานอาชีพเสริม

ประเด็นการพึ่งพาภูมิปัญญาของตนที่ออกดอกเป็นความคิด พบว่าคนในชุมชนสามารถนำภูมิปัญญาที่ดีและมีประโยชน์มาสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น เช่น การรักษาโรคโดยแพทย์พื้นบ้านหรือหมอกกลางบ้านที่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค โรงเรียนก็ขยายผลโดยให้เด็กปลูกพืชผักที่เป็นสมุนไพร ที่นอกจากจะใช้เป็นยาแล้วยังใช้บริโภคได้ด้วย เช่น มะยม นอกจากจะใช้ด้านรักษาโรคเบาหวานได้แล้ว ยังนำผลไปรับประทานสด ๆ ได้ วิตามินซีสูง หรือหากดกมากก็นำไปดองไว้รับประทานหรือขายได้

“ใครเป็นเบาหวาน รักษายาไหนก็ไม่หาย เอาก้านมะยมจำนวนเท่าอายุบวกหนึ่ง ต้มกิน น้ำตาลก็จะลด”

“แต่อย่ากินมากนักนะ” ครูอีกคนเตือน “เดี๋ยวท้องเสีย”

ประเด็นการมองแบบองค์รวม มีบางเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการมองหลายแง่มุมในสัดส่วนที่พอเหมาะ และสมเหตุสมผล แม้บางอย่างบางเรื่องจะยังมองไม่ครบถ้วน เช่น ในแง่มุมมองเศรษฐกิจการบริหารการปกครอง แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะปิดจุดอ่อนของชุมชน และยังเป็นการช่วยป้องกันปัญหาล่วงหน้า โดยเฉพาะปัญหาที่ทับถมทับซ้อนกันอยู่ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาผู้สูงอายุ ซึ่งเมื่อได้รับข่าวสารจากบุคคลภายนอกซึ่งเป็นบุคคลจากภาครัฐ คือ เจ้าหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ที่มีโครงการพัฒนาสุขภาพจิตของคนวัยชรา โดยมีกิจกรรมบำบัดในรูปแบบของกิจกรรมสันตนาการที่มีการออกกำลังกายพูดคุยสนทนา บอกเล่าข่าวสาร คนวัยสูงอายุก็จะเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ และมีจำนวนไม่น้อยที่เดินทางไปศูนย์บริการที่ตั้งอยู่ไม่ไกลนัก บางรายเดินไป บางรายนั่งรถเมล์ บางรายมารวมกันและมีรถของคณะกรรมการชุมชน รถยนต์ของครู หรือเพื่อนบ้านไปส่ง

ประเด็นการให้ความสำคัญกับสมาชิกในชุมชน ในประเด็นนี้โรงเรียนได้พยายามให้คุณค่าและความสำคัญแก่นักเรียนเพิ่มขึ้น โดยมุ่งให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียน และเปิดโอกาสให้เด็ก ๆ ได้แสดงความคิดเห็น

“เด็ก ๆ กล้าขึ้น ... กล้าพูดกับครู มีเรื่องอะไรที่บ้านก็แย้งกันเล่าให้ครูฟัง...”

คำพูดของครูชั้นอนุบาลข้างต้นได้รับการเสริมกล่าวจากครูชั้นมัธยมว่า

“ให้ออกหน้าชั้นบ่อย ๆ แรก ๆ ก็กลัว เดี่ยวนี้แย้งกันออกไปพูด”

ครูที่สอนระดับประถมศึกษาสรุปสั้น ๆ ว่า

“ชอบเล่า ชอบคุยกันในชั้น เอาเรื่องแปลก ๆ มาเล่าสู่กันฟัง พี่ชายคนนั้นไปอยู่กรุงเทพฯ กลับมาเป็นผู้หญิงมานอนด้วย ที่เป็นเรื่องวิชาความรู้ ไม่ค่อยชอบพูดถึงหรอก”

ครูบรรณารักษ์ที่วางตัวเป็นกันเองกับเด็ก จนเด็กนอนกลิ้งบนพื้นกระดานที่เย็นอย่างสบายใจ เล่าให้ฟังว่าเด็กบางคนนอนหนุนตักกันได้ดั้นไม้ เด็กผู้ชายนอนคว่ำหน้าบนตักนักเรียนหญิง นักเรียนหญิงก็นั่งถักไหมพรมหน้าตาเฉย เมื่อถูกครูเตือนว่าทำตัวไม่เหมาะสม เด็กผู้ชายกล้าตอบสวนมาว่า

“ครูก็คิดมากไปเอง ผมนอนเล่นเฉย ๆ ไม่เห็นเป็นไร เพลินดีออก”

ครูบรรณารักษ์เล่าต่อให้ฟังว่า ฝ่ายเด็กผู้หญิงก็นั่งถักไหมพรมต่อไป ไม่ว่าอะไร ครูก็เลยต้องใช้วิธีการบอกว่า

“เธอทั้งคู่นั่นแหละ ... ไปช่วยครูยกกล่องหนังสือหน่อย ครูมีอะไรดี ๆ ให้เธอดูด้วย”

เกี่ยวกับการดูแลตนเองนั้น เป็นประเด็นเด่นที่ชุมชนต้องช่วยตัวเองจนสุดความสามารถในกิจกรรมทุกด้าน ได้ริเริ่มกระทำการต่าง ๆ ด้วยตัวเอง ได้เรียนรู้วิธีการจัดการบริหารภายในชุมชนอย่างดี แม้ว่าหลายเรื่องยังจำเป็นต้องพึ่งพาสถาบันอื่น ๆ ในภาครัฐ เช่น ด้านสาธารณสุข ชาวบ้านรับรู้ข่าวสารว่า **“การป้องกันสำคัญกว่าการรักษา”** ก็พยายามประสานงานกับองค์กรภายนอก ได้แก่ ศูนย์บริการสาธารณสุขเทศบาล ซึ่งตั้งอยู่ริมของชุมชน ให้ช่วยดูแลสุขภาพของเด็กนักเรียน โดยให้บริการถึงสถานที่ ไม่ต้องยุ่งยาก นำเด็กมายังสถานพยาบาล

ประเด็นที่เป็น**หลักของความสมดุล**ยังเป็นปัญหาอยู่ เนื่องจากกระแสบริโภคนิยมทำให้ประชาชนมีความต้องการในด้านต่าง ๆ มากขึ้น คนบางกลุ่มใช้เสรีภาพอย่างเต็มที่ โดยไม่คำนึงถึงการรักษาระเบียบวินัย การหวังให้ได้เงินมาก ๆ ด้วยการทำงานหนัก ซึ่งเมื่อทำไม่ไหว ก็หันไปพึ่งยากระตุ้นบางชนิด เป็นความไม่สมดุลระหว่างการใช้แรงงานและการใช้ความคิด

ผลของการจัดเสวนากลุ่มผู้นำชุมชนและคณะครูอาจารย์ ทั้งในประเด็นที่เกี่ยวกับ **ข้อมูลข่าวสาร** ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า บุคคลในชุมชนมีแนวโน้มที่จะเชื่อถือข่าวสารจากบุคคลที่มีประวัติน่าเชื่อถือ เคยพูดความจริงที่มีประโยชน์ และผ่านการตรวจสอบจากบุคคลหลาย ๆ คนแล้วว่า “เชื่อถือได้” โดยไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณวุฒิด้านการศึกษา หรือฐานะที่เหนือกว่าแต่ประการใด รวมทั้ง **บรรยากาศในการคิด** ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งไม่เพียงแต่หยั่งรากอยู่ภายในรั้วโรงเรียน หากยังลุกลามแผ่ขยายมาถึงบ้านและครอบครัว

สืบเนื่องจากผลการวิจัยระยะแรกในเรื่อง “การอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่ได้ข้อสรุปว่าประชาชนในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก มีตระกูลใหญ่ 14 ตระกูล มีอำนาจเชิงอุปถัมภ์แก่ผู้ที่มีฐานด้อยกว่า แต่มิได้เป็นไปในเชิงกดขี่หรือเอารัดเอาเปรียบ หากแต่ได้ให้ความอนุเคราะห์ทุกเรื่องที่ร้องขอ นับตั้งแต่เรื่องปากท้องไปถึงเรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล ด้วยเหตุใดหากกิจกรรมใดที่เกิดจากการ

ชักชวน ชี้นำจากบุคคลในตระกูลใหญ่ทั้ง 14 ตระกูลนี้ จะได้รับความร่วมมือด้วยดี ดังเห็นได้จากเหตุการณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อมีรถขายสินค้าจากพ่อค้าเร่มาขายสินค้าต่าง ๆ เต็มคันรถ และมีการโฆษณาเชิญชวนว่า

“ใครซื้อน้ำยาล้างจานชั้นโลห์ 3 ขนาด จะมีสิทธิ์จับฉลากเลือกซื้อสินค้าที่ถูกใจด้วย
ราคาพิเศษ 1 ชิ้น”

สินค้าราคาพิเศษดังกล่าว ได้แก่ เครื่องปั่นขนมปัง เต่าไมโครเวฟ พัดลม หม้อหุงข้าว ฯลฯ ป้าบุญยืนอยากได้เต่าไมโครเวฟใจแทบขาด จับฉลาก 2 ครั้ง ยังไม่ได้ กลายเป็นพัดลมกับหม้อหุงข้าว แกก็บอกว่า

“ไม่รู้จะเอาไปทำไมอีก มีแล้ว... ไม่ได้ไมโครเวฟก็ไม่เอา”

หนึ่งในคนขายซึ่งมากัน 2 คน ก็คะยั้นคะยอว่า “ป้าลองจับฉลากอีกครั้ง” ป้าบุญยืนอดอดอยอยู่พักหนึ่งจึงล้วงลงไปจับฉลากในถังพลาสติกสีแดงที่คนขายทำที่เป็นเขย่า ๆ พอแกจับได้จะคลี้ออกดู คนขายก็รีบฉกไปจากมือ แล้วแสดงท่าทางตื่นเต้น พร้อมกับบอกว่า

“เห็นไหม ... ได้แล้ว ไมโครเวฟจริง ๆ...”

ราคาไมโครเวฟที่ป้าบุญยืนควักเงินซื้อยังไม่พอ ต้องขอยืมลูกสาวที่ยืนเชียร์อยู่ข้าง ๆ รวมกับของเพื่อนบ้านที่นึ่งขายผักสวนครัวอยู่ในบริเวณนั้น รวมกันแล้วได้ 2,900 บาท ด้วยราคาที่ทำให้ป้าบุญยืนภาคภูมิใจว่า “ซื้อได้ใน**ราคาพิเศษ**” เพราะหากซื้อที่อื่นผู้ขายบอกว่าราคา 4,900 บาท ลดไปตั้งสองพัน

ขณะที่ป้าบุญยืนนั่งดูปลุกคำขึ้นชมกับวัตถุชิ้นใหม่อยู่ที่สี่แยกนั้นเอง ครูสอนวิชาคหกรรมที่เป็นที่เคารพรักของคนในชุมชนอย่างมากก็ขับรถผ่านมา เห็นคนยืนมุงดูอะไรอยู่ก็แวะมาดู

เมื่อฟังหลายคนแย้งกันแล้ว ครูคนนั้นชี้เบี่ยงลงไปว่า

“รู้ไหม ขนาดนี้เขาซื้อกัน 2,500 เท่านั้น แกถูกหลอกแล้ว ไหน... พวกมันไปไหนแล้ว”

ขณะที่เกิดเหตุการณ์นี้ ... รถขายสินค้านั้นได้เหยียบคันเร่ง เลี้ยวโค้งหายลับไปนานกว่า 10 นาทีแล้ว

ป้าบุญยืนยังคงคำครวญที่เสียรู้และถูกหลอก แกกล่าวซ้ำ ๆ เหมือนตอกย้ำเตือนสติตัวเองว่า

“น่าจะถามครู... เสียก่อน ๆ ๆ”

สิ่งเหล่านี้คือพื้นฐานทางจิตใจและความผูกพันที่คนในชุมชนมีต่อกัน ให้เกียรติเคารพกันในด้านความคิด ความรู้ และประสบการณ์ จริงอยู่แม้ว่ามองจากภายนอก ชุมชนวัดจันทร์เหมือนชุมชนเมืองทั่วไป คือต่างคนต่างอยู่และทำมาหากินไปวัน ๆ แต่ลึก ๆ แล้ว พบว่า พวกเขา

ปรารถนาที่จะรักษาความรู้สึกเก่า ๆ ที่เคยมีมาแต่ในอดีต ให้คงอยู่เพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจให้
เคร่งครัดในยุคนี้อีกที่ถูกรบกวนด้วยข้อมูลข่าวสารที่มีทั้งจริงและเท็จ จนยากจะแยกแยะได้เช่นนี้

นอกจากนี้ยังพบวิธีรอยความพยายามที่จะสร้างชุมชนขึ้น โดยมีการเคลื่อนไหว และ
การพัฒนาเชิงวัตถุที่เป็นรูปธรรมปรากฏเพิ่มขึ้น หากแต่ไม่ได้จบเท่าไรแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏเฉพาะ
เปลือกนอกเพียงผิวเผิน ลึกลงไปยังปรากฏจิตวิญญาณที่มีสมองและหัวใจ ที่พร้อมพัฒนาด้าน
ปัญญาความคิดควบคู่ไปกับการพัฒนาทางวัตถุที่นับวันจะขยายตัวเพิ่มขึ้น

รูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

ขั้นตอนนี้คณะวิจัยได้ใช้เทคนิค A.I.C. (Appreciation Influence Control) เพื่อระดม
ความคิด วางแผน และทำงานร่วมกัน โดยมุ่งหวังให้กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม รวมทั้งแกนนำชุมชน
ผู้บริหารท้องถิ่น คณะกรรมการศึกษาพื้นฐาน นักวิชาการ และภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้

1) ได้แสดงออกถึงการรับรู้ เห็นคุณค่า เข้าใจ เห็นใจ ยอมรับ และชื่นชม

ในเป้าหมายร่วมกัน

2) มีปฏิสัมพันธ์โดยการคิดสร้างแผนกลวิธีที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

3) ควบคุมจัดการนำกลวิธีมาทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan)

สืบเนื่องผลจากการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมและพฤติกรรมรับข้อมูลข่าวสาร ระบบ
คิด และระดับการตัดสินใจเชิงวิเคราะห์ของคนในชุมชนและกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม กระบวนการ
กลุ่มและเครือข่ายชุมชนในการดำเนินการ ทั้งผลการจัดเสวนากลุ่มผู้นำชุมชนและคณะครู
อาจารย์ออกมาชัดเจน ประชาชนในชุมชนสนใจรับฟังข้อมูลข่าวสารใน**ระดับปกติ** สนใจพูดคุยใน
เรื่องใกล้ตัว เรื่องที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า สนใจเรื่องของเพื่อนบ้านหรือเรื่องคนอื่นมาก มีความ
กระหายอยากรู้ อยากเห็น อยากร่วมวงพูดคุยเพื่อขยายประเด็นและสอดแทรกความคิดเห็นของตน
เมื่อมีจังหวะ กลุ่มคนเหล่านี้มีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่มาร่วมกิจกรรม เนื่องจากต้องประกอบอาชีพ
ต้องทำมาหากิน ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อปากเพื่อท้อง จึงมุ่งแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องปากท้องก่อนเป็น
อันดับแรก เรื่องอื่น ๆ ที่นอกเหนือออกไปประชาชนเห็นว่าปัจจุบันมีหลายหน่วยงาน และมีองค์กร
หลากหลายที่เข้ามาดูแลชุมชนอยู่ ใครมีหน้าที่ต้องดูแลรับผิดชอบเรื่องใดก็ควรตั้งใจทำในเรื่องนั้น
ๆ ให้ดีที่สุด

ชุมชนวัดจันทร์ แม้จะเป็นชุมชนเปิด แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความ
สามัคคีกันในกลุ่มคณะ ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นในทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้มีการปก

ครองแบบพึ่งพา สถาบันผู้สูงอายุและสถาบันสงฆ์มีบทบาทหนุนเสริมอยู่เบื้องหลัง และผลักดันให้สถาบันการศึกษาออกหน้า โดยที่มีครูเป็นกรรมการชุมชนจำนวนมาก แนวทางการปฏิบัติของสมาชิกจึงค่อนข้างมีระเบียบ มีหลักวิชา ผนวกกับมีความประนีประนอมยืดหยุ่นตามควรแก่กรณี เมื่อมีปัญหาเฉพาะหน้าก็จะใช้วิธีประชุมปรึกษาหารือ โดยเชื่อมความคิดของทุกคนเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการ

สถาบันทางศาสนาที่เคยมีบทบาทสำคัญร่วมกันจัดการศึกษาในยุคต้น ๆ ภายหลังขาดการสานต่อทางบุคคล ทำให้สถาบันศาสนาลดบทบาทลง แต่ยังคงเป็นศูนย์รวมการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมทางศาสนา และเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมเวทีชาวบ้าน เนื่องจากความเหมาะสมของพื้นที่

วิถีชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ อันมีแม่น้ำน่านทอดผ่านด้านข้าง บริเวณโดยรอบชุมชนยังอุดมด้วยแมกไม้ สวนพืชผัก ประกอบความเอื้ออาทรต่อกันที่ผูกพันมายาวนานนับ 100 ปี ผ่านยุคแห่งการเริ่มต้น ความรุ่งเรือง และความวิกฤติ ผ่านการฟื้นฟูมาหลายยุคหลายสมัย จนกลั่นมาเป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านมีต่อสิ่งแวดล้อม ระบบสังคมในปัจจุบัน (Cloni) ห้องเรียนธรรมชาติที่เคยอยู่กลางทุ่งนา กลางป่า และกลางลำน้ำ เป็นเสมือนห้องทดลองของชุมชน ในอดีตที่พวกเขาเคยเฝ้าสังเกต ติดตาม จะเกิดความเข้าใจในระบบนิเวศ ตระหนักถึงความสัมพันธ์และความอุดมสมบูรณ์ คนที่เคยอยู่รวมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน ก็คลายเกลียวลง เพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคม กระนั้นยังคงมีภูมิปัญญาดังกล่าวมาแล้ว ในเรื่องการประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับความรู้สากล ทำให้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยการรวมกลุ่มตามความถนัด และตามความสนใจ

เฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาระดมความคิดที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนั้น ประชาชนมีความเห็นตรงกันทุกกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำชุมชน และคณะครูอาจารย์ที่เห็นด้วยว่า ปัจจุบันไม่สามารถใช้ห้องเรียนธรรมชาติ กลางทุ่ง กลางป่า กลางแม่น้ำ ได้ดังในอดีต แต่มีโอกาสอย่างเต็มที่ในการเปิดประตูห้องเรียน ในโรงเรียนวัดจันทร์ฯ ให้เป็นเหมือนห้องทดลองทางการศึกษา เพื่อพัฒนาระบบคิด ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายเร่งรีบในการปฏิรูปการศึกษา โรงเรียนจึงพร้อมที่จะขอรับความประสงค์นี้ และรับมาดำเนินการพัฒนาเยาวชน ซึ่งเป็นบุตรหลานของคนในชุมชน

ตัวอย่างหลากหลายทัศนะของคณะครู และคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเรื่องรูปแบบการพัฒนาระบบคิด เช่น

“กระบวนการคิดจะได้ผลเพียงวิธีเดียว คือ เปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้ ได้ทำหลักสูตร

สอนเด็กให้คิดเป็น”

“คนทุกกลุ่มควรได้ฝึกคิด แต่ต้องเลือกเรื่องให้คิด บรรยาการการคิดจะเกิดขึ้น

ทั่ว ๆ ไม่เฉพาะแต่ในโรงเรียน”

“อย่าลืมว่าพวกแม่บ้านมีอิทธิพลต่อคนในครอบครัวมาก เช่นเดียวกับเด็กและหัวหน้าครอบครัว

“พากันไปศึกษาดูงาน เปิดหูเปิดตา ได้ดูโน่นดูนี่ แปลก ๆ ไป นำให้คนเราเกิดความคิดได้”

“การอบรมให้ความรู้ก็สำคัญ จะได้มั่นใจว่าคิดได้ คิดเป็น”

“ต้องมีการพูดคุยกันในรายละเอียดมากมาย เห็นด้วยว่าบทบาทนี้โรงเรียนต้องรับเหมาไป”

“ไม่ใช่ผูกขาดนะ ทุกฝ่ายต้องช่วยกันด้วย”

“ถ้าเห็นตรงกันว่า ให้โรงเรียนทำงานนี้ ก็ต้องช่วยกันกำหนดทิศทางการดำเนินงาน และวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจน”

“ควรมีการกระจายข่าวให้ทุกคนทราบอย่างทั่วถึง ทั้งในระดับโรงเรียน ในชุมชน และภายนอกชุมชนว่าจะทำอะไรก่อน มีขั้นตอน มีกระบวนการอย่างไร”

“แนวคิดจะเป็นอย่างไรต้องฟังผู้เชี่ยวชาญหลายด้าน เช่น จะนำทฤษฎีของใครมาใช้”

“ผู้ประสานงานจะต้องทำหน้าที่สำคัญให้ได้ ต้องเชื่อมโยงผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกทำงานเสริมให้ครูในชุมชน อีกทั้งต้องเชื่อมโยงประสานเนื้อหาสาระต่าง ๆ ให้เกิดองค์ความรู้ ในเชิงระบบ และต้องประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญกับประเด็นที่ต้องการทำ เพื่อให้การดำเนินงานอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นจริง”

“โรงเรียนมีพร้อมทุกอย่าง ทั้งด้านสถานที่และบุคลากร ส่วนครูต้องรู้เรื่องการวิจัย”

“ในชั้นเรียนอยู่แล้ว เรื่องหลักสูตรต้องมีการวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ว่าจะจัดเรื่อง “ระบบคิด” เข้าไปในลักษณะใด”

กลุ่มชาวบ้าน อันประกอบด้วยกลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน ต่างเห็นสอดคล้องกับกลุ่มครูว่า แม้สถาบันครอบครัวจะเป็นจุดเริ่มต้นในการฝึกให้คนคิดเป็นก็ตาม แต่โรงเรียนมีผู้มีความรู้ มีเทคนิควิธีการกระบวนการ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลายอยู่แล้ว โดยเฉพาะในการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา ชาวบ้านทั้งสามกลุ่มมีทัศนะในเรื่องการจัดรูปแบบการพัฒนากระบวนการคิดดังนี้

“ไม่มีเวลาร่วมทำอย่างจริงจังหรอก ต้องทำมาหากิน”

“มาคุยกันครึ่งสองครึ่งก็พอได้ ให้มาทุกวันอาทิตย์ไม่ไหว ต้องทำงานจนมีดค่า ถึงบ้านก็หัวถึงหมอน”

“ครูนั้นแหละ ทำเองเถอะ เรื่องอะไรก็ทำได้ทั้งนั้น ครูเก่ง ๆ ตั้งเยอะ”

“พวกฉันมันไม่แก่แล้ว ดัดยาก ไม่ก็วันก็ตาย สอนเด็ก ๆ ดีกว่า มันโตขึ้นทุก ๆ วัน จะได้ไม่ถูกหลอก”

กลุ่มเด็กนักเรียน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่หนูเสริมว่า

“เรื่องคิด เรื่องวิจารณ์ ฟังดูก็น่าสนุก ครูจะให้ช่วยค้น ช่วยหาเรื่องอะไร พวกเราก็ทำได้ อยากให้คนทุกกลุ่มคิดเรื่องเดียวกัน จะได้รู้ว่าใครคิดอย่าง”

นักการศึกษาที่ร่วมประชุมด้วยในวันนั้น สนับสนุนความคิดของนักเรียนว่า

“การคิด การวิจารณ์ จะสนุก ถ้ามีหลักคิด มีทฤษฎีว่าเราจะคิดอย่างไร เพราะเหตุใด จึงต้องคิดเช่นนั้น ผมชอบแนวคิดที่ทีมวิจัยเสนอ เข้าท่ามาก เป็นทฤษฎีของคนไทย ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ใช้หลักคิดง่าย ๆ 3 ด้าน คือ ข้อมูลด้านตัวเอง ด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม และด้านวิชาการ คิด 3 ด้านพร้อม ๆ กัน ... ไม่ต้องเรียนสูง ใคร ๆ ก็คิดได้ คิดเป็น ...”

ครูได้แย้งด้วยน้ำเสียงเรียบ ๆ ว่า

“ก่อนจะลงลึกถึงตัวบุคคลด้านการคิด น่าจะฝึกคิดง่าย ๆ ก่อน ถ้าให้ดี ก็จับเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มย่อย ๆ หากคนที่รู้ดี มีความรู้มาช่วยบอกช่วยสอน จะช่วยให้มั่นใจ...”

แม่บ้านที่เป็นทั้งผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก และเป็นกรรมการชุมชนด้วยนั้น เสนอความเห็นอย่างจริงจังว่า

“ฉันว่าโรงเรียนจัดให้เด็ก แล้วลองจัดให้ชาวบ้านฝึกดูบ้าง ตอนนี้พวกเราก็รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนแล้ว ถึงแก่แล้วยังอยากเรียนอยากฝึกกับเขาบ้างเหมือนกัน... แต่ต้องยืดหยุ่นนะ กำหนดเวลาแน่นอนไม่ได้ ตามสะดวกนะ ได้แน่ ไม่ต้องบอกล่วงหน้าหรอก...”

บรรยากาศในการแสดงความคิดเห็นดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง หลายคนหันมาจับกลุ่มคุยกัน กลายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เกิดขึ้นในกลุ่มใหญ่ มีการทบทวนประเด็นสำคัญว่าจะสรุปผลอย่างไร ผู้มีประสบการณ์คนหนึ่งท้วงติงว่า

“ประเด็นสำคัญไม่ได้อยู่ที่การเลือกทางออกที่ถูก แต่ขึ้นอยู่กับทางเลือกทางออกที่เป็นไปได้ และการที่พวกเราทุกคน เข้าใจตรงกัน แล้วร่วมกันทำมากกว่า...”

รูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่เปิดเวทีให้มีการเสวนา ถกเถียง และแสดงความคิดเห็น โดยใช้เทคนิค A.I.C. ตลอดครึ่งวันพฤหัสบดีที่ 3 พฤษภาคม 2544 สรุปผลได้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะ ความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง ต้องจัดให้กับกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม คือ กลุ่มนักเรียน กลุ่มครู กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ปกครอง และกลุ่มผู้ใช้งาน โดยมอบให้โรงเรียนและทีมวิจัย เป็นผู้ประสานกับผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ คัดสรรเรื่องกำหนดกระบวนการวิจัยและเทคนิคการวิจัย

2. กำหนดให้กิจกรรม ศึกษาดูงาน และการอบรม ประชุม สัมมนา และกิจกรรมให้ความรู้ด้านการคิด เป็นกลุ่มย่อย ๆ เป็นกิจกรรมเสริม 3 กิจกรรม ก่อนที่จะมีการฝึกทักษะการคิดจากเรื่องให้ผู้เชี่ยวชาญคัดสรรมาให้วิพากษ์วิจารณ์อีกจำนวนหนึ่ง โดยใช้ทฤษฎีในการคิดอย่างเป็นระบบ

3. พัฒนาการ**คิดเป็น** และความสามารถในการทำงานกลุ่ม ให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ควบคู่ไปกับการสอนเนื้อหาสาระตามหลักสูตรปกติ

บทที่ 4

การจัดกิจกรรมเพื่เพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง

ผลจากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และเทคนิค A.I.C. ในการระดมความคิด เพื่อวางแผนการทำงานร่วมกัน ทำให้ได้รูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในชุมชน ดังปรากฏรายละเอียดในหน้า 213-217 สรุปรูปแบบกิจกรรมที่ต้องทำแผนพัฒนา (Action Plan) ได้ 2 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมทักษะความคิด

1.1 การศึกษาดูงาน

1.2 การอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการในแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.3 การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย

2. กิจกรรมเพื่เพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง

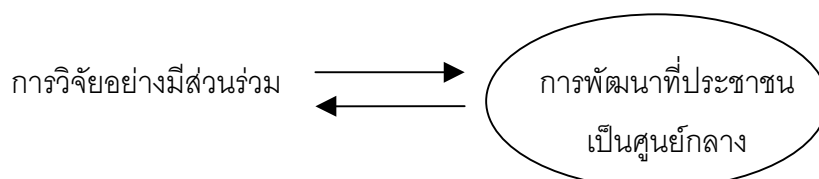
2.1 กระบวนการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด

2.2 กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ (Critical Thinking)

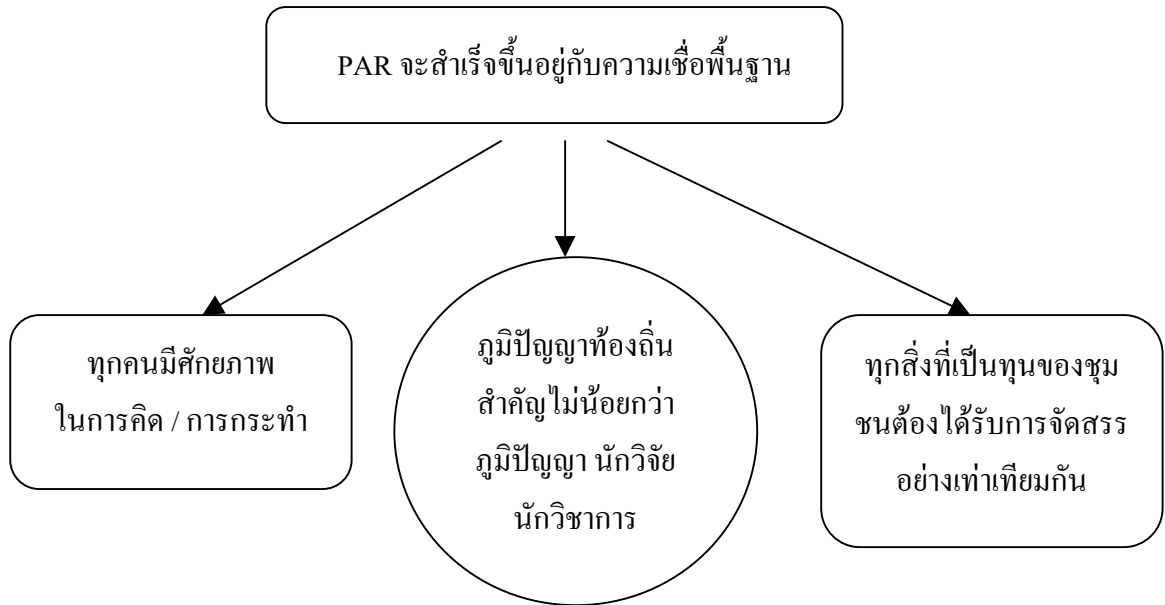
2.3 กระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

ทั้งนี้กิจกรรมเสริมทักษะการคิดและกิจกรรมเพื่เพิ่มทักษะความรู้ ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง ต้องจัดกระทำให้แกกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม คือ กลุ่มครู นักเรียน แม่บ้าน ผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน ยกเว้นเรื่องกระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิดที่จัดกระทำให้แกกลุ่มนักเรียน ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตกเพียงกลุ่มเดียว

เพื่อให้การดำเนินงานและกระบวนการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีระบบ คณะวิจัยจึงได้ดำเนินการ โดยมีฐานคิดว่าต้องเป็นการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และเป็นการพัฒนาที่ประชาชนเป็นศูนย์กลางในลักษณะ ดังนี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเชื่อว่าความสำเร็จของโครงการ ตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐาน 3 ประการ ดังแผนภูมิ

ด้วยความเชื่อดังกล่าว ประกอบกับการได้ค้นพบศักยภาพและทุนของชุมชนวัดจันทร์ ตะวันตกว่ามีฐานรากอันเหนียวแน่น อันเป็นช่องทางนำไปสู่การพัฒนาได้ ซึ่งจะเป็นรายละเอียดใน มิติต่าง ๆ ดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 3 สามารถสรุปศักยภาพของชุมชนด้วยการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคด้วยวิธี “SWOT Analysis” ได้ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths = S)

- เป็นชุมชนเก่าแก่นับร้อยปี / มีภูมิปัญญาชาวบ้าน
- มีความสัมพันธ์เหนียวแน่นในการรวมกลุ่ม เช่น วัด โรงเรียน สถานือนามัย
- มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ / ระบบอุปถัมภ์
- พื้นฐานทางเศรษฐกิจดี มีที่ดินเป็นของตนเอง
- มีความภูมิใจในท้องถิ่น
- แก้ปัญหาด้วยการปรึกษาหารือ
- มีบรรยากาศในการคิดและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร
- มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาพัฒนา
- เป็นชุมชนชนานเมืองที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก

จุดอ่อน (Weaknesses = W)

- ผลของการพัฒนาทำให้กลายเป็นชุมชนเปิด ต่างคนต่างอยู่
- รับวัฒนธรรมสมัยใหม่ บริโภคข่าวสารโดยมิได้คัดกรอง
- สนใจเฉพาะเรื่องการทำมาหากิน โดยไม่มีเวลาให้ชุมชน
- สื่อประเภทต่าง ๆ ทะลักเข้ามาในชุมชนจนยากจะแยกแยะ
- ชอบการพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์ประเภท “เรื่องชาวบ้านคืองานของฉัน”

โอกาส (Opportunities = O)

- มีโรงเรียน มีวัด ตั้งอยู่ในชุมชน
- มีกลุ่มต่าง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงกับภายนอกได้
- มีบุคคลภายนอกเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชน
- มีเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านอาชีพและการศึกษา
- ประชาชนส่วนใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้และให้ความร่วมมือ

อุปสรรค (Threats = T)

- ถูกท่วมทับด้วยข้อมูลข่าวสาร
- ไม่มีเวลาในการพัฒนาความคิดเชิงวิจารณ์ญาณ
- ติดนิสัยเรียบง่าย อยู่อย่างสบายอย่างไรก็ได้
- คนบางกลุ่มคิดว่าการศึกษาคือเรื่องของปัญญาชน

ผลของการวิเคราะห์ชุมชนข้างต้นได้ชี้ช่องทางให้เห็นทางพัฒนา ซึ่งเมื่อมองเงื่อนไขและศักยภาพในส่วนที่เป็นจุดแข็งและโอกาสก็มีสัญญาณบ่งบอกว่าท้องถิ่นสามารถพัฒนาตนเองได้ แม้ว่าจะมีวัฏขบวนของความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัสดุ และการสื่อสารเข้ามาในชุมชนทุกทิศทางก็ตาม แต่ยังมีพลังเหนียวรั้งมิให้หลุดไปกระแทกจนบอบช้ำเกินไป เนื่องจากยังมีภูมิปัญญาชาวบ้าน ยังมีพระสงฆ์ ยังมีผู้อาวุโส ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือกันมานาน ... ดังปรากฏทัศนะที่ได้จากการสัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2544 ประธานชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกได้ตอกย้ำในประเด็นการพัฒนาระดับคิดว่า

“...เหมือนต่างคนต่างอยู่ก็จริง แต่รวมตัวกันได้เร็ว บอกข่าวกันปากต่อปาก เร็วกว่าไปนั่งพิมพ์เดินแจก... คนที่นี่ยากเป็นคนฉลาด ยากเป็นคนเก่ง... สนใจเรื่องแปลก ๆ ใหม่ ๆ ใครไปรู้เรื่องอะไรมาจากข้างนอกก็นำมาบอกต่อ บอกให้ทำอะไรก็ช่วยกันทำทุกอย่าง... ใครว่างตอนไหนก็ทำตอนนั้น... แต่ถ้าเรียกประชุม ส่วนมากทิ้งงานมานะ

อย่างป่าส้มโอร้องชายผักก็ฝากคนข้าง ๆ ให้ช่วยขายให้ รีบมาประชุมก่อน... เขาอยาก
รู้กันว่าประชุมเรื่องอะไร...”

จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนในพื้นที่ ทำให้
มั่นใจได้ว่า งานที่จะเริ่มพัฒนาต่อไปคงไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ แต่เป็นการต่อยอดจากฐานเดิมที่
ชุมชนมีอยู่ เพราะแม้ว่าชุมชนจะมีจุดอ่อนบางประการ อันอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา แต่หาก
ถือเอาจุดอ่อนมาเป็นจุดแข็ง ก็จะช่วยให้งานพัฒนาง่ายขึ้น ทั้งยังเป็นเรื่องที่ประชาชนในชุมชนทำ
เองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพานักวิชาการ เช่น การที่ชุมชนกลายเป็นชุมชนเปิด มีเส้นทางคมนาคมพาด
ผ่านหลากหลาย หรือความเจริญทางเทคโนโลยีที่ทำให้ข่าวสารทะลักเข้ามาทุกทิศทาง เหล่านี้หาก
ได้นำข่าวสารข้อมูลที่เข้ามาในชุมชนมาวิเคราะห์วิจารณ์ก็จะช่วยให้เรื่องราวดูสมจริง และเป็นจริง
โดยมิจำเป็นต้องปั้นแต่ง โดยเฉพาะประเด็นที่เป็นจุดอ่อนอย่างยิ่งเรื่องการชอบพุดคุย ชอบวิพากษ์
วิจารณ์ที่น่าจะเป็นโจทย์ใหญ่ที่ต้องหาคำตอบว่า การวิพากษ์วิจารณ์จะช่วยพัฒนาการคิดได้อย่างไร
ในประเด็นนี้เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับหลักจิตวิทยา กล่าวคือ เมื่อคนเราชอบพุดคุย ชอบวิพากษ์
วิจารณ์เรื่องชาวบ้านอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เราก็นำเรื่องที่คัดสรรแล้วจากผู้เชี่ยวชาญมาให้
วิพากษ์วิจารณ์กัน จะเกิดทักษะในการคิดและช่วยให้มีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจ
ญาณได้ ทั้งนี้เป็นการจับ “จุดอ่อนมาเป็นจุดแข็ง” โดยที่ผู้เรียนรู้ไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับ ถูกครอบงำ
จากนักวิชาการ ทั้งยังเกิดความพึงพอใจในกระบวนการเรียนรู้ ชนิดที่ค่อย ๆ เป็นไป ดังที่ผู้อำนวยการ
โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตกเคยให้สัมภาษณ์กับทีมวิจัยต่อประเด็นคำถามที่ว่า “คิดอย่างไร ถ้า
เราจะใช้วิธีที่ชาวบ้านชอบ คือ การวิพากษ์วิจารณ์มาใช้ในห้องเรียน และขยายผลสู่ชุมชนในการ
พัฒนาระบบคิด” ผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งมีฐานะเป็นนักวิจัยในพื้นที่ได้ให้ความคิดเห็นว่า

“น่าจะทำได้ง่าย... เพราะเป็นการต่อยอดจากฐานเดิมที่ชุมชนมีอยู่ เพียงแต่เรา
ค่อย ๆ ใส่ความรู้ลงไป เลือกรื่องดี ๆ ให้เขาฝึกคิดอย่างต่อเนื่อง ทำซ้ำ ๆ จนเกิด
ทักษะ ก็คิดได้ คิดเป็น... แต่... ต้องฝึกกับชาวบ้านหลาย ๆ กลุ่ม ไม่ใช่ทำกับเด็กกลุ่ม
เดียว ยอมรับว่าเด็กมีอิทธิพลต่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ก็จริง แต่พ่อแม่มักมีอิทธิพลต่อ
ลูก ครูก็มีอิทธิพลต่อนักเรียน มันถ่วงโยงเป็นท่อนส่งผ่านถึงกันได้หมด...”

เมื่อถามว่า “ในความเห็นของท่าน คิดว่าควรทำอย่างไร การพัฒนาการคิดจึงได้ผล” ก็
ได้รับคำตอบที่พร่งพรูออกมาอย่างต่อเนื่องว่า

“...ถ้าจะให้ได้ผลเร็ว มันก็ต้องมีหลาย ๆ ท่อ แต่ละท่อเชื่อมต่อกัน ที่ผมยกตัวอย่างให้
เห็นเป็นรูปธรรมนะครับว่า เหมือนท่อประปาท่อเล็ก ๆ ท่อเดียว คนใช้ก็มาก ทั้งใช้กิน
ใช้อาบ ล้างรถ รดต้นไม้ น้ำก็จะพาลไม่ไหล แม้จะไหลบ้างก็อาจจะไม่แรงพอ คนใช้ก็

หงุดหงิดไม่ทันใจ ก็ต้องเริ่มตั้งแต่วางแผน วางท่อ หาท่อที่ใหญ่และคงทน เอาท่อใหญ่ มาวางไว้ในโรงเรียน จากท่อใหญ่จะแยกออกไปทางไหน ถึงไหน ก็ต้องมานั่งวางแผน กัน...”

ด้วยวิธีคิดและวิธีการทำงานของทีมวิจัยในการแสวงหาคำตอบที่เป็น “ระบบเปิด” เพราะชีวิตกับสังคมประกอบด้วยมิติที่หลากหลาย การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เรากำลังขับเคลื่อน ตัวมาสู่ยุคของการพัฒนาที่เรียกว่า “การพัฒนาเพื่อพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืน” จากคำให้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และผู้นำทางการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในโรงเรียน และชุมชน แสดงให้เห็นชัดว่ายุคนี้เป็นยุคที่มีความเคลื่อนไหวทางความคิด ทั้งยังมีการทบทวน ความผิดพลาด ความล้มเหลวของแนวความคิดและพร้อมที่จะถอดบทเรียนมาพัฒนาชุมชนได้อย่างรอบคอบ

กิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการคิดพินิจถลันกรอง ทั้งสองลักษณะจึงขับเคลื่อนโดยกระบวนการต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 กระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan)

เพื่อให้พัฒนาระบบคิดเป็นไปตามความต้องการของชุมชน คณะวิจัยได้เชิญผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายเข้าร่วมทำแผนปฏิบัติการ ผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่

1. ประธานชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก
2. รองประธานชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก
3. กรรมการชุมชนฯ ฝ่ายการศึกษา
4. กรรมการชุมชนฯ ฝ่ายประชาสัมพันธ์
5. ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก
6. ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก
7. เจ้าอาวาสวัดจันทร์ตะวันตก
8. ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา และด้านพัฒนาหลักสูตรจากสถาบันราชภัฏ 2 คน
9. ตัวแทนจากกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ๆ ละ 1 คน รวม 5 คน
10. ภูมิปัญญาชาวบ้าน 2 คน
11. ศิษยานุศิษย์ ฝ่ายการศึกษาเทศบาลนครพิษณุโลก 2 คน
12. กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2 คน

จำนวนผู้ได้รับเชิญประชุม 20 คน ทีมวิจัยและนักศึกษาที่เข้าสังเกตการณ์อีก 12 คน รวม 32 คน เป็นการประชุมอย่างเป็นทางการที่สถาบันราชภัฏพิษณุโลก เมื่อวันที่ 11

พฤษภาคม 2544 ภายใต้หัวข้อ เรื่อง “กระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบคิด” เริ่มด้วยการระดมความคิด วางแผนการทำงานร่วมกันว่าภายใต้กรอบคิดของรูปแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทั้งสองลักษณะ คือ กิจกรรมที่เป็นการเสริมทักษะและกิจกรรมที่เป็นการเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงถอง โดยร่วมพิจารณาว่ากิจกรรมใด มีเป้าหมาย มีวิธีการอย่างไร จัดที่ไหน ฯลฯ กระบวนการประชุมครั้งนี้ใช้เทคนิค A.I.C. (Appreciation Influence Control) เป็นตัวเร่งให้เกิดกระบวนการสร้างภาพฝันร่วมกันว่า การจัดกิจกรรมที่พึงปรารถนาที่ทุกคนต้องการร่วมกัน ควรเป็นอย่างไร แล้วช่วยกันสร้างแนวทางการพัฒนา ตลอดจนกำหนดขั้นตอนหรือสร้างแนวปฏิบัติ (Action Plan) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ขั้นตอนตามกระบวนการ A.I.C.

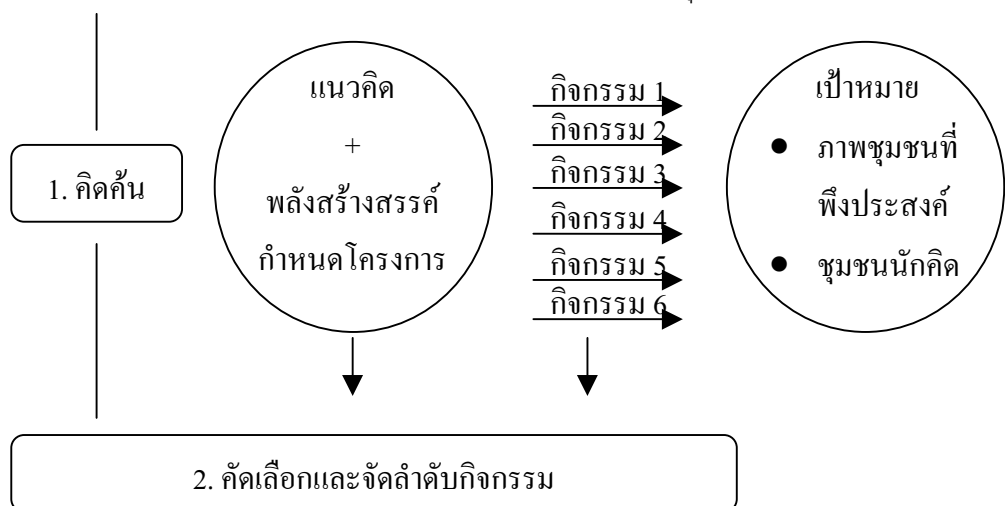

ขั้นตอน A = Appreciation : สร้างภาพฝันร่วมกัน

- วิเคราะห์สภาพชุมชนที่เอื้อต่อการคิด
- สร้างภาพชุมชนนักคิดที่พึงปรารถนา

ขั้นตอน I = Influence : ร่วมกันสร้างแนวทางพัฒนาชุมชน

ขั้นตอน C = Control : สร้างแนวปฏิบัติ (Action Plan)

กิจกรรม : _____

กิจกรรม	เป้าหมาย	วิธีการ	สถานที่ / เวลา	ผลที่ได้รับ	งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ	หมายเหตุ

การจัดทำแผนปฏิบัติการดำเนินไปด้วยดี มีบรรยากาศของการถกเถียง ชี้แจง แสดงเหตุผล และให้รายละเอียดตามประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละคน คณะวิจัยทำหน้าที่คอยกระตุ้นให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้แสดงความคิดเห็น และคอยระดมความคิดให้อยู่กรอบ A.I.C. ที่ได้นำเสนอไว้อย่างชัดเจนตอนเริ่มประชุม การนำความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม ได้มีการบันทึกสามแบบ คือ บันทึกด้วยแถบบันทึกเสียง ด้วยการจับบันทึกข้อมูล และนำเสนอด้วยเครื่องฉาย 3 มิติ เพื่อให้มองเห็นทั่วถึงเป็นการเปิดโอกาสให้ตรวจสอบ แก้ไขได้ทันที่

ผลของการจัดทำแผนปฏิบัติการด้วยวิธีการดังกล่าว แม้จะใช้เวลาเต็มวันในการอภิปราย ถกเถียง หักล้างกันด้วยเหตุผลที่ใช้เวลายาวนาน ก็ผ่อนคลายลงได้ด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเองและประนีประนอม การหยุดพักรับประทานอาหาร ฟังเพลงที่ไพเราะ และได้เปลี่ยนอิริยาบถบ่อย ๆ เปลี่ยนวิธีการนำเสนอโดยการนำวิทัศน์เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ชุมชนตัวอย่างหรือวิทัศน์เรื่อง 108 ภูมิปัญญาไทย อันเป็นสารคดีที่จัดทำโดยสถาบันราชภัฏพระนครก็เป็นการช่วยกระตุ้นให้เกิดความคิดเชิงบูรณาการมากขึ้น

ป้าสมใจชอบใจชุด 108 ภูมิปัญญาไทยมากถึงขนาดขอชุดซ้ำ และเร่งเร้าว่า

“ฉันอยากไปดูเขาทำอะไรต่ออะไรพวกนี้แหละ เปลยวน แม่ฉันก็รักได้ แต่ลูกหลานทำไม่เป็นแล้ว คนไทยนี่เก่งจัง แค่เปลยวนนอนเล่น ๆ ก็ส่งออกขายได้ พวกแขกอินโดมาเลเซีย พวกนี้ตัวโต ๆ ก็ต้องทำเปลให้ใหญ่... ดูชียายดีจนทำไม่ทัน...”

ครูที่เป็นกรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษาเสริมว่า

“เราไม่ต้องไปไกลนักก็ได้ ใกล้ ๆ ก็มี จะดูอะไรละ เอาผักตบชวามาจากสวนแถว ๆ บ้านคลองนี้ ก็ส่งออกถึงญี่ปุ่น พวกกรองเท้าแตะใส่ในบ้าน ทำเท่าไร ก็ไม่พอขาย...”

เจ้าอาวาสกับภูมิปัญญาชาวบ้านมีความเห็นคล้าย ๆ กัน คือ “ทุกคนต้องร่วมมือกันทำอะไรให้ทำจริง การคัดเลือกคนไปทำงานใดก็ต้องดูความเหมาะสม เรื่อง วางแผนต้องรอบคอบถี่ถ้วน ทุกชั้นทุกตอน”

เรื่องการประชุมสัมมนา กรรมการศึกษาชั้นพื้นฐานเสนอว่า “เราไม่ต้องจัดเองทั้งหมดก็ได้ อาศัยไปร่วมประชุมกับเขา...” ความคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์จากสถาบันราชภัฏที่เชิญมาในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษา ในทันทีว่า “ผมเห็นด้วยว่าถ้าเราไปร่วมประชุมกับเขา ประหยัดงบประมาณได้มาก ไม่ต้องลำบากเรื่องจัดงานเอง เพียงแต่ต้องรู้โปรแกรมดี ๆ ล่วงหน้าว่าที่ไหนมีอะไร ทำหนังสือไปขอร่วมประชุมกับเขา จำนวนครั้งจะไม่มากนัก สมทบทุนค่าอาหารกลางวัน ค่าอาหารว่างไปบ้าง ผมคิดว่าเขาไม่ขัดข้อง หลายแห่งเขาประกาศเชิญชวนผู้สนใจเข้าร่วมประชุมกับเขาอยู่แล้ว”

“อาจจะทำเองบ้างในบางเรื่อง...” ศิษยานิเทศก์ฝ่ายการศึกษา เทศบาลนครพิษณุโลก มีมุมมองต่างออกไปโดยขยายความคิดว่า “เรื่องเล็ก ๆ ที่เกี่ยวกับรูปแบบการคิด การคิดสรรเรื่อง กระบวนการฝึกคิด จะใช้ทฤษฎีไหน ฝึกอย่างไร เอาเรื่องอะไรมาฝึก... อาจจำเป็นต้องมีการอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับทีมงานที่ลงพื้นที่ และต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ มาชี้แนวทางเป็นเรื่องๆ ไป”

“จะทำอะไรก่อนหลัง... Action plan ต้องชัด ต้องดูความเป็นไปได้ และความเกี่ยวเนื่องกันด้วย อะไรควรทำก่อน อะไรทำทีหลัง หรืออะไรที่ควรทำพร้อม ๆ กันได้...” อาจารย์อีกคนหนึ่งจากสถาบันราชภัฏ ชี้แนะเรื่องแผนปฏิบัติการ

ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทร์ฯ หันไปหารือกับผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ ก่อนจะเสนอประเด็นว่า “เรื่องหลักสูตรเสริมที่จะทำนั้น โรงเรียนสนับสนุนเต็มที่ด้านการจัดการเรียนการสอน แต่เรื่องขั้นตอนกระบวนการสร้างหลักสูตรต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์จากราชภัฏมาช่วย คงต้องเตรียมการอย่างดีก่อนนำไปใช้ ผมคิดว่าระยะแรกทดลองใช้กับเด็กมัธยมดีกว่า ใช้ห้องใดห้องหนึ่งก่อนแล้วค่อยขยายผล เพราะงานนี้เราไม่ได้ทำหลักสูตรเสริมอย่างเดียว ต้องทำกับคนทุกกลุ่ม”

“ในหลักสูตรทุกระดับจะมีเรื่องการอ่าน การฟังอย่างมีวิจารณญาณอยู่แล้ว” ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการเสริม “ถ้าช่วยทำให้ตรงนี้ชัดขึ้น เน้นย้ำด้านแบบฝึกทักษะการคิดก่อน ใช้กับเด็กที่อาจารย์อัดสอน ม.2 ม.3 ก็ได้”

ผลการจัดทำแผนปฏิบัติการ

การจัดทำแผนปฏิบัติการได้ผล 7 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. เกิดบรรยากาศในการคิดที่เอื้อต่อการดำเนินงานตามโครงการ ได้เครือข่ายกับบุคคลภายนอกชุมชน ได้ประสานสัมพันธ์กับบุคคลหลายฝ่ายที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นนักคิดแบบประชาธิปไตย คือ การยอมรับเหตุผลของกันและกัน จนได้ผลของการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่ต่อเนื่องหลายแง่มุมที่สามารถเชื่อมโยงเอื้อประโยชน์ต่อกัน

2. ได้สร้างภาพฝันร่วมกัน ด้วยคาดหวังว่าชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก จะเป็นชุมชนเมืองที่ไม่เติบโตอย่างผลิผลามเร่งรีบเกินไป ประชาชนจะบริโภคข้อมูลข่าวสารอย่างระมัดระวังและยังคิด โดยมีการตรวจสอบแหล่งข้อมูลอย่างรอบคอบหลาย ๆ ด้าน มีบรรยากาศในการแสดงความคิดเห็น และมีเวทีให้เกิดการเรียนรู้ เรื่องการคิดอย่างพินิจถ่วงรอบคอง ดังที่ประธานชุมชนสรุปสั้น ๆ ว่า

“เราหวังว่าชุมชนวัดจันทร์ จะไม่ก้าวพรวดพรวดจนสะดุดขาตัวเอง ไม่ตื่นข่าว ไม่เชื่อข่าวลือ จนทำให้ตนเองและคนอื่นเสียเปรียบ เสีย การจับกลุ่มพูดคุยที่มีอยู่แล้วก็อยากให้เป็นมรรคเป็นผล โรงเรียน ร้านค้า วัดวา เป็นที่แลกเปลี่ยนเรื่องราวข่าวสาร อยากให้มีคนช่วยคิดอ่าน... อย่าให้คิดฟุ้งซ่าน... คิดให้ทันคน ทันสมัย”

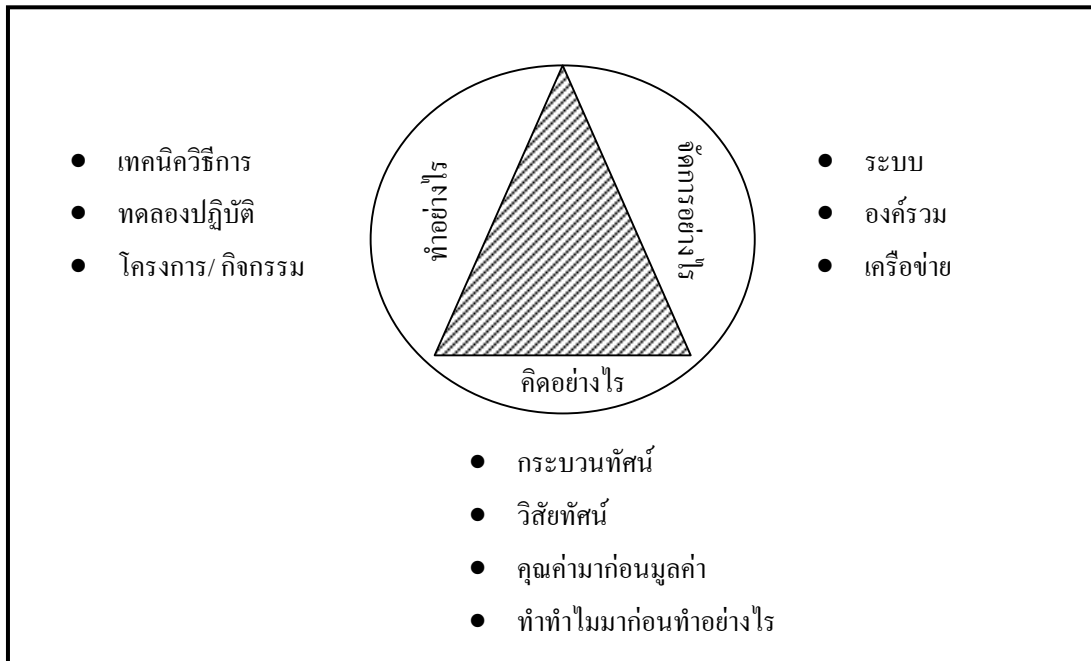
3. การนำนักศึกษาจากสถาบันราชภัฏจำนวนหนึ่งเข้าศึกษา สังเกตการณ์ เป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียนจากการปฏิบัติการจริง ทำให้ได้รับประสบการณ์ตรงที่สามารถประยุกต์ใช้ในวันหน้า และนำความรู้ที่ได้ช่วยเหลือคณะวิจัยในฐานะผู้ช่วยนักวิจัยได้อีกทางหนึ่ง

4. ตัวแทนกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม คือ ตัวแทนครู ผู้ปกครอง แม่บ้าน ผู้ใช้แรงงาน และนักเรียน รวมทั้งกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน บางคนมีท่าทีสงบเงียบ ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น แต่เมื่อเห็นความเป็นกันเอง และการพูดคุยอย่างไม่ถือตัวของผู้เข้าร่วมประชุม ตลอดจนการที่ผู้จัดการประชุมพยายามเปลี่ยนการประชุมแบบเป็นทางการให้อ่อนตัวลง จนมีบรรยากาศเหมือนการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ทำให้บรรยากาศที่เคร่งขรึมคลายตัวลง จนมีการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้การใช้สื่อวีดิทัศน์นำเสนอสั้น ๆ ในช่วงที่หลายคนกำลังคิด เรื่องที่นำเสนอทำให้บางคนคิดออก คิดได้ การยกย่องให้เกียรติโดยการเรียกชื่อ เรียกนาม ให้ช่วยออกความคิดการทำความเข้าใจถึงภูมิหลังว่า แต่ละคนมีผลงาน มีความรู้ความสามารถโดดเด่นอย่างไร ก็มีสวนช่วยกระตุ้นให้คนเหล่านั้นเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และกล้าพอที่จะพูดในสิ่งที่ตนคิด ยิ่งถ้าความคตินั้นเป็นที่ยอมรับก็ยิ่งทำให้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีความหมายยิ่งขึ้น

5. ได้บทเรียนจากการประชุมเชิงปฏิบัติการว่า ผู้จัดประชุมจะต้องมีการจัดเตรียมการทุกด้านอย่างละเอียดรอบคอบ ทั้งด้านเอกสาร วัสดุอุปกรณ์ อาหาร อาคารสถานที่ แสง เสียง และด้านบุคลากร ที่จะทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ใครจะทำหน้าที่เชิญผู้เข้าร่วมประชุม ใครจัดการด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ใครจัดการด้านเอกสารข้อมูล ใครเป็นผู้บันทึก / และจัดบันทึกการประชุม ใครทำหน้าที่เป็นพิธีกรประจำวัน ใครดำเนินการประชุม นอกจากนี้ยังมีบางประเด็นที่ทีมวิจัยต้องเตรียมข้อมูลไว้ล่วงหน้า เพื่อนำเสนอในกรณีที่มีปัญหา เช่น เรื่องการศึกษาดูงานได้จัดเตรียมวิทยุทัศนภาพนิ่ง ภาพถ่าย สถานที่ ชุมชนที่เป็นแบบอย่างด้านต่าง ๆ ไว้นำเสนอช่วงรับประทานอาหาร ก่อนการประชุมในแต่ละเรื่อง การเตรียมเพลงประเภทบรรเลงโดยไม่มีเนื้อร้อง ที่มีท่วงทำนองผ่อนคลายให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้ฟังระหว่างหยุดพัก ตลอดจนการเตรียมผู้จัดบันทึกการประชุมไว้ 2-3 คน เพื่อเติมเต็มและตรวจสอบความถูกต้อง

บทเรียนจากการจัดประชุมครั้งนี้ ทำให้รู้ว่าเมื่อมีบุคคลหลายฝ่ายมาพบกัน ระดมความคิดเห็น เขาคิดอย่างไร และทีมวิจัยจะนำกระบวนการทัศน วิสัยทัศน์ เหล่านั้นมาทำอย่างไร นำมาจัดการอย่างไร เป็นเทคนิควิธีการที่ได้ทดลองปฏิบัติ และเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เป็นองค์รวม มีเครือข่าย มีคุณค่ามากกว่ามูลค่า และทำให้ตระหนักคำว่า “**ทำทำไม มาก่อนทำอย่างไร**”

6. ผลของการทำแผนปฏิบัติการ ไม่เพียงแต่ผลได้แผน แต่ยังทำหลุดพ้นจากวิธีคิดแบบพึ่งพา มาเป็นการพึ่งตนเอง หลุดพ้นจากวัฒนธรรมอุปถัมภ์ เข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูลความรู้ หลุดพ้นจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบรับมาเรียนรู้แบบรุก ด้วยการสืบค้น สืบหา วิจัย แสวงหา พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเอง หลุดพ้นจากวิธีคิด และวิธีการคิดแบบแยกส่วน มาเป็นการคิดแบบเชื่อมโยง หรือบูรณาการ เป็นการจัดการแบบผนึกกำลัง (Synergy) ซึ่งก่อให้เกิดผลทวีคูณ และคนในชุมชนจะเกิดความภูมิใจในศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง มีอย่างน้อยที่สุดสามอย่าง เรื่อง ที่ชุมชนได้เริ่มเรียนรู้ คือ คิดอย่างไร ทำอย่างไร และจัดการอย่างไร ดังภาพและแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงให้เห็นถึงผลพวงที่ชุมชนจะได้รับหลายประการ มีสามเรื่องที่สัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกันที่ชุมชนได้เริ่มเรียนรู้ และจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด คือ “ความคิด” ดังที่ตัวแทนครูที่ทำหน้าที่เป็นทั้งกรรมการฝ่ายศึกษาในชุมชน กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...พอคนที่กับการนั่งท่องคาถา “อิตตahi อิตตโนนาโถ” มาช่วยกันทำให้เป็นจริงดีกว่าเปลี่ยนความคิดนั้นเปลี่ยนไม่ง่าย แต่ก็ไม่ง่าย... เพราะคนจำนวนมากเปลี่ยนได้แล้ว และพึ่งตนเองได้แล้ว... สำคัญที่การเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดปัญญา แล้วทุกอย่างจะเปลี่ยน...”

7. ได้แผนปฏิบัติการ (Action Plan) สรุปได้ดังนี้

7.1 กิจกรรมเสริมทักษะการคิดพินิจถ่วงรอบ มี 3 กิจกรรม คือ การศึกษาดูงาน การอบรม ประชุม สัมมนาทางวิชาการ และการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย

กิจกรรมที่ 1 การศึกษาดูงาน ที่ประชุมวางแผนให้มีการศึกษาดูงานรวม 7 ครั้ง เพื่อเปิดโลกทัศน์และสร้างวิสัยทัศน์ อันจะส่งผลโดยตรงและทางอ้อมต่อระบบคิดของคนในชุมชน ทั้งนี้เพราะความเชื่อพื้นฐานที่ว่าการศึกษาจากของจริงเป็นสิ่งล้ำคุณค่า ดังภูมิปัญญาชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวสั้น ๆ ว่า “ลิบปากว่า ไม่เท่าตาเห็น” การกำหนดวันเวลา สถานที่ และเรื่องที่ต้องการไปศึกษา เป็นความเห็นร่วมกันของผู้เข้าร่วมประชุมที่พูดเสนอความคิดในฐานะเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ โดยการเสนอสถานที่และเหตุผลที่จำเป็นต้องไปศึกษาหลายแห่ง โดยมีความคิดที่ตรงกันว่า “ศึกษาอย่างหลากหลาย มีเป้าหมายเพื่อเรียนรู้” พื้นที่ศึกษาแต่ละพื้นที่ จึงมีจุดเด่นต่างกัน เช่น ด้านการท่องเที่ยว ด้านวัฒนธรรม ด้านอาชีพ ด้านการศึกษา และด้านการแก้ปัญหาวิกฤติ ดังรายละเอียดในตารางกิจกรรมที่ 1

กิจกรรมที่ 1 : โครงการศึกษาดูงาน

ลำดับที่	วัน เดือน ปี	เรื่อง / สถานที่
1	25 เม.ย.-1 พ.ค. 44	- หมู่บ้านตัวอย่าง ที่คีรีวงค์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดนครศรีธรรมราช
2	10 พ.ค. 44	- การทำน้ำตาลสด ที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
3	6 มิ.ย. 44	- เครื่องปั้นดินเผา ที่อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย
4	24 มิ.ย. 44	- การจัดการท่องเที่ยว ที่ภูหินร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
5	12 ก.ค. 44	- การทำกล้วยตาก และการทำสวนสมุนไพร ที่อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
6	24 ก.ค. 44	- การทอผ้า ที่บ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก
7	31 ก.ค. 44	- การทอผ้า ภูมิปัญญาชน ที่ป่าแดง อำเภอดงพนาหิน จังหวัดพิจิตร

กิจกรรมที่ 2 : โครงการอบรม ประชุม สัมมนาทางวิชาการ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	จำนวนวัน	เรื่อง / สถานที่
1	7-9 เม.ย. 44	3	- เทคนิคการสร้างเครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย ห้องสิริราชภัฏ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
2	24-25 ก.ค. 44	2	- การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการ พัฒนาท้องถิ่น” ห้องสิริราชภัฏ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
3	26-27 ก.ค. 44	2	- การประชุมสัมมนา เรื่อง “สังคมแห่งการเรียนรู้ : การประยุกต์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต” คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
4	15-17 ส.ค. 44	3	- ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “บทบาทของกรรมการชุมชน ต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” โรงแรมอมรินทร์ลา구나 จังหวัดพิษณุโลก
5	24-25 ส.ค. 44	2	- การประชุมสัมมนา เรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายกลุ่มสตรี เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” ห้องประชุมนันทรี สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
6	29-30 ส.ค. 44	2	- การประชุมสัมมนา เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับสมุนไพร ในงานสาธารณสุข” โรงพยาบาลบางกระทุ่ม อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

กิจกรรมที่ 3 : โครงการการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย

ลำดับ	เรื่อง	จำนวนครั้ง	กลุ่มเป้าหมาย
1	• “ปั้นแต่งชีวิตด้วยคิดเป็น” ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	5	• กลุ่มครู • ผู้ใช้แรงงาน • กลุ่มนักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง
2	• ความสามารถในการตั้งคำถาม - กระบวนการคิดของมนุษย์	5	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน
3	• ความสามารถในการคิดคล่อง - กระบวนการคิดคล่อง	5	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน
4	• ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ - กระบวนการคิดวิเคราะห์	5	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน
5	• ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล - กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล	5	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน
6	• ความสามารถในการคิดลึกซึ้ง - กระบวนการคิดลึกซึ้ง	5	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน
7	• ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ - กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	5	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน

แผนปฏิบัติการ

กิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถั่นกรอง

กิจกรรมที่ 4 : กระบวนการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด

ลำดับ	เรื่อง	กระบวนการคิด	กลุ่มเป้าหมาย
1	• “การตั้งคำถาม” โดยใช้ข้อมูล 3 ด้าน - ด้านตนเอง - ด้านสังคม / สิ่งแวดล้อม - ด้านวิชาการ	• สิ่งเร้าที่เป็นปัญหา • สิ่งเร้าที่เป็นความต้องการ • สิ่งเร้าที่ชวนสงสัย • ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	• ครู • นักเรียน • แม่บ้าน • ผู้ปกครอง • ผู้ใช้แรงงาน

ลำดับ	เรื่อง	กระบวนการคิด	กลุ่มเป้าหมาย
2	การคิดคล่อง เรื่อง “ประโยชน์ของก้อนอิฐ”	- คิดได้หลากหลาย ได้ผลการคิดจำนวนมาก รวดเร็ว ตรงประเด็น - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน
3	การคิดวิเคราะห์ เรื่อง “ถ้าท่านจะซื้อรถยนต์ท่านจะดูอะไรบ้าง”	- แยกแยะสิ่งที่คิดเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วศึกษา ส่วนย่อย ๆ น้อยอย่างลึกซึ้ง - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน
4	การคิดอย่างมีเหตุผล เรื่อง เชื้อไหม คำไขของศรีไพร ใจพระ เรื่อง “เลขทะเบียนรถยนต์”	- เป็นการคิดที่อ้างอิงหลักฐานและอธิบายได้ - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน
5	การคิดลึกซึ้ง เรื่อง “คำเก็บตกชวนคิดที่ติดท้ายรถบรรทุก”	- เป็นการคิดที่ทำให้เข้าใจถูกต้องลึกซึ้ง เกี่ยวกับเรื่องที่คิด เข้าใจสภาพต่าง ๆ ที่ซับซ้อน ทั้งในภาพรวม และในส่วนประกอบ - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน
6	คิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ เรื่อง “การประหยัดที่ไม่ประหยัด”	- เป็นกระบวนการคิดที่มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบ ด้วยการประมวลข้อมูลรอบด้าน พิจารณากลับกรองทุกมิติ - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน

ลำดับ	เรื่อง	กระบวนการคิด	กลุ่มเป้าหมาย
7	การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เรื่อง “คนวัยทำงานเครียด เล็กน้อย ร้อยละ 68.30 เครียดมาก ร้อยละ 30 เครียดจนทนไม่ได้ ร้อยละ 1.67”	- เป็นกระบวนการคิดที่มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียด รอบคอบ พิจารณากลับกรองทุกมิติ - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน
8	การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เรื่อง “อำนาจเงิน”	- เป็นกระบวนการคิดที่มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียด รอบคอบ พิจารณากลับกรองทุกมิติ - ใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์	- ครู - นักเรียน - แม่บ้าน - ผู้ปกครอง - ผู้ใช้แรงงาน

กิจกรรมที่ 5 : กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ

แผนปฏิบัติการกำหนดให้นำเรื่องที่ได้คัดสรรแล้วในกิจกรรมที่ 4 มาฝึกทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณให้แก่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม คือ ครู นักเรียน แม่บ้าน ผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน โดยใช้ “การสนทนากลุ่ม” (Focus Group Discussion : FGD)

กิจกรรมที่ 6 : กระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

แผนปฏิบัติการกำหนดให้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการพัฒนาหลักสูตร ภูมิปัญญาชาวบ้าน นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา นักพัฒนาชุมชน ตัวแทนประชาชนในพื้นที่และคณะครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด โดยทดลองใช้กับนักเรียนที่เรียนวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ในเรื่องหลักสูตรเสริมที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการ คณะผู้จัดทำได้ตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจุบันหลักสูตรกลางได้พยายามสอดแทรกลักษณะการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ทุกรายวิชา เพียงแต่ผู้สอนอาจมองข้ามและมีได้นำไปใช้ จึงไม่บรรลุจุดประสงค์ ดังนั้นควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้ โดยจัดทำเป็นหลักสูตรเสริมที่มีรายละเอียดต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) จุดมุ่งหมาย 2) โครงสร้างเนื้อหา 3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 4) ประเมินผล 5) เป็นโครงสร้างที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชน การออกแบบยืดหยุ่นและใช้เวลาไม่มาก 6) เป็นหลักสูตร

เสริม “เฉพาะกิจ” จัดหลักสูตรเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะกับผู้เรียนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยมุ่งเน้นให้เกิดทักษะและความสามารถในการพินิจถ้อยคำ

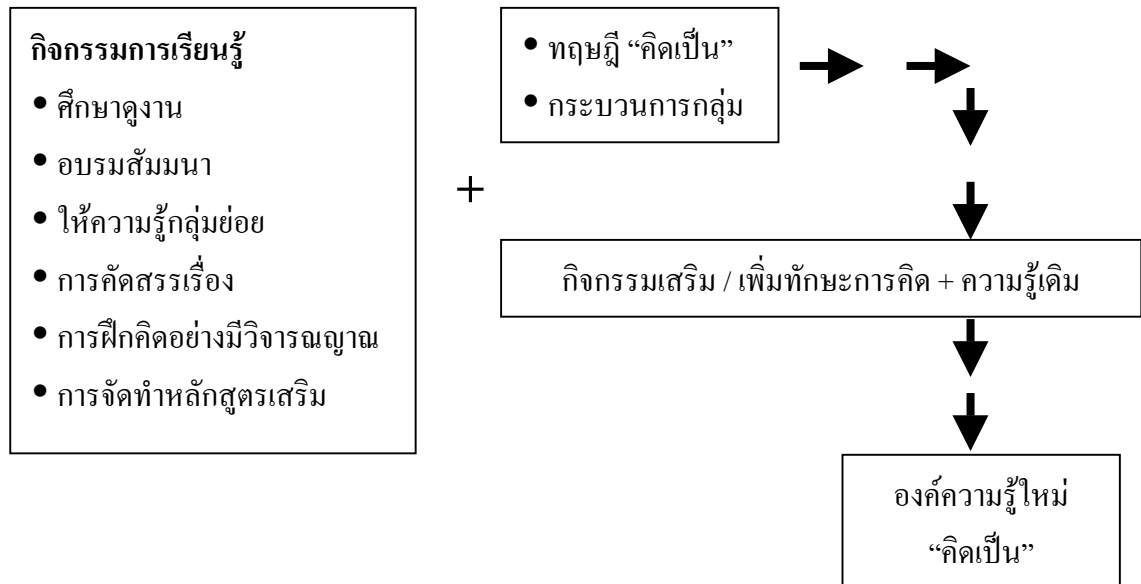
การทำแผนพัฒนาแล้วเสร็จสามารถใช้ปฏิบัติการได้ทุกกิจกรรม เนื่องจากได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ทีมวิจัยยังประกอบด้วย บุคลากรที่มีประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ด้านการศึกษา ด้านจิตวิทยา ด้านพัฒนาชุมชน ด้านภาษาและการสื่อสารสามารถหลอมรวมความรู้และประสบการณ์หลายมิติเข้าด้วยกัน กลายเป็นเรื่องชีวิตกับสังคมทั้งหมดที่ต้องใช้ระบบการศึกษาเข้าช่วยแก้ปัญหา

หนึ่งในการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้มีสองรายการในกิจกรรมย่อยที่ได้ปฏิบัติไปแล้วหนึ่ง เนื่องจากเป็นความต้องการของชุมชน ซึ่งมีเพียงรายการเดียวที่เป็นการเดินทางไกลเป็นเวลาหลายวัน คือ การเดินทางไปศึกษาดูงานชุมชนตัวอย่างที่ศรีวังค์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ 25 เมษายน ถึง วันที่ 31 พฤษภาคม กับอีกรายการหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นก่อนทำแผนปฏิบัติการตั้งแต่ระยะแรกของการรับรู้เรื่องได้รับอนุมัติให้ดำเนินงานตามโครงการสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม โดยสำนักวิจัยและบริการศึกษาได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “เทคนิคการสร้างเครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย” ระหว่างวันที่ 7 – 9 เมษายน 2544 คณะวิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องมีประโยชน์ จึงได้จัดนักศึกษา ซึ่งกำหนดให้เป็นผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่โครงการ และนักวิจัยชาวบ้านมีโอกาสเข้าร่วมประชุมเป็นเวลา 3 วัน ทำให้ได้รับความรู้ที่สามารถปฏิบัติได้ด้วยคามมั่นใจยิ่งขึ้น เป็นการเตรียมความพร้อมและพัฒนา นักวิจัย เพื่อเป็นฐานตั้งต้นและสานต่อในกิจกรรมวิจัยภาคสนามต่อไป

2. รูปแบบและขั้นตอนการจัดกิจกรรมเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจถ้อยคำ

การจัดกิจกรรมเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจถ้อยคำให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ตามทฤษฎีคิดเป็นของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ร่วมกับการให้การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม (Group Process) ตามแผนภูมิต่อไปนี้

กระบวนการจัดกิจกรรมเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วง

จากแผนภูมิปฏิบัติการนำสู่การดำเนินกิจกรรมวิจัย 6 กิจกรรม โดยมีรูปแบบ ขั้นตอน และกระบวนการจัดกิจกรรมตามลำดับ ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การศึกษาดูงาน

ในแผนปฏิบัติการกำหนดให้มีการศึกษาดูงานรวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง (ดูรายละเอียดในแผนปฏิบัติการหน้า 229) ในการไปศึกษาดูงานแต่ละครั้ง ใช้ขั้นตอนตามวิธีการของ PAR คือ ให้ชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นว่า ใครควรไปศึกษาดูงานที่ใด เพราะเหตุใด ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้จัด (Facilitator) คอยกระตุ้นส่งเสริมให้ชาวบ้านได้อภิปราย ได้ถกเถียง ได้แย้ง โดยดูแลแนะนำให้เป็นไปอย่างราบรื่น ภายใต้ความเชื่อว่า “ชาวบ้านเป็นผู้มีเหตุผล มีความรู้ และเป็นมืออาชีพ” ดังคำสรุปของประธานชุมชนที่บอกต่อทีมวิจัยและทุกคนอย่างชัดเจนว่า

“... ถ้าจะไปดูเพื่อกลับมาพัฒนา... ก็ต้องพากลุ่มผู้นำชุมชน ถ้าจะไปเปิดหูเปิดตา กลับมาช่วยกันคิดอ่านสร้างงานการศึกษา ก็ต้องอาศัยครู ผู้รู้ในชุมชน แต่ถ้าไปดูงานด้านอาชีพ... ใครสนใจเรื่องไหนก็ไปดูเรื่องนั้น เกลี่ยกันให้ได้ไปทั่ว ๆ ทุกคน... ไปดูแล้วกลับมาอย่าให้เหมือนเดิม...”

ทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมและมีโอกาสเดินทางไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ เข้าใจในหลักการ กรอบแนวคิด และวิธีการทำงานร่วมกันว่า เป็นการเตรียมความพร้อมในการเรียนรู้

แบบสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivism) จากสถานการณ์จริง โดยอาศัยสถานการณ์จริงเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้ เกิดปัญหา เกิดความสงสัย และเกิดความต้องการ ซึ่งสิ่งเร้าจากภายนอกที่ได้พบเห็นในโลกอื่น ในชุมชนอื่นที่แตกต่างไปจากชุมชนของตน จะเป็นแรงจูงใจให้เกิดริ้วขบวนของการคิด

เริ่มต้นตั้งแต่ความตื่นเต้นที่ได้เปลี่ยนสถานที่ ได้มีโอกาสไปพบเห็นสิ่งใหม่ที่แปลกตา ก็ทำให้หลายคนตื่นตัว กระฉับกระเฉง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในประเด็นต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยกำหนดเป็นกรอบศึกษาให้ร่วมกันพิจารณาว่าเหมาะสมหรือไม่ มากไป น้อยไป หรือมีประเด็นใดควรแก้ไข เพิ่มเติม จะสามารถสรุปเป็นแนวทางการศึกษาดูงานได้ดังความคิดเห็นของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมดังต่อไปนี้

“ต้องดูหลายอย่าง สิ่งที่เราเห็นเป็นอย่างไร ไม่เข้าใจก็ต้องถาม สุดท้ายแต่ว่าใครสนใจเรื่องไหน ที่สำคัญก็คือเราอยากรู้ สภาพที่เป็นมา สภาพที่เป็นอยู่ และสภาพที่จะเป็นไปในอนาคต... สิ่งเหล่านี้จะบอกเราได้ว่า เขาทำอะไร และทำอย่างไร จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้... ดูเขาดูเรา ดูแล้วคิด... คิดให้ดี ๆ หลายครั้ง แบบคิดใหม่ ทำใหม่นั่นแหละ”

ผลของการศึกษาดูงาน

เนื่องจากสถานที่ศึกษาดูงานมีหลายลักษณะ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์การอาชีพ ที่มีลักษณะแบบในครัวเรือนและเป็นธุรกิจชุมชน คณะวิจัยเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มเป้าหมายเลือกวันเวลา และสถานที่ได้ตามใจชอบ ส่วนผลของความคิดที่เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปนั้น ขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กับลัทธิที่เคลื่อนออกจากชุมชน ดังบทสนทนาระหว่างการเดินทางต่อไปนี้

“ใครมีกล้องถ่ายรูป ถ่ายให้ฉันด้วยนะ จะเอาไปอวดพวกที่บ้าน”

“ฉันอยากซื้ออาหารทะเล พวกกุ้งแห้ง ปลาหมึก พวกนี้แพงไหม คงถูกกว่าบ้านเรานะ”

“ลูกสาวสั่งให้ซื้อพวกเปลือกหอยสวย ๆ ไปฝาก”

“ทำลายธรรมชาตินะ ไปส่งเสริมซื้อมาก็เท่ากับยุให้ไปฆ่าเขา พวกหอยนี่นะ

ใบประกาศยังห้ามฆ่าห้ามกิน มันหลายชีวิต บาปกรรมหนัก แม่เมตตาให้มันก็ไม่รับ เพราะมันกัมมน้ำติดดินตลอด...”

“เทศน์เหมือนพระเลยนะ แก่ สาธุ !”

ความคุ้นเคย ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ยิ่งได้กินได้นอนร่วมกัน ความสัมพันธ์ก็ยิ่งทวีคูณ เป็นผลทางอ้อมที่ช่วยให้บรรยากาศในการพูดคุยเป็นไปอย่างสนุกสนาน

มีสาระของความคิดเห็น มีประเด็นที่ยกมาได้แย้ง และถกเถียงกัน มีทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายค้าน เกิดขึ้น เปลี่ยนสภาพโดยสสารให้กลายเป็นเวทีไปได้โดยอัตโนมัติ

เมื่อได้ลงศึกษาดูงานในพื้นที่หลาย ๆ พื้นที่ ชาวบ้านแต่ละกลุ่มได้ประเมินผลตนเอง ที่ ได้จากการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมินผลที่ตกลงร่วมกัน 5 ประการ ดังนี้

1. การดำเนินการเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ อย่างไร มีการปรับเปลี่ยนอย่างไร เหตุใดจึงจะต้องปรับเปลี่ยน
2. กลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มได้มีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาดูงานครั้งนี้หรือไม่ อย่างไร
3. ข้อมูล / ความรู้อะไรบ้างที่เกิดขึ้นจากการศึกษาดูงานครั้งนี้
4. มีปัญหา อุปสรรคที่พบบ้างหรือไม่ อย่างไร
5. ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น หรือค้นพบในการศึกษาดูงาน

ประเด็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กำหนดเป็นกรอบในการศึกษาดูงาน ปรากฏผลดังนี้

การดำเนินการศึกษาดูงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และตามแผนที่กำหนดไว้ มีเพียงรายการเดียวที่ดำเนินการล่วงหน้า เนื่องจากสมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาดูงาน มีเวลาว่างตรงกันในช่วงนั้น คือ การเดินทางไปศึกษาดูงานระหว่างวันที่ 25 เมษายน 2544 – 1 พฤษภาคม 2544 อันเป็นการเดินทางศึกษาดูงานระยะไกลเป็นเวลาหลายวัน ซึ่งได้รับประโยชน์แฝงในด้านการศึกษามิทัศน์ และเป็นการเปิดโลกทัศน์ที่ทำให้ตื่นเต้นตลอดเส้นทางได้เรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนที่แตกต่างไปจากที่เคยพบเห็นจุดประกายความมีชีวิตชีวาและความกระตือรือร้นให้เกิดขึ้นทุกระยะทุกจุดที่หยุดพักระหว่างทาง

“ฉันอยากลงเล่นน้ำทะเล คลื่นแบบนี้เล่นได้ล่ะ” กรรมการชุมชนฝ่ายสาธารณสุขพูดดัง ๆ โดยไม่ได้ตั้งใจว่าพูดกับใคร “เขาบอกว่าน้ำทะเลรักษาสุขภาพ ทำให้หายปวดเมื่อย ใครเป็นโรคผิวหนังก็หายหมด ใครรู้ตัวว่าอ้วนก็ลงไปให้คลื่นช่วยนวดเอาให้...”

“ลมมันแรง แดดก็จัด มิน่าคนทางใต้ตัวถึงดำ แต่ดูเขาแข็งแรงนะ ดูชิตะโกลนเสียงดังได้ตั้งนาน ไม่ยักกะเหนื่อย...” สมาชิกอีกคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตเรื่องลมฟ้าอากาศ และการพูดจาของชาวใต้ที่ชายหาด “สระบัว” อันเป็นจุดที่ทีมวิจัยได้นำคณะไปทัศนศึกษานอกเส้นทาง ก่อนไปหมู่บ้าน

บ้านคีรีวงค์ เนื่องจากทุกคนบอกว่า “อยากเห็นทะเล... ให้เต็มตา ขออาบน้ำทะเลก่อน สมองจะได้ไปรงคิดอะไร ๆ ได้ดีขึ้น”

จนเมื่อถึงหมู่บ้านคีรีวงค์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดนครศรีธรรมราช สมาชิกก็ได้เห็นหมู่บ้านที่อยู่ในหุบเขา ร่มเย็นด้วยแมกไม้ มีลำธารใสเย็นไหลผ่าน เห็นการพัฒนาชุมชนที่เริ่มต้นจากวิกฤต โดยที่ถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ผจญภัยกับน้ำป่าที่ไหลบ่ามาทุกทิศทาง พร้อมทั้งจะฝังทุกสรรพสิ่งภายในพริบตา ชาวบ้านยึดหยัดสู้ เพราะรู้ว่าถึงเวลาที่ต้องช่วยตัวเอง จึงร่วมใจกันสร้างสะพาน ทำถนน สร้างเขื่อน นำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปในลักษณะต่าง ๆ โดยให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง ร่วมวางแผน จนเกิดกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่ม ตามความสนใจและความถนัด เช่น กลุ่มย้อมผ้า กลุ่มสมุนไพร จนปัจจุบันสินค้าจากคีรีวงค์ติดตลาด มีผู้สั่งซื้อจนผลิตไม่ทัน

ข้อมูลด้านประวัติชุมชน ความอับจนที่เกิดจากวิกฤตน้ำป่า การฟื้นฟ้อุปสรรคด้วยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้หมู่บ้านห่างไกลกลายเป็นเพชรในหุบเขา ชาวบ้านที่เดินทางไปศึกษาดูงานฟังเรื่องราวอย่างตื่นตื่นพร้อมกับมีประเด็นคำถามพรั่งพรูออกมาไม่ขาดสาย

- ได้ทุนจากไหน รัฐบาลเข้ามาช่วยบ้างไหม
- ทำอย่างไรถึงขายดีอย่างนี้ ใครช่วยโฆษณาให้
- การท่องเที่ยวได้ผลไหม อยากให้ใคร ๆ มาดูแบบอย่าง
- การย้อมผ้าทำได้ยังไง ต้นไม้อะไรที่ย้อมผ้าได้ คนตัด คนย้อม คนขายได้ค่าแรงได้ส่วนแบ่งอย่างไร

- ใครเป็นคนคิดเอาเปลือกมังคุดมาทำเป็นสบู่ เป็นยาสระผม ฯลฯ

ชาวบ้านมีจุดเด่นที่ช่างซักช่างถาม ผลจากการไปศึกษาดูงานในที่อื่น ๆ อีก 6 แห่ง ก็ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อมี “อะไร” ให้เห็นได้ว่าจะเป็นการทำน้ำตาลสดที่วัดโบสถ์ การทอผ้า ที่ป่าแดง หรือการทำเครื่องปั้นดินเผาที่คีรีมาศ การทำกล้วยตาก สวนสมุนไพรที่บางกระทุ่ม เมื่อมีคนมาอธิบายหรือบอกเล่าเรื่องราว พอมีจังหวะพวกเขาก็จะซักถาม เป็นที่น่าสังเกตว่าคำถามมีลักษณะหลากหลาย ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องและเรื่องที่สงสัย รวมทั้งความเป็นไปได้หลายประเด็นที่สะท้อนให้เห็นว่า โดยธรรมชาติแล้วทุกคนอยากรเรียนรู้และกระหายใคร่รู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้ที่เป็นสถานการณ์จริง เช่น

- น้ำตาลสดนี้ใส่ยากันบูดไหม เก็บได้กี่วัน ทำไมใส่ขวดแก้ว ไม่ใส่ขวดพลาสติก

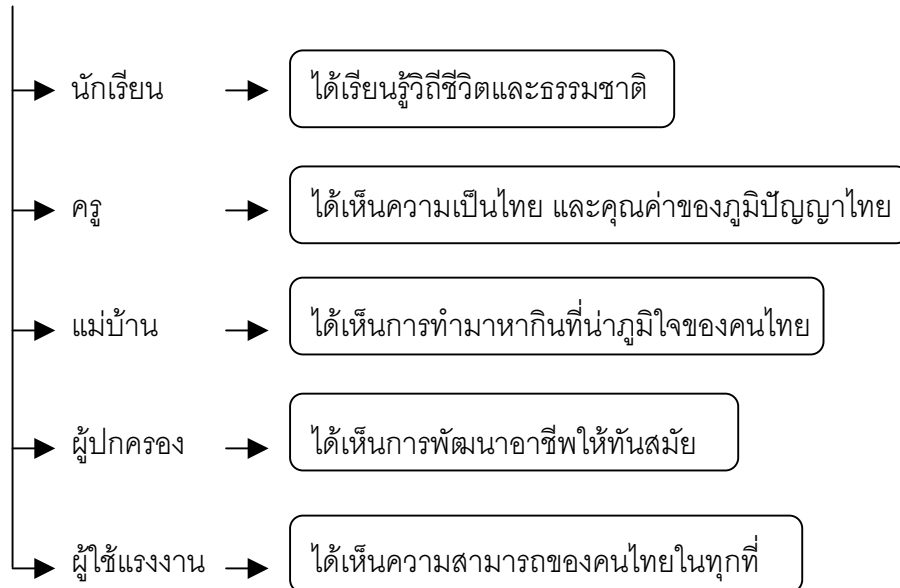
- เครื่องปั้นดินเผาพวกนี้แตกง่าย ส่งออกได้ไหม ... ใครเป็นคนออกแบบ
- ใช้ดินที่ไหน ดินทั่วไปปั้นได้ไหม มีการแย่งดินกันบ้างไหม
- เรื่องท่อผ้ามาส่งรวมกันที่ร้านจัดการอย่างไร ราคาทุนเท่าไร
- ใครเป็นคนออกแบบลายผ้า ลายแบบไหนขายดี ส่งไปขายที่อื่นบ้างไหม ฯลฯ

ตัวอย่างคำถามข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่า เมื่อมีสิ่งเร้ามากระทบ ทำให้คนเกิดความสนใจ สงสัย ใครรู้ ซึ่งความสนใจ สงสัย ใครรู้ เป็นบ่อเกิดของคำถาม และการตั้งคำถามทุกคำถามเกิดจากความคิดที่ได้รับการกลั่นกรองจากเจ้าของความคิดนั้น เพราะก่อนจะถามคนที่คิดจะถามจะต้องมีเรื่องหรือความคิดบางอย่างอยู่ในใจ โดยเฉพาะการถามต่อหน้าผู้คนจำนวนมาก ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ หากไม่มีแรงบันดาลใจมากพอ คำถามต่าง ๆ ก็จะถูกกลืนหายไป ดังนั้นการที่ชาวบ้านกล้าพูดกล้าถาม แสดงให้เห็นว่าเขาพร้อมจะเรียนรู้ ต่อจากนั้นบรรยากาศของการแสดงความคิดเห็น ถกเถียงโต้แย้งกัน โดยการนำเหตุผลมาหักล้างกันก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในขณะที่เดินทางกลับ...หลายคนยังมีควันหลงมาพูดคุยต่อกันในชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างบรรยากาศในการวิพากษ์วิจารณ์ให้ขยายขอบเขตกว้างขวางยิ่งขึ้น

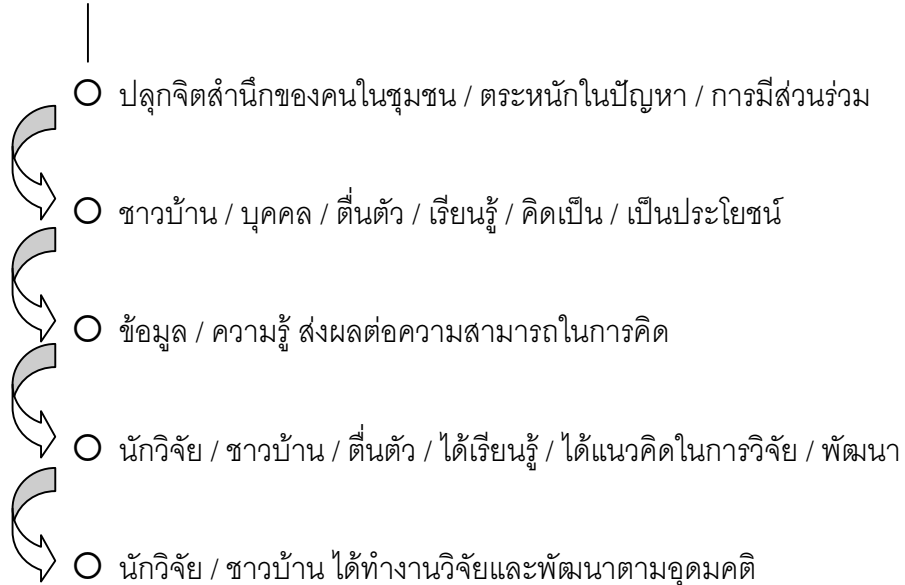
ได้ศึกษาดูงานด้านต่างๆ	เห็นแบบอย่างมากมายหลายพื้นที่
เหมือนเรียนรู้ “เส้นทางลัด” จัดการดี	ความคิดเกิดก่อทั่วทุกที่ไป

จากการที่คณะวิจัยได้พยายามให้กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มได้ศึกษาดูงานอย่างทั่วถึง โดยให้เลือกสถานที่ได้ตามใจชอบ และเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือชุมชนในวันหน้า ในที่สุดก็ได้กลุ่มบุคคลคละกักันไป เนื่องจากได้มีการกำหนดประเด็นศึกษา เพื่อประเมินผลในด้านการศึกษาดูงานไว้ 5 ประการ ดังกล่าวข้างต้น หลังการศึกษาดูงานทุกครั้งได้เก็บข้อมูลจากการตอบคำถามแบบปลายเปิด ประกอบกับการสังเกตและการสัมภาษณ์ สรุปข้อคิดเห็นอันเป็นผลของการศึกษาดูงานของกลุ่มต่างๆ ได้แผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิสรุปผลการศึกษาดูงานของกลุ่มต่าง ๆ

แผนภูมิสรุปอานิสงส์ของการศึกษาดูงาน

แผนภูมิสรุปผลที่ได้จากการศึกษาดูงานแสดงให้เห็นชัดเจนว่า กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการสัมผัสของจริง ชีวิตจริง ขอบเขตของความรู้ขยายเพิ่มขึ้นหลายด้าน เช่น ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้านวัฒนธรรม ด้านภาษา ภูมิปัญญาชาวบ้าน และความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ได้สัมผัสความมหัศจรรย์ของธรรมชาติ และการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ทั้งเป็นแหล่งอาหาร การประกอบอาชีพ และการท่องเที่ยว ทั้งยังได้เห็นถึงการปรับตัวของผู้คน ท่ามกลางวิกฤต หรือความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้

ที่น่าประทับใจอย่างยิ่งก็คือ เมื่อโครงการศึกษาดูงานสิ้นสุดลง ครู นักเรียน และแม่บ้านหลายคนหยิบเครื่องปั้นดินเผาชุดเล็กที่ทำเป็นชุดประกอบอาหาร ชุดรับแขก ชุดน้ำชา ฯลฯ ออกมาพิจารณาศึกษาลักษณะและประโยชน์ โดยที่นักเรียนได้เขียนออกมาเป็นรายงานที่สมบูรณ์ โดยสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึก และความคิดเห็นลงไปด้วย ผู้ปกครองนักเรียน และผู้ใช้งานที่ไปศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยว การทอผ้า สวนสมุนไพร ได้นำตัวอย่างการทำของที่ระลึกและพันธุ์พืช พันธุ์ยากลับมาเพาะชำ เป็นการเร่งรากของความคิดด้วยกระบวนการคิดของพวกเขาเอง เป็นบทเรียนแบบบูรณาการที่รวมความสัมพันธ์หลายมิติเข้าด้วยกัน จนทำให้เกิดความเข้าใจ คิดได้ คิดเป็น สามารถเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี นับเป็นมิติใหม่ของการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ได้เห็น ได้สัมผัสด้วยตัวเอง

กิจกรรมที่ 2 โครงการอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ

ด้วยแรงผลักดันจากคนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเอง เนื่องจากได้รับเชื้อที่เป็นพลังในการคิดจากการศึกษาดูงานมาใหม่ ๆ จึงอยากเติมไฟให้แรงขึ้น และโหมกระพือพัดอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารจากสื่อประเภทต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการความคิด และพัฒนาบุคลากรด้วยการจัดประชุมในรูปแบบต่าง ๆ จนทำให้ร่วมมือกันทำแผนปฏิบัติการและกำหนดให้การอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการเป็นกิจกรรมเสริมความรู้ ความสามารถในการพินิจถ่อง

เช่นเดียวกับการไปศึกษาดูงาน ชาวบ้านทุกกลุ่มนำแผนปฏิบัติการมาวางไว้ตรงหน้า แล้วพิจารณาว่าใครอยากไปที่ใด ทีมวิจัยมีหน้าที่อธิบายเชื่อมโยง ดูแลให้การตัดสินใจไปอบรมเป็นไปตามความเหมาะสม เช่น กลุ่มแม่บ้านเห็นพ้องต้องกันว่าควรไปประชุมเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายกลุ่มสตรีเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” ระหว่างวันที่ 23-24 สิงหาคม 2544 ซึ่งสำนักวิจัยและบริการศึกษา สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม เป็นผู้จัดพิจารณากลุ่มแม่บ้านแล้ว คนกลุ่มอื่น ๆ ก็สมัครไปได้ เพราะระยะทางใกล้ ไปกลับสะดวก และทีมวิจัยสามารถประสานงานกับผู้

จัด ขอเข้าร่วมรายการได้ประมาณ 50 คน ปรากฏว่ามีนักเรียน ครู และผู้ปกครองไปร่วมประชุมด้วย รวมจำนวนทั้งสิ้น 27 คน นอกจากนี้รายการประชุมอื่น ๆ ตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ทั้งสิ้น 6 รายการ ก็ทำให้ผู้อยู่ในกลุ่มต่าง ๆ ตัดสินใจว่าจะไปที่ใด ภายใต้เงื่อนไขว่าแต่ละกลุ่มจะต้องมีตัวแทนเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง เพื่อเปรียบเทียบผลที่ได้จากกระบวนการนี้

ผลจากการอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ

การประชุมครั้งแรก เป็นการเข้าร่วมประชุมของคณะวิจัยและนักศึกษา โปรแกรมวิชาภาษาไทย โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน จำนวน 20 คน นักวิจัยในชุมชน 5 คน รวมเป็น 25 คน ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “เทคนิคการผลิตเครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย” ที่สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ระหว่างวันที่ 7-9 เมษายน 2544

ผลของการประชุมครั้งนี้ นักวิจัย และผู้ช่วยนักวิจัย ได้ความรู้และประสบการณ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องเทคนิควิธีการวิจัยที่ได้ให้ความรู้ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพดังความคิดเห็นของนักวิจัยที่ว่า

“เราทำวิจัยกับชาวบ้าน จะใช้หลักวิชามากคงไม่ได้ ต้องยืดหยุ่น ยิ่งถ้าเอาตัวเลขเป็นดับ ๆ มามาก ๆ คงไม่ไหว ... แต่เห็นด้วยว่าควรมีข้อมูลเชิงปริมาณมาประกอบบ้าง จะทำให้น่าเชื่อถือ...”

นักวิจัยชาวบ้านบอกว่า “ฉันเห็นตารางตัวเลขแล้วปวดหัว ดูเท่าไร ๆ ก็ไม่เข้าใจ แต่ถ้าให้พูดคุยกัน ฟังถ้อยฟังคำกัน ฉันเข้าใจ เก็บข้อมูลแบบไหน จดอย่างไร พอทำได้แต่ต้องมีพี่เลี้ยงนะงานนี้...”

การประชุมครั้งนี้ เป็นเชิงวิชาการที่ยากให้ไปสำหรับชาวบ้าน แม้แต่นักศึกษาที่มีพื้นฐานด้านการวิจัยมาบ้างแล้วก็ยังต้องใช้สมาชิกมาก

“ถ้าเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบจับเข่าคุยกัน พวกผมผณัดอาจารย์กำหนดประเด็นคำถามเป็นกรอบชัด ๆ ให้ รับรองเอาผลมาให้ได้แน่นอน...” นักศึกษายืนยัน

จำเป็นอย่างยิ่งที่ทีมวิจัยต้องประเมินศักยภาพและข้อจำกัดของกิจกรรมวิจัยที่เป็นการอบรมประชุมสัมมนาทางวิชาการ เพื่อหนุนเสริมการดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยการกำหนดแบบประเมินตนเอง / ประเมินผลที่ได้จากการประชุมสัมมนาแต่ละครั้ง ดังนี้ 1) มีกระบวนการอย่างไร 2) ประโยชน์ที่ได้รับคืออะไร 3) สามารถนำข้อมูลมาใช้วางแผน

/ ดำเนินการวิจัยได้หรือไม่ 4) ข้อสังเกตต่อโครงการระหว่างดำเนินกิจกรรม 5) การจัดกระบวนการมีส่วนร่วม

ผลจากการเข้าร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ 6 ครั้งของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม โดยมีนักวิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์ทุกครั้ง ได้ผลตามแบบประเมิน 5 ประการ จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ดังนี้

กลุ่มนักเรียน เห็นว่าการประชุมสัมมนาเป็นเรื่องที่จัดสำหรับนักวิชาการและผู้ใหญ่ เด็กนักเรียนจึงไม่อาจรับประโยชน์ได้โดยตรง แต่ก็เกิดการเรียนรู้ว่าการจัดประชุมแต่ละครั้งต้องเตรียมการหลายด้าน

“ชอบการประชุมที่ มน. มีร้านค้ามาขายของเยอะเยอะ คนก็มาก สนุกดี ได้พูดกับพี่นิสิตด้วย เขาขายน้ำ ขายลูกชิ้น... ที่ราชภัฏก็จัดร้านดี แต่ไม่ค่อยมีสินค้าเด็ก ๆ มีแต่พวกผ้าไหม กระเป๋า รองเท้า น้ำพริก น้ำปลา ... ขายอะไรมั่ง หนูจดมาได้ตั้งเยอะ”

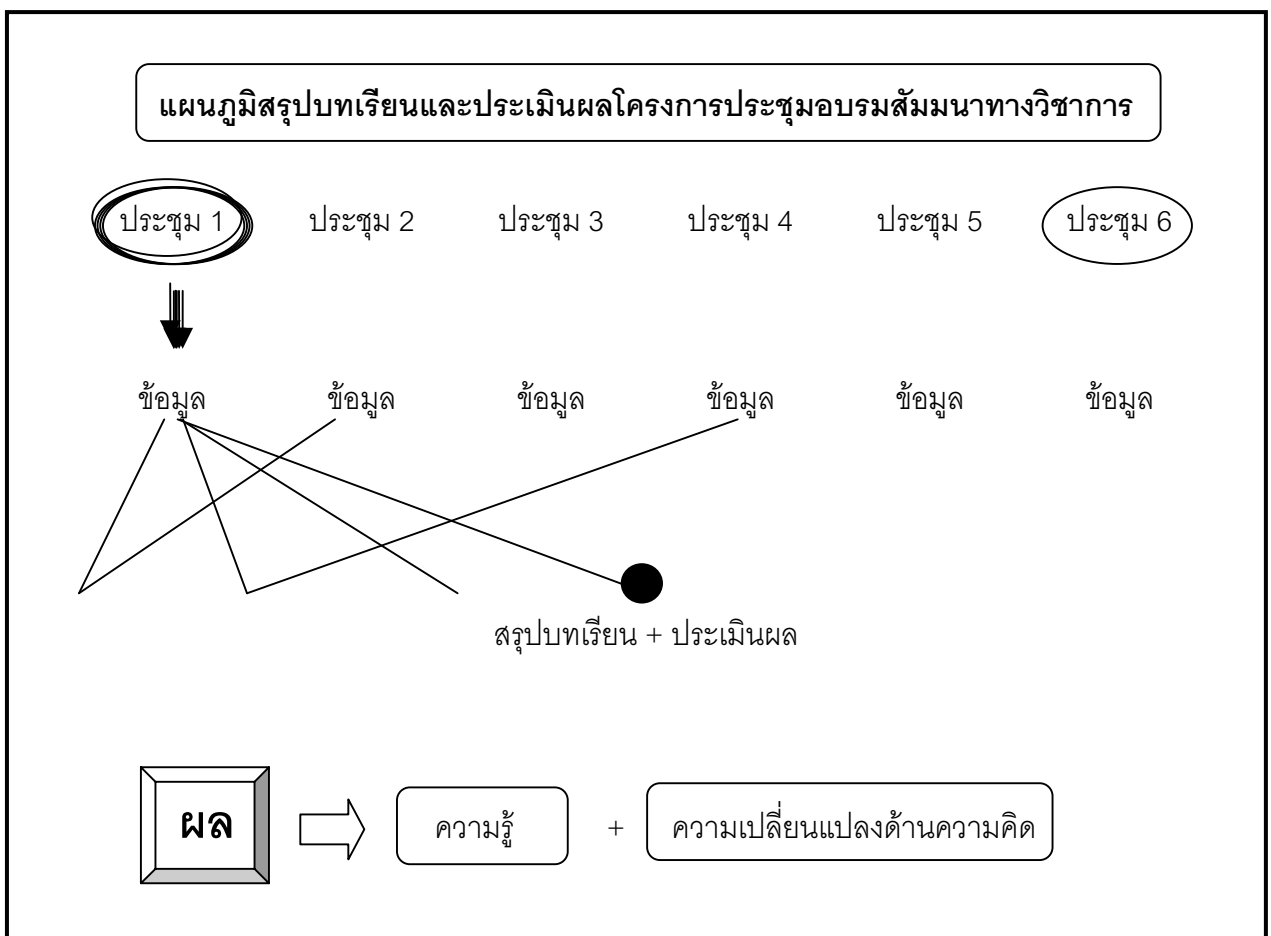
กลุ่มครู เป็นกลุ่มที่สนใจกิจกรรมนี้เป็นพิเศษ สรุปเป็นความคิดเห็นออกมาว่า “ไม่ค่อยมีโอกาสร่วมประชุม ไม่น่าเชื่อภายในเดือนสองเดือนได้ความรู้มากมาย... ได้เห็นวิธีการจัดประชุม มีหลายรูปแบบ ทำให้มีสีสัน และเปิดโอกาสให้ร้านค้า ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านได้มีที่จำหน่ายอย่าง ที่ มน. ที่ราชภัฏ ที่บางกระพุ่ม ... เป็นการ จัดแบบมีส่วนร่วม คือให้ผู้ร่วมประชุมได้ดู ได้เห็น ได้สัมผัส ได้ซื้อ ได้เสียเงิน และได้กลับมาทบทวนว่าคุ้มค่างกับเวลาที่เสียไปไหม...”

กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่กระตือรือร้นและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทุกอย่าง แม่บ้านบอกว่า “งานแบบนี้เราไม่ค่อยคุ้น เคยแต่ไปงานวัด งานศพ งานแต่ง แต่ดีนะเขาต้อนรับดี ร้านก็เป็นระเบียบ จัดสวย น่าซื้อ เอามารวม ๆ กันแบบนี้เหมือนตลาดเลย ของถูกด้วย แต่ไม่มีตั้งซื้อ...”

กลุ่มผู้ปกครอง บุคคลในกลุ่มนี้มีฐานะเป็นผู้ปกครองและบางคนเป็นกรรมการชุมชน ด้วย ความคิดเห็นของคนกลุ่มนี้สะท้อนออกมาว่า “ได้เปิดหูเปิดตา คนพูดเขาพูดดี ๆ ทั้งนั้น อย่างเรื่องชุมชนเข้มแข็งนี้ได้ยินบ่อย ๆ แต่ก็เหมือนยังไม่ชัด อย่างชุมชนเราปัญหาหนัก ๆ ไม่มี แต่ได้รู้วิธีแก้ปัญหาของชุมชนอื่น คือเป็นบทเรียนได้...”

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน บุคคลในกลุ่มนี้ เมื่อปรากฏตัวในที่ประชุม วางตัวเรียบร้อย ตั้งอกตั้งใจฟัง คำพูดจากความรู้สึกของพวกเขาที่บอกว่า “เหมือนอยู่คนละโลก... โชคดีที่ได้มาเห็น ฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง แอร์เย็น ๆ ง่วงนอน... คนจัดเขาเก่งมาก จัดได้ดี ทุกจุดให้คนยืดเส้นยืดสาย ดูโน่นดูนี้ อย่างพวกลูกชายไฟนีออน แก้วดเมื่อย ฟกขี้มีหมด ไม่ต้องฟังหมอ เขาอธิบายชัดฟังแล้วเข้าใจ นี่ก็ซื้อพันธุ์ซื้อหน่อไม้ไปปลูกกัน...”

เสียงสะท้อนจากกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ทำให้ตระหนักว่ากระบวนการจัดกิจกรรม โดยให้ร่วมอบรมประชุมสัมมนาหลาย ๆ ครั้ง ทำให้เกิดความคิดในการเปรียบเทียบ รู้จักจำแนก แยกแยะว่าอะไรดี ไม่ดีอย่างไร รวมทั้งใจกว้างพอที่จะประเมินตนเองอย่างเป็นธรรม โดยที่ทุกกลุ่ม ยอมรับว่าได้เรียนรู้ เรื่องกระบวนการจัดประชุม ได้เห็นบรรยากาศที่หลากหลาย เห็นความกลม กลืนระหว่างงานวิชาการกับงานออกร้านแสดงสินค้าการสาธิตการผลิตสินค้า ซึ่งรวมมาไว้ในที่ เดียวกัน โดยไม่ต้องเสียเวลาไปศึกษาหลายแห่ง สามารถสรุปผลของการร่วมสรุปบทเรียนและ ประเมินผลได้ดังนี้

กรอบความคิดเดิมที่ได้จากการสำรวจทัศนคติของกลุ่มเป้าหมาย ผ่านเรื่องต่าง ๆ ดัง ปรากฏผลการวิจัยในหน้า 197-201 แสดงให้เห็นว่าแม้กลุ่มเป้าหมายจะสามารถคิดได้หลายเรื่อง แต่ในแต่ละเรื่องยังต้องอยู่ในวงจำกัด คือตามความคุ้นเคย คิดตามคนใกล้ตัว และคิดตามสื่อ หนังสือพิมพ์หรือสื่อโทรทัศน์ ผิดกับการคิดหลังจากการศึกษาดูงานและการร่วมอบรมประชุม สัมมนาทางวิชาการ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มมีโลกทัศน์กว้างขึ้น วิสัยทัศน์ในการมองโลก มองชีวิต

มองเหตุการณ์ก็เปลี่ยนไป กล่าวคือ คิดได้กว้างขึ้น คมชัดขึ้น เช่น การที่ได้ก ๗ มองว่า “ไม่มีสินค้าสำหรับเด็ก แต่จัดร้านดี ได้คุยกับพินิจ...” ครูสารภาพว่า “ไม่น่าเชื่อภายในเดือนสองเดือนได้ ความรู้มากมาย” แม่บ้านที่บอกว่า “เขาต้อนรับดี ร้านก็เป็นระเบียบ...” ผู้ปกครองที่จับประเด็นได้ว่า “ได้รู้วิธีแก้ปัญหาของชุมชนอื่น ... ถือเป็นบทเรียนได้” แม้แต่ความคิดของกลุ่มผู้ใช้แรงงานที่ไปประชุม เรื่อง สมุนไพรในงานสาธารณสุขที่บอกว่า “ฟังแล้วเข้าใจ... นี่ก็ซื้อพันธุ์ซื้อหน่อไปปลูกกัน...” สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการคิดที่มีได้ควบคู่ไปกับสภาพที่จำเจ และคิดแล้วคิดอีก จนไม่รู้คำตอบแต่เป็นความคิด ที่มองเห็นแนวทางในการนำความรู้ นำประสบการณ์ที่ได้จากการอบรม ประชุม สัมมนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิต

กิจกรรมที่ 3 โครงการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย

กิจกรรมการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ใช้วิธีการของ PAR ที่มีลักษณะดังนี้

วิธีการของ PAR

- ☞ ทำกับกลุ่มชาวบ้าน / กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มละ 6 – 10 คน
- ☞ วัสดุ อุปกรณ์ เหมาะกับสถานที่และความคุ้นเคย
- ☞ ให้ชาวบ้าน / กลุ่มเป้าหมาย มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเต็มที่
- ☞ ผู้จัด (Facilitator) คอยกระตุ้น ดูแล แนะนำ ให้เป็นไปอย่างราบรื่น

กระบวนการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย เป็นกิจกรรมที่ต้องจัดกระทำกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้ง 5 กลุ่ม คือ กลุ่มครู นักเรียน แม่บ้าน ผู้ปกครอง และผู้ใช้แรงงาน แต่ละกลุ่มต้องผ่านกระบวนการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย รวมทั้งสิ้น 7 เรื่อง ให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย 35 ครั้ง แต่แต่ละครั้งใช้วัสดุ อุปกรณ์ เอกสารประกอบเหมือนจริง ต่างกันที่สถานที่ เช่น กลุ่มครู กลุ่มนักเรียน ใช้ที่โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ช่วงเวลาก่อนหรือหลังเลิกเรียน ซึ่งได้นัดหมายกันเป็นคราว ๆ ไป เพราะต้องใช้คนกลุ่มเดิมจึงสุดแล้วแต่ความสะดวกของคนส่วนใหญ่ว่าจะมาร่วมกิจกรรมได้พร้อมกันในช่วงเวลาใด ส่วนมากจะใช้เวลาช่วงเช้าก่อนเข้าชั้นเรียน และตอนพักเที่ยง ส่วนตอนเย็นนักเรียนและครูมักมีภาระต้องรีบกลับบ้าน เวลาที่ใช้ในแต่ละครั้งประมาณครึ่งชั่วโมง โดยทีมวิจัยได้ชักชวนและ

กำหนดรูปแบบกระบวนการให้เป็นไปอย่างเดียวกัน ทุกกลุ่มในแต่ละเรื่อง เพื่อเสริมทักษะและความรู้ความสามารถในการคิด

กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง กลุ่มผู้ใช้แรงงาน จะใช้เวลากลางวันที่เป็นวันพระ หรือวันที่ทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เช่น ในงานบุญ งานแต่ง ทีมวิจัยจะฉวยโอกาสขณะที่แม่บ้าน ผู้ปกครอง หรือผู้ใช้แรงงานกำลังทำงานร่วมกัน เช่น ห่อขนม เตรียมสถานที่ จัดดอกไม้ หรือขณะรอพระฉันเช้าหรือฉันเพล หรือบางครั้งใช้เวลาหลังเลิกงาน หลังอาหารค่ำ หรือตอนสมาชิกกำลังจับกลุ่มสนทนา หรือตอนตั้งวงดื่มสุรา โดยผู้วิจัยอาศัยความคุ้นเคยส่วนตัวเข้าไปร่วมวงและใช้วิธีการให้ความรู้แบบไม่เป็นทางการ โดยใช้เวลาแต่ละครั้งไม่นานเกินไป ซึ่งวิธีการเช่นนี้จะไม่สามารถกระทำได้อีกหากผู้จัดเป็นคนแปลกหน้า แต่ที่ดำเนินการได้อย่างราบรื่นก็เพราะความสัมพันธ์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นระหว่างนักวิจัยกับสมาชิกในกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้ร่วมกิจกรรมกันมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การไปศึกษาดูงาน 7 ครั้ง และการเข้าร่วมประชุมสัมมนาอีก 6 ครั้ง ทำให้ความคุ้นเคยก่อตัวจนรู้สึกเหมือนญาติมิตร จึงได้รับความร่วมมือด้วยดี แม้ว่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทุกคนร่วมทำแผนปฏิบัติการ แต่เวลาปฏิบัติจริงก็มีความยุ่งยากอยู่ไม่น้อย เนื่องจากบางกลุ่มมีเวลารว่างไม่ตรงกัน เลิกงานไม่เป็นเวลา ประกอบกับกิจกรรมให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยต้องจัดให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ๆ ละ 7 ครั้ง รวม 35 ครั้ง ครั้งละประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง นักวิจัยต้องเหน็ดเหนื่อยและใช้ความพยายามในการรวมกลุ่มคนให้ได้ตามเป้าหมาย ต้องจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ และสถานที่ที่เหมาะสม และคนแต่ละกลุ่มคุ้นเคย สร้างบรรยากาศให้ผ่านคลายเป็นธรรมชาติ ใช้วิธีการที่ยืดหยุ่น ประนีประนอม จนขับเคลื่อนกระบวนการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยได้ตามลำดับดังนี้

ลำดับที่ 1 เรื่อง “ปั้นแต่งชีวิตด้วยคิดเป็น” ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ เพื่อให้รู้หลักในการคิดที่ถูกต้อง โดยใช้ข้อมูล 3 ด้าน ในการพิจารณาปัญหาหรือเรื่องราวข่าวสารต่าง ๆ ว่าควรเชื่อหรือไม่ ควรทำหรือไม่ หรือควรแก้ปัญหาโดยวิธีใดที่เหมาะสม ถูกต้องที่สุด ข้อมูล 3 ด้าน ได้แก่ ข้อมูลด้านตนเอง ข้อมูลสังคมและสิ่งแวดล้อม และข้อมูลทางวิชาการ ซึ่งต้องพิจารณาพร้อมกันทั้ง 3 ด้านอย่างละเอียดรอบคอบก่อนการตัดสินใจ ทีมวิจัยให้หลักคิดง่าย ๆ ดังกล่าว และฝึกให้แต่ละกลุ่มคิด โดยยกตัวอย่างสถานการณ์หรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคม ในชีวิต และฝึกคิดตามทฤษฎี ปราบกฎผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย ได้ดังนี้

กลุ่มครู ยกเหตุการณ์ที่มีข่าวว่านายภ “ปวดหู... เยื่อหูอักเสบ” ได้รับการรักษาอย่างดีจากแพทย์ประจำตัว ไม่นานก็จะไปขับเครื่องบิน F16 ประชาชนวิตกกังวลว่านายภจะได้รับอันตราย มีเสียงท้วงติงห้ามปรามกัน แต่นายภฯ ไม่ฟังยังคงไปขึ้นเครื่องบิน F16 ทั้งนี้เพราะนายภฯ

คงคิดรอบคอบแล้วทั้งสามด้าน คือ ประการแรกข้อมูลด้านตนเอง หมอรับรองว่าปลอดภัย โรคหายเป็นปกติแล้ว ประการที่สอง สังคมกำลังจ้องดูว่านายยกฯ จะกล้าจริงไหม นักข่าวทั้งหลายกำลังจ้องจะทำข่าว กระแสคนใจกล้ามาแรง ประการสุดท้าย ข้อมูลทางวิชาการ นายยกฯ ศึกษาโครงสร้างของเครื่องบินอย่างดีแล้วว่า ความกดอากาศภายในเครื่องยอดเยี่ยมมาก เนื่องจากเขาสร้างมาเพื่อขับไล่โฉบเฉี่ยว แม้จะบินหวัดเฉยขึ้น ๆ ลง ๆ ก็จะไม่กระทบกระเทือนต่อสุขภาพของผู้รับเครื่องบิน จึงตัดสินใจแสดงความองอาจด้วยการขับ F16 โดยอาศัยการพิจารณาข้อมูลทั้งสามด้าน

กลุ่มนักเรียน ยกเหตุการณ์สมมุติว่า ถ้าคนเราไม่มีเงินแล้วไปปล้นธนาคาร เพื่อเอาเงินมาใช้ก็จะหนีไม่พ้นถูกตำรวจจับไปลงโทษ เพราะคิดเพียงด้านเดียวว่า ตนไม่มีเงิน อยากได้เงินไปปล้นธนาคาร ซึ่งไม่ถูกต้อง ไม่รู้ว่าการปล้นเงินของคนตั้งมากมาย และมีระบบรักษาความปลอดภัยแข็งแรง ยากจะไปปล้นได้สำเร็จ

กลุ่มแม่บ้าน ยกเรื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นเรื่องรักสามเส้า หญิงสาวไปรักคนมีเจ้าของ แล้วไปตามหึงหวงถึงขั้นทำลายทรัพย์สินภรรยาเขา เขาแฉถึงความ โดยจับ ทั้งถูกปรับ ถูกขัง อับอาย ผู้ชายก็ทิ้งเพราะเที่ยวก้าวร้ายเขา เป็นตัวอย่างของเขาคิดเอาแต่ใจตนเอง ไม่คิดถึง คุณธรรม ศีลธรรม และไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย

กลุ่มผู้ประกอบการ ยกตัวอย่าง เรื่อง การทำน้ำพริกของกลุ่มแม่บ้านต่าง ๆ ว่า เมื่อเห็นว่ารัฐบาลให้ทุนมาผลิตสินค้า หลายแห่งทำน้ำพริกอย่างเดียว ขายดีเป็นเทน้ำเทท่า ก็คิดทำตามอย่างเขา โดยไม่พิจารณาว่าตนเองมีฝีมือเพียงพอหรือไม่ ทำแล้วจะขายที่ไหน มีใครช่วยด้านการตลาด และยังไม่รู้เลยว่าตลาดชอบน้ำพริกอะไร เป็นการมองตามกระแส โดยมีได้พิจารณาให้รอบคอบทั้ง 3 ด้าน

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ยกเหตุการณ์ที่แรงงานถูกหลอกไปลอบแพในต่างแดนว่า เพราะจนจึงต้องการงานต้องการเงิน โดยไม่มีความรู้ ประเทศที่ตนจะไปในั้นเป็นอย่างไร ต้องการแรงงานประเภทไหน และคนที่จะไปต่างประเทศต้องทำอะไร การตัดสินใจไปตามคำชักชวนของคนที่คุ้นเคยกัน โดยไม่รู้เรื่องอื่น ๆ ก็เสียทั้งเงิน ทั้งเวลา

การยกเหตุการณ์หรือเรื่องราวข่าวสารที่พบเห็นมาฝึกคิดด้วยการค้นหาตัวเอง รวมทั้งเข้าใจสังคมและสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงอยู่ ทั้งสามารถนำข้อมูลทางวิชาการมาประกอบการคิด การตัดสินใจ ดังตัวอย่างที่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม สามารถเชื่อมโยงข้อมูลทั้งสามด้านเข้าด้วยกันอย่างเข้าใจ แสดงให้เห็นว่าพวกเขา “คิดเป็น” ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ แล้ว

เมื่อคณะวิจัยพยายามทดสอบโดยยกกรณีอื่น ๆ มาได้ช่วยกันระดมสมองคิดว่า ควรตัดสินใจอย่างไร เพราะเหตุใด ก็ได้รับคำอธิบายที่แสดงว่าเข้าใจในกระบวนการ “คิดเป็น” แม้ใน

กรณีอื่น ๆ ที่มีได้จำกัดอยู่ในวงแคบเพียงตัวอย่างหรือเหตุการณ์แต่ละกลุ่มยกมาตั้งประเด็นว่า “ญี่ปุ่นต้องการหญิงไทยไปเป็นแม่บ้าน ไปไหม” ก็ได้รับความคิดเห็นต่าง ๆ กัน เช่น

- ความรู้ก็น้อย พูดภาษาเขาก็ไม่เป็น ทำอะไรไม่เป็น ไปทำไม
- ค่าครองชีพสูง กาแฟถ้วยเป็นร้อย
- อากาศก็หนาว แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มีพายุอีกต่างหาก
- บ้านเมืองก็เจริญ การศึกษาก็ดี ด้านสาธารณสุขก็เยี่ยม
- ใครจะรับประกันความปลอดภัย โดนแก๊งยาгуซ่าบังคับให้ขายตัวก็ช่วย

เมื่อปรากฏผลของการใช้กระบวนการ “คิดเป็น” ออกมาในเชิงสร้างสรรค์ และสามารถรู้จุดอ่อนจุดแข็งของตัวเอง รู้ว่าสิ่งแวดล้อมและสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และรู้ ความรู้ทางวิชาการเป็นสิ่งจำเป็น จึงต้องนำมาประกอบการตัดสินใจ เพื่อให้ได้คำตอบที่ดีที่สุดในการดำรงชีวิต ดังแม่บ้านคนหนึ่งกล่าวว่า

“ฉันว่าเรื่องดำรงตำราวิชาการอะไรพวกนี้เป็นเรื่องยาก คนแค่อ่านออกเขียนได้อย่าง พวกฉันจะเอาปัญญาที่ไหนเข้าใจ แต่พุดง่าย ๆ อย่างวันนี้ก็เข้าใจ คิดสามด้านพร้อม ๆ กัน อย่าง ครูว่าจะพลาดได้ยังไง... ดีจริง ๆ ฉันจะไปถามพ่อเด็กที่บ้านที่กินเหล้าทุกเย็น คิดรอบคอบสามด้าน แล้วยัง...”

ปฏิริยาในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มอาจแตกต่างกัน กลุ่มครูและนักเรียนเรียนรู้ได้เร็วกว่ากลุ่มอื่น ๆ เพราะมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการคิดมากกว่า มีประสบการณ์สะสมมากกว่า เวลาที่ใช้ในการคิดก็น้อยกว่า แม้ประเด็นความคิดจะทันสมัยพอ ๆ กัน กลุ่มแม่บ้านมองเรื่องใกล้ตัวที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน กลุ่มผู้ปกครองมองลึกไปในเรื่องของการจัดการทำมาหากิน ส่วนผู้ใช้แรงงานมองเรื่องราวจากข่าวสาร เช่นเดียวกับครูและนักเรียน ลักษณะการแสดงความคิดเห็น มีท่าทียอมรับความคิดเห็นของกันและกัน และถูกอิทธิพลของกลุ่มชักนำให้พูด ประกอบผู้ที่ทำหน้าที่เป็นประธานของแต่ละกลุ่ม รับบทบาทหน้าที่ จึงคอยกระตุ้นให้ทุกคนในกลุ่มมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

ลำดับที่ 2 เรื่อง “ความสามารถในการตั้งคำถาม และกระบวนการคิดของมนุษย์” ใช้วิธีการของ PAR เช่นเดียวกับเรื่องลำดับที่ 1 มีจุดประสงค์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายคุ้นเคยกับการคิด และฝึกคิดเรื่องต่าง ๆ รอบตัว มองสังคมและสิ่งแวดล้อม และใช้ความรู้ทางวัฒนธรรม ตั้งคำถามที่สงสัยให้มากที่สุดภายในเวลาที่จำกัดให้เพียงกลุ่มละ 20 นาที ทีมวิจัยจะหาผู้จดคำถามโดยไม่ต้องคำนึงถึงคำตอบ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มทักษะในการคิดให้รวดเร็ว กว้างไกล และลึกซึ้งยิ่งขึ้น ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย ได้ดังนี้

กลุ่มครู ตั้งคำถามได้จำนวนมาก เป็นคำถามที่ใกล้ตัว ใกล้ตัว คำถามที่สงสัยสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการ และปัญหาบางอย่างที่ตกตะกอนอยู่ในใจ เช่น เมื่อไรจะรวยเสียที เงินเดือนจะขึ้นไหม เศรษฐกิจไทยดีขึ้นจริงหรือ เผด็จการทางความคิดมีลักษณะอย่างไร การปฏิรูปการศึกษาใครได้ประโยชน์ บางคำถามเป็นเชิงปรัชญา เช่น เกิดมาทำไม อยู่เพื่อใคร

กลุ่มนักเรียน ลักษณะคำถามคล้าย ๆ กัน กลุ่มในชั้นเรียน เช่น ถามว่าวิชาคณิตศาสตร์จะสอบผ่านไหม ทำไมการบ้านจึงมากเหลือเกิน ทำไมต้องทำความสะอาดห้องเรียนทุกวัน ทำไมผู้ใหญ่ต้องทะเลาะกัน เป็นต้น แต่ละคำถามออกมารวดเร็วมาก เหมือนไม่ได้ยั้งคิดว่าควรถามหรือไม่ เป็นคำถามเรื่องใกล้ตัวและปัญหาที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน

กลุ่มแม่บ้าน เริ่มต้นจะมีท่าทีลังเล ไม่ค่อยกล้าตั้งคำถาม จนต้องกระตุ้นว่า ถามเรื่องอะไรก็ได้ที่สงสัย ที่ต้องการที่เป็นปัญหาจริง ๆ ในชีวิต จึงได้คำถามจำนวนหนึ่งที่วนเวียนเรื่องใกล้ตัว เช่น เมื่อไรจะสร้างสะพานเชื่อมบ้านเรากับฝั่งโน้น ทำไมผู้ชายชอบกินเหล้า แม้จะได้จำนวนคำถามน้อย แต่เป็นคำถามเชิงสร้างสรรค์ที่ผ่านการคิดอย่างระมัดระวัง

กลุ่มผู้ปกครอง ประเด็นคำถามครอบคลุมหลายเรื่อง เช่น ทำไมรัฐบาลไม่มาปลดหนี้ให้ชาวบ้านบ้าง การให้ทุนการศึกษาทำไมไม่ทั่วถึง คนไทยรวยขึ้นหรือจนลง ทำไมเด็กเดี๋ยวนี้จึงปกครองยาก เป็นคำถามกว้าง ๆ ที่ต้องมีการอธิบายรายละเอียดในคำตอบได้หลายแง่มุม แสดงให้เห็นถึงทักษะในการถาม

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน แม้ชีวิตประจำวันจะเคร่งเครียด เหน็ดเหนื่อย แต่การตั้งคำถามมีอิสระ เช่น ทำไมคนไทยชอบมีเมียบ่อย ทำไมผู้หญิงแก่ๆตายช้า อะไรบ้างที่เป็นสวัสดิการของผู้ใช้แรงงาน ทำไมไม่มาดูแลครอบครัวของคนยากจนบ้าง ทำอย่างไรลูกหลานจะได้เรียนหนังสือ ทำไมไม่ถูกหวย เป็นต้น กลุ่มผู้ใช้แรงงานคิดคำถามได้จำนวนไม่น้อย เป็นคำถามที่คับข้องใจ และเป็นปัญหาด้านการดำรงชีพเป็นส่วนใหญ่

ลักษณะคำถามของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม เป็นคำถามที่เกิดจากความสงสัยเกิดจากความต้องการ และเรื่องที่เป็นปัญหา อันมีลักษณะหลากหลาย ครอบคลุมเรื่องของตนเอง เรื่องของสังคม และปัญหาทางวิชาการบางอย่างที่ยังไม่เข้าใจ กลุ่มเป้าหมายมีท่าทีให้ความร่วมมือด้วยดี และสนุกกับกิจกรรมนี้ เพราะใช้เวลาไม่มากนัก และเรื่องก็ไม่ยาก ประกอบกับมีตัวอย่างประกอบชัดเจน ทำให้เข้าใจและปฏิบัติได้ แม้ประเด็นคำถามจะธรรมดา ไม่แหลมคมนัก แต่เมื่อได้รับการชี้แนะว่าควรถามให้ครอบคลุม 3 ด้าน ตามทฤษฎี “คิดเป็น” ที่ฝึกฝนมาแล้ว ผลของการตั้งคำถามก็กว้างขึ้น

ลำดับที่ 3 ความสามารถในการคิดคล่อง : กระบวนการคิดคล่อง มีจุดประสงค์เพื่อฝึกกลุ่มเป้าหมายให้มีความสามารถในการคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างรวดเร็ว ได้ผลของการคิดจำนวนมาก ตรงประเด็น และมีความหลากหลาย เช่น กำหนดให้คิด เรื่อง “ประโยชน์ของก้อนอิฐ” ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

กลุ่มครู คิดถึงประโยชน์ของก้อนอิฐได้จำนวนมาก สามารถแตกแขนงออกเป็นหลายกลุ่ม หลายลักษณะ เช่น ใช้ก่อสร้าง ใช้เป็นอาวุธ ใช้ในงานศิลปะ

กลุ่มนักเรียน คิดได้มากเท่าครู แต่มีความหลากหลายทางความคิด เช่น ใช้ทับกระดาด ใช้ปูทางเดิน ใช้ถ่วงแทนตุ้มน้ำหนัก

กลุ่มแม่บ้าน มองในด้านการก่อสร้าง เช่น สร้างบ้าน สร้างกำแพง สร้างผนังตึก ใช้แทนค้อนตอกตะปู ใช้ขึงหวายไมย

กลุ่มผู้ประกอบการ นอกจากเห็นประโยชน์เช่นเดียวกับแม่บ้านแล้ว ยังเห็นว่าใช้ประดับในตู้ปลา ใช้ปลูกกล้วยไม้ ใส่องวัตถุ ๆ ให้สูงขึ้น

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ตอบเร็วมาก ตอบเพราะคุ้นเคยกับวัสดุนี้ เช่น สร้างบ้าน สร้างกำแพง ให้ทำลวดลายประดับบ้าน ใช้ดอกไม้ลงดิน ใช้ขึงไล่สุนัข ใช้ปูทางเดิน

หลังจากให้คิดประโยชน์ของก้อนอิฐแล้ว กลุ่มเป้าหมายบางกลุ่มยังสนุกกับการคิดและอยากคิดต่อ เช่น กลุ่มแม่บ้าน คิดเรื่องอาหารที่ชอบรับประทาน มีมากมายเกือบ 50 ชนิด เมื่อคิดแล้วยังจำแนกได้ว่าเป็นประเภทใด เช่น แกง นึ่ง ย่าง ยำ อาหารแต่ละอย่างยังสามารถอธิบายรายละเอียด วิธีปรุง เคล็ดลับและวิธีรับประทานชนิดที่เรียกน้ำย่อยได้เป็นอย่างดี กลุ่มนักเรียนเมื่อทดลองให้คิดในประเด็นคำถามว่า เมื่อพูดว่า “พิษณุโลก” นึกถึงอะไรบ้าง นักเรียนแย่งกันตอบจนจดแทบไม่ทัน เช่น หลวงพ่อพุทธชินราช พระนเรศวร วัดจุฬา แม่น้ำน่าน เรือนแพ สถานีรถไฟกล้วยตาก สามล้อแดง ฯลฯ นักเรียนสามารถจำแนกประเภทได้ว่าอะไรเป็นธรรมชาติ อะไรเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับที่ 4 ความสามารถในการคิดวิเคราะห์และกระบวนการคิดวิเคราะห์ กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อเพิ่มความสามารถในคิดที่ต่อเนื่องจากการคิดคล่อง เป็นการฝึกให้รู้จักแยกแยะสิ่งที่สนใจออกเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วศึกษาส่วนย่อย ๆ นั้นอย่างละเอียดลึกซึ้ง สมาชิกแต่ละกลุ่มมาประชุมกันอย่างไม่เป็นทางการ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เช่นเดียวกับกิจกรรมลำดับที่ 1-3 ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม ได้ดังนี้

กลุ่มครู นำเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น” มาคิดวิเคราะห์ โดยแยกแยะเป็นประเด็นย่อย ๆ เช่น ตั้งแต่หลักสูตรท้องถิ่นคืออะไร ทำไมต้องมีหลักสูตรท้องถิ่น การพัฒนาหลัก

สูตรท้องถิ่นทำอะไร อย่างไร ขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และรู้ได้อย่างไรว่าหลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาดีแล้ว นอกจากเรื่องมีประเด็นย่อยละเอียดลงไปทีกลุ่มครูอภิปรายแสดงความคิดเห็นเชิงวิเคราะห์ในเรื่องลักษณะการออกแบบหลักสูตร 3 ประเภท คือ หลักสูตรที่เป็นเนื้อหา หลักสูตรที่เน้นผู้เรียน และหลักสูตรที่เน้นปัญหาสังคม การแสดงความคิดเห็นเป็นไปอย่างระมัดระวัง และพิจารณารายละเอียดรอบด้าน ดังความคิดเห็นของครูคนหนึ่งว่า

“การออกแบบหลักสูตรจะต้องจัดทำรายละเอียดที่มีจุดมุ่งหมาย โครงสร้างและเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล”

กลุ่มนักเรียน ประเด็นที่กลุ่มนักเรียนนำมาคิดวิเคราะห์ คือ เรื่อง “เด็กเรียนอ่อน” ซึ่งมีการแยกแยะเป็นประเด็นย่อย ๆ ว่า เกิดจากสาเหตุอะไร และวิเคราะห์สาเหตุเล็ก ๆ อีกทอดหนึ่ง เช่น บอกว่าเด็กเรียนอ่อน เพราะเหตุผลหลายด้าน เช่น สมองไม่ดี เพราะขาดอาหาร หรือได้รับอุบัติเหตุกระทบกระเทือน หรือเพราะมีปัญหาทางบ้าน เช่น พ่อแม่แตกแยกกัน ความยากจน เป็นต้น นักเรียนบางคนยกตัวอย่างคนข้างเคียงที่เรียนหนังสืออ่อนมาประกอบการให้เหตุผลของตนว่า “สมองไม่ดี แถมขี้เกียจ วัน ๆ ฟังแต่เพลง ดูทีวี การบ้านก็ไม่ทำ มาลอกเพื่อนที่โรงเรียน” หลังจากแสดงความคิดเห็นกันมากพอแล้ว เด็ก ๆ ช่วยกันสรุปว่า เด็กเรียนอ่อนนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ

กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน นำเรื่อง “สามีนอกใจ” มาวิเคราะห์ หลายคนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะนิสัย บางคนบอกว่าเป็นเพราะเทือกเถาเหล่ากอ โดยให้รายละเอียดว่า

“สายเลือดไม่ดี ปุ่มนก็มีเมีย 3 คน พ่อมนก็มีเมียไม่รู้กี่คน ตัวมนจะดีได้ยังไง ที่มีใหม่คนสองคนนี่ น้อยไปนะ...”

แม่บ้านบางคนใจกว้าง มองที่ตัวภรรยาว่าคงบกพร่อง และมีการช่วยคิดแจจแจงว่า ผู้หญิงที่ถูกสามีนอกใจ บกพร่องเรื่องอะไรบ้าง เช่น “ขี้น ปากจัด ไม่ไว้หน้า ขี้น เจ้าอารมณ์ ปล่อยตัว ขี้นโรค ญาติเยอะ เอาใจคนไม่เป็น ขี้นแวง ทำกับข้าวไม่เป็น บ้านเรือนไม่เป็นระเบียบ ฯลฯ” นิสัยแต่ละอย่างแม่บ้านยังอธิบายละเอียดย่อย ๆ ลงไปได้อีก เช่น ไม่ไว้หน้าอย่างไร ก็มียกตัวอย่างกรณีด่าว่ากลางวงเหล้า ลำเลิกบุญคุณต่อหน้าญาติผัว เป็นต้น

กลุ่มผู้ปกครอง นำเรื่องการเลือกสถานที่เรียนให้ลูกหลานมาคิดพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนในเรื่อง ความมีชื่อเสียงของโรงเรียน และครูอาจารย์ ระยะเวลาไปเรียน ความสามารถของเด็ก ความพร้อมของผู้ปกครอง ผลการวิเคราะห์ถกเถียงกันในรายละเอียดหลาย ๆ ด้าน ทำให้ผู้ปกครองได้ข้อสรุปว่า...

“โรงเรียนบางแห่งต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ระยะทางไปกลับก็ไกล แม้ครูอาจารย์ที่สอนจะดี โรงเรียนมีชื่อเสียงมานาน ก็คงไม่ไหว ผู้ปกครอง พ่อแม่ หาเงินให้ไม่ได้...”

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน นำเรื่อง “ผลเสียของการดื่มสุรา” มาวิเคราะห์ โดยยกตัวอย่างคนข้างเคียงที่เสียชีวิต ป่วย พิการ ครอบครัวแตกแยก ผู้ใช้แรงงานคนหนึ่งเพิ่งเลิกถอนออกพรรษา แจกแจงรายละเอียดว่า

“ผิดศีลข้อ 5 ข้อเดียวก็จะพาลผิดศีลอีกหลายข้อ กินเมาแล้ว ก็เที่ยวต่อไป พอใจหญิงอื่น ผิดศีลข้อ 3 กลับถึงบ้านก็โกหกเมียว่าทำงานดี ผิดศีลข้อ 4 ซ้อมสุรา ไม่มีตั้งศีลจะซื้อเหล้าเหล่านารี ก็ไปหยิบฉวยทรัพย์สินของผู้อื่นไปขายไปจํานำ ผิดศีลข้อ 2 มีปัญหารุ่นวายก็ทำร้ายลูกเมีย... อย่างนี้เป็นข่าวกันทุกวัน...”

ผลของการวิเคราะห์ที่ผู้จัดใช้กระบวนการกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มช่วยกันกำหนดเรื่องขึ้นมา แล้วพิจารณารายละเอียดทุกแง่มุม ได้ผลของการคิดที่หลากหลาย และแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มครูที่มีประสบการณ์ด้านการอ่าน การฟัง และการรับข้อมูลข่าวสาร สามารถนำเรื่องที่ทันสมัย ทันเหตุการณ์มาวิเคราะห์ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน กลุ่มนักเรียนที่ยังมองโลกอยู่ในวงจำกัด ก็คิดประเด็นที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เช่นเดียวกับกลุ่มแม่บ้าน ส่วนกลุ่มผู้ปกครองและผู้ใช้แรงงานที่มีบุคคลที่มีฐานะแตกต่างกัน ได้รับอิทธิพลจากเหตุผลของผู้นำเสนอเรื่องลำดับแรก ๆ ที่อภิปรายประกอบว่าเป็นเรื่องที่น่านำมาวิเคราะห์เพราะเหตุใด และร่วมวงอภิปรายแสดงความคิดเห็นต่อไปจนได้ข้อยุติ

ลำดับที่ 5 ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลและกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล กิจกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายให้กลุ่มเป้าหมายสามารถอธิบายเหตุผลได้ว่า คิดเช่นนั้นเพราะอะไร ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ ดังนี้

กลุ่มครู คิดเรื่อง “การขึ้นเงินเดือนให้ข้าราชการครู” โดยให้เหตุผลว่าเงินเดือนครูไม่เคยขึ้นมา 10 กว่าปีแล้ว สังคมเปลี่ยนไป ค่าครองชีพสูงขึ้น ดังครูคนหนึ่งอธิบายว่า

“เดี๋ยวนี้ราคาทองบาทละ 7,000 กว่า ค่าไฟฟ้าก็สูงขึ้น ค่าน้ำก็แพงกว่าเดิม ค่าเสื้อผ้า อุปกรณ์การเรียนของลูก ๆ ก็แพงทุกอย่าง น้ำมันราคาแพง ข้าวสารก็แพง เดิมซื้อเป็นถัง ตอนนี้ซื้อเป็นถุง... ถ้าเปรียบกับข้าราชการอื่น ๆ ครูยังแย่มาก หนังสือก็เยอะ เพราะเงินเดือนไม่พอใช้”

กลุ่มนักเรียน ยกเรื่อง “การเรียนพิเศษ” มาพิจารณา โดยช่วยกันให้เหตุผลว่า ตอนนี้ นักเรียนเรียนพิเศษกันมาก ยิ่งลูกคนมีเงินยิ่งเลือกที่เรียนได้ดีกว่า ทำให้คนที่ไม่ได้เรียนขาดความมั่นใจ และพูดคุยกับใครได้ไม่เต็มปาก แต่การเรียนพิเศษนั้น เด็กคิดด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่า

“ถ้าครูสอนดี เด็กตั้งใจเรียน หานั่งสือดี ๆ อ่าน ก็คงไม่ต้องเรียนพิเศษให้เสียเงินอีก”

กลุ่มแม่บ้าน นำเรื่อง “รักษาสุขภาพด้วยการรับประทานพืชผักพื้นบ้าน” โดยช่วยกันให้เหตุผลว่าพืชผักพื้นบ้าน เช่น ผักเพกา ยอดสะเดา ยอดกระถิน ชะอม ชีเหล็ก ฯลฯ ปลอดภัยและมีราคาถูก และยังมีความสมมติเป็นยา เช่น บำรุงโลหิต บำรุงสายตา ช่วยให้ขับถ่ายดี มีกากใย ทำให้ไม่อ้วน เป็นเหตุผลที่สมาชิกในกลุ่มช่วยกันคิด ช่วยกันสนับสนุน และหาเหตุผลเพิ่มเติมจนได้ข้อสรุปที่พอใจร่วมกันว่า ปู ยา ตา ยาย พวกเราแข็งแรงสุขภาพดี เพราะกินพืชผักพื้นบ้านเป็นหลัก

กลุ่มผู้ปกครอง นำเรื่อง “การอบสมุนไพร” มาหาเหตุผลว่ามีประโยชน์อะไร หรือโทษอย่างไร เพราะเหตุใด เหตุผลทางลบที่กล่าวว่า

“หลานสาวที่เป็นพยาบาล เตือนว่าให้ระวังโรคติดต่อ พวกหวัดไอจามใส่กัน โรคผิวหนังก็ง่ายแล้ว ใครเป็นก็ติดกันได้ง่าย... ความร้อนถ้าร้อนไม่พอเชื้อโรคก็ไม่ตาย แต่จะยิ่งตอบมากเสีย น้ำ เกือบแฉะ ในร่างกายออกมากจะเปลี่ย...”

ผู้ปกครองอีกส่วนหนึ่งแย้งด้วยเหตุผลว่า “แต่อบแล้วสบายตัว หายเครียด หายปวดเมื่อย นอนหลับสบาย แถมได้คุยกับคนโน้นคนนี้ รู้จักคนเยอะ”

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน นำเรื่อง “ทำงานเมืองไทยดีกว่าไปเมืองนอก” มาเป็นประเด็นถกเถียงกัน แต่สมาชิกในกลุ่มทุกคนไม่ได้แยกเป็นสองฝ่าย หากแต่ช่วยกันหาเหตุผลว่าทำงานเมืองนอกได้อย่างไร ไม่ดีอย่างไร และทำงานเมืองไทยได้อย่างไร ไม่ดีอย่างไร ตัวอย่างความคิดและเหตุผล

“ไปเมืองนอกเหมือนได้เงินเยอะ แต่เสียเงินเยอะเหมือนกัน เบี้ยไปรายทางจีปาตะเก็บค่าเงินไว้แต่ไม่ได้ใช้ ถ้าโชคร้ายก็ไม่มีเงินค่า แคมถูกโกงอีก พูดภาษาเขาก็ไม่ได้ เหมือนตายทั้งเป็น... อยู่บ้านเราได้เท่าใดกินเท่านั้น เป็นตายก็ได้เห็นหน้าลูกเมีย ญาติพี่น้อง...”

กลุ่มเป้าหมายทั้งห้ากลุ่ม สามารถให้เหตุผลประกอบการคิดได้ แม้เป็นเหตุผลที่ไม่ลึกซึ้งนัก แต่เห็นเหตุผลที่เป็นไปได้ ไม่เลือนลอย น่าสังเกตว่ากลุ่มแม่บ้านและกลุ่มผู้ปกครองมีพัฒนาการด้านการคิดดีขึ้นมาก คือ มีการอ้างอิง ปู ยา ตา ยาย หรือผู้รู้ เช่น พยาบาล มาประกอบการคิดที่ให้น้ำเชื่อถือยิ่งขึ้น

ลำดับที่ 6 ความสามารถในการคิดลึกซึ้ง และกระบวนการคิดลึกซึ้ง มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง และลึกซึ้งในเรื่องที่คิด โดยสามารถเข้าใจสภาพต่าง ๆ ที่ซับซ้อน ทั้งในภาพรวมและส่วนประกอบ ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม ได้ดังนี้

กลุ่มครู คิดเรื่อง “ทำไมเด็กไม่ชอบอ่านหนังสือ” โดยขยายประเด็นการคิดออกไปหลายแง่มุม เช่น “เพราะมีสื่ออื่น ๆ ที่น่าสนใจกว่า เช่น ทีวี่ เกมคอมพิวเตอร์ พวกนี้แย่งเวลาไปหมด โลกสมัยใหม่อะไร ๆ ก็ต้องรวดเร็ว ชาวใหม่ ๆ เปลี่ยนแปลงทุกวัน นวัตกรรมด้านหนังสือที่ต้องใช้เวลาอ่าน ต้องมีใจรัก พ่อแม่ ผู้ปกครองต้องปลูกฝัง ครูต้องชักจูงดี ๆ ตั้งแต่ตัวเล็ก ๆ ให้เริ่มดูภาพ... อ่านให้ฟัง...”

กลุ่มนักเรียน คิดเรื่อง “การบ้านมาก” โดยเริ่มตั้งข้อสังเกตว่าระยะหลังที่มีการปฏิรูปการศึกษา ครูให้การบ้านมากขึ้น ทุกวิชามีการบ้านกลับไปคิด ไปทำ เด็กคิดว่า “ครูเตรียมการสอนมากกว่าเดิม ทำงานหนักขึ้น จึงอยาก让孩子ทำงานหนัก ๆ ทำการบ้านเยอะ ๆ จะได้เก่ง ครูต้องสอนให้เด็กเป็นศูนย์กลาง การบ้านที่เด็กทำเป็นการช่วยให้เด็กเข้าใจ เด็กต้องแบ่งเวลา ถ้าขยันก็ทำได้สำเร็จ...”

กลุ่มแม่บ้าน คิดเรื่อง “หอย” โดยบอกว่า “เล่นแล้วก็ติด ก็หวังไปลม ๆ แล้ง ๆ แต่ดีกว่าไม่ได้หวังอะไร ตื่นเต้นกันวันหอยออก ที่ถูกก็ดีใจ ที่ยวบยาก็ดี ที่เสียไปเท่าไรแล้วก็ไม่ว่า ไม่เห็นใครเล่นหอยแล้วรวยสักคน ฐานะ แต่ยังไม่เล่น...”

กลุ่มผู้ประกอบการ คิดเรื่อง “ปลูกบ้านให้เช่า” ช่วยกันให้ความคิดเห็นว่าเป็นการลงทุนที่ได้ผลคุ้มค่า แม้จะใช้เวลายาวนาน... แม้จะกู้เงินมาปลูกบ้านก็ยังดี เพราะมีทางได้ค่าเช่ามาผ่อนธนาคารนานไป 10 ปี พอผ่อนหมดก็เก็บค่าเช่ากินไป ไม่ต้องรบกวนลูกหลาน

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน คิดเรื่อง “บ้านเอื้ออาทร” ว่า “รัฐบาลฉลาดมาก ใจบุญ คิดให้บ้านคนจน ราคาที่พอสู้ได้ ไม่แพงเกินไป มีที่ซุกหัวนอนเป็นของตัวเองก็พอแล้ว คนเราที่สุด คือ บ้าน ถ้ามีบ้านแล้วก็มีหลักแหล่ง จะไปกินไปเที่ยวที่ไหนก็คิดกลัวไม่มีเงินผ่อนบ้าน ทำให้เราเก็บเงินได้และอุ่นใจ...”

การคิดลึกซึ้งที่กลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มช่วยกันคิด ช่วยกันเลือกเรื่อง และทำตามที่คณะวิจัยแนะนำ ได้ผลของการคิดที่หลากหลายที่ส่งสัญญาณว่า มนุษย์ทุกคนคิดได้ ขอเพียงมีเรื่องให้คิด โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่หรือปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเหตุการณ์ที่กำลังเป็นไปในสังคม คนบางกลุ่มที่ดูเหมือนยุ่งกับการทำมาหากิน แต่เนื่องจากการสื่อสารระหว่างบุคคล การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราว ทั้งในเชิงปรึกษาหารือ ขอคำแนะนำที่ชาวบ้านกระทำเป็นประจำอยู่แล้ว เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้พวกเขาได้คิดลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ลำดับที่ 7 ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายคิด โดยพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียด รอบคอบ ว่าด้วยการประมวลข้อมูลรอบด้าน ปรากฏผลจำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ดังนี้

กลุ่มครู คิดเรื่อง “ลาออกก่อนเกษียณ” มาพิจารณา โดยดูว่า “ตัวเองอยู่ในสภาพใด สุขภาพดีไหม มีปัญหาด้านการเงินหรือไม่ ลาออกไปแล้วจะเอาเงินที่ได้ไปทำอะไร ไปทำอาชีพอะไร อาชีพนั้นเป็นที่ยอมรับของสังคมไหม ออกไปแล้วจะเหงาไหม ถ้าอยู่ต่อไปจะก้าวหน้ากว่าหรือไม่...”

ครูยกตัวอย่างคนที่ลาออกไปแล้ว แย่กว่าเดิม คือ เงินก้อนที่ได้ก็หมด สุขภาพจิตก็แย่ ทрудโทรมและแก่ตัวกว่าคนในวัยเดียวกัน ใช้เงินอย่างไม่ระวัง... ตัวอย่างคนที่ลาออกไปแล้ว ดูดีมีความสุข เพราะ

“เอาเงินไปตกแต่งบ้าน นอนอยู่มาก ใครชวนไปลงทุนอะไรก็ไม่เอา เดียวนี้แก้ไขความรู้ทางโหราศาสตร์ดูดวงให้ใครต่อใคร ก็ไม่เหงา มีคนไปหาทุกวัน แก่ช่วยคน ค่าดู ค่ายกครู 12 บาท ได้ก็เอาทำบุญ...”

กลุ่มนักเรียน คิดเรื่อง “เรียนต่อ” โดยช่วยกันพิจารณาว่าเป็นเรื่องสำคัญ “...แต่ใครจะเรียนต่อทางไหนก็แล้วแต่ถนัด และต้องดูหลายเรื่อง เช่น สมถะ การเงิน ความเป็นไปใน การประกอบอาชีพ ความก้าวหน้า ความต้องการของสังคม”

กลุ่มแม่บ้าน คิดเรื่อง “ประหยัดได้เท่ากับไม่ต้องหา” โดยมองว่า ปัจจุบันข้าวของแพง ถ้ากินอยู่ไม่ประหยัด ฝุ่นเพียก็ต่อล้าปากหาเพิ่มขึ้น แม่บ้านยกตัวอย่างประกอบมากมาย เช่น

- ให้ลูกหลานห่อข้าวไปกินที่โรงเรียน ประหยัดกันได้วันละ 10 บาท เดือนหนึ่งก็ได้ประหยัดได้ 200 – 300 บาท ไม่ต้องไปหาเพิ่ม
- เสื้อผ้าที่ป่า น้ำ อา ไม่ใช้ ยางดี ๆ อยู่ ลูกหลานใช้ต่อไป ชุดแพง ๆ ก็ไม่ต้องซื้อ
- ปลุกผักสวนครัว พริก พริก หอม พริก ข่า ตะไคร้ ประหยัดได้ตั้งแยะ ซื้อเขากำละบาท สองบาท หลายครั้งก็หลายบาท

กลุ่มผู้ประกอบการ คิดเรื่อง “การประกอบอาชีพ” พิจารณาร่วมกันว่า อาชีพที่ทำแล้ว ไม่เดือนร้อน ตัวเองมีความสุข รายได้ดี จะเป็นอาชีพอะไรก็ได้

“ไม่จำเป็นต้องเป็นข้าราชการก็ได้ ไม่ต้องไปไกลบ้าน อยู่บ้านตัวเอง ไม่ต้องเสียเงินเช่าเขา มีแผงลอยหรือรถเข็นสักคัน ขายของที่ถนัด และมีความรู้ ที่สำคัญคือต้องซื่อสัตย์ รู้จักพูดจาดี กว่าต้องบากหน้าไปเป็นลูกจ้างเขาไกล ๆ ... ได้เท่าไรก็ไม่พอกิน...”

ผู้จ้างแรงงาน คิดเรื่อง “คนว่างงาน” ว่าเกิดจากเหตุหลายอย่าง เช่น เขาเลิกจ้าง เลิกงาน เงินน้อยไม่พอใช้ ถ้อยศถือศักดิ์ เบื่องาน ผลที่ตามมาคือ “อารมณ์เสีย หงุดหงิด ขาดความมั่นใจ

ใจในตัวเอง...” ทางออกของคนว่างงานก็คือ “อย่าเลือกงาน หนักเอาเบาสู้ รู้จักหาช่องทาง อาจทำมาหากินด้วยตนเอง เช่น ค้าขาย รับจ้างปะชุนเสื้อผ้า...”

ผลของการคิดบ่อย ๆ และการฝึกคิดอย่างต่อเนื่อง ทำให้กระบวนการคิดของแต่ละกลุ่มดำเนินไปอย่างราบรื่น และใช้เวลาคิดในแต่ละเรื่องน้อยลง แต่ได้ผลของการคิดมากขึ้น

กิจกรรมที่ 4 กระบวนการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด

กระบวนการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด ได้แก่ กลุ่มเป้าหมายเพื่อเพิ่มทักษะและความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงถองให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความเข้มข้นขึ้นตามลำดับ กิจกรรมนี้จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ทีมวิจัยใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ของคนในชุมชน อันได้แก่ กลุ่มเป้าหมายกลุ่มเดิมทั้ง 5 กลุ่ม โดยใช้วิธีการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) เน้นกระบวนการศึกษา (Community Education Participation (CEP)) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

การวิจัย / พัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR)

- ☞ เน้นกระบวนการศึกษา CEP
- ☞ แลกเปลี่ยนความคิด / ประสบการณ์
- ☞ การสังเคราะห์เชิงวิภาษวิธี
- ☞ ชุมชนค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพ
- ☞ เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

กิจกรรมนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ระยะวางแผนปฏิบัติการ โดยครั้งนั้นมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมคัดสรรเรื่องกันอย่างหลวม ๆ พอให้ได้เค้าโครงโดยสังเขป โดยคณะกรรมการคัดสรรเรื่อง ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่ายดังได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนที่ 1 เรื่องกระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการ หน้า 222 ในการพิจารณาคัดสรรเรื่องในครั้งนั้นได้ใช้กระบวนการ A.I.C. จนได้รายละเอียดในแผนพัฒนากิจกรรมที่ 4 เรื่องการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิด ดังรายละเอียดที่ได้นำเสนอไว้แล้วในหน้า

232-234 ดังนั้นในการดำเนินกระบวนการวิจัยกิจกรรมที่ 4 ที่จัดกระทำขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งนั้น เพื่อ ยืนยันมติเดิม และเพิ่มเติมรายละเอียดให้สมบูรณ์จนสามารถนำไปใช้ปฏิบัติการได้จริง โดยทีม วิจัยได้เชิญบุคคลต่าง ๆ ที่เคยได้รับเชิญในการทำแผนปฏิบัติการเข้าร่วมที่สถาบันราชภัฏพิบูล สงคราม เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2544 เรื่อง “ร่วมกันคัดสรรเรื่องประเด็นปัญหาเพื่อพัฒนาการ คิด”

การประชุมครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง เน้นกระบวนการศึกษา (CEP) ด้วยวิธี แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ โดยขยายรายละเอียดที่เคยกำหนดไว้ในแผนปฏิบัติ การในกิจกรรมที่ 4 ทั้ง 8 ประเด็นให้คมชัดและมีรายละเอียดกำกับไว้ชัดเจนว่า เรื่องใดใช้กระบวนการ คิดประเภทใด มีกิจกรรมอย่างไร ใช้เวลาเท่าไร เป็นต้น การตกลงกันดังกล่าวใช้การสังเคราะห์ เชิงวิภาษวิธีที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็น อธิบายเหตุผล ยกตัวอย่าง ชี้ให้เห็น ข้อดีข้อเสียด้วยการโต้แย้งถกเถียงจนเกิดกระบวนการอีกอย่างหนึ่งผสมผสานเข้ามานั่นคือ กระบวนการ “Dialogue discussion between people with different opinion”

ตัวอย่างกระบวนการดังกล่าวที่ผ่านปากของภูมิปัญญาชาวบ้านและนักการศึกษายุค ใหม่

“เรื่องการประหยัดที่ไม่ประหยัดนี้ไม่ต้องมีรายละเอียดกำกับหรอก เวลาที่ใช้ก็ไม่น่าจะ ตายตัว เพราะครูกับแม่บ้านคงคิดได้ไม่เท่ากัน...”

“ผมเห็นด้วยกับคุณลุง เรื่องไม่ต้องใส่รายละเอียด อย่างเรื่องเก็บตกที่อาจารย์ได้ กรุณาให้เด็ก ๆ ไปช่วยจดช่วยหากันมา แล้วให้พวกเราช่วยคัดเลือก ต้องขอบคุณทุกคนด้วยครับ หามาได้ตั้งเยอะแยะ ดี ๆ ทั้งนั้น... แต่เรื่องเวลาถ้าไม่กำหนดคงไม่ได้ ถ้าคิดในเวลาไม่เท่ากันแล้ว ผลที่ออกมาต่างกัน มันก็ตัดสินใจยาก เพราะอาจมีตัวแปรอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง...”

หรือบทสนทนาของแม่บ้านที่บอกว่า “ฉันชอบเรื่องเลขทะเบียนรถยนต์ ครูก็ช่างไปหา มานะ มันอาจดูม่งายไม่ทันสมัย แต่น่าสนุก คงถกเถียงกันได้เยอะ เรื่องเวลาฉันว่าต้องกำหนดให้ เท่า ๆ กัน เรื่องละกัณาก็ว่าไป แล้วแต่เห็นเหมาะสม...”

“ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของเรื่อง” คีตานิเทศก์จากเทศบาลนครพิษณุโลก พูดต่อ “มาช่วยกันดูเรื่องเวลากันหน่อย เรื่องไหนจะใช้เวลาเท่าไร อย่างน้อยก็เรื่องละ 20-30 นาที จะให้เท่า ๆ กันทุกเรื่องคงไม่ได้”

“เรื่องที่เป็นนามธรรม ยาก ๆ เช่น เรื่องความเครียด เรื่องอำนาจเงินคงต้องใช้เวลาเป็นชั่วโมง” ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการแสดงความเห็นเชิงโต้แย้งในประเด็นเรื่องเวลา “ส่วนเรื่องการจัดคำถาม การคิดคล่อง อาจใช้สัก 20-30 นาทีได้”

ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาที่ได้รับเชิญมากำชับว่า “ถ้าเราได้รายละเอียดในการดำเนินกิจกรรมครบถ้วนแล้ว อย่าลืมต้องนำไปทดลองก่อน การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ทดลองทุกกลุ่ม หลังจากให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ๆ แล้ว นำไปทดลองให้คิดใหม่อีกครั้ง จะเห็นผลที่ออกมาว่าต่างกันหรือไม่ เพียงใด...”

ผลของการคัดสรรเรื่อง ได้รายละเอียดทุกเรื่องที่กำหนดไว้ครบถ้วน เนื่องจากผู้ที่เสนอประเด็นว่าควรคิดเรื่องอะไรบ้างนั้น ได้มอบให้ที่ประชุมในครั้งนั้นมอบหมายให้คณะกรรมการแต่ละเรื่องไปช่วยกันหาข้อมูลมานำเสนอในการประชุมครั้งนี้ ดังนั้นการประชุมครั้งนี้ หลังจากการประชุมยอมรับหลักการเดิมที่คงชื่อเรื่องไว้ทุกเรื่องแล้ว จึงให้คณะกรรมการแต่ละเรื่องซึ่งกำหนดให้เรื่องละ 2-4 คนขึ้นไป ดำเนินการได้นำเสนอรายละเอียดของเรื่อง โดยใช้เครื่องฉาย 3 มิติ และแจกเอกสารเพื่อให้ได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ที่หลากหลาย ด้วยวิธีการสังเคราะห์วิภาษวิธี มี Dialogue ที่ใช้เวลาค่อนข้างนาน จนในที่สุดก็นำไปสู่การ Consensus คือ เลือกสรรเรื่อง และนำความคิดเห็นที่หลากหลายมาสังเคราะห์จนตกลงกันได้ ดังนั้นจะนำเสนอรายละเอียดในกิจกรรมที่ 5 เป็นลำดับต่อไป

กิจกรรมที่ 5 กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ

หลังจากการคัดสรรเรื่องเพื่อฝึกคิดได้เรียบร้อยแล้ว ที่ประชุมได้มอบหมายให้ทีมวิจัยจัดทำเอกสารที่จะใช้ในการฝึกคิดทั้ง 8 เรื่อง โดยให้พิมพ์ตัวโต ๆ ใช้คำอธิบายสั้น ๆ ง่าย ๆ ให้ชัดเจน และกำหนดระยะเวลาลงปฏิบัติการในสนามวิจัย โดยมีได้กำหนดตายตัวนัก เพียงแต่กำหนดช่วงเวลา แต่มีข้อแม้หรือเงื่อนไขว่าแต่ละเรื่องต้องฝึกในเวลาใกล้เคียงกัน กล่าวคือ กำหนดว่าเรื่องการจัดคำถามฝึกในสัปดาห์แรกของเดือนสิงหาคม 2544 เรื่อง การคิดคล่องต้องฝึกในสัปดาห์ที่ 2 ทะยอยฝึกเรื่องไป โดยไม่ทิ้งช่วงจนครบทั้ง 8 เรื่อง ภายในเวลา 2 เดือน หลังจากฝึกครั้งแรกต่อด้วยการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ให้เวลาในการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยอีก 7 สัปดาห์ นับตั้งแต่สัปดาห์แรกของเดือนตุลาคม 2544 – สัปดาห์ที่สามของเดือนพฤศจิกายน 2544 เว้นว่าง 1

สัปดาห์ คือ สัปดาห์ที่ 4 ของเดือนพฤศจิกายน 2544 หลังจากนั้นอีก 8 สัปดาห์ นำแบบฝึกจากเรื่องที่คัดสรรแล้วทั้ง 8 เรื่อง ที่เคยฝึกไปครั้งแรกมาฝึกใหม่เป็นครั้งที่สอง ใช้เวลาอีก 8 สัปดาห์ ตั้งแต่สัปดาห์แรกของเดือนธันวาคม 2544 – ถึงสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมกราคม 2545

นอกจากนี้ที่ประชุมยังเห็นพ้องต้องกันว่าการดำเนินการวิจัยในกิจกรรมที่ 5 ที่มุ่งเน้นการฝึกทักษะเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจลั่นกรองให้แก่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่มนั้น ใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion : FGD) ซึ่งมีลักษณะและกระบวนการในการวิจัย ดังแผนภูมิต่อไปนี้

FGD

- ☞ เป็นการสื่อสารที่เน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มสมาชิก 6-10 คน
- ☞ ประกอบด้วยผู้ดำเนินรายการ (Facilitator หรือ Moderator และ ผู้ร่วมสนทนา Participants)
- ☞ ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอิสระ

กฎกติกา

- ☞ สร้างความเชื่อมั่นในกลุ่ม
- ☞ ยอมรับทุกคนเท่าเทียมกัน
- ☞ เป็นการมีส่วนร่วม
- ☞ พูดทีละคนเป็นธรรมชาติ ไม่แย่งกันพูด
- ☞ พูดในประเด็นที่ละประเด็น

วิธีการสนทนากลุ่ม : เลือกผู้ร่วมสนทนาแบบเจาะจงตามกลุ่มเป้าหมาย
5 กลุ่ม

- ☞ เรียกชื่อตามความสัมพันธ์และให้เกียรติ
- ☞ นั่งเก้าอี้หรือพื้นตามวัฒนธรรมเป็นวงกลม

- ☞ สถานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม
- ☞ เหมาะกับบริบทชุมชน
- ☞ มีเครื่องบันทึกเสียง
- ☞ มีผู้จัดบันทึก
- ☞ ใช้เวลาไม่เกินชั่วโมงครึ่ง
- ☞ สนทนาเสร็จสรุปทันที

การออกแบบการสนทนากลุ่ม

1. กลุ่มลงสนาม

- ☞ ทีมวิจัยต้องทบทวนวัตถุประสงค์ / แนวทางการทำงาน
- ☞ เตรียมเอกสาร วัสดุ อุปกรณ์

2. เตรียมเก็บข้อมูล

- ☞ จัดสถานที่และที่นั่ง
- ☞ ทดสอบเครื่องมือ / อุปกรณ์

3. ดำเนินการ

- ☞ กล่าวทักทาย
- ☞ เริ่มสนทนา
- ☞ อุ่นเครื่องด้วยคำถามสบาย ๆ แบบปลายเปิด
- ☞ ถามแบบล้วงลึก (Probe) ให้มากที่สุด
- ☞ พยายามให้ทุกคนร่วมกันสรุป

4. ข้อควรคำนึง

- ☞ มีการยืดหยุ่น
- ☞ เสร็จการสนทนา ผู้ดำเนินรายการ ผู้จัดบันทึก
ต้องรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ต่อไป

ร่วมเหน็ดเหนื่อยทำแผนแผนสาคหัด ร่วมเป็นกลุ่มคิดปฏิบัติทุกแห่งหน
ร่วมถกเถียงเสวนาทุกผู้คน ร่วมสรุปเหตุผลคิดไตร่ตรอง

ผลการจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจลั่นกรอง

สืบเนื่องจากทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ทุกฝ่ายเกี่ยวข้องโดยเริ่มต้นง่าย ๆ จากพื้นฐานที่สามารถเข้าใจร่วมกันได้และเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ทำให้ประชาชนหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ทั้งนี้เป็นแนวทาง Approach กับประชาชนมากกว่าเป็นเพียงวิธีการ ประกอบกับมีอุดมการณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จึงทำให้ได้รับความร่วมมือทุกกิจกรรมดังคำพูดของกรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษาที่มีฐานะเป็นผู้ปกครองว่า

“งานนี้ดี... ไม่ได้ผูกขาดโดยนักวิชาการและนักวิจัย ทุกคนได้มีส่วนร่วมทั่วถึง การปฏิบัติก็เป็นรูปธรรม เราเข้าใจตรงกันมาตั้งแต่ต้น ร่วมคิดร่วมทำกันมาตลอด จนรู้สึกเหมือนเป็นงานของตัวเอง...”

คำกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นได้โดยการร่วมแลกเปลี่ยนและรับทักษะการรับรู้เกี่ยวกับปัญหาและกระบวนการทำความเข้าใจจะระหว่างทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันเสริมสร้างพื้นฐานความเข้าใจ การอธิบายหาคำตอบ การสรุปบทเรียน หาแนวทาง และลงมือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องจากง่ายไปหายาก จากรูปธรรมไปหานามธรรม

เป็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างประหลาดที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือติดต่อกันไปเป็นเวลายาวนานและไม่ขาดตอน กลุ่มแม่บ้านดูจะกระตือรือร้นมาก จะเป็นฝ่ายนัดหมายสถานที่และเวลาในการสนทนาล่วงหน้าได้อย่างสม่ำเสมอ บางคนยังรับอาสาไปประสานงานนัดหมายกลุ่มอื่น ๆ ได้ อีก เช่น กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มผู้จ้างงาน ส่วนกลุ่มครูและกลุ่มนักเรียนนั้นไม่ยุ่งยากนัก เนื่องจากอยู่เป็นที่ เป็นทาง รู้เวลาเรียนเวลาสอน ประกอบกับในการจัดสนทนากลุ่มทุกครั้งจะมีข้าวปลาอาหารเลี้ยงอย่างดี ตอบแทนน้ำใจชาวบ้านที่เสียสละเวลาให้เป็นการมากมายหลายครั้ง

เหนืออื่นใดคงเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ผู้วิจัยคุ้นเคยกับคนในชุมชนจนพูดคุยเล่นพูดหัวกันได้ และรู้สึกเหมือนญาติมิตร ความเอื้อเฟื้ออาทรในทุกซอกซอ การไปร่วมงานต่าง ๆ ในชุมชนไม่ว่างานบุญ งานแต่ง งานตาย ความจริงใจที่หยิบยื่นให้กันอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่ทำวิจัยระยะแรกยาวนานนับ 4-5 ปี ทำให้สัมพันธภาพขุ่นเกลียวแน่นสนิทจนไร้ช่องว่าง นักวิจัยบางคนเข้าไปช่วยเหลือด้วยการให้คำปรึกษาในปัญหาบางอย่างที่ชาวบ้านร้องขอ เช่น เรื่องการเงิน เรื่องการ

เรียนของบุตรหลาน เรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล เหล่านี้คือที่มาของแรงดันที่ขับเคลื่อนกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน

ผลการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายได้ดังนี้

กลุ่มครู ใช้เวลาในการร่วมกิจกรรมด้วยดีทุกครั้ง ทั้งก่อนและหลังการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ในการฝึกครั้งแรกครูแสดงความคิดเห็นค่อนข้างดีทุกเรื่องที่กำหนดให้ฝึก แต่ใช้เวลาไม่มาก มักจะขอตัวไปทำงานต่อ ภายหลังการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยใน 7 ครั้ง ครูสนใจเรื่องที่ฝึกครั้งสองมากขึ้น คิดได้มากขึ้น คมชัดขึ้น เช่น ประเด็นเรื่อง “จริงไหมคำใน ของ ศรีไพร ใจพระ” ใช้เวลาถกเถียงกันนาน และให้เหตุผลโดยยกตัวอย่างเชิงขัดแย้งมากกว่าคล้อยตาม และขัดแย้งโดยสิ้นเชิงในความเชื่อเรื่อง “ศรี” ที่ว่าคำใดมี “ศรี” รวมอยู่ด้วยจะไม่เป็นมงคล โดยครูคนหนึ่งสามารถอ้างจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 5 ว่า

“คนจะดีชั่วอยู่ที่การกระทำ รัชกาลที่ 5 ยังบันทึกไว้ว่า แผ่นดินในประเทศไทยที่อุดมสมบูรณ์ยิ่ง มีสองแห่งคือ ศรีสำโรง กับ นครไชยศรี...”

กลุ่มนักเรียน เป็นกลุ่มที่ให้ความร่วมมือมาตั้งแต่ต้น เริ่มสนุกตอนที่ครูให้ไปนั่งจดข้อความที่เขียนไว้ทำยรถบรรทุก ได้นำมาวิพากษ์วิจารณ์รอบๆ เพื่อเก็บคะแนนในชั้นเรียนไปแล้วครึ่งหนึ่ง พอถึงตอนทำกิจกรรมฝึกคิดจริง ๆ เด็กคิดได้ดีทุกเรื่อง แต่ในการฝึกคิดครั้งแรกความคิดของเด็กยังจำกัดอยู่ในวงแคบ ยังไม่ลึกและไม่ค่อยแตกฉาน เช่น คำถามก็ถามที่วกวนแต่เรื่องใกล้ตัว แต่ในการฝึกครั้งที่สอง หลังจากให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยไป 7 ครั้ง เด็กคิดได้เร็ว ได้มาก และลึกซึ้งขึ้นทุกเรื่อง เช่น เดิมเคยคิดแต่ว่า “อยากรวย อยากมีเงิน เงินคืออำนาจ” แต่กลับคิดในเรื่อง “อำนาจเงิน” ได้ว่า “คนซื้อได้แต่วัตถุ ความสุข ความรัก ความจริงใจ หาซื้อไม่ได้...” หรือเรื่อง “ความเครียด” เด็กคิดได้เร็วมาก และสามารถอธิบายให้เหตุผลประกอบได้ บางคนอ้างอิงหลักฐานจากหนังสือ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการ “คิดเป็น” ตามทฤษฎีของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ดังที่เด็กคนหนึ่งกล่าวว่า

“เรื่องความเครียดนี้เธอ ฉันอ่านเจอในหนังสือใกล้หมอ เขาบอกไว้น่ากลัวเชียวว่าเดี๋ยวนี้คนเครียดมาก เพราะหวังมากแล้วไม่ได้ดังหวัง... พุดง่าย ๆ คือ ไม่ได้ดังใจก็เครียด รถซึ่งหนวกหูก็เครียด มีคนอื่นมาทำให้เครียด เขายังบอกวิธีจัดการความเครียดให้ด้วย...”

กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่มีพัฒนาการสูงขึ้นมา สืบเกิดได้จากครั้งแรกที่ฝึกคิดชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ โดยอ้างว่าติดธุระด่วนต้องทำโน่นทำนี่ แท้จริงแล้วเป็นเพราะขาดความมั่นใจ มิใช่ไม่มีน้ำใจ แต่หลังจากร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กันหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย โดยใช้วิธีการแบบง่าย ๆ ประเภท “พูดจาประสาชาวบ้าน” หลังจาก

นำเรื่องไปทดลองให้คิดเป็นครั้งที่สอง แม่บ้านคิดได้ดีขึ้น แม่ไม่มากและลึกซึ้งเท่ากลุ่มครู แต่นับว่าเข้าใจตนเอง เข้าใจสังคม และเข้าใจโลกดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากคำพูดของแม่บ้านคนหนึ่งซึ่งแสดงความคิดเห็นเรื่องเลขทะเบียนรถว่า “เลขดีแค่ไหน ให้คนมาขับ ไม่ตกถนนก็ลงคลอง” ตลอดจนความคิดเห็นเรื่อง “อำนาจเงิน” ที่ยกตัวอย่างให้คนในกลุ่มได้ยินว่า “ยายแจ่มมันบ่นว่า แฟนมันไม่รัก เก็บเงินได้ก็ไปทำตังจุกให้โด่ง จนยืมไม่ได้... แฟนทิ้งไปแล้ว” ต่างกับความคิดตอนแรกที่บอก ว่า “เงินใครไม่ยากได้ ใครว่าไม่ดี ให้มาถ่มน้ำลายรดหน้าฉันได้ทุกวัน”

กลุ่มผู้ปกครอง สมาชิกในกลุ่มนี้ มีทั้งคนที่มีความรู้และชาวบ้านที่อ่านออกเขียนได้ แต่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจนบางคนเป็นญาติกันทำให้พูดจาแสดงความคิดเห็นกันโดยไม่เกรงใจ ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมดี หากใครขาดหายไปก็มีการฝากอัยคำมาขออนุญาตหรือบอกเหตุผล เช่น “ลูกถูกรถชน” หรือ “แม่ป่วยหนัก” การคิดของคนในกลุ่มนี้ค่อนข้างดีทั้งสองครั้ง เหมือนได้รับอิทธิพลจากคนที่มีความรู้ในกลุ่ม แต่การคิดครั้งที่สองดีกว่าครั้งแรก เพราะผ่านการฝึกคิดมาหลายครั้ง โดยเฉพาะการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ผู้ปกครองคนหนึ่งบอกว่า “อาจารย์คงสอนเด็กเก่งมากนะคะ พูดเรื่องยาก ๆ ให้ง่ายได้ ถ้ารู้ว่าเรียนหนังสือง่ายยังงี้ ฉันไปเรียนแข่งกับลูกนานแล้ว...”

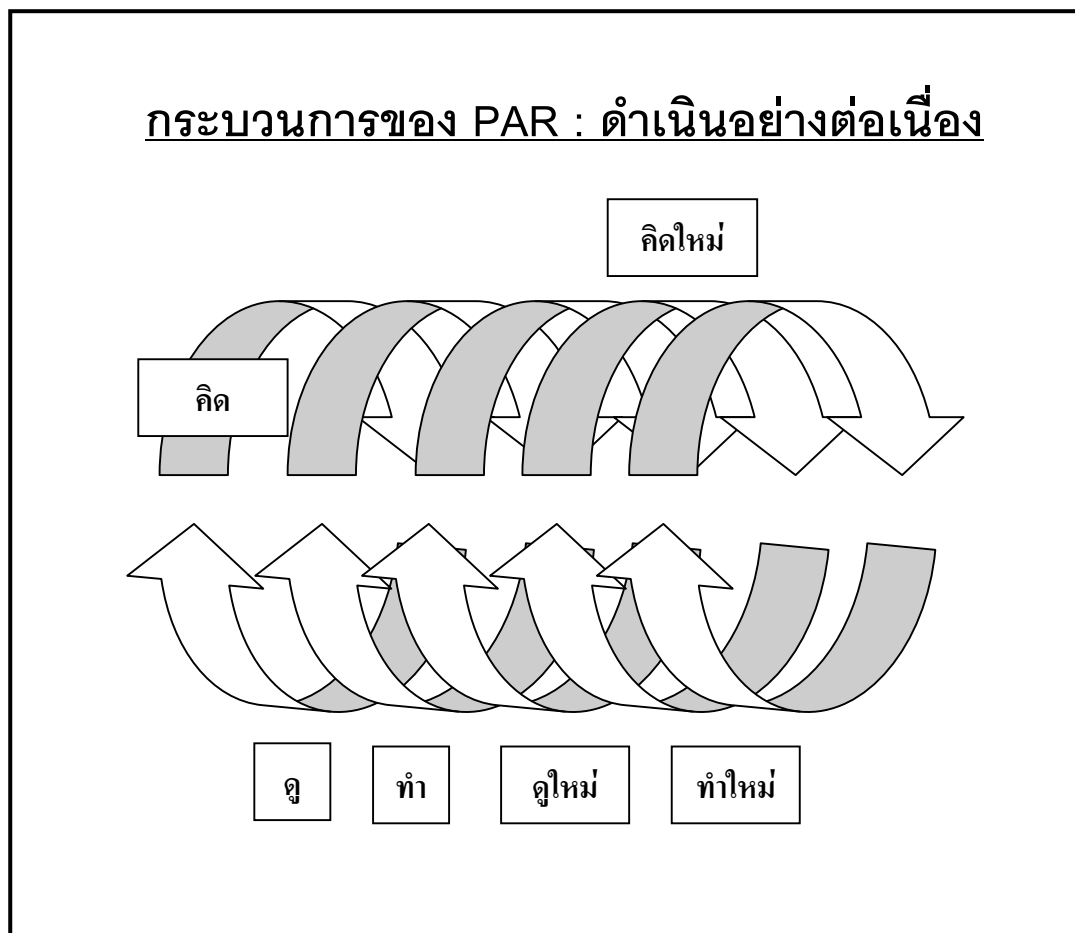
คำพูดที่บอกว่าเข้าใจ มีความรู้สึกดีขึ้น สะท้อนให้เห็นได้จากการคิด การตั้งคำถาม ความแหลมคม และแง่มุมที่คิดได้ลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิม เช่น เรื่องความเครียด คนในกลุ่มนี้สามารถคิดได้ว่าเป็นเพราะ “ไม่มีอำนาจในบ้าน การทำร้ายร่างกาย และปัญหาความสัมพันธ์กับญาติ” หรือเรื่อง “อำนาจเงิน” เดิมเคยคิดว่าเงินมีความหมายมาก แต่ตอนหลังคิดว่า “ฉันหาหมอกินยาเป็นกำมือ ยังนอนไม่หลับ”

กลุ่มผู้ใช้แรงงาน เป็นกลุ่มที่มีท่าทีเกรงอกเกรงใจและระมัดระวังตัวตั้งแต่ต้น เมื่อให้ร่วมทำกิจกรรมข้อใดก็ตั้งใจฟัง ตอนแรก ๆ เมื่อไม่เข้าใจ สงสัย จะไม่กล้าถาม หรือหันไปถามเพื่อนทั้ง ๆ ความคิดครั้งแรกไม่ค่อยสิ้นไหว บางครั้งสะดุด เพราะถูกเพื่อนเบรค แล้วพาลหยุดไม่กล้าคิดต่อ แต่ในการทดลองให้คิดครั้งที่สอง หลังจากให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยไป 7 ครั้ง โดยทีมวิจัย ย้ำว่ากลุ่มอื่น ๆ ก็รู้เท่ากันรู้เรื่องเหมือนกันหมด ความรู้ที่ได้รับพวกเขابอกว่า “พวกผมมั่นใจขึ้น เข้าใจแล้วว่าทำไมคนเราต้องคิด 3 ด้าน ถ้าคิดแต่ตัวเองก็อาจเสียหายกับคนอื่น คนคิดแต่เรื่องคนอื่นตัวเองก็เดือดร้อน ส่วนเรื่องตำรับตำราผมไม่มีเวลาอ่านหรอก ได้แต่ฟังข่าว อย่างมากก็อ่านหนังสือพิมพ์... ฟังคนเขาพูดเขาวิจารณ์... ได้ความรู้เยอะเหมือนกัน”

ด้วยเหตุนี้เมื่อให้คิดวิเคราะห์ โดยนำเรื่องการซื้อรถยนต์ จากเดิมเดินหนีไม่อยากคิด กลับเป็นกลุ่มที่สามารถคิดแยกแยะได้รายละเอียดมากที่สุด ทั้งยังสามารถจำแนกเป็นประเด็นย่อย ๆ ได้มากมาย เช่น “ตัวถัง ประตู เครื่องยนต์ หม้อน้ำ พวงมาลัย เบรก โคมไฟหน้า พ.ร.บ.”

เรื่องความเครียด กลุ่มผู้ใช้แรงงานสามารถพูดขยายความอธิบายให้เหตุผลประกอบ ได้มาก เช่น “คู่สมรสมีขู้ คู่สมรสห่างเหิน ปัญหาทางเพศ การทำร้ายร่างกาย...” หรือความคิดเรื่อง อำนาจเงิน ที่ครั้งแรกเคยคิดว่า “ไปไหนก็ได้ ประเทศไหนก็ได้ ขอให้ได้เงินมาก ๆ” กลับคิดอย่าง สุขุมขึ้นว่า “อยู่ที่ไหนก็ไม่เหมือนบ้านเรา ถ้าไม่โลภมาก กินอยู่ประหยัด ถึงปากกัดตีนถีบก็มีความสุขได้ อยู่กับครอบครัวดีกว่า...”

กระบวนการของ PAR และการสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยใช้ฝึกทักษะเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงนกรองดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีลักษณะดังแผนภูมิต่อไปนี้

จากแผนภูมิอธิบายได้ว่า การคิดเป็นกระบวนการทางสมองที่เกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้น ทำให้จิตและสมองเกิดการคิด เมื่อจิตหรือสมองคิดแล้วได้ผลของการคิด ซึ่งเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพที่ช่วยให้ปัญหา ความต้องการ หรือความสงสัยหมดไป ดังนั้นการจัดสถานการณ์เพื่อให้เกิดการคิด หรือฝึกการคิด เป็นการจัดสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาสมองให้มีประสิทธิภาพในการคิด การคิดแล้วคิดอีก คิดหลาย ๆ ครั้ง ประกอบกับประสบการณ์เสริมด้านการดู และการลงมือกระทำลงมือปฏิบัติ ซ้ำ ๆ จะช่วยให้คนเราคิดได้ และได้ความคิดใหม่ และทำให้ระดับความคิดเปลี่ยนแปลงได้

ระดับการเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

ระดับการเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่มเป้าหมาย ก่อนและหลังการทดลองใช้รูปแบบกิจกรรม เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ สรุปได้ตามตารางต่อไป

ตารางแสดงระดับการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
1. ความสามารถในการตั้งคำถาม บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม จะตั้งคำถามวนเวียนในเรื่องของตนเอง และบุคคลในครอบครัวหรือคนใกล้ชิด ประเด็นคำถามส่วนใหญ่เป็นคำถามที่ทอดลอย สั้นห้วน เช่น เมื่อไรจะรวย ทำไมถึงจน งวดนี้จะถูกหวยไหม เลขเด็ดงวดหน้าคือเลขอะไร ทำอย่างไรจะอยู่อย่างสบาย ๆ ไม่ต้องทำงานหนัก ฯลฯ เป็นคำถามที่อยู่ในวงแคบจำกัด	1. กระบวนการคิดของมนุษย์ เริ่มต้นด้วย ● สิ่งเร้าที่เป็นปัญหา ● สิ่งเร้าที่เป็นความต้องการ ● สิ่งเร้าที่ชวนสงสัย 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 30 นาที) ฝึกตั้งคำถามโดยใช้ข้อมูล 3 ด้าน คือ ● ข้อมูลด้านตนเอง ● ข้อมูลด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ● ข้อมูลด้านวิชาการ	1. ความสามารถในการตั้งคำถาม บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม ใช้เวลาในการตั้งคำถามเร็วขึ้นในเวลาที่เท่ากัน สามารถถามคำถามได้เพิ่มขึ้น เช่น เดินถามได้ 18 คำถาม ในเวลา 30 นาที หลังจากผ่านกระบวนการคิด สามารถตั้งคำถามได้ 74 คำถาม ลักษณะคำถามหลากหลาย ครอบคลุมเรื่องราวที่เป็นเรื่องส่วนตัว เรื่องทั่วไป และเรื่องที่สงสัย

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
ข้อมูลด้านตนเองเป็นส่วนใหญ่ เป็นคำถามไม่สร้างสรรค์ และยาก จะหาคำตอบที่ถูกต้อง อย่างมีเหตุผล ได้ ใช้เวลาคิดนานก่อนจะถามออกมาได้ ได้จำนวนคำถามน้อยมาก โดยเฉพาะกลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่ม แม่บ้าน กลุ่มผู้ปกครอง กว่าจะค้น ความคิดออกมาได้ยากมาก คำถามที่ได้ส่วนใหญ่มาจากกลุ่มครู และนักเรียน		อยากรู้ เช่น เมื่อไรชีวิตจะหมด ปัญหา ทำไมเมืองไทยมีขโมยเยอะ ทำไมผู้ชายชอบเที่ยวนอกบ้าน ทำไมน้ำท่วมทุกภาคทุกปี เมื่อไร ประเทศไทยจะหมดหนี้ ระดับการคิดพัฒนาดีขึ้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม กล้าคิด กล้าถาม และมีความคล่องตัวในการคิด แตกต่างกว่าเดิม โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มผู้ใช้แรงงาน คิดได้เร็วขึ้น ได้คำถามมากขึ้น
2. ความสามารถในการคิด คลัง บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม บอกได้แต่เพียงว่าใช้ก่อสร้างและใช้ ขว้างปา ลักษณะการคิดเป็นการติดตามประสบการณ์เดิมที่เคยพบเห็น และมองไม่เห็นความสำคัญว่าต้องไปคิดอะไรมากมาย เขาก็ใช้กันเท่านั้น ประโยชน์ใคร ๆ ก็รู้ “ไม่ก่อสร้าง ก็ขว้างหัวหมา” ● เป็นการคิดในวงแคบ ● มีข้อจำกัดเรื่องความรอบรู้ ● คิดโดยใช้ประสบการณ์ส่วนตัวเท่านั้น	1. กระบวนการคิดคลัง / คิดหลากหลาย ได้ผลการคิดจำนวนมาก รวดเร็ว ตรงประเด็น 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 20 นาที) “ให้บอกประโยชน์ของก้อนอิฐให้มากที่สุด” โดยให้ได้ผลของการคิดจำนวนมาก รวดเร็ว ตรงประเด็น มีความหลากหลาย ความสามารถ แยกแยะหลายรูปแบบ ผูกคิด โดยใช้ข้อมูล 3 ด้าน คือ ● ด้านตนเอง ● ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ● ด้านวิชาการ	2. ความสามารถในการคิด คลัง บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายสามารถบอกประโยชน์ของก้อนอิฐได้ 20 อย่าง เช่น สร้างบ้าน สร้างกำแพง สร้างเตา ใช้ตอกไม้ลงดิน ใช้แทนค้อน ตอกตะปู ใช้ทับกระดาก ใช้ประดับในตู้ปลา ใช้รองวัตถุให้สูงขึ้น ใช้ในงานศิลปะ ฯลฯ เป็นการคิดที่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของการคิดคลัง คือคิดได้ 20 คำตอบในเวลาประมาณ 20 นาที ทุกกลุ่มยังสามารถอธิบายรายละเอียดประกอบได้ รวมทั้งแยกประเภทได้ว่า คำตอบไหนเป็นประเภทก่อสร้าง คำตอบใดเป็นอาวุธ คำตอบใดเป็นงานศิลปะ

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
		แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการด้านการ คิดที่เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด
3. ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ บทวิเคราะห์ เมื่อตั้งประเด็นเรื่องซื้อรถยนต์ขึ้นมา หลายคนไม่ยอมคิด แสดงออกด้วยการเดินหนีหรือนั่งเงียบไม่สนใจ โดยบอกสั้น ๆ ว่า “ไม่มีเงินเอาอะไรไปซื้อ” หรือ “รถแบบไหนก็ได้ ให้วิ่งได้ก็แล้วกัน ไม่ใช่ซื้อมาปลุกสระแห่นะ” บางคนบอกว่า “สีสวย ๆ ขับจิว” หรือ “รถกระบะดีกว่าบรรทุกของได้ นั่งได้หลายคน” ลักษณะการคิด เป็นการคิดบนพื้นฐานความเป็นไปได้ เมื่อเห็นว่า “ไม่มีปัญหาซื้อ” ก็เลิกคิด และเป็นการคิดถึงรถยนต์ แต่เพียงภายนอกที่มองว่าเป็นสมบัติของคนมีเงินเท่านั้น สำหรับชาวบ้านทั่วไป ขอเพียงให้ “วิ่งได้” ก็พอ ไม่ต้องคิดถึงองค์ประกอบอื่น กลุ่มเป้าหมายที่เป็นครู เป็นข้าราชการ หรือผู้ใช้แรงงานที่มีประสบการณ์ในการขับรถจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องยนต์และระบบความปลอดภัยได้	1. กระบวนการคิดวิเคราะห์ เป็นการแบ่งแยกหรือแยกแยะสิ่งที่สนใจออกเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วศึกษาส่วนย่อย ๆ นั้นอย่างลึกซึ้ง 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 30 นาที) “ถ้าท่านจะซื้อรถยนต์จะต้องดูอะไรบ้าง” การฝึกวิเคราะห์มี 2 ขั้นตอน คือ ● หัดแบ่งแยกหรือแยกแยะสิ่งที่สนใจหรือต้องการศึกษา ● ศึกษาส่วนย่อยที่แยกแยะอย่างลึกซึ้ง ● หลังจากคิดสองขั้นตอนแล้ว หาข้อสรุปให้ได้	3. ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มเข้าใจในวิธีการคิดแบบวิเคราะห์และมองเห็นประโยชน์ของการคิดด้วยวิธีนี้สามารถแยกแยะเรื่องรถยนต์ออกเป็นประเด็นย่อยตามสภาพที่มองเห็น เช่น ตัวถัง ประตู กระโปรงหน้า เครื่องยนต์ เครื่องปรับอากาศ หม้อน้ำ พวงมาลัย เบรก โคมไฟหน้า กันชน พ.ร.บ. เป็นต้น ส่วนลักษณะย่อย ๆ ตามสภาพที่เป็นความรู้สึกนึกคิด ได้แก่ ความสวยงาม ความปลอดภัย คุณภาพ ความเร็ว ความคงทน ความสะดวกสบาย เป็นต้น เมื่อแยกประเด็นย่อยพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มสามารถสรุปได้ว่า ถ้าจะซื้อรถยนต์สักคันก็ต้องศึกษาเปรียบเทียบรายละเอียดของรถแต่ละคันในแง่มุมต่าง ๆ เมื่อศึกษาทุกส่วนเรียบร้อยแล้วสามารถใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือกซื้อรถได้เป็นอย่างดี

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
4. ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มมีท่าทีสนใจและตื่นตัว เมื่อมีรถคันใดผ่านมาก็เบ่งจ้องมองเลขทะเบียน บางรายคุ้นเคยกัน ก็บอกให้จดดู ใช้นิ้วนับเลขบ้าง บางรายคิดเลขเร็วก็บอกออกมาว่า รวมกันแล้วเหลือเศษเท่าใด มีการขอคำทำนายไปก็มีหลายราย มีท่าทีเชื่อถือ เพราะหันมาถามถึงวิธีแก้เคล็ด หากเศษเป็นเลข 7 โดยไม่สนใจตรวจสอบความเป็นไปได้ หรือเหตุข้อเท็จจริง มีกลุ่มผู้ใช้แรงงานที่ราคาญต่อการคิดประเด็นนี้ โดยบอกว่า “เงินจะกินยังไม่มี จะเลือกเลขทะเบียนมาทำอะไร” รายละเอียดข้างต้นชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านคิดได้ระดับหนึ่ง แต่คิดลึกๆ ยังไม่ได้ รวมทั้งชื่อที่มีคำว่า ศรี ก็มีท่าทีไม่แน่ใจว่าเชื่อได้หรือไม่ โดยไม่หาคำตอบ	1. กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล เป็นการคิดที่อ้างอิงหลักฐานและอธิบายได้ 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 30 นาที) เรื่อง “เชื้อไหมคำไชของ ศรีไพร ไจพระ เรื่อง เลขทะเบียนรถยนต์” 3. เนื้อหา 3.1 ศรีไพร ไจพระ พยากรณ์ทะเบียนรถยนต์ที่คนใช้กันทั่วไปว่าให้นำเลขทะเบียนทุกตัวมารวมกันและหารด้วย 9 เหลือเศษเท่าไรก็ให้ทำนาย ดังนี้ เศษ 1 – เหนื่อย เศษ 2 – เศรษฐี เศษ 3 – เจ็บป่วย เศษ 4 – รับราชการดี เศษ 5 – การเงินดี เศษ 6 – ใ้หนุ เศษ 7 – อุบัติเหตุ เศษ 8 – บิรวารดี เศษ 9 – พอกินพอใช้ 3.2 ใครหรือสถานที่ใดก็ตามที่มีคำว่า “ศรี” รวมอยู่ด้วยจะเป็นอับมงคล เช่น ศรีไพร ไจพระ ไม่ดี กำลังคิดจะเปลี่ยนชื่อที่ไม่คำว่า “ศรี” รวมอยู่ด้วย	4. ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล บทวิเคราะห์ บังเอิญช่วงที่ทำกิจกรรมเรื่องนี้ มีรถยนต์ตกลงไปในแม่น้ำ ชาวบ้านวิพากษ์วิจารณ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้วว่า “ขับอยู่บนสะพานดี ๆ หล่นลงไปได้อย่างไร” ชาวบ้านอีกคนเปิดประเด็นขึ้นมาว่า “เลขทะเบียนมันเศษ 7 ก็มีอุบัติเหตุหนัก ๆ แบบนี้แหละ เห็นมาหลายรายแล้ว” เรื่องนี้ได้รับความสนใจวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง มีการยกตัวอย่างที่ประสบอุบัติเหตุแรง ๆ ตัวอย่างรถคนรวย รถข้าราชการ ว่าลงท้ายด้วยเลขอะไร และมองว่า ศรีไพร ไจพระ เสนอคำพยากรณ์ โดยผ่านการสำรวจตรวจสอบและได้ข้อมูลมาจากกรมขนส่ง เป็นเหตุผลที่น่าเชื่อถือได้ แต่คนในกลุ่มครู / ผู้ปกครอง และเข้าใจในเหตุผล รวมทั้งบางคนที่บ้านขเรียนมาก็แย้งว่าไม่น่าเชื่อ ไม่จริง เลขทะเบียนใครจะเลือกได้ทุกคน อุบัติเหตุจะเกิดหรือไม่อยู่ที่คนขับ ไม่ประมาท ก็จะไม่มีความอุบัติเหตุ ส่วนกรณีชื่อที่มีคำว่า “ศรี” รวมอยู่ด้วย ชาวบ้านทำท่าคิดเหมือนเห็นด้วย แต่ทุกคนก็ต้องยอมจำนนด้วยเหตุผลทางด้านวิชาการของ

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
		ครูคนหนึ่งบอกว่า วัดไทยส่วน ใหญ่ก็มีคำว่าศรีอยู่ด้วย รัชกาลที่ 5 ยังบันทึกไว้เลยว่า แผ่นดินที่อุดม สมบูรณ์ในประเทศไทยมีสองแห่ง คือ “ศรีสำโรง” (จังหวัดสุโขทัย) กับ “นครไชยศรี” (จังหวัดนครปฐม)
5. ความสามารถในการคิดลึกซึ้ง บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มคิดใน เรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องอึดอัดใจ ไม่รู้ว่า จะระบายกับใคร ก็เขียนไว้ระบาย ไปตลอดทาง บรรยายภาศในการแสดงความ คิดเห็นค่อนข้างเจ็บ ไม่ค่อยมีคน กล้าพูด บางคนบอกว่า “เขียนเล่น สนุก ๆ อ่านแล้วอารมณ์ดี” ในเรื่อง นี้กลุ่มครู / ผู้ปกครองแสดงให้เห็น ถึงระดับการคิดที่มองลึกลงไปว่า เป็นความอัดอั้นตันใจของผู้มีอาชีพ ขับรถ ซึ่งเป็นการมองที่ค่อนข้างลึก แต่ประเด็นที่นำมาอธิบายขยาย ความไม่ดี และใช้เวลาคิดนาน ไม่ นึกสนุกกับการคิด ทั้งที่เนื้อหา น่า จะสนุก	1. กระบวนการคิดลึกซึ้ง เป็นการคิดที่ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง และลึกซึ้ง เกี่ยวกับ เรื่องที่คิด โดยสามารถเข้าใจสภาพ ต่าง ๆ ที่ซับซ้อน ทั้งในภาพรวม และในส่วนประกอบ 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 40 นาที) จงวิพากษ์วิจารณ์คำเก็บตก ชวนคิดที่ติดทำยรถบรรทุก 3. เนื้อหา คำเก็บตกที่ชวนคิดที่ติดทำยรถ บรรทุก ● เมาไม่ขับ จะกลับได้ไง ● หลทางยังหาเจอ หลงเธอ ซีเหลือทน ● สุขใจเมื่อไกลเมีย ● อยู่บ้านเมียด่า ออกมาจำ จับ ● กินลูกเดียว เทียวสองลูก ● หยาดเหงื่อทุกหยด เพื่อ อนาคตของน้องเมีย ● ขับไปเรื่อย ๆ เหนื่อยก็พัก	5. ความสามารถในการคิดลึกซึ้ง บทวิเคราะห์ ในการฝึกทำกิจกรรมเรื่องนี้ บรรยายภาศผ่อนคลายและสนุก สนานมาก แต่ละคนในกลุ่มช่วยกัน แสดงความคิดเห็นร่วมกัน เสริม ได้ แย้ง และหาเหตุผลมาประกอบ อย่างจริงจัง เช่น มองว่า คำเก็บตก ตามรถบรรทุกนั้น สะท้อนให้เห็นถึง ความเป็นจริง และสิ่งที่อยู่ในใจของ คนขับรถที่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่บน ถนนและมักจะแวะหา “เธอ” ที่ไม่ ใช่ “เมีย” เพราะฉะนั้น เธอจึงโดด เด่น จะมีความสำคัญว่าเมียเสมอ มีข้อถกเถียงกันมากต่อข้อความ “เหยียบเบรกคิดถึงเมีย เปลี่ยน เกียร์คิดถึงเธอ” ในประเด็นว่า ใคร สำคัญกว่า มีการอภิปรายแตกย่อย ไปถึงเรื่องน้ำมันเบรก น้ำมันเกียร์ และสภาพจริง ๆ ของรถที่ต้องใช้น้ำมัน 2 ชนิดนี้นานแค่ไหน ไหน อย่างไร ชนิดไหนแพงกว่ากัน ชนิดไหน ขาดไม่ได้ จนมาถึงข้อสรุปว่า

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
	● ขับเร็วด้วยแรงม้า ขับช้าด้วยแรงเต่า ● ไม่แรงอย่าแข่งเต่า ● ตอนนั้นหมดแรง แข่งได้เลย ● ขับเร็วชิดซ้าย ขับไวชิดขวา ● เหยียบเบรกดึงถึงเมีย เปลี่ยนเกียร์คิดถึงเธอ	น้ำมันทั้งสองชนิดขาดไม่ได้เหมือนรถที่ต้องมีทั้งเบรกและเกียร์ แต่เบรกทำให้รถหยุดและปลอดภัย ส่วนเกียร์ทำให้รถวิ่งไป และอาจมีอันตราย
6. ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มเสนอความเห็นว่าคุณสมบัติไม่โลกมาก ทำให้ประหยัดได้ การรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หลงตามยุค ไม่เอาอย่างเพื่อน คือการประหยัด ส่วนการประหยัดที่ไม่ประหยัด เช่น สวมเสื้อผ้าประหยัด มีรอยประรอยขาด คนเห็นก็ดูถูก ถ้าใส่ชิ้นเล็กชิ้นน้อย เพราะประหยัดผ้า ก็จะทำให้เกิดอันตราย แนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการคิดที่ยังไม่ตรงประเด็น คิดได้ตามสภาพที่มองเห็น และรู้สึกยังขาดความลุ่มลึกและแง่มุมที่หลากหลาย	1. กระบวนการคิดอย่างมี วิจารณญาณ (Critical Thinking) เป็นกระบวนการคิดที่มีการพิจารณาไตร่ตรอง อย่างละเอียดรอบคอบ ด้วยการประมวลข้อมูลรอบด้าน พิจารณา ถลันกรอง ทุกมิติ ตรวจสอบข้อมูลว่าถูกต้อง ตรงเผง ชัดเจน ลุ่มลึก มีความเกี่ยวเนื่อง ความกว้างขวาง และนัยสำคัญอย่างไร แล้วจึงประเมินเพื่อให้ได้ผลของการคิดรอบคอบที่สุด 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) อภิปรายเรื่อง “การประหยัดที่ไม่ประหยัด”	6. ความสามารถในการคิดอย่างมี วิจารณญาณ บทวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายบางกลุ่ม เปิดประเด็นด้วยการให้นิยามความหมายของการประหยัดอย่างไม่ประหยัดและมีประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ที่หลากหลาย โดยจำแนกเป็นหมวดหมู่ เช่น เรื่องกิน ได้แก่ การล้างผักไม่สะอาด มีสารเคมีติดมาเป็นโรคได้ การรีบเคี้ยวอาหาร กระเพาะทำงานหนัก ท้องอืด กินอาหารที่เหลือจนต้องเสีย กินอาหารหมดอายุทำให้เสียชีวิต นอกจากนี้ยังมองในด้านการทำงานที่รีบร้อนแล้วเสียงาน การดำเนินชีวิตที่ขาดระเบียบ การประหยัดคำพูด ประหยัดแสงไฟ ประหยัดเสียง และประหยัดความคิด ทำให้เกิดผลและเสียหายตามมามากมาย

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
		กิจกรรมฝึกวิจารณ์งานโดยใช้กระบวนการกลุ่มเรื่องนี้ได้ผลดีมาก บรรยากาศในการพูดคุยขยายวงกว้างออกไป สมาชิกช่วยกันมองปัญหาการประหยัดที่ไม่ประหยัดอย่างละเอียด สามารถชี้ให้เห็นความเสียหายที่เกิดตามมาอย่างคาดไม่ถึง นับเป็นการยกระดับการคิดที่ได้ผลที่ชาวบ้านเห็นประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกคิดรูปแบบนี้
7. ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ บทวิเคราะห์ ความคิดเห็นปรากฏออกมาอย่างในลักษณะที่ระบุว่าคนวัยทำงานเครียด เพราะทำงานหนัก รายได้ไม่พอรายจ่าย ไม่มีเงินส่งให้ลูกเรียน ไม่พอเลี้ยงครอบครัว ความเครียดเหล่านี้ถือว่าเป็นเรื่องปกติของคนในยุคนี้ โดยเฉพาะยุคเศรษฐกิจตกต่ำ ในกรณีนี้ที่เครียดมาก กลุ่มเป้าหมายมองว่าเป็นเรื่องสุขภาพ เรื่องการพลัดพราก ส่วนที่เครียดจนทนไม่ได้ นั่นคือ “พวกผัวนอกใจ เมียมีซู้” เรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล วิธีคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีระบบคิดของตนเอง โดยคิดใกล้ตัวและเริ่มขยายขอบเขตไปถึงเรื่อง “เศรษฐกิจและสังคม นับว่าพัฒนาการระยะแรก ๆ มาก”	1. กระบวนการคิดอย่างมี วิจารณ์งาน เป็นกระบวนการพินิจลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร โดยการคัดสรรอย่างเป็นระบบระเบียบ มีแนวทางและทิศทางที่ชัดเจน มีเหตุผลละเอียดเชิงวิเคราะห์ พิจารณารายละเอียดทุกประเด็นอย่างรอบคอบทุกด้าน 2. กิจกรรม (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง) 3. เนื้อหา พิจารณาข้อมูลต่อไปนี้แล้วแสดงความคิดเห็นว่าเป็นจริงหรือไม่ เพราะเหตุใด “คนวัยทำงานมีความเครียดเล็กน้อย ร้อยละ 68.30 เครียดมาก ร้อยละ 30 และเครียดจนทนไม่ได้ ร้อยละ 1.67”	7. ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ บทวิเคราะห์ ชาวบ้านเปลี่ยนวิธีมองและวิธีคิดแตกต่างไปจากก่อนดำเนินกิจกรรมฝึกคิดมาก กล่าวคือ เริ่มค้นหาสาเหตุเป็นลำดับแรก ว่าสาเหตุของความเครียดเกิดจากครอบครัว ชีวิตสมรส และการทำงาน ในเรื่องการทำงาน ความเครียดอาจผ่อนคลายได้ หากรู้จักวางแผนและจัดระเบียบในการทำงาน รวมทั้งรู้จักผ่อนคลายความเครียดด้วยการพักผ่อนและออกกำลังกาย กรณีที่เป็นความเครียดที่พบมาก ชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตสมรสและครอบครัว เรื่องตามลำดับความรุนแรง ได้ดังนี้ คือ

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
		1) คู่สมรสมีไข้ 2) คู่สมรสห่างเหิน 3) ไม่รักคู่สมรส 4) ระแวงว่าคู่สมรสมีไข้ 5) คู่สมรสไม่รับผิดชอบ 6) คู่สมรสติดการพนัน 7) ปัญหาความสัมพันธ์กับญาติ 8) ปัญหาทางเพศ 9) การทำร้ายร่างกาย 10) ไม่มีอำนาจในบ้าน กลุ่มเป้าหมายที่คิดได้แตกฉาน หลากหลาย ลุ่มลึกที่สุด คือ กลุ่มครู รองลงมาคือกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มนักเรียน และกลุ่มผู้ใช้ แรงงาน
8. ความสามารถในการคิด อย่างมีวิจารณญาณ บทวิเคราะห์ เงินในสายตาของคนทุกกลุ่ม เห็นว่ายังมีความสำคัญ “เพราะ ขาดเงิน ก็ทำอะไรไม่ได้” บางคน ถามว่า คนมีเงินไม่ดีตรงไหน บาง รายเห็นว่า เพียง “มีข้าวกิน มีเตียง นอน มีครอบครัวที่อบอุ่นก็พอแล้ว” เรื่องยาก ๆ เช่นนามธรรม ที่ สะท้อนให้เห็นคุณค่าแท้ และคุณ ค่าเทียมลักษณะนี้ ชาวบ้านยังมอง ไม่ลึก พวกเขาไม่เข้าใจว่ามีเงินแล้ว เสียหายอย่างไร เพราะทุกวันเขา ดิ้นรนก็เพื่อเงินตัวเงินตัวเดียว	1. กระบวนการคิดอย่างมี วิจารณญาณ กระบวนการคิด เริ่มต้นด้วย ปัญหาวงเป้าหมายในการคิด พิจารณาไตร่ตรอง จนได้ผลการคิด ที่รอบคอบ 2. ทักษะการคิดและลักษณะ การคิด ผนวกความคิดหลากหลายที่ ผ่านการฝึกมาแล้ว เช่น คิด วิเคราะห์ คิดลึกซึ้ง คิดละเอียดชัด เจน 3. กิจกรรม (ใช้เวลา 1 ชั่วโมง)	8. ความสามารถในการคิด อย่างมีวิจารณญาณ บทวิเคราะห์ กระบวนการกลุ่มมีส่วนผลักดัน ให้รู้ขอบออกมา แม้ทุกคนจะ ยอมรับว่า “เงินคือพระเจ้า” เงินมี อำนาจ “มีทองเขาเรียกว่าพี่” ล้วนชี้ ให้เห็นถึงความสำคัญและอำนาจ ของเงินตรา แต่เมื่อได้ฝึกคิดอย่างมี วิจารณญาณ ทำให้ทุกคนมองเห็น สังคม และยอมรับความจริงได้ หลังจากผ่านการโต้แย้ง ถกเถียง กันมาระยะหนึ่ง หลายคนเสริมต่อ เชิงคล้อยตามว่า “ฉันหาหมอกินยา เป็นกำมือ ยังนอนไม่หลับ” หรือ

ระดับการคิด ก่อนการดำเนินการ (Input)	กระบวนการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่ม (Process)	ระดับการคิด หลังการดำเนินการ (Output)
เท่านั้น ซึ่งเป็นลักษณะการคิดที่ผิว เผิน มองเฉพาะเปลือกนอก มิได้ แยกย่อยลึกถึงแก่นแท้	4. เนื้อหา เรื่อง “อำนาจเงิน” ● เงินซื้อทุกสิ่งได้จริงหรือ ● เงินซื้อบ้านได้ แต่ซื้อ ความอบอุ่นไม่ได้ ● เงินซื้อเตียงได้ แต่ซื้อการ นอนหลับไม่ได้ ● เงินซื้อนาฬิกาได้ แต่ซื้อ เวลาไม่ได้ ● เงินซื้อหนังสือได้ แต่ซื้อ ความรู้ไม่ได้ ● เงินซื้อตำแหน่งได้ แต่ซื้อ ใจที่ศรัทธาไม่ได้ ● เงินซื้อประกันภัยได้ แต่ ซื้อแหล่งความปลอดภัย ไม่ได้ ● เงินซื้อความใคร่ได้ แต่ซื้อ ความรักไม่ได้ ● เงินซื้ออาหารได้ แต่ซื้อ สุขภาพดีไม่ได้ ● เงินซื้อเลือดได้ แต่ซื้อชีวิต ไม่ได้	“ลูกชายนั่งแยมผลาญเงินไปไม่รู้ เท่าไร แม่มันขายที่ให้มันไปเรียน กรุงเทพฯ ก็ไม่เห็นได้อะไรกลับมา ได้ข่าวว่าติดยา...” หรือคำพูดที่ว่า “ยายแจ่ว มันบ่นว่าแฟนมันไม่รัก เก็บเงินได้ก็ไปผาเจมูก ทำตั้งให้โด่ง จนยิ้มไม่ได้ แฟนทิ้งไปแล้ว...” ผลของการใช้กระบวนการกลุ่ม ทำให้ทุกกลุ่มได้ข้อสรุปว่า เงินไม่ใช่ ปัจจัยที่ทำให้คนมีความสุขเสมอ การขาดเงินจึงไม่อันตรายเท่ากับ ขาดความรักและความอาทรต่อกัน นับเป็นวิธีการคิดที่รู้จักแยกแยะว่า อะไรเป็นคุณค่าแท้ อะไรเป็นคุณค่า เทียม

กิจกรรมที่ 6 กระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

ในแผนปฏิบัติการกำหนดให้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการ
พัฒนาหลักสูตร ภูมิปัญญาชาวบ้าน นักจิตวิทยา นักพัฒนาชุมชน ตัวแทนประชาชนในพื้นที่และ
คณะครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดทำหลักสูตรเสริมระบบความคิดโดย
ทดลองใช้กับนักเรียนที่เรียนวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และได้ตั้งข้อสังเกตว่าหลักสูตร
กลางได้พยายามสอดแทรกการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ทุกรายวิชา เพียงแต่ผู้สอนอาจมิได้เน้น

ย้าเท่าที่ควร จึงไม่บรรลุจุดประสงค์ ดังนั้นควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้ โดยจัดทำเป็นหลักสูตรเสริมที่มีรายละเอียดต่าง ๆ คือ 1) จุดมุ่งหมาย 2) โครงสร้างเนื้อหา 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน 4) การประเมินผล 5) เน้นโครงสร้างที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชน การออกแบบยืดหยุ่นใช้เวลาไม่มาก และ 6) เป็นหลักสูตรเฉพาะกิจ จัดเพื่อผู้เรียนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยมุ่งเน้นให้เกิดทักษะและความสามารถในการพินิจถ้อยคำ

เพื่อให้ได้หลักสูตรเสริมที่มีลักษณะดังกล่าว หลังจากการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นครั้งที่สอง และเปรียบเทียบระดับการเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดครั้งแรกก่อนให้ความรู้แบบกลุ่มย่อยกับหลักการการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย ปรากฏผลออกมาชัดเจนว่ากลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณดีขึ้น ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังรายละเอียดในตารางหน้า 274-284 เพื่อสานต่อความคิดที่กำลังงอกงามให้เติบโตในสมองที่เยาว์วัย ที่มีพื้นฐานด้านการคิดมาแล้วอย่างต่อเนื่อง จึงได้ริบดำเนินการอย่างทันที่เพื่อมิให้เฟื่องมอดเชื้อ โดยครั้งนี้มีขอบเขตแคบลง กล่าวคือ เจาะจงสร้างหลักสูตรเสริมระบบคิดเพื่อใช้กับนักเรียนกลุ่มเดียวเท่านั้น โดยหวังผลว่านักเรียนกลุ่มนี้ ซึ่งเป็น “รุ่นพี่” ของโรงเรียนจะมีบทบาทหลักดันหนุนเสริมให้เกิดกระแสการคิดอย่างมีวิจารณญาณได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะนักเรียนกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่โรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเป็นกรรมกรนักเรียน การมีหน้าที่ดูแลห้องสมุด ดูแลรุ่นน้อง ดูแลความเรียบร้อยภายในโรงเรียน ตลอดจนการจัดบอร์ดนิทรรศการ การทำหน้าที่เป็น “หมอภาษา” ที่เป็นโครงการดีเด่นของโรงเรียน และได้รับงบประมาณในการดำเนินการ 14,000 บาท มีอาจารย์สุปราณี กัลปนารัตน์ เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ และฝึกเด็กนักเรียนกลุ่มนี้ให้ทำหน้าที่เป็น “หมอภาษา” เพื่อแก้ปัญหาการออกเสียงภาษาไทย ปัญหาการบริโภคข่าวสาร และการวิเคราะห์สาร การเลือกนักเรียนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเป้าหมายนั้น เป็นมติในที่ประชุมของโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 ที่เล็งเห็นว่าเด็กกลุ่มนี้เคยผ่านการอบรมมาแล้วหลายเรื่อง และสามารถนำความรู้ ความเข้าใจขั้นตอน ตลอดจนวิธีการไปใช้ปฏิบัติจริงในโรงเรียนและยังขยายผลไปสู่นักเรียน ผู้ปกครอง และคนกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนได้

ขั้นตอนกระบวนการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

ประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด” เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545 ณ โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73 ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยบุคคลต่อไปนี้

- 1) ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 73
- 2) ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก
- 3) อาจารย์โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก จำนวน 10 คน

- 4) กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2 คน
- 5) ภูมิปัญญาชาวบ้าน 2 คน
- 6) ประธานชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก
- 7) กรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษา
- 8) กรรมการชุมชนฝ่ายประชาสัมพันธ์
- 9) ศึกษาานิเทศก์กองการศึกษาสำนักงานเทศบาลนครพิษณุโลก 2 คน
- 10) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาจากสถาบันราชภัฏ 2 คน
- 11) คณะวิจัยที่ประกอบด้วยนักพัฒนาชุมชน นักจิตวิทยา นักภาษา นักการศึกษา

และนักบริหารการศึกษา รวม 6 คน

การประชุมในภาคเช้าเป็นการอภิปรายโดยคณะผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตรจากสถาบันราชภัฏพิษณุโลก ศึกษาานิเทศก์ฝ่ายการศึกษาเทศบาลนครพิษณุโลก กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และภูมิปัญญาชาวบ้านหลังจากการให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังผ่านไปประมาณ 2 ชั่วโมง ก็ถึงเรื่องการปฏิบัติการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด ซึ่งได้มีการเสนอความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เช่น ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันราชภัฏบอกว่

“หลักสูตรเป็นผลผลิตของแต่ละช่วงเวลา การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรที่ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง... ต้องทำเป็นกลุ่มอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ ทุกระดับ... เป็นกระบวนการของการตัดสินใจเลือกจากทางเลือกที่มีอยู่ในหลาย ๆ ทาง... อย่างของเราจะใช้เด็กกลุ่มไหน ห้องไหนเป็นกลุ่มทดลอง คงไม่ต้องทำพร้อม ๆ กัน ทั้งโรงเรียน เพราะโครงการนี้ไม่ได้มีกิจกรรมเดียว...”

กรรมการชุมชนฝ่ายการศึกษา เสนอว่า “การออกแบบหลักสูตร ต้องเหมาะสมระหว่างวัสดุกับวิธีการ ควรจัดทำเอกสารเพิ่มเติมและเน้นโครงสร้างที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมและความต้องการของสังคม”

อาจารย์สอนภาษาไทยจากโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ถามว่า “หลักสูตรเสริมระบบคิดที่จะใช้กับเด็ก ม.2 ในวิชาภาษาไทยนั้น ต้องเป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหา เน้นตัวผู้เรียน หรือเน้นปัญหาสังคม”

ผู้อำนวยการโรงเรียนที่มีฐานะเป็นนักวิจัย ตอบแทนทุกคนว่า

“ในการคิดก็อย่าทิ้งทฤษฎีที่ฝึกมาแล้ว ต้องนำทฤษฎี “คิดเป็น” ไปใช้ด้วยทุกครั้ง มันจะพิจารณาทางใดทางหนึ่งคงไม่ได้ ต้องดูทั้งเนื้อหา ตัวผู้เรียน และเรื่องที่เป็นปัญหาอยู่ในสังคมของเราด้วย... ผมพูดอย่างนี้ไม่ทราบว่าคุณหรือเปล่า”

“คงต้องจัดทำหลักสูตรให้กับนโยบายการปฏิรูปการศึกษาด้วย” ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันราชภัฏอีกคนหนึ่งเสริม “การวางแผนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ รายละเอียด 4 ด้าน ต้องชัดเจน คือ เรื่องจุดมุ่งหมาย โครงสร้างด้านเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล หลักสูตรที่เราจะทำนั้นผมว่าเป็นหลักสูตรเฉพาะกิจ การออกแบบต้องยืดหยุ่น และไม่ควรรู้ใช้เวลามาก ยิ่งมติในที่ประชุมกำหนดให้ใช้วิชาภาษาไทย ระดับ ม.2 เท่านั้น ก็ยิ่งง่ายและเร็วขึ้นมาก นำหลักเกณฑ์ที่รู้ไปจัดทำในกลุ่มอาจารย์ที่สอนภาษาไทย แล้วเอามาดูกันอีกครั้งก็คงใช้ได้”

ศึกษานิเทศก์กองการศึกษาเทศบาลนครพิษณุโลก กล่าวทบทวนเรื่องมติในที่ประชุมว่า “อย่าลืมว่า เมื่อทุกคนในที่ประชุมมีความเห็นตรงกันว่า วิธีสร้างหลักสูตรเสริมระบบคิดตามหลักประชาธิปไตยในโรงเรียนให้นำแนวคิดเรื่อง “ช่วยครูฝึกประชาธิปไตยให้แก่เด็ก” และเรื่อง “กระบวนการกลุ่ม” ของ อาจารย์ ดร.พิศนา เขมมณี มาเป็นหลัก เอกสารนี้ผมจะมอบไว้ให้ใช้ศึกษากัน...”

อาจารย์ภาษาไทยได้นำเสนอแผนการสอนภาษาไทยที่เสริมระบบคิดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยเริ่มตั้งแต่การสร้างแบบสำรวจนิสัยการเรียน ซึ่งเท่ากับเป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักวิเคราะห์ตนเองให้ที่ประชุมร่วมกันพิจารณาว่าควรมีคำถามเรื่องใดบ้าง จำนวนก็ข้อจำแนกเป็นหมวดใหญ่ ๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติในโรงเรียน เช่น 1) นิสัยในการเรียนทั่วไป 2) นิสัยในการอ่านและจดคำบรรยาย 3) การตั้งสมาธิ 4) การแบ่งเวลาในการเรียน ที่ประชุมเห็นด้วยในประเด็นย่อย ๆ ทั้ง 4 ข้อ และช่วยกันระดมความคิด สร้างคำถามตามลักษณะย่อยดังกล่าว ได้คำถามเกี่ยวกับนิสัยในการเรียนทั่วไป 20 ข้อ นิสัยในการอ่านและจดคำบรรยาย 5 ข้อ การตั้งสมาธิ 4 ข้อ การแบ่งเวลา 11 ข้อ รวม 40 ข้อ มีการเฉลยคะแนนแบบสำรวจนิสัยรักการเรียนแต่ละด้าน และนำคะแนนที่ได้ในแต่ละด้านมาแปรผล ลำดับต่อไปเป็นใบงานเรื่องสรุปนิสัยการเรียนของตน และเรื่องแผนการปรับปรุงผลการเรียน

ส่วนการทำแผนการสอน เพื่อเสริมระบบคิดของนักเรียนนั้น ได้นำหลักสูตรวิชาภาษาไทยมาพิจารณาในที่ประชุม โดยการแจกเอกสารและฉายภาพให้เห็น โดยใช้เครื่องฉาย 3 มิติ จนในที่สุดที่ประชุมมติคัดเลือกเรื่องมาทำแผนการสอนได้ดังนี้ (ดูรายละเอียดในภาคผนวกที่ 4)

1. **เรื่องการอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์** ได้ช่วยกันกำหนดสาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และการวัดผลประเมินผล รวมทั้งกิจกรรม เสนอแนะ บันทึกผลหลังการสอน และมีภาคผนวกประจำแผนการสอน รวมทั้งแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

หนึ่งในส่วนที่เป็นกรณีตัวอย่างนั้น ที่ประชุมได้นำเรื่องต่าง ๆ มานำเสนอ ให้สมาชิก ร่วมกันพิจารณาว่า เรื่องเหมาะสมหรือไม่เพียงใด จำนวนเรื่องที่น่าเสนอมีจำนวนมาก ที่ประชุมได้ คัดเลือกไว้เป็นกรณีตัวอย่างให้ฝึกคิด 6 กรณี คือ กรณีของสุมาลี วีระ ลัดดา ชิงชัย จิตรา สุรพล ศึกษาในใบงานเรื่อง “ถ้าเป็นฉัน” โดยให้นักเรียนฝึกวิเคราะห์กรณีตัวอย่างและสรุปในตาราง

นอกจากนี้สมาชิกในที่ประชุมได้คัดเรื่อง เต่กับหนุ่ม และบทความที่เกี่ยวกับการใช้ ความคิดวิจารณ์ญาณ และแบบฝึกวิเคราะห์วิจารณ์ มีแบบสังเกตพฤติกรรมนักเรียน โดยกำหนด ให้สังเกตพฤติกรรมในด้านต่อไปนี้ คือ 1) ความสนใจ 2) การแสดงความคิดเห็น 3) การตอบคำถาม 4) การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น 5) ความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย

ส่วนรายการที่ประเมิน ได้แก่ 1) การจับใจความสำคัญ 2) การตีความจากเรื่องที่อ่าน 3) การแสดงความคิดเห็นจากเรื่องที่อ่าน 4) การแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องที่อ่าน 5) การวิเคราะห์ วิจารณ์เรื่องที่อ่าน

2. **เรื่องการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์** ดำเนินการทำนองเดียวกับเรื่องการอ่าน เพื่อ วิเคราะห์วิจารณ์ แต่ต่างกันในเรื่องสาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน สื่อการเรียนรู้ การวัดผล การประเมินผล กิจกรรมเสนอแนะ ข้อเสนอแนะ หัวหน้า สถานศึกษาหรือผู้แทนการสอน และมีบันทึกหลังการสอนของครู

ในภาคผนวกประจำแผนการสอนเรื่องการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ ประกอบด้วยเกม ชิงไหวชิงพริบ แบบทดสอบก่อนเรียน แบบเฉลยคำตอบ มีการจัดกระทำใบความรู้ เรื่อง การแยก ข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น และการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์ โดยที่ให้ที่ประชุมช่วยกันคัดเลือกเรื่อง ที่ น่าเสนอต่อที่ประชุมด้วยเอกสาร และฉายภาพด้วยเครื่องฉาย 3 มิติ มติที่ประชุมเห็นชอบให้นำ เรื่อง “รศ.นพ.สมหวัง ด่านวิชัย...” และทำบทบรรยายประกอบบันทึกแถบบันทึกเสียง เรื่อง “จรรยา ช่าง”

การกำหนดแบบสังเกตพฤติกรรมนักเรียน คณะผู้จัดทำได้นำเสนอ โดยได้รับความ เห็นชอบจากที่ประชุมว่า ให้สังเกตพฤติกรรมการทำงานกลุ่มในด้านต่อไปนี้ คือ 1) รับฟังความคิด เห็นของสมาชิก 2) ความรับผิดชอบในการทำงานกลุ่ม 3) การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี 4) การทำงาน อย่างมีขั้นตอน 5) มีความสามัคคีในหมู่คณะ 6) ทำงานเสร็จตรงเวลา

นอกจากนี้ยังมีแบบสังเกตพฤติกรรมการทำงานของนักเรียนเป็นรายบุคคลในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ 1) ความรับผิดชอบ 2) สนใจใฝ่รู้ 3) ให้ความร่วมมือกับกลุ่ม 4) พังความคิดเห็นของผู้อื่น 5) มีมารยาทในการฟัง 6) มีมารยาทในการพูด 7) วางแผนการทำงานได้ 8) สรุปได้ 9) วิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล 10) สนุกสนานในการทำงาน 11) ประเมินตนเอง 12) เห็นคุณค่างานของตนและผู้อื่น

ผลการจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด

1. หลักสูตร เรื่อง การอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์

ครูผู้สอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก บันทึกผลหลังการสอน ดังนี้

1) ผลการสอน

1.1 สังเกตนักเรียนสนใจเข้าร่วมกิจกรรม และช่วยกันวิเคราะห์วิจารณ์ตัวอย่าง จับใจความสำคัญและตีความเรื่องที่อ่าน พร้อมแสดงความคิดเห็น ทำให้บรรยากาศในการเรียนสนุกสนาน และผ่านเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมนักเรียน ส่วนการประเมินการอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์อยู่ในระดับ 3 คือ ระดับดีทุกคน

1.2 ผลการทำแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนเรื่องการอ่านเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์แบบปรนัย จำนวน 10 ข้อ นักเรียนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 70 ทุกคน

2) ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนและเทคนิคการสอน

การให้นักเรียนวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละครหรือกรณีตัวอย่าง ทำให้นักเรียนเป็นคนมีเหตุผลมากขึ้น และนักเรียนผ่านเกณฑ์การประเมินทุกคน

2. หลักสูตรเรื่องการฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์

ครูผู้สอนบันทึกผลหลังการสอน ดังนี้

1) ผลการสอน

1.1 นักเรียนสนใจการเรียนรู้ดีขึ้น จับใจความสำคัญและตีความจากเรื่องที่กำหนดให้ได้ สามารถแยกข้อเท็จจริง รวมทั้งวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องที่ฟังได้ ผ่านเกณฑ์การสังเกตพฤติกรรมนักเรียนระดับ 2 คือ ปานกลาง และผ่านการประเมินผลการปฏิบัติงานกลุ่มร้อยละ 70 ทุกคน

1.2 ผลการทำแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน เรื่อง “การฟังเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์” แบบปรนัย 10 ข้อ นักเรียนผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ 70 ทุกคน

2) ข้อคิดเห็นที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนและเทคนิคการสอน

นักเรียนมีเจตคติที่ดีขึ้นในการเรียนภาษาไทย เพราะได้ร่วมกลุ่มกันคิด ทำให้ผ่านเกณฑ์การสังเกตพฤติกรรมนักเรียน และผ่านการประเมินผลการปฏิบัติงานกลุ่มทุกคน

ข้อสังเกตจากผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง การใช้หลักสูตรเสริมระบบคิด คณะผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมินผลมีความเห็นว่า “ผลการเรียน เรื่อง การฟังเพื่อวิเคราะห์หิวจรรย์พฤติกรรมนักเรียนไม่ดีเท่าพฤติกรรม เรื่อง การอ่านเพื่อการวิเคราะห์หิวจรรย์ ทั้งนี้อาจเกิดจากปัจจัยบางอย่าง อันเนื่องมาจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มักไม่สนใจฟัง หรือขณะฟัง มีเรื่องอยู่ในสมอง ทำให้ความสนใจลดลง หรืออาจเป็นเพราะผู้ฟังพอใจฟังเฉพาะเรื่องที่ตนเองชอบ ปฏิเสธเรื่องที่ไม่ชอบ โดยอาจแสดงออกอย่างเสแสร้งว่าสนใจทั้ง ๆ ที่ไม่สนใจจริงๆ”

ผู้เชี่ยวชาญอีกคนหนึ่งประเมินว่าที่ผลด้านการฟังไม่ดีนัก ในด้านพฤติกรรมของผู้เรียน “อาจเป็นเพราะการฟังไม่เหมือนการอ่าน คือ ฟังครั้งเดียว แต่การอ่านสามารถอ่านทบทวนซ้ำได้เท่าที่ต้องการ การฝึกทักษะและความสามารถในการฟังจึงต้องใช้เทคนิคการสอนและใช้สื่อที่น่าสนใจเป็นพิเศษ จึงสามารถดึงดูดความสนใจได้...”

อย่างไรก็ตามคณะผู้เชี่ยวชาญอันประกอบด้วย นักการศึกษา นักจิตวิทยา และนักวัดผลประเมินผล มีความเห็นตรงกันว่า “นักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์หิวจรรย์และมีวิจรรย์ญาณในการคิดลึกซึ้งกว้างขวางขึ้น ซึ่งดูได้จากการทำแบบฝึกหัด และสังเกตจากพฤติกรรมในขณะทำงานกลุ่ม ซึ่งอิทธิพลของกลุ่มช่วยผลักดันให้เด็กกล้าคิด และมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย คือ รู้จักฟังความเห็นของผู้อื่น ยอมเปลี่ยนความคิดเห็นเมื่อพิจารณาว่าเหตุผลของผู้อื่นเหนือกว่า ถูกต้องกว่า...”

การทดลองใช้หลักสูตรเสริมระบบคิด อันเริ่มตั้งแต่การฝึกให้เด็กได้รู้จักตนเองโดยการสำรวจนิสัยการเรียนของตน โดยการพิจารณาคำถามที่ต้องใช้ความคิด 40 ข้อ คณะวิจัยได้สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนทุกระยะ พบว่านักเรียนตอบคำถามอย่างระมัดระวัง นั่งตัวตรงไม่หันซ้ายหันขวา แสดงความเชื่อมั่นในความคิดของตน และใช้เวลาพิจารณาคำถามแต่ละข้ออย่างรอบคอบ ทั้งสามารถสรุป “นิสัยการเรียนของฉัน” สามารถระบุปัญหาและแนวทางแก้ไขได้ รวมทั้งสามารถวางแผนปรับปรุงผลการเรียนได้ โดยระบุวิชาที่ต้องปรับปรุง และสาเหตุพฤติกรรมของตนเองที่ต้องปรับปรุง พร้อมทั้งปณิธานว่าจะทำได้ตามที่ตั้งใจไว้ ภายหลังเมื่อคณะวิจัยได้ขอดูบันทึกการตรวจแผนการปรับปรุงผลการเรียนและข้อเสนอแนะของครู พบว่า นักเรียนเกินร้อยละ 80 สามารถทำตามที่ตั้งใจไว้ ส่วนผู้ที่ไม่สามารถทำตามที่ตั้งใจไว้ก็ระบุเหตุผลประกอบไว้เป็นข้อ ๆ

ดังได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า การจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิดครั้งนี้ ครูสามารถพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถ่องตามหลักสูตรปกติ เพียงแต่เสริมกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกคิดมากขึ้น เข้มขึ้นขึ้น โดยเฉพาะเฉพาะบางเรื่องที่เอื้อต่อการใช้ความคิดเชิงวิจรรณญาณ อาทิเช่น ในหลักสูตรเดิม นักเรียนต้องเรียน เรื่อง พระอภัยมณีตอนพบศรีสุวรรณกับสินสมุทร เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนคิด ตอนวัดผลครูได้กำหนดคำถามให้วิพากษ์วิจารณ์ นิสัยใจคอ และความสามารถของสินสมุทร ให้พิจารณาเหตุผลที่อุศเรนตัดสินใจรบกับสินสมุทร และให้หาเหตุผลพิจารณาว่า พระอภัยมณีทำถูกหรือทำผิดในเรื่องนี้

เนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ฝึกให้เด็กนักเรียนคิดอย่างรอบคอบที่บรรจุไว้ในหลักสูตรเสริมระบบคิด (ดูรายละเอียดในภาคผนวก 3) แม้จะใช้เวลาทดลองสอนเพียง 1 เดือน คือ ตั้งแต่ 10 กุมภาพันธ์ 2545 ถึง 10 มีนาคม 2545 แต่เนื่องจากกระบวนการคิดได้ยิ่งยงลึก ตั้งแต่เริ่มโครงการนี้ประมาณกลางเดือนเมษายน 2544 และได้ร่นน้ำพรวนดิน อย่างจืดจืดตลอดมา บางช่วงก็เพิ่มปุ๋ยให้ยาเร่งให้เจริญเติบโต การดำเนินการฝึกทักษะความคิดอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ กระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจรรณญาณ และการให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย นับว่าได้ผลชัดเจนที่สุด เนื่องจากใช้เวลาฝึกฝนหลายครั้ง ต่อเนื่อง และเข้มข้นขึ้นตามลำดับ จนมาถึงเรื่องการใช้หลักสูตรเสริมกับนักเรียนเพียงกลุ่มเดียว ก็เพื่อหวังให้โรงเรียนเปิดประตูสู่ชุมชน โดยใช้นักเรียนเป็นพาหนะนำเชื้อแห่งความคิดติดตัวออกไปสู่ครอบครัวและชุมชน

จนเมื่อโครงการนี้สิ้นสุดลงแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปเยี่ยมโรงเรียนและได้พบนักเรียนกลุ่มนี้กำลังนั่งคุยกัน เรื่อง ตำรวจตั้งด่านดักจับผู้ขับรถบนถนนบริเวณสี่แยกวัดคูหาสวรรค์ พวกเขาเริ่มต้นล้อมวง นั่งคุยกันได้ต้นไม้ เปิดประเด็นสนทนาเหมือนที่ฝึกเรื่องการคิดอย่างมีวิจรรณญาณ เพียงแต่ไม่ได้เลือกประธาน ไม่ได้เลือกเลขานุการ แต่เป็นการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ เมื่อคนหนึ่งพูด คนที่เหลือก็ฟัง มีการซักถาม ได้แย้ง ถกเถียง และหาเหตุผลมาหักล้าง จนได้ข้อสรุปของเรื่องนี้ ดังนี้

“ตำรวจเป็นสิบเลย ตั้งด่านตรวจคนขับรถ จับแหก คงรีบทำเป่าหาเงินเข้าเยอะ ๆ ฉันเห็นโดนแทบทุกคนเลยนะ” นักเรียนหญิงคนหนึ่งเริ่มเล่าเหตุการณ์ เพื่อนที่นั่งข้าง ๆ ขยายความต่อว่า “ส่วนใหญ่จับคนไม่สวมหมวกกันน็อค คนไม่มีใบขับขี่ ไม่มีป้ายวงกลม ทะเบียนไม่ต่อ วาจันเถอะ”

“ไปทางไหนก็เจอ เต็มตลาดเลยนะ แลทางแยก ทางโค้ง ถูกเรียกหมด หน้าชิดกันทั้งเมือง” นักเรียนอีกคนเปิดประเด็นต่อ แต่มีนักเรียนคนหนึ่งแย้งขึ้นมาช้า ๆ จนเพื่อน ๆ นั่งฟังอย่าง

ยอมจำนนว่า “อย่ามองตำราวจินแง่ร้ายเกินไป ฉันไม่เห็นเขาจับคนทำถูกกฎหมายสักคน ที่โดนนั้น ผิดทั้งนั้น ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่เชื่อไปยีนดู”

เหตุผลของเขาทำให้อีกคนหนึ่งช่วยเสริมว่า “จริงด้วย คนเราก็แปลก เรื่องความปลอดภัยของตัวเองแท้ ๆ ต้องให้ตำรวจมาดูแลตักเตือน เรื่องหมวกกันน็อค เรื่องขับรถเร็ว ฝ่าไฟแดง ซ้อนสาม เลี้ยวปาดหน้า มัชนาโดนทั้งนั้นแหละ ปรับให้หนัก ๆ จะได้เข็ด... พวกนี้ทำให้ตำรวจต้องเหนื่อยเพิ่มขึ้น ยังทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน และตัวเองก็เดือดร้อน...”

ลักษณะการคิดเชิงวิจารณ์อย่างมีวิจารณ์ญาณเช่นนี้ นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ดี เมื่อสอบถามจากครูผู้สอนก็ได้รับคำตอบว่า “การวิพากษ์วิจารณ์เป็นสัญชาตญาณของคนเราอยู่แล้ว เดียวนี้เด็ก ๆ เขาวิจารณ์เก่งขึ้นมาก มีหลักมีเกณฑ์ และเหมือนร้อนวิชา คิดเรื่องอะไรก็แล้วแต่ เขาจะบอกให้มอง 3 ด้าน...”

เมื่อถามว่า “โครงการสิ้นสุดลงแล้ว โรงเรียนยังคงสานต่อเรื่องการฝึกคิดหรือไม่” ก็ได้รับคำยืนยันจากครูหลายคนที่ร่วมวงสนทนากันในวันนั้นว่า “ทุกชั้นแม้แต่ชั้นเด็กเล็กก็จะมีเรื่องเล่า โดยเก็บมาจากข่าวสารที่ได้ยินได้ฟังมา แล้วให้เพื่อน ๆ ช่วยขยายความ ช่วยอธิบายและแสดงความคิดเห็น ถ้าเป็นเด็กโต ๆ ป.4-ป.6 หรือเด็กมัธยมก็ให้หาข่าวมาเสนอหน้าชั้น หรือหน้าเสาธง ทุกวัน พอเสนอแล้วครูก็จะนำข่าวนั้นมาให้นักเรียนในห้องของตนวิพากษ์วิจารณ์... บ่อยครั้งที่พวกเด็ก ๆ วิจารณ์ได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาครู พวกเขาคิดได้ คิดเป็น และกล้าคิด เมื่อมั่นใจว่าไม่มีใครดูไม่มีใครว่า”

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าการใช้หลักสูตรเสริมระบบคิดเป็น เหมือนการย่ำรอยตะปูให้ฝังลึกในเนื้อไม้ โดยหวังต่อไปว่าครูจะเป็นผู้ช่วยตอกย้ำให้ตะปูเหล่านั้นมิให้หลุดถอนแม้ผ่านกาลเวลาที่ยาวนาน

วิธีการใช้กระบวนการกลุ่มพัฒนาระบบคิดให้กับชุมชน

หลังจากคณะวิจัยได้ศึกษาวัฒนธรรมในการรับข้อมูลข่าวสาร และพฤติกรรมในการรับข้อมูลข่าวสารของกลุ่มเป้าหมายในชุมชน และทดลองใช้กิจกรรม 6 รูปแบบ จนปรากฏผลดังกล่าวแล้วในตอนต้น จากการสัมภาษณ์และสังเกตแบบมีส่วนร่วม ยังค้นพบว่าประชาชนชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกมีความพยายามในการปรับตัวให้อยู่รอดด้วยดี ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงรอบด้าน โดยการจัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมากมายหลายกลุ่ม และพยายามพัฒนาบทบาทการทำงานในลักษณะประชาคม ระยะแรก ๆ ที่เข้าไปศึกษา ชาวบ้านยังไม่คุ้นตัวนัก แต่มีท่า

ที่สนใจ หลังจากคุ้นเคยและตระหนักในความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลงระบบคิดบางอย่างเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ และข้อมูลข่าวสารที่แพร่เข้ามาทุกสารทิศ ด้วยการคัดกรองเลือกข้อมูลข่าวสารที่เชื่อได้ อันเกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมแล้ว ชาวบ้านจึงค่อย ๆ พัฒนาระบบคิดแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้า ๆ แต่ต่อเนื่อง เพราะสอดคล้องหลักจิตวิทยาที่ว่า “มนุษย์เราต้องการความมีศักดิ์ศรี ความเท่าเทียม ต้องการยอมรับ และแสดงออกอย่างรู้ทันเหตุการณ์ และรู้เท่าทันโลก” ซึ่งแนวคิดนี้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มและเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบคิดใหม่ด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ อันบ่งบอกถึงความเข้มแข็ง หรือลักษณะเป็นประชาคม สามารถสรุปปัจจัยเงื่อนไขได้ดังนี้

1. โอกาสและเวทีที่เป็นแหล่งพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการรวมกลุ่ม ภายใต้เงื่อนไขและบรรยากาศของความเท่าเทียม และในช่วงเวลาอันเหมาะสม ไม่กระทบต่อการทำมาหากินหรือการทำภารกิจในชีวิตประจำวัน

2. กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการตัดสินใจในการทำงานร่วมกัน ในกลุ่มต่าง ๆ และระหว่างกลุ่ม ภายใต้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม มีการยอมรับ การให้เกียรติ และช่องทางในการมีโอกาสแสดงความคิดเห็น โดยไม่มีผู้ใดมาสะกิดกัน

3. ลักษณะของความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำในชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ลักษณะของชาวบ้านในชุมชนวัดจันทร์ยกย่องคนเก่าแก่ ผู้อาวุโส หรือลูกหลานของคนในตระกูล รวมทั้งให้เกียรติครูหรือราชการ ชื่นชมผู้มีความรู้และมีการศึกษาสูง จึงเป็นการง่ายหากกลุ่มบุคคลที่น่าเชื่อถือและยอมรับได้ โดยไม่ต้องใส่ใจในรายละเอียดมากนัก เช่น กรณีที่มีเชิญประชุม เพียงแต่บอกใครเรียกประชุมเรื่องอะไร เวลาใด พวกเขาพร้อมจะเข้าร่วมกิจกรรมทันที หากไม่ติดขัดภาระเร่งด่วนจริง ๆ

4. เครื่องมือหรือวิธีการติดต่อสื่อสาร นับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะโน้มนำให้กระบวนการกลุ่มดำเนินไปได้ หรือหยุดชะงัก สืบเนื่องมาจากลักษณะดั้งเดิมของชาวชุมชนวัดจันทร์ที่มีประวัติอันดีงามมายาวนาน มีเกียรติภูมิที่เขาคณาภูมิใจหลายประการ เช่น ความเป็นปึกแผ่น ความอุดมสมบูรณ์ ความสันโดษ คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันมาไม่ขาดสาย การมีที่ดินเป็นของตนเอง อบอุ่นอยู่ท่ามกลางญาติมิตรและคนคุ้นเคย ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่น ชาวบ้านชื่นชมการเสนอข่าวสารที่ตรงไปตรงมา เปิดเผย ไม่ชอบการสื่อสารที่มีเลศนัยหรือซ่อนเร้นเจตนาที่ไม่ชัดเจน ตัวอย่างกรณี พ่อค้าเร่ขายขนมลอดช่องที่ขับรถปิกอัพผ่านเข้ามาในชุมชน เปิดเสียงเชิญชวนให้ซื้อด้วยถ้อยคำง่าย ๆ ช้า ๆ ว่า “ลอดช่องเจ้าเก่า ช่างสถานีรถไฟมาแล้ว หวานหอม อร่อย เย็นชื่นใจ ถูกละ 5 บาท” หลังข้อความนี้จะมีเพลงเปิดเบา ๆ เป็นสัญลักษณ์ของพ่อค้า

ตลอดชองรายนี้ ชาวบ้านนิยมรับประทานมาก เพราะคุณภาพดี สดคำโฆษณา ราคาเหมาะสม และปริมาณมาก ทั้งยังดูสะอาดน่าไว้วางใจ แถมคนขายใจดี ถ้าใครซื้อถึง 10 ถุง จะแถมให้อีก 1 ถุง เป็นสัญลักษณ์การขายแบบคนไทยที่มีน้ำใจ ใครจะขอน้ำแข็งใสมากใส่น้อย ใสถุง ใสแก้ว สั่งผิดสั่งถูกอย่างไรก็ยังยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่พุดมาก แต่สื่อสารด้วยภาษากาย คือ ใช้ใบหน้าและส่ายมาก กว่าคำพูด ตัวอย่างการสื่อสารที่ชาวบ้านไม่ชอบคือการขายขนมจีบซาลาเปาของพ่อค้าเร่ที่ขับสามล้อเครื่องมาขาย พร้อมทั้งปิดเครื่องขายเสียงดังลั่น เป็นเสียงผู้หญิงเสียงแหลมเล็กที่เริ่มต้นโฆษณาว่า “มาแล้ว ขนมจีบซาลาเปา เจ้าเก่า เจ้าเดิม มาบริการพ่อแม่พี่น้องทุกคนทุกตรอกซอกซอย คุณพี่ คุณป้า คุณน้า คุณอา ไม่ต้องไปซื้อหาถึงตลาด เรามาแล้ว ๆ ถึงหน้าบ้านท่าน ด้วยบริการรวดเร็ว ย่อม ขนมจีบคำใหญ่ ๆ เนื้อหมูอัดแน่น ซาลาเปาแป้งนุ่ม มีทั้งไส้หวาน ไส้เค็ม ลูกโต ๆ คุณพ่อ บ้าน ลูกหลานไปโรงเรียนกลับมาซื้อได้... มาแล้วขนมจีบซาลาเปา เจ้าเก่า เจ้าเดิม มาแล้ว **ท่านที่ยินโบกมือรออยู่ข้างหน้า รอก่อนระคะ ของมันขายดี ก็ต้องอย่างนี้แหละ... ใจเย็น ๆ ... ได้รับประทานแน่ ...**”

ขณะที่ปล่อยเสียงโฆษณาดังลั่นนั้น มีชาวบ้านน้อยรายที่เรียกชื่อ หลายรายอยากกิน แต่ไม่เรียกชื่อ ถามว่าทำไมไม่เรียกชื่อ หลายคนตอบได้ความตรงกันว่า “บอกว่าคนรออยู่ข้างหน้าให้รอก่อน... ไม่เห็นมีใครรอซื้อสักคน โกหกกันชัด ๆ ...” บางรายบอกว่า “หนวกหู รำคาญเสียงนังผู้หญิงเสียงแหลมบาดหู”

ตรงกันข้ามกับรายที่ขายไถ่อย่าง สามีขับรถพร้อมทั้งเปิดเสียงโฆษณาขายไถ่อย่างลั่นเหมือนกัน แต่จะหยุดเป็นระยะ ๆ ที่จอดขาย จะเปิดเสียงเฉพาะตอนขับรถออกไป ภรรยาเจ้าเนื้อนั่งปิ้งไถ่หน้าเป็นมัน อยู่ที่กระบะท้ายรถปิกอัพ ไถ่เจ้านี้ขายชิ้นละ 3 บาท จนถึงชิ้นละ 30 บาท มีทั้งกระดูก คอ เครื่องใน เนื้ออก ปีก ตะโพก และน่องไก่ ถ้อยคำที่โฆษณามีทำที่ผ่อนคลาย เพราะเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องง่าย ๆ ใช้คำซ้ำ ๆ ที่ฟังแล้วทำให้อารมณ์ดี และเห็นภาพ เช่น ตอนหนึ่งว่า

“ตื่นตั้งแต่เช้า หุงข้าวเสร็จแล้วปิ้งไก่... ไถ่ของพี่ พันธุ์เนื้อ

ไม่เชื่อชิมดูก็ได้.. ไถ่ครบไก่ ไถ่ขายถูก ๆ แถมกระดูกกับไม้เสียบไก่...”

ชาวบ้านชอบการสื่อสารแบบนี้ พวกเขาบอกว่า “เขาทำให้ชิม” บางคนบอกว่า “ฟังแล้วน่าสงสารตื่นแต่เช้าหุงข้าวเสร็จแล้วปิ้งไก่ นี่ก็เย็นมากแล้ว คงปิ้งกันทั้งวัน” หลายคนชอบใจความตรงไปตรงมา และโฆษณาแบบมีอารมณ์ขันที่บอกว่า “ไถ่ขายถูก ๆ .. แถมกระดูกกับไม้เสียบไก่”

จากตัวอย่างที่ยกมาพอสังเขปแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านรับสารอย่างพินิจ กลั่นกรอง โดยอาศัยวิถีคิดอย่างง่าย ๆ และมองบริบทของพ่อค้าเร่ ประกอบกับถ้อยคำที่ใช้สื่อสารว่า มี

ลักษณะสอดคล้องกลมกลืนและมีความเป็นไปได้เพียงไร นอกเหนือจากการสื่อสารเชิงโฆษณาสินค้าจากพ่อค้าเร่ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมนำมาตรวจสอบคุณภาพของสินค้าก็คือกระบวนการกลุ่ม ที่กระทำโดยการยื่นพุดคุยและสอบถามซึ่งกันและกันเกี่ยวกับสินค้าที่ผ่านเข้ามาขายในชุมชน

5. ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในเรื่องระบบคิดแบบพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่มในชุมชนวัดจันทร์หลายกลุ่มเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจเป็นคนจำนวนหนึ่งทำงานด้วยกัน กลุ่มที่เกิดขึ้นบางครั้งมี 2-3 คน บางครั้งมีถึง 20 คน ประสบการณ์สอนพวกเขาในการแบ่งกลุ่ม เพื่อให้มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงว่า

“จำนวน 5-6 คน จะทำงานได้ดี 20-30 ใหญ่ไป

ต้องแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อีก 4-5 กลุ่ม”

คนส่วนมากในชุมชนเป็นสมาชิกของหลายกลุ่ม ในขณะเดียวกันทั้งที่บ้าน ที่โรงเรียน ที่ทำงานและในชุมชน และเมื่อคนอยู่รวมกันต่างคนต่างมีอิทธิพลต่อกัน มีปฏิริยาโต้ตอบกัน ในฐานะสมาชิกของกลุ่มที่เรียกว่า “กระบวนการกลุ่ม” ผู้คนภายในกลุ่มไม่สามารถหลีกเลี่ยงการมีอิทธิพลซึ่งกันและกันได้ ประเด็นที่ได้สังเกตพบคือบุคคลเหล่านั้นได้แสดงอิทธิพลต่อกันหลายลักษณะ เช่น บางคนเป็นเจ้าของความคิด บางคนสงบเงียบ สงวนท่าที บางคนชอบตกลงคะแนน บางคนขอเป็นผู้นำกลุ่ม บางคนประสานไกลเกลี้ยให้คนในกลุ่มสามัคคีกัน มีการผลักดันเป็นผู้นำ จนบางครั้งผู้นำจริงเป็นฝ่ายเงียบ นั่งฟังสมาชิกในกลุ่มพุดกัน แต่ถ้าปล่อยให้พุดแตกวงออกไป ก็เกิดธรรมชาติอย่างหนึ่งของการรวมกลุ่มใหญ่ ๆ มีจะแตกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ แม้จะได้แบ่งกลุ่มก็ตาม

ประเด็นสำคัญที่ค้นพบในกระบวนการกลุ่มขณะที่ทำกิจกรรมการวิจัย เพื่อเพิ่มทักษะในการพินิจถ่วงกรองข้อมูลข่าวสารร่วมกันก็คือสมาชิกภายในกลุ่มจะเปลี่ยนบทบาทของคนภายในกลุ่มได้ การเปลี่ยนแปลงบทบาทเกิดจากเหตุผลหลายประการ เช่น จุดหมายหรือภารกิจของกลุ่มที่เปลี่ยนไป สมาชิกบางคนขาดหายไป มีคนใหม่ทำหน้าที่แทน โดยไม่มีความตึงเครียดแต่ประการใด เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการเข้ากับคนอื่นได้ หรือต้องการความสัมพันธ์ส่วนตัวกับบุคคลอื่น อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในชีวิตและความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานทั้งปวง

6. กิจกรรมที่ทำงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม คณะวิจัยได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ “กระบวนการกลุ่ม” ของชาวบ้านด้วยการจัดกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อพินิจถ่วงกรองข้อมูลข่าวสารร่วมกัน เป็นการสร้างสถานการณ์หรือประสบการณ์ให้แก่สมาชิกกลุ่ม คณะวิจัยเรียกพฤติกรรมทั้งหมดนี้ว่า “การทำงานเป็นกลุ่ม” (Group Work) โดยกำหนดวิธีการทำงานว่า

“ทำงานช่วยเหลือ โดยเรานั่งอยู่ข้างห้อง ไม่สั่งการ และไม่ตัดสินทุกอย่างแทนสมาชิก” การทำกิจกรรมแต่ละครั้ง มิได้มีกฎระเบียบหรือข้อบังคับที่เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวกับการเป็นสมาชิก และหน้าที่ความประพฤติของสมาชิก แต่ปล่อยให้หน้าที่และความประพฤติของสมาชิกกลุ่มเป็นไป “แบบประเพณีของกลุ่ม” แบบประเพณีของกลุ่มที่พบ เช่น การแต่งกาย การพูดจา กิริยามารยาท ทักษะคิด ค่านิยม สิ่งเหล่านี้จะปรากฏออกมาให้เห็นชัดเจนจากการโต้แย้ง หรือให้ข้อเสนอแนะ และได้สังเกตพบว่าสมาชิกภายในกลุ่มปฏิบัติตามประเพณีของกลุ่ม โดยมีได้มีความกดดันแต่ประการใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความคุ้นเคย และความสัมพันธ์ที่ยาวนานของสมาชิกภายในกลุ่มอีกทางหนึ่ง

จุดรวมของกลุ่ม (Group Focus) เป็นประเด็นสำคัญที่ทีมวิจัยให้ความสำคัญมาก จึงได้กำหนดความสนใจหรือความมุ่งหมายกลุ่มกำหนดขึ้นไว้ว่าเป็นเรื่องใด เช่น ธุรกิจการงาน ข้อมูลข่าวสารการสังคม เหตุการณ์ทันสมัย จัดให้สมาชิกกลุ่มได้พบปะกันเพื่อดื่มกาแฟ ฟังเพลง เพื่อเปิดโอกาสให้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ และเป็นหลักธรรมชาติที่คนเรามาพบกันแล้วต้องมีการทำอะไรสักอย่าง และบังเกิดผลบางอย่าง รวมทั้งผลต่อเนื่อง เช่น มิได้นัดดื่มกาแฟ ฟังเพลง เพียงครั้งเดียว แต่มีการนัดหมายครั้งต่อ ๆ ไป โดยเปลี่ยนบรรยากาศ เปลี่ยนสถานที่โดยดำรงความเป็นกลุ่มเดิมหรือขยายกลุ่มเพิ่มขึ้น แต่ยังคงปฏิบัติรวมกันเสมอ แท้จริงแล้วจุดรวมของกลุ่มทั้งหลายจะมีปัจจัยสำคัญ 2 ประการดังกล่าวแล้ว รวมอยู่ด้วยเสมอ นั่นคือ จุดมุ่งหมายที่กลุ่มกำหนดขึ้นตามความสนใจของสมาชิกในกลุ่ม และปฏิบัติต่อกันภายในกลุ่ม ทีมวิจัยรับผิดชอบในด้านการรักษาความสมดุลระหว่างปัจจัยทั้งสองประการนี้ไว้ และความสมดุลจะเกิดขึ้นได้โดยสมาชิกทุกคนในกลุ่มมีความรู้สึกได้ว่า พวกเขาแต่ละคนได้แสดงบทบาทต่าง ๆ หลากอย่าง และได้ชื่นชมในความสัมฤทธิ์ผลของตนเอง

นอกจากนี้จากการจัดกิจกรรมที่ให้ชาวบ้านทำงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่มจะบังเกิดผลได้ โดยมีปัจจัยเงื่อนไขต่อไปนี้เป็นบุคคลได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม ถ้าการเป็นสมาชิกนั้นได้สนองความต้องการของเขาได้บางประการ เขาจะมองหาบทบาทที่เขาจะแสดงได้ เขาต้องการเป็นกลุ่มและต้องการมีตำแหน่งหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งในกลุ่ม ต้องการชื่นชมความตั้งใจของตนเอง ต้องการให้คนอื่นในกลุ่มยอมรับความคิดเห็นของเขา ถ้ากลุ่มไม่อาจสนองตามความประสงค์ของเขา แม้แต่ประการเดียว หรือไม่สามารถจัดให้เขามีบทบาทอันพึงพอใจได้ เขาก็จะเดินจากกลุ่มนั้นไป

7. ความสามัคคีและความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เนื่องจากกลุ่มเป็นหน่วยที่ไม่อยู่นิ่ง จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มคงรวมอยู่ด้วย

กัน และกลมเกลียวกัน ผลจากการศึกษาพบว่ากลุ่มที่อยู่กันอย่างเหนียวแน่นเป็นกลุ่มที่มีความรักใคร่ชอบพอกันและกัน มีลักษณะที่ดึงดูดซึ่งกันและกันให้กลุ่มรวมกันได้ กลุ่มที่มีความสามัคคีเหนียวแน่น จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่อไปนี้ คือ 1) กลุ่มมีปฏิริยาโต้ตอบกันบ่อย 2) มีเจตคติคล้ายคลึงกัน 3) มีความสนใจและมีความหลังอย่างเดียวกัน 4) มีผลงานและมีประสบการณ์ร่วมกัน 5) มีผู้นำกลุ่มที่สามารถรักษาความกลมเกลียวของกลุ่มไว้ได้ 6) ไม่มีสมาชิกที่อารมณ์ร้ายคอยก่อวุ่น 7) มีภารกิจการทำงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือและความสามารถของสมาชิกแต่ละคน 8) มีความตั้งใจและมุ่งมั่นที่จะช่วยให้งานสำเร็จ

ลักษณะของกลุ่มที่ผูกพันกันเหนียวแน่นภายใต้เงื่อนไขทั้ง 8 ประการ ดังกล่าว ปราภุชาติในกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มครู กลุ่มครู กลุ่มผู้ประกอบการซึ่งจะรวมตัวกันเหนียวแน่น แม้มีบางเรื่องขัดแย้งกันบ้างก็ได้เป็นอุปสรรคในการรวมกลุ่ม ส่วนกลุ่มผู้ใช้แรงงาน รวมกลุ่มกันได้ค่อนข้างยาก เพราะการขาดคนเชื่อมโยงข่าวสารและมีเวลาว่างไม่ค่อยตรงกัน ส่วนกลุ่มนักเรียนเป็นกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย แต่รวมตัวกันได้ง่าย ดังคำพูดของแม่บ้านที่กล่าวถึงกลุ่มว่า “อยู่กันมานานมากคุ้นเคยกันเรียกหาให้วุ่นกันได้ทุกเรื่อง หลายเรื่อง ต้องช่วยกันจึงจะเสร็จ เช่น งานบุญ งานของชุมชนที่ทางการขอให้ช่วยทำในวันสำคัญ ๆ ... ในวันลอยกระทง วันแข่งเรือ ช่วยกันไปเชียร์จนหน้าแดงหน้าดำ หยุดคำหยุดช่ายก็ยอม... ไม่มีใครบ่น... รวมกลุ่มกันได้เร็วทุกกลุ่ม ... ใช้... บอกต่อปากต่อปาก...”

ผลของการใช้กระบวนการกลุ่มจัดรูปแบบกิจกรรมเพื่อพินิจถ่วงถ่วงข้อมูลข่าวสารร่วมกัน

การแปลงรูปทางความคิด (Transformation Think) คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด การปฏิบัติการมีส่วนร่วม และการลงมือปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาภายในกลุ่ม อันเกิดจากพื้นฐานความผูกพัน และความร่วมมือเต็มรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกภายในกลุ่ม หรือคณะทำงานทุกระดับต้องร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ผู้ประสานงานหรือทีมวิจัยได้นำวิธีการที่จำเป็นมาใช้เพื่อให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เกิดการตั้งคำถามและการแสดงความคิดเห็นหลากหลาย ผ่านกระบวนการถ่วงถ่วงพินิจ โดยการวิพากษ์วิจารณ์บนพื้นฐานของข้อมูลรอบด้าน จนได้ข้อสรุปข้อยุติของกระบวนการคิดและการตัดสินใจ อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ถูกต้อง การร่วมคิดเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำลาย

อุปสรรคที่ขวางกั้นต่อความร่วมมือ เปิดประตูไปสู่แนวความคิดไกล และกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของการคิดพินิจไตร่ตรอง ที่ขยายผลไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน

กระบวนการของการร่วมคิดเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้กระบวนการทุกขั้นตอนดำเนินไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมได้ตระหนักถึงมูลฐานที่สำคัญของนักวิจัยหรือผู้ประสานงานที่ได้ดำเนินการโดยใช้กระบวนการต่อไปนี้

1. การสร้างความร่วมมือ สมาชิกทุกคนที่เข้าร่วมต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมคิด คือ

1.1 เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ไปได้ในการปฏิสัมพันธ์ อันทำให้พวกเขามีโอกาสเสนอความคิดเห็นและข้อมูลต่าง ๆ มาทักที่สุด

1.2 กำจัดอุปสรรคที่มีต่อการสร้างความร่วมมือ โดยการแบ่งกลุ่มใหญ่ออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ในบางกรณีมีการเสนอความคิด ไม่ควรเปิดเผยชื่อเจ้าของแนวความคิด เนื่องจากผู้ที่อยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่า อาจไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เมื่ออยู่ท่ามกลางบุคคลที่มีสถานภาพสูงกว่า

1.3 ให้ข้อมูลที่จำเป็นแก่ผู้เข้าร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะข้อมูลต่าง ๆ ย่อมนำมาซึ่งการเรียนรู้ และการใคร่ครวญพิจารณา

1.4 ผลักดันให้ผู้เข้าร่วมได้มีการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ มากขึ้น อาจจะไปสู่ข้อมูลที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

1.5 ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมช่วยกันสรุปผลของความคิดที่ได้อภิปรายกัน หรือแสดงความคิดเห็นร่วมกัน จนกลายเป็นข้อสรุปของกลุ่ม มิใช่ของบุคคล

2. การนำเอาความคิดมาสร้างภาพให้เห็นจริง โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้รับมาสร้างเป็นภาพให้เห็นชัด เพื่อช่วยสรุปแนวความคิด และจัดระเบียบข้อมูลได้ง่ายขึ้น

3. การทำให้สนุกสนาน เป็นการสร้างบรรยากาศผ่อนคลายในการประชุม

ปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการพินิจถ่วงน้ำหนักข้อมูลข่าวสาร

ทีมงานวิจัย หรือคณะทำงานต้องรู้ถึงวิธีแก้ปัญหา รวมทั้งการนำเอากระบวนการที่มีคุณภาพมาใช้อย่างต่อเนื่อง หากไม่ได้ผลอาจจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแผนงาน โดยการนำเอาเครื่อง

มือทางความคิดมาใช้ ลักษณะที่เป็นปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และมีปฏิสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการพินิจกลั่นกรองของข้อมูลข่าวสาร ได้แก่

1. การทำให้สิ่งต่าง ๆ ดีขึ้น เช่น การพัฒนาความคิด การแก้ปัญหา โดยทีมวิจัยและคณะทำงานต้องมีความตื่นตัว กระจายฝังรู้ และยอมรับในแนวความคิดต่าง ๆ

2. การสร้างความก้าวหน้า คณะทำงานพัฒนาแผนและกิจกรรมให้ก้าวหน้า และเหมาะสมกับสภาพของบุคคลแต่ละกลุ่ม โดยจัดให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และนำเอาความคิดที่สร้างสรรค์มาใช้

3. สร้างความเป็นเอกลักษณะในการตัดสินใจ ในการพัฒนากระบวนการกลุ่ม กระบวนการคิด และการตัดสินใจจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการที่สนับสนุนให้มีการยอมรับและยอมรับในข้อตกลงของกลุ่ม

4. การจัดการแผนงาน คณะทำงานต้องเข้ามาทำงานในการจัดแผนงานตั้งแต่ต้น เพราะแผนงานเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร และการติดตามผลการแสดงความคิดเห็น

5. การฝึกอบรม เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ และเพิ่มทักษะด้านการคิด อันเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการให้ข้อมูล การสร้างความชำนาญ และการให้ความรู้เฉพาะทาง

6. การสื่อสาร เปรียบเหมือนเส้นเลือดของการดำเนินงาน เพราะเป็นขั้นตอนในการนำเอาข้อมูล หรือความรู้ต่าง ๆ มาเผยแพร่ และจัดกิจกรรมให้แก่กลุ่มเป้าหมาย

7. เครื่องมือในการคิด ซึ่งมีความแตกต่างกันในขั้นตอนและการปฏิบัติ ได้แก่ 1) การระดมความคิด 2) การเขียนแนวความคิด 3) Mass Mapping ซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ปัญหาที่เริ่มต้นด้วยการกำหนดปัญหา การระดมความคิดจากผู้เข้าร่วมประชุม ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหา โดยพยายามรวบรวมสิ่งสำคัญที่มองเห็นเด่นชัด และอยู่ใกล้กับปัญหามากที่สุด มาจัดหมวดหมู่หาแนวทางแก้ไขและนำไปปฏิบัติต่อไป

ถ้าอย่างกรณีที่ใช้เครื่องมือในการคิดด้วย Mass Mapping ในประเด็นที่หยิบยกมาเสวนาในกลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายสถานภาพ เมื่อประสบปัญหาในการคิดเรื่อง “การป้องกันปัญหาสุขภาพจิตในผู้สูงอายุ” หลังใช้เครื่องมือในการคิดด้วยวิธีนี้แล้ว ได้ผลของการคิดที่องค์ประกอบของปัญหาสุขภาพจิตในผู้สูงอายุว่ามีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ 1) การผดุง คือ การคงสภาพไว้ ชะลอความเสื่อม ด้วยการพักผ่อนเพียงพอ มีงานอดิเรกทำ มีเพื่อนในวัยเดียวกัน และมีเพื่อนต่างวัย มีอาหารที่เหมาะสม เช่น อาหารที่ย่อยง่าย มีโปรตีนพอประมาณ มีไขมันต่ำ มีการออกกำลังกายที่เหมาะสม เช่น ไม่หักโหมเกินไป ไม่เหนื่อยเกินไป 2) การปรับปรุง คนสูงอายุควรปรับปรุงจิตใจให้ผ่องใส ยึดหลักศาสนา ปรับตัวตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม 3)

การบำรุง คือ สมองและร่างกาย ไม่ให้เจ็บป่วย เช่น ฝึกคิดลับสมองอยู่เสมอ สนใจในสิ่งรอบตัว เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน นอกจากนี้ก็ควรบำรุงร่างกายให้อยู่ในภาวะสมดุล ให้ดูแลตัวเองด้านการกิน การนอน การขับถ่าย และการพักผ่อน

การจัดรูปแบบกิจกรรม โดยคำนึงถึงปัจจัยเงื่อนไขและข้อจำกัดบางประการของกลุ่มเป้าหมาย ช่วยให้คณะทำงานมองเห็นภาพในการทำงานชัดเจนขึ้น อันเอื้อประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมในสังคมต่อไป

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ผลของการใช้กระบวนการกลุ่มพัฒนาระบบคิดให้กับชุมชนปรากฏผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนี้

1. เกิดกลไกที่เอื้อให้มีการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่อง

ตลอดเวลา มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ ทักษะคิด ร่วมกันปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของความเป็นปึกแผ่นของชุมชนที่ส่งผลต่อการร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนในภายหน้า

2. เกิดรากฐานการเรียนรู้ ได้ตระหนักว่าข้อมูลข่าวสารนั้น มาจากรอบทิศและอยู่รอบตัวทุกคนของบรรยากาศ ทั้งในครอบครัว ในโรงเรียน ในวัด ในเมือง และในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ มิได้จำกัดเฉพาะครูอาจารย์ในโรงเรียน แต่มีผู้ให้การเรียนรู้ที่มากมายหลากหลาย ทั้งบุคคลในครอบครัว ผู้อาวุโส เพื่อนบ้านของพระสงฆ์ ครูช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ พืชพรรณธัญญาหาร ล้วนเป็นกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดได้ตลอดเวลา เพียงแต่รู้จักคิด รู้จักมองและค้นหาจะสามารถดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพได้ รวมทั้งสามารถถ่ายทอดวิธีการ เทคนิคต่าง ๆ ที่ตนได้รู้สู่ชุมชนต่อไป

3. เกิดกระบวนการเรียนรู้ ในการศึกษาของชุมชนจะเกิดวิธีการศึกษาของชุมชนด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การอภิปราย การซักถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการคิดไตร่ตรอง นักเรียนและชาวบ้านสามารถนำวิธีการที่ใช้ในกิจกรรมวิจัยไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความหลากหลาย มีประสิทธิภาพ และมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ได้

4. เกิดกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีความหลากหลายตามกิจกรรม ได้รู้ศักยภาพของคนที่มีทักษะด้านต่าง ๆ ต่างกัน แต่ค้นหาคุณสมบัติตามค่านิยมพื้นฐานได้ เช่น เป็นคนมีคุณ

ธรรม อดทน เสียสละ ซื่อสัตย์ นอกจากนี้ยังทำให้วิธีการทำงานของกลุ่มผู้นำทางด้านบริหาร การจัดการ อยู่ในลักษณะของการปรึกษาหารือ เพื่อแสวงหาความร่วมมือ และแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยคำนึงถึงสัมพันธภาพเป็นสำคัญ

กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน

กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน เพื่อเสริมสร้างทักษะความรู้ ความสามารถในการคิด อย่างมีวิจารณญาณให้แก่ นักเรียน สืบเนื่องมาจากกระบวนการเสริมความรู้ ทั้งในรูปของการฝึกอบรม โดยการสังเกตการณ์ ตลอดจนการศึกษาดูงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน การได้ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดงานที่หลากหลายที่สถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจัดขึ้น ทำให้ประชาชน ครูอาจารย์ และเด็กนักเรียน ได้บทเรียน ได้ประสบการณ์ และได้เรียนรู้ทางลัด นับว่าเป็นการเปิดวิสัยทัศน์ โลกทัศน์ อย่างได้ผล ที่เห็นได้ชัดเจนประการแรกก็คือ การเอาอย่างกัน แต่มิได้เอาอย่างมาทั้งหมด มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพชุมชน เช่น กรณีเงินกู้กองทุนชุมชน ที่ชาวบ้านมีโอกาสเปิดโลกทัศน์ ได้รับรู้ข่าวสารจากการประชุมนอกสถานที่ ฟังความเคลื่อนไหวของชุมชนอื่น ๆ ตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหาของผู้คนที่ได้ผล ชาวบ้านก็นำวิธีคิดเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้อาติ ในเรื่องการเข้าหุ้น ร่วมทุนกันของกลุ่มแม่บ้าน หมู่บ้านนาเมือง อำเภอชาติตระการ หรือบ้านบ่อภาคน้อย อำเภอชาติตระการ ที่ทอผ้าส่งจำหน่ายได้เป็นกอบเป็นกำ จนมีชื่อเสียงไปทั่ว ชาวบ้านในชุมชนวัดจันทร์จึงเริ่มก่อตัว และรวมตัวรวมทุนกัน ทำฟาร์มเพาะเห็ดฟาง แม้ยังไม่ปรากฏผลผลิตออกมาชัดเจนก็ได้แสดงให้เห็นถึงระบบคิดที่เปลี่ยนไปในทางดีขึ้น

กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชนวัดจันทร์นั้น ได้รับการประสานงานอย่างดี จากเครือข่ายคณะกรรมการชุมชน ซึ่งเป็นกลไกแรกของการขยายตัวทางด้านความคิด ระบบการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งเดิมรัฐเกือบจะผูกขาดในการจัดการ แต่ด้วยความสามารถของคณะกรรมการบริหารชุมชนที่ฟังบุคลากรที่เป็นครูอาจารย์ในโรงเรียนมาทำงานด้านชุมชน โดยมอบหมายให้ทำหน้าที่สำคัญ และเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมประสานผูกโยงโรงเรียนกับชุมชนเข้าด้วยกัน ทำให้สิ่งที่เห็นห่างและเกือบจะหลุดมือไป กลายเป็นย้อนกลับมาสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต วิถีคิดในเรื่องระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และชุมชนท้องถิ่นอีกครั้งหนึ่ง

ปัจจุบันถือเป็นรอยต่อของการร่วมกันแสวงหาทางออกในการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ ให้เป็นกลไกที่สำคัญในการจัดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นจริง เพราะสถาบันการศึกษาในชุมชน เช่น สถาบันราชภัฏ เริ่มมองเห็นความจำเป็นที่ต้องให้ความร่วมมือกับท้องถิ่นอย่างจริงจังมากขึ้น

บทที่ 5

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “การคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ระยะที่ 2 และ 3” ดำเนินการระหว่างเดือนเมษายน 2544 ถึงเดือนกันยายน 2545 มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างรูปแบบในการคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้กระบวนการกลุ่ม 2) ศึกษาระดับความเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่มต่าง ๆ ผลกระทบที่เกิดขึ้นและปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) 3) ศึกษากระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียนกับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ในการคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อเสริมทักษะและความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ให้แก่นักเรียน กลุ่มเป้าหมายมี 5 กลุ่ม คือ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง แม่บ้าน และผู้ใช้แรงงาน

การดำเนินการวิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นการวิจัยร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนศึกษาในพื้นที่ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีกิจกรรมวิจัย 6 กิจกรรม คือ 1) การศึกษาดูงาน 2) การประชุมสัมมนา 3) การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย 4) การคัดเรื่องเพื่อฝึกคิด 5) การฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ 6) การจัดทำหลักสูตรเสริมระบบคิด ปรากฏผลการวิจัย ดังนี้

1. ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมในการรับข้อมูลข่าวสารจาก**สื่อบุคคล** ทั้งภายในและภายนอกชุมชน แต่จะเชื่อถือสื่อในชุมชนมากกว่า ระดับความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณก่อนการทดลองใช้ รูปแบบกิจกรรมอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำถึงปานกลาง ยกเว้นในกลุ่มครูซึ่งอยู่ในระดับดี หลังจากทดลองใช้รูปแบบกิจกรรมพัฒนาระบบคิดอย่างมีวิจารณญาณ ตามทฤษฎี “คิดเป็น” พบว่าระดับความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งระยะสั้นและระยะยาว เกิดความร่วมมือด้วยดีระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน ที่ต่อเนื่องดังนี้ คือ 1) เกิดกลไกที่เอื้อให้มีการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ 2) เกิดรากฐานการเรียนรู้ เกิดกระบวนการเรียนรู้

2. ผลจากการใช้กระบวนการกลุ่ม พบว่ากระบวนการกลุ่มในชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยเงื่อนไข 1) โอกาสและเวทีที่เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ 2) กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน 3) ลักษณะของความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำในชุมชน 4) เครื่องมือ / วิธีการติดต่อสื่อสาร 5) ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในเรื่องระบบคิดแบบพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม 6) กิจกรรมที่ทำงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการกลุ่ม 7) ความสามัคคีและความร่วมมือระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและด้วยปัจจัยเงื่อนไขทั้ง 7 ประการ ส่งผลให้เกิดการแปลงรูปทางความคิด (Transformation Think) เปลี่ยนแปลงวิธีคิด มีระดับความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณสูงขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

โครงการวิจัย เรื่อง “การคัดกรองข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ระยะที่ 2 และ 3” ซึ่งใช้ระยะเวลาดำเนินงาน 18 เดือน ตั้งแต่ 1 เมษายน 2544 – 30 กันยายน 2545 เป็นการวิจัยต่อเนื่องจากการวิจัยระยะที่ 1 เรื่อง “การอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน” ซึ่งผลการวิจัยระยะแรกชี้ชัดว่าพฤติกรรมกรรมการอ่านของคนในชุมชนลดลงเพราะปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคหลายประการและแรงบันดาลใจจากสื่อประเภทต่าง ๆ คนจึงหันไปสนใจข้อมูลข่าวสารจากการบอกเล่าของคนใกล้ชิด และจากสื่อมวลชนเพิ่มขึ้นเมื่อมีเวลาว่างก็จะจับกลุ่มกันวิพากษ์วิจารณ์ข่าวสารข้อมูลที่ได้รับจากแหล่งต่าง ๆ โดยมีได้มุ่งหวังให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์แต่ประการใด โครงการวิจัยระยะที่ 2 และ 3 จึงมุ่งศึกษา สภาพพื้นฐานของชุมชนด้านวัฒนธรรมและพฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสาร ระบบคิดและระดับการคิดเชิงวิเคราะห์ของคนในชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มครู กลุ่มนักเรียน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ศึกษารูปแบบการพัฒนาระบบคิดที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายชุมชนการดำเนินโครงการ การจัดเสวนากลุ่มผู้นำและคณะครูอาจารย์

หลังจากศึกษาข้อมูลดังกล่าวแล้ว เป็นการจัดกิจกรรมในการเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงถองให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้กิจกรรมหลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย การอบรมเชิงปฏิบัติการ การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน ฯลฯ ทั้งกิจกรรมเพิ่มทักษะความรู้ความสามารถในการพินิจถ่วงถอง โดยใช้ทฤษฎี “คิดเป็น” ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ซึ่งเป็นกระบวนการคิดและแก้ปัญหา โดยใช้ข้อมูล 3 ด้าน ได้แก่ ข้อมูลด้านตนเอง

ข้อมูลด้านสังคมสิ่งแวดล้อม และข้อมูลด้านวิชาการ นอกจากนี้ยังทดลองฝึกทักษะการคิดด้วยกระบวนการคิดในลักษณะต่าง ๆ เช่น คิดคล่อง คิดหลากหลาย คิดวิเคราะห์ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดละเอียดรอบคอบ คิดอย่างมีเหตุผล คิดกว้าง คิดไกล คิดลึกซึ้ง คิดดี คิดถูกต้องทาง ลักษณะการคิดแบบต่าง ๆ ข้างต้นเป็นปัจจัยเสริมให้ประชาชนรู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณได้ในที่สุด

ผลจากการจัดเวทีประเมินผลกิจกรรม พบว่าระดับการเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) ของกลุ่มต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เช่น เคยคิดในเรื่องตัวเองหรือคนใกล้เคียง วิพากษ์วิจารณ์อย่างไม่สร้างสรรค์ ขอเพียง “มันปาก” และ “อย่ากรูให้มากกว่าเดิม” ก็เปลี่ยนไป เป็นรู้เรื่องตัวเองชัดเจนขึ้นว่า ตนเป็นใคร จะทำอะไร ทำเพื่อใคร และทำอย่างไร เพราะเหตุใด จากเดิมที่เคยคิดเพียงว่า “เรื่องชาวบ้านคืองานของฉัน” ก็ขยายขอบเขตความคิดเพิ่มขึ้นว่า ทำไมชาวบ้านคนนั้นจึงเป็นอย่างนั้น เขาอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร ทำงานอยู่ในสังคมแบบไหน เข้าใจสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมดีขึ้น ชัดเจนขึ้น และรู้จักคิดว่า ถ้าตนพูดให้คนอื่นเสียหาย จะมีผลกระทบต่อเขาอย่างไร ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ สามารถประยุกต์ความรู้ในเรื่องกระบวนการกลุ่ม การสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม การแสดงความคิดเห็นตามระบอบประชาธิปไตยไปใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างกลมกลืน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้ และพร้อมจะเรียนรู้ไม่ว่าจะผ่านวัยเรียนมาแล้วก็ตาม โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านซึ่งส่วนหนึ่งรวมกลุ่มครูและกลุ่มผู้ปกครองเข้าไปด้วย มีส่วนกระจายและสืบต่อความคิดที่ได้จากการจัดกิจกรรมกลุ่มไปสู่กลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มผู้อาวุโส พระสงฆ์ และบุคคลในครอบครัว

ส่วนความก้าวหน้าในการพัฒนาระบบคิด ซึ่งทุกฝ่ายในชุมชนให้ความเห็นตรงกันว่าโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก มิตรภาพที่ 83 ต้องรับผิดชอบ สรุปได้ว่า **“ครูสามารถพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถในการพินิจถ่วงถ่วงและพัฒนาลักษณะอุปนิสัย ส่วนกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อเสริมระบบคิดตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตยที่ได้ผลควรเป็นการทำงานหรือการฝึกปฏิบัติโดยใช้กระบวนการกลุ่ม”** นอกจากนี้ยังมีสาระสำคัญที่เกิดจากการร่วมพิจารณาจัดทำหลักสูตร เสริมระบบคิดที่เกิดจากการคิดถ่วงถ่วงจากบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย มีหลายเรื่องที่น่ามาปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผล เช่น การพัฒนาหลักสูตรเสริมระบบคิดตามหลักประชาธิปไตย กระบวนการกลุ่มที่ดี หลักการเรียนรู้ และการสอนที่เน้นกระบวนการกลุ่ม วิธีการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการกลุ่ม การนำความรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มไปใช้ในการสอน การบูรณาการการฝึกทักษะการคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่มการเรียนการสอนเนื้อหาวิชา เทคนิคการแบ่งกลุ่ม การเตรียมการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม และบทบาทครูในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมฝึกทักษะเพื่อพัฒนาระบบคิดโดยใช้กระบวนการกลุ่มในการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ

ด้านกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา โรงเรียน และชุมชน เพื่อเสริมสร้างทักษะความรู้ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณให้นักเรียนนั้น ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งหน่วยงานราชการ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันได้แก่ ฝ่ายการศึกษา เทศบาลนครพิษณุโลก คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งคณะครูอาจารย์และประชาชนในชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งการเรียนรู้ โดยการมีส่วนร่วมระดมความคิดในการค้นหาวិธีการจนได้พบวิธีการหลังจากพิจารณาทางเลือกที่หลากหลาย ร่วมกันประเมินศักยภาพ และพิจารณาคัดเลือกแหล่งการเรียนรู้ ร่วมกันหาแนวทางการทำงาน ช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ อันได้แก่ **การพัฒนาหลักสูตรเสริมระบบคิด** ให้เกิดขึ้น และดำเนินไปตามเจตนารมณ์ที่ร่วมกันสร้างขึ้น มาร่วมค้นหาแนวทางด้วยการทำงานร่วมกันทุกฝ่าย เพื่อให้การพัฒนาหลักสูตรเสริมระบบคิดครั้งนี้บรรลุผล เช่น หาแนวร่วมเพิ่มเติม โดยพิจารณาผู้มีความสนใจในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกัน โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เสนอแนวคิด ทักษะ เป็นต้น การเลือกคณะกรรมการดำเนินงาน การประชุมคณะกรรมการร่วมพิจารณาหาแนวทางพัฒนาบริหารจัดการเพื่อให้งานได้ผลดีที่สุด การจัดรวมสาระความรู้ กระบวนการเรียนรู้ สื่อเสริมต่าง ๆ จากการมีส่วนร่วมภาคเอกชน ประชาชน รัฐ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ประชาชนและสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ให้สถานศึกษาและประชาชนทั่วไปทราบเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาหาข้อมูล เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต อันจะนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ การร่วมกันปรับปรุง ร่วมพัฒนา ร่วมประเมิน และการเข้าร่วมในเวทีประชาพิจารณ์เพื่อฟังสรุปเอกสาร และการปฏิบัติการ เป็นต้น

ผลทางอ้อมที่บ่งบอกถึงระดับความเปลี่ยนแปลงด้านความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายและกิจกรรมอื่น ๆ อีก 4 กิจกรรม คือ การศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา การให้ความรู้แบบกลุ่มย่อย และการฝึกคิดอย่างมีวิจารณญาณ ช่วยทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป ดังนี้

1. **นิสัรักษาความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย** ทั้งของตนเอง บ้านเรือน และโรงเรียน เช่น รู้จัดจ้ดบ้านเรียบร้อย น่ายู่ สร้างความอบอุ่นภายในบ้าน ขจัดขยะหรือสิ่งไม่จำเป็นออกจากบ้านเพราะเห็นว่า ไร้ประโยชน์และเป็นบ่อเกิดของโรค รักษาความสะอาดเรียบร้อยของห้องเรียน บริเวณโรงเรียน อุปกรณ์ เครื่องใช้ทุกอย่างไม่ให้ผู้พบเห็นวิพากษ์วิจารณ์ว่า ภูมิทัศน์ภายในโรงเรียนไม่เรียบร้อย ไม่ร่มรื่น

2. ปรับปรุงตนเองอย่างต่อเนื่อง นักเรียนกลุ่มเป้าหมายมีการปรับปรุง การทำงาน การเรียน การคิด ในด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่น การรักษาสุขภาพ การออกกำลังกาย การไม่สร้างภาระให้ผู้อื่น การรักษาวุฒิภาวะทางอารมณ์ เป็นต้น

3. ทำงานเป็นทีม ทุกคนยอมรับว่าไม่ได้เก่งทุกอย่าง หรือทำทุกอย่างได้ทั้งหมด ต้องร่วมกันทำงาน ช่วยกันคิด มีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย ไม่โกรธเมื่อถูกท้วงติง ได้แย้ง หลีกเลียง การปฏิบัติงานแบบ “เข้ามาคนเดียว” หรือ “เข้าเก่งคนเดียว” ให้ความสำคัญและยอมรับการแสดงความคิดเห็นของคนอื่น ให้เกียรติและปรับความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน และบุคคลในครอบครัว

4. มุ่งเน้นกระบวนการ ฝึกนิสัยการทำงานที่ให้ความสำคัญกับสาระ และกระบวนการมากกว่าให้ความสำคัญกับรูปแบบ การเรียนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมุ่งให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมตามขั้นตอน ผลที่ได้ก็คือผ่านการฝึกทักษะด้านการคิด มีคะแนนและค่าชมของครูเป็นผลงาน

5. ศึกษาและฝึกฝนอยู่เสมอ ฝึกนิสัยให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน แสวงหาแหล่งความรู้ใหม่ ๆ ฝึกฝนระบบคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาจริง นำความรู้นั้นไปถ่ายทอดสืบต่อยังพ่อแม่และบุคคลอื่นได้

6. สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง ฝึกการทำงานและการทำแบบฝึกหัดอย่างเป็นระบบ ทำอะไรต้องกำหนดเป็นแผน มีวิธีปฏิบัติที่ชัดเจน และปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

7. การร่วมคิดร่วมทำ เปิดใจตัวเองให้กว้าง ยอมรับความช่วยเหลือเกื้อกูลจากผู้อื่น ร่วมคิดร่วมทำเพื่อให้งานหรือภาระที่ได้รับมอบหมายบรรลุผลอย่างดีและรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็ ฝึกใจตัวเองให้เป็นจิตสาธารณะคือมุ่งประโยชน์ของส่วนรวม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน และร่วมรับผิดชอบในการทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ร่วมเป็นคณะกรรมการต่าง ๆ ในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

8. ทำให้ถูกต้องตั้งแต่เริ่มต้น (Right the First Time) การพยายามทำให้ถูกต้องทุกครั้ง ตั้งแต่เริ่มต้น ไม่ต้องลองผิดลองถูก หรือทำผิดพลาด ผิดขั้นตอนจนต้องไปตามแก้ปัญหาในภายหลัง ฝึกนิสัยให้เป็นผู้ยังคิด หยุดคิด พินิจนึก ไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนลงมือทำอย่างถูกต้อง ด้วยความมั่นใจ

สรุปบทเรียนจากโครงการ

1. **ด้านงบประมาณ** ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมไทยมีเม็ดเงินในการพัฒนาประเทศจำกัด ดังนั้นแนวทางในการใช้เงินงบประมาณที่ได้รับ เพื่อใช้ในกิจกรรมวิจัยที่มีลักษณะหลากหลาย จึงอยู่บนหลักการใช้อย่างประหยัดที่ไม่ให้เกิดความเดือดร้อนและเกิดผลเสียหลายต่อแผนการดำเนินงาน ซึ่งในบางเรื่องบางกิจกรรมใช้ร่วมกันก็ใช้ร่วมกัน บางเรื่องก็หลอมรวมกัน บางเรื่องหากเห็นว่าไม่มีความจำเป็นนัก และไม่คุ้มทุนก็อาจจะยกเลิกหรือปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมประหยัดพลังงาน แต่ได้ผลลัพธ์ใกล้เคียงกัน และในทำนองเดียวกัน บางกิจกรรมที่ดำเนินการไปแล้วได้ผลดีก็ต้องทำเพิ่ม บางกิจกรรมสามารถทำได้โดยไม่ต้องใช้งบประมาณมากนัก แต่ต้องอาศัยความรวดเร็วฉกฉวยโอกาสที่ชาวบ้านกำลังทำกิจกรรม เช่น การประชุมของคณะกรรมการชุมชน การจัดงานบุญกลางบ้านประจำปี ประเพณีการจัดกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ฯลฯ คณะวิจัยเข้าไปสมทบทุนเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งประหยัดกว่าการจัดกิจกรรมเองหลายเท่า แต่สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างเพียงพอ นับว่าเป็นการทำวิจัยอย่างสร้างสรรค์ ดำเนินการวิจัยต่อไปได้อย่างราบรื่น มีคุณภาพ และมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้

2. **ขอบเขตของพื้นที่** เนื่องจากชุมชนวัดจันทร์เป็นชุมชนเมืองที่มีอาณาเขตแคบกว่าชุมชนในชนบท สามารถจัดกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการได้บ่อย ๆ โดยมีต้องนัดหมายล่วงหน้า ในโอกาสที่สมาชิกมาชุมนุมกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่อยู่ในเมืองที่เป็นตะเข็บของชนบทกับเมืองที่เรียกว่าชานเมือง จะมีความก้ำกึ่งกันระหว่างความเป็นเมืองกับความเป็นชนบท เพราะคนรุ่นเก่า ๆ ยังไม่หมด และคนรุ่นใหม่ที่สืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นเก่าซึ่งอยู่ในวัยกลางคน ยังคงอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นแม้จะมีงานหลายด้าน มีเรื่องให้คิดหลายเรื่อง แต่ยังสามารถปลีกตัวมาร่วมวงสนทนาได้ทุกครั้งที่การสนทนาเริ่มก่อตัว ขนาดของกลุ่มจะโตขึ้น ๆ อย่างรวดเร็ว และจะค่อย ๆ หายไปที่ละคนสองคนอย่างรวดเร็วเช่นกัน หากคณะวิจัยไม่รีบสานต่อ ดังนั้นกิจกรรมวิจัยในเมืองนักวิจัยต้องอยู่ในสภาพ**พร้อมใช้ได้ทันที** โดยเฉพาะกิจกรรมทางด้านการสอบถาม สัมภาษณ์ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยวิธีการพูดคุยวงเล็ก ๆ ในเวลาจำกัด เมื่อได้ข้อมูลไม่สมบูรณ์ ต้องใช้วิธี “เฝ้า” และ “โฉบ” เข้าไปร่วมวงทุกครั้งที่เกิดวงสนทนายวันเกิดขึ้น

ส่วนที่เป็นกิจกรรมของชุมชนตามกรอบประเพณีท้องถิ่น ซึ่งท้องถิ่นต้องทำอยู่แล้ว ประชาชนจะมีเวลาทำกิจกรรมยาวนาน คณะวิจัยเก็บเกี่ยวข้อมูลได้อย่างเต็มที่ เช่น ในพิธียกช่อฟ้าเมื่อวันเข้าพรรษา ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ทุกกลุ่มอยู่ในวัดจันทร์ ตั้งแต่โม่งเช้าถึงเที่ยงวัน มีบางกลุ่มที่กลับก่อน มีบางกลุ่มมาทีหลัง แต่ที่นั่นเหมือนจุดนัดพบ และเป็นประกาศิตจากสังคมว่าทุกคนต้องมารวมกันที่นั่น

3. ขนาดของกิจกรรมและความเป็นไปได้ของกิจกรรม กิจกรรมวิจัยมิใช่กิจกรรมพัฒนาที่หวังผลแบบหวานแห และเน้นคนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก ๆ กิจกรรมวิจัยที่ใช้ตลอดโครงการนี้เน้นกลุ่มคนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ปฏิบัติ ผู้มีความรู้ และสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้งต้องมีเป้าหมายและทิศทางชัดเจน ไม่ใช่ใคร ๆ ก็เข้าร่วมได้ จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมจึงไม่มากนัก ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมฝึกอบรมการสัมมนา การศึกษาดูงาน หรือการประชุมกลุ่มย่อย การให้ความรู้กลุ่มย่อย ซึ่งใช้มากในกิจกรรมการวิจัยของโครงการนี้ แต่ครั้งใช้ประมาณไม่มาก แต่ได้ประโยชน์เกินคุ้ม

4. ประเด็นศึกษาปัญหาชุมชนและการออกแบบวิธีการวิจัย ปัญหาวิจัยที่ใช้ในโครงการนี้ปัญหาที่ชุมชนเป็นตัวกำหนดประเด็นศึกษา และประเด็นศึกษาจะเป็นตัวกำหนดกิจกรรมวิจัย และกำหนดกลุ่มคนเข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ดังนั้น จึงมีการพิจารณาร่วมกันระหว่างทีมวิจัยว่า สภาพปัญหาอย่างนี้ จะต้องคิดหาประเด็นอย่างนี้ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้นำความรู้ไปสู่การปฏิบัติจริงที่สามารถผลักดันการแก้ปัญหาได้ และอีกประเด็นหนึ่งก็ต้องใช้กิจกรรมวิจัยอีกแบบหนึ่ง จึงจะได้องค์ความรู้ออกมา หลังจากนั้นก็ร่วมกันพิจารณาความเหมาะสมของการใช้งบประมาณที่สอดคล้องกันด้วย

5. วัฒนธรรมชุมชน วงจรวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละชาติพันธุ์ในรอบ 1 ปี หรือในรอบฤดูกาลมีส่วนกำหนดกิจกรรมดำเนินการของโครงการวิจัย บางกิจกรรมของโครงการนี้สามารถดำเนินการภายใต้กิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ต้องทำซ้ำซ้อนให้ชุมชนเบื่อหน่าย ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้ศึกษาวงจรทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างละเอียดจนรู้ว่าชุมชนจะมีกิจกรรมต่าง ๆ กันเมื่อไร และทำกันอย่างไร ที่ไหน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมของโครงการ

6. การประชาสัมพันธ์โครงการ บทเรียนจากการทำวิจัยระยะแรกสอนให้รู้ว่าการประชาสัมพันธ์โครงการเป็นเรื่องจำเป็นมาก หัวหน้าโครงการวิจัยต้องอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ให้ชัดเจน เพื่อให้ทีมวิจัยและประชาชนในชุมชนเฉพาะกลุ่มเป้าหมายเข้าใจในโครงการอย่างดี คือ

6.1 พัฒนาการของโครงการ อธิบายให้เห็นว่าโครงการมีความเป็นมาอย่างไร มีการพูดคุยอะไรกันบ้าง เมื่อไร มีกระบวนการพัฒนามาอย่างไร

6.2 เนื้อหาและความสำคัญ เน้นให้เห็นความสำคัญ ความจำเป็น ความต้องการในการดำเนินโครงการ คุณภาพของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินงานโครงการในชุมชน

6.3 กระบวนการวิจัย อธิบายกระบวนการวิจัยว่าได้สร้างกระบวนการเรียนรู้แก่ประชาชนอย่างไร ชุมชนมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยอย่างไรบ้าง มีความเหมาะสมมากหรือไม่อย่างไร มีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมหรือไม่อย่างไร มีหน่วยงาน องค์กรหรือกลุ่มอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องและมีการหนุนเสริมอย่างไร

6.4 การใช้งบประมาณ รายละเอียดงบประมาณแต่ละกิจกรรมของโครงการจะใช้อย่างไร ใช้ในลักษณะใด

6.5 ความเป็นไปได้ ขอความร่วมมือให้ทุกคน ทุกฝ่ายสนับสนุนเนื่องจากเมื่อโครงการนี้สำเร็จประโยชน์จะตกอยู่กับคนทุกคนในชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูลและเป็นต่อตรงไปยังชุมชน สังคมท้องถิ่น และประเทศชาติ

6.6 บทบาทการหนุนเสริม ชี้แจงให้เห็นว่าแต่ละคนมีส่วนรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างไรในการหนุนเสริมหรือปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้โครงการนี้ประสบผลสำเร็จ

ปัจจัยที่ทำให้โครงการอยู่ต่อไปได้

ปัจจัยที่ทำให้โครงการอยู่ต่อไปได้หลังจากโครงการวิจัยยุติลงแล้ว มีดังนี้

1. **ปรัชญาของชุมชน** ชุมชนวัดจันทร์ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ และวางมนุษย์ไว้ใจกลางแนวความคิด อันสืบเนื่องมาจากชุมชนวัดจันทร์ตะวันตกเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวของบุคคล เกิดเป็นกลุ่มคน กลุ่มสังคม เกิดเป็นละแวกบ้าน กลายเป็นชุมชนอย่างถาวร ประชาชนได้รับการปลูกฝังและสั่งสมด้านวัฒนธรรมมายาวนาน และมีกลไกในการตอบสนองความต้องการทั้งทางกาย ทางใจ และทางสังคมของบุคคลได้ตามความประสงค์ มีการควบคุมรักษาระเบียบ ค่านิยม และหลักการยึดเหนี่ยวให้กลุ่มมีความผูกพันที่มั่นคง มีความสมบูรณ์ทางกายภาพและทางจิตใจ

2. **การดูแลตนเอง** สมาชิกในชุมชนวัดจันทร์มีความเคยชินในการดูแลตนเอง และช่วยเหลือกันเองมาตั้งแต่ระยะแรก ๆ ที่เริ่มมีกลุ่มคนมาตั้งถิ่นฐานตราบจนถึงปัจจุบัน ยังพยายามช่วยตัวเองอย่างสุดความสามารถในกิจกรรมทุก ๆ ด้าน ริเริ่มกระทำการต่าง ๆ ด้วยตัวเอง เช่น การทดลองแปรรูปน้ำตาลสดเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบอื่น ๆ การแปรรูปอาหาร การริเริ่มผลิตอาหารพื้นบ้านในรูปแบบที่ทันสมัย ตลอดจนการเรียนรู้ถึงวิธีการจัดการบริหารภายในชุมชนอย่างดี เพื่อให้ชุมชนสามารถยืนอยู่ได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงรัฐหรือสถาบันอื่น ๆ มากนัก

3. ความสมดุล ชุมชนวัดจันทรพิทยามรักษาความสมดุลในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและการพัฒนาจิตใจ ความสมดุลระหว่างการใช้เสรีภาพอย่างเต็มที่ของยุคใหม่กับการรักษาระเบียบวินัย ความสมดุลระหว่างการประยุกต์ของเก่ากับของใหม่ให้เข้ากับบริบทของชุมชน โดยการรื้อฟื้นเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านออกมา แล้วใส่องค์ประกอบใหม่เข้าไปอย่างกลมกลืน เช่น การประยุกต์วงดนตรีมโหรีมโนราห์ แตรวง เป็นต้น ความสมดุลระหว่างการใช้แรงงานและการใช้ความคิด ความสมดุลระหว่างการรับข่าวสารรอบทิศกับการพินิจถ่วงนัยการกรอง เป็นต้น

4. เสรีภาพในชุมชน บรรยากาศในชุมชนวัดจันทร เป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างอิสระ ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น พูด และกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ หากการกระทำนั้น ๆ ไม่กระทบต่อปทัสฐานที่ดีงามของชุมชนส่วนรวม เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้พัฒนาศักยภาพของตนด้วยการรวมกลุ่มกันคิด และทำกิจกรรมร่วมกัน ประชุมร่วมกันแสวงหาความรู้และแนวทางในการประกอบอาชีพได้ ค้นพบตัวเองและกระทำกิจกรรมหรืออาชีพต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ อันเป็นทางหนึ่งในการสร้างเสริมชุมชนให้สามารถพัฒนาระบบคิด พัฒนาการรับข่าวสารด้วยการถ่วงนัยการพินิจพิจารณาอย่างรอบด้าน เพื่อมิให้ตกเป็นเหยื่อของข่าวสารหรือการโฆษณาชวนเชื่อที่ท่วมทับอยู่ในชุมชน

5. การให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม ชุมชนวัดจันทรมีชีวิตชีวาและแข็งแรง เพราะกิจกรรมของชุมชนที่เอื้อให้ทุกคนมีโอกาสพบปะสังสรรค์ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์เป็นประจำสม่ำเสมอ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุที่พบกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันที่วัดจันทรทุกเช้าวันพุธ กิจกรรมของชาวบ้านที่ใช้เวลาอยู่ในวัดตั้งแต่เช้าจนเกือบเที่ยง ๆ ทุกวันพระ ใช้วัดเป็นสถานที่พบปะ พูดคุย ประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ เพื่อให้ทุกคนมีพันธะหน้าที่ต่อชุมชนในทางใดทางหนึ่ง อย่างน้อยคนละหนึ่งบทบาท เพื่อสร้างจุดเชื่อมระหว่างสมาชิกกับชุมชน อันส่งผลให้เกิดความรัก ความผูกพัน และความเอาใจใส่ ห่วงใยกัน จนรู้ว่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

6. ความยั่งยืนของชุมชน จุดเด่นของชุมชนวัดจันทร คือ การส่งผ่านชุมชนต่อกันเป็นทอด ๆ รุ่นรุ่นต่อไป ในขณะที่ยังรักษาหลักการที่ดีงามของชุมชนไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องวัฒนธรรม การช่วยเหลือเกื้อกูล ประเพณีพื้นบ้าน เช่น การทำบุญกลางบ้าน รวมทั้งกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชุมชนจัดให้มีขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ความร่วมมือและการสืบทอด การถ่ายทอดค่านิยมกิจกรรม และวัฒนธรรมอันดีงามไปสู่เยาวชนนั้น เป็นบทบาทของโรงเรียน บ้าน และวัด ที่มีมายาวนานนับ 100 ปี และมิได้เกิดขึ้นเพียงช่วงเดียว หรือยุคเดียว แต่ดำเนินมาทุกยุคทุกสมัยนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งก่อตัว เป็นชุมชนวัดจันทรตราบเท่าปัจจุบัน

7. การพึ่งพิงภูมิปัญญาของตนและการผสมผสานของความคิดที่หลากหลาย อีกปัจจัยหนึ่งที่เชื่อได้ว่าโครงการจะดำเนินต่อไปได้ก็คือ ลักษณะของชุมชนเป็นที่พึ่งตนเองทางปัญญา ไม่ได้รับมาจากข้างนอกเสมอไป ชาวชุมชนวัดจันทร์ดำเนินชีวิตโดยการพึ่งพาภูมิปัญญาของตนเองก่อน ทำตามบรรพบุรุษที่อบรมสั่งสอนด้วยวิธีการ “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” เป็นประสบการณ์ตรงที่คนรุ่นหลังได้รับและสืบทอดกันมาไม่ขาดสาย ในขณะเดียวกันก็ตระหนักว่าชุมชนไม่สามารถพึ่งพาภูมิปัญญาของตนเองในลักษณะสมบูรณ์เบ็ดเสร็จได้ เพราะขัดแย้งกับโลกแห่งความจริง เนื่องจากภูมิปัญญาของชุมชนที่จำกัด จึงผสมผสานความรู้ของตนเข้ากับความรู้จากภายนอก โดยหยิบยืมภูมิปัญญาที่ดี มีอยู่จำนวนมากจากข้างนอกมาใช้ และใช้ความคิดอย่างมีวิจรรณญาณต่อยอดให้ดีขึ้นกว่าเดิม เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านสามารถกู้เงินกองทุนชุมชนได้รายละไม่เกิน 20,000 บาท มาเพื่อลงทุนทำเห็ดฟาง ถ้าแยกกันลงทุนเป็นรายบุคคลก็ไม่สามารถดำเนินการได้เพียงพอ ชาวบ้านศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งข้อจำกัดที่มีโครงการปฐกษาณัฐ แลกเปลี่ยนพูดคุยกับกลุ่มคนนอกชุมชน จนทราบว่าหลายชุมชนชาวบ้านได้รับเงินกู้จำนวนใกล้เคียงกับชาวบ้านที่ชุมชนวัดจันทร์ แต่เขาดำเนินการได้โดยใช้วิธีการ**รวมทุน** และการบริหารจัดการในรูปแบบของกลุ่ม ชาวบ้านใช้แนวคิดนี้มาปรับเปลี่ยนวิธีการเดิมอย่างได้ผล

8. การมองแบบองค์รวม เนื่องจากชุมชนวัดจันทร์เป็นชุมชนเมืองที่ตั้งอยู่ชายขอบของเมือง ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าไปทำงานในเมือง ส่วนหนึ่งทำงานอยู่ในชุมชน อีกส่วนหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องในชุมชนจนเกือบจะเป็นเนื้อเดียวกันก็คือ ชาวบ้านรอบนอกของชุมชนที่ยังคงใช้วัด โรงเรียน และสาธารณูปโภคต่าง ๆ ร่วมกับคนในชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เกิดจากเครือข่ายชุมชนที่ขยายกว้างออกไป ทำให้ชาวบ้านได้เปรียบในด้านวิสัยทัศน์ และสามารถนำความคิดที่หลากหลายจากภายนอกชุมชนมาปรับให้สอดคล้องกับวิถีคิดหรือระบบคิดของตนได้ โดยใช้แนวคิดหลากหลายดังนี้มาประกอบในการสร้างชุมชน เพื่อปิดจุดอ่อนของชุมชน เช่น ชาวบ้านดั้งเดิมส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย แต่ได้เห็นตัวอย่างที่ดีของการส่งบุตรหลานเรียนสูง ๆ และได้มีโอกาสรับราชการ กลับมาทำประโยชน์ให้ท้องถิ่น เป็นความภาคภูมิใจของพ่อแม่วงศ์ตระกูล ก็เกิดความนิยมส่งบุตรหลานเรียนสูงขึ้น เรียนในสาขาวิชาที่หลากหลาย ซึ่งไม่จำเป็นต้องจบออกมาแล้วเป็นครูอย่างคนรุ่นก่อน ๆ

นอกจากนี้ ยังมีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีหลักการมองแบบองค์รวม โดยคิดอย่างละเอียดรอบคอบในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การบริหารการปกครอง การสาธารณสุข โดยเฉพาะในด้านสาธารณสุขนั้น ชาวบ้านเห็นว่าการรักษาโดยหมอพื้นบ้านนั้น ได้ผลดีเฉพาะบางโรค ปัจจุบันตัวยาสมุนไพรในการรักษาหายากกว่าเดิม หมอพื้นบ้านก็ชราภาพลง คนสืบทอด

แม้จะมีแต่ความนิยมก็สู้คนเก่าแก่ไม่ได้ ส่วนหนึ่งจึงพึ่งแพทย์แผนปัจจุบันด้วยอีกทางหนึ่ง เพราะเห็นว่าการรักษาได้ผลเร็ว แต่ก็มิได้ลบหลู่หรือละเลยเรื่องแพทย์แผนโบราณในฐานที่เคยใช้ได้ผลมาหลายยุคหลายสมัย หรือตัวอย่างกรณี บริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่าน บริเวณหน้าวัดและบ้านพักอาศัยของชาวบ้านที่ถูกเรือดูดทรายไปขาย ทำให้เกิดภาวะ**ตลิ่งหาย หาดทรายขาด** ทำการเกษตรไม่ได้ ชำรายบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเกิดการทรุดตัวประกอบกับพื้นที่ริมแม่น้ำบางตอนลาดต่ำ ทำให้น้ำล้นตลิ่ง ไหลบ่าเข้ามาท่วมบ้านเรือน ชาวบ้านได้ตระหนักในปัญหานี้ และมองเห็นว่าธรรมชาติของปัญหามักจะเชื่อมโยงและทับซ้อนกันหลายปัญหาเสมอ จึงพยายามช่วยกันคิดจนเห็นรายละเอียดของปัญหา ตลอดจนวิธีการที่จะเชื่อมโยงความเข้าใจกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้ร่วมมือหาทางป้องกัน ซึ่งนับว่าเป็นวิธีคิดที่รอบคอบและรัดกุม สามารถป้องกันความผิดพลาดได้

9. รากเหง้าทางวัฒนธรรม รากเหง้าทางวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างมาต่อความอยู่รอดของโครงการวิจัยเรื่องนี้ เพราะชาวบ้าน พระสงฆ์ ทำงานร่วมกันได้ ความเป็นศิษย์เป็นครู ระหว่างครูกับชาวบ้าน และครูกับพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับวัดที่เคยอาศัยวัดเรียนมาแต่อดีต ความร่วมมือของชาวบ้านในการสร้างโรงเรียน และค่านิยมที่ชาวบ้านยังศรัทธาในเรื่องการศึกษา ตลอดจนความเชื่อว่า ครูคือครู มีความรู้ มีภูมิปัญญา สามารถกล่อมเกลาลูกหลานให้รู้ดี คิดดีได้ นอกจากนี้ในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเสริมระบบคิดที่เกิดขึ้นในโรงเรียนนั้น เกิดจากการสานต่อความคิดซึ่งกันและกันของบุคคลหลายฝ่าย ทั้งคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชน อย่างต่อเนื่อง และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ข้อสังเกตจากการดำเนินกิจกรรมวิจัยในโรงเรียนและในชุมชน บางกิจกรรมดูเหมือนจะทำไม่ได้ แต่เมื่อร่วมกลุ่มกันคิด และช่วยกันทำก็สามารถทำงานนี้สำเร็จ แม้ผู้ปกครองบางส่วนจะเห็นว่าการเรียนการสอนเป็นเรื่องของครู ดังนั้นการเริ่มต้นจากการเสริมหลักสูตรเกี่ยวกับเรื่องระบบคิด และวิธีคิดอย่างมีวิจารณญาณที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์บนพื้นฐานของข้อมูลรอบด้าน คือ ข้อมูลของตัวเอง ข้อมูลด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และข้อมูลทางวิชาการ นอกจากสามารถบูรณาการในการเรียนการสอนรายวิชาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังมีเนื้อหา สาร และวิธีการที่สอดคล้องกับหลักจิตวิทยา เรื่องการชุบชีวิตจินตนาการที่พัฒนามาเป็นการวิพากษ์วิจารณ์โดยใช้พลังแห่งปัญญา จนเกิดเป็นความคิดอย่างมีวิจารณญาณ สามารถนำผลแห่งความคิดนั้นไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตได้อย่างถูกต้อง

ข้อเสนอแนะ

ระบบการศึกษากับชุมชน เป็นเรื่องที่สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ควรมีบทบาทหนุนเสริม และสร้างองค์ความรู้ เพื่อเป็นฐานข้อมูล และตอบคำถามเรื่องภารกิจของสถานศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างภาคภูมิ มีหลายประเด็นที่ยังมิได้ศึกษาอย่างลุ่มลึก อาทิ

- กลไกในการคืนโรงเรียนให้แก่ชุมชน
- กลวิธีในการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาเพื่อท้องถิ่น
- สื่อที่ส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์
- กลไกในการฝึกทักษะให้คนไทยเรียนรู้ที่จะคิด
- ทัศนคติของครูในชุมชนที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กมล สุดประเสริฐ. (2541). รายงานการวิจัยประกอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ประเด็นระดับการประเมินการศึกษาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา : การศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2543). **สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- การพัฒนาจังหวัด (กพอ.) พิษณุโลก, คณะกรรมการ. (2538). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด พิษณุโลก**. พิษณุโลก : โรงพิมพ์ตระกูลไทย.
- การวางแผนพัฒนาและสังคม, คณะอนุกรรมการ. (2538). **แผนพัฒนาคนและสังคมในช่วง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)**. กรุงเทพมหานคร : คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาและสังคม, สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- การศึกษาระหว่างประเทศ, สำนักงาน. (2529). **เป้าหมายการศึกษา**. แปลโดย ชนิดา รัชทรัพย์เมือง กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษาสหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กิตศักดิ์ จรัสวิวัฒน์. (2515). **การพัฒนากำลังคนระดับกลางในประเทศไทยโดยโครงการ เงินกู้เพื่อพัฒนาอาชีพศึกษา พ.ศ. 2510-2514**. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิท วรพิพัฒน์. (2544) **ต้นคิด – คิดเป็น**. กรุงเทพฯ กระทรวงศึกษาธิการ คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2528). **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชุมชน** :
- ประสบการณ์จากนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2540 ก). **กระแสการพัฒนาศึกษา ของประเทศในภูมิภาคเอเชีย – แปซิฟิก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงานนายกรัฐมนตรี.
- คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2540 ข). **ความสามารถในการแข่งขัน ระดับนานาชาติ พ.ศ. 2540**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2540 ค). **วิกฤติเศรษฐกิจกับการศึกษา :**

ทางออกเพื่อการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2538). **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ**

เรื่อง การปฏิรูประบบการศึกษาในกระแสโลกาภิวัตน์. 20-21 มีนาคม 2538

ณ ห้องประชุมรัฐสภา กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี ร่วมกับคณะกรรมการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2524). **รายงานการพิจารณาเรื่อง**

ปรัชญาและนโยบายการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2535). **รวมนโยบายการศึกษาของรัฐ**

ปี 2475 - 2535. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2538). **แนวคิดและทิศทางการ**

การพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544. กรุงเทพมหานคร : เม็ดทรายพรินติ้ง.

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, สำนักงาน. (2540). **สรุปผลงานวิจัยดีเด่นที่ได้รับรางวัล**

หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร ปี 2540. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์.

เจริญผล สุวรรณโชติ. (2533). **การจัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกำลังคน**

เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรมใหม่. วิทยานิพนธ์ วปอ.

ฉันทนา จันทร์บรรจง. (2541). **รายงานการวิจัยประกอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษา**

แห่งชาติ พ.ศ. ประเด็นการศึกษากับการพัฒนาคุณธรรม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

ชวาล แพรัตกุล. (2520). **เทคนิคการเขียนข้อทดสอบ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

ชุติมา สัจจานนท์. (2529). **หนังสือเพื่อลูก.** กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก.

ชุบ ยอดแก้ว. (2536). **“การออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัว”.** ในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการ

พัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ฟ

ชูชีพ พุทธประเสริฐ. (2534). **การพัฒนารูปแบบการบริการแก่สังคมของวิทยาลัยครู**

- ภาคเหนือ.** ปริญญานิพนธ์ดุสิตุฎบัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. (2521). **สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย.** กรุงเทพมหานคร :
กรมศิลปากร.
- ณรุทธิ์ สุทธิจิตต์. (2532). **จิตวิทยาการสอนดนตรี.** กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ถนอมวงศ์ ล้ายอดมรรณผล. (2529). **การอ่านให้เก่ง.** พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์กระดาศา.
- ทวีชัย เสวตเสรณีและคณะ. (2530). **โครงการวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการมีสุขภาพดี
ถ้วนหน้า.** (โครงการนครสวรรค์). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล
กระทรวงสาธารณสุข องค์การอนามัยโลก.
- ทิตนา เขมมณี. (2544). **ชุดเสริมประสิทธิภาพครู เล่มที่ 7 “ช่วยครูฝึกประชาธิปไตย
ให้แก่เด็ก”** สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรวัฒน์ นาคะบุตร และคณะ. (2544). **การคิดและการตัดสินใจ.** นครปฐม : สถาบันราชภัฏ
นครปฐม.
- นกเนตร ธรรมบวร. (2541). **รายงานการวิจัยประกอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ. ประเด็นบทบาทของครอบครัวการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- นิศา สุวรรณประเทศ. (2540). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต.** พิษณุโลก : ม.ป.ท.
- ประเทิน มหาจันทร์. (2530). **การสอนอ่านเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- ฝ่ายนโยบายและแผนสำนักงานจังหวัดพิษณุโลก. (2540). **สรุปผลการสัมมนาเรื่องพิษณุโลก :
เมืองยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมภาคเหนือตอนล่าง.**
พิษณุโลก.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2543). **การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญากับการพัฒนาชนบท
:**
กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ไพฑูรย์ สีนลาวัฒน์. (2541). **รายงานการวิจัยประกอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษา
แห่งชาติ พ.ศ. ประเด็นแนวนโยบายพื้นฐานการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ภาควิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม. (2538)

- การอ่านเพื่อชีวิต. พิษณุโลก : โรงพิมพ์รัตนสุวรรณ 3.
- เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และคณะ. (2539). **โครงการบัณฑิตอาสาป้องกันและควบคุมโรคเอดส์ในโรงงานอุตสาหกรรมเขตกรุงเทพมหานคร รูปแบบความพยายามเพื่อนช่วยเพื่อน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน.
- ลำยอง สำเร็จดี และคณะ. (2542). **การอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในเขตเทศบาลพิษณุโลก : กรณีศึกษาชุมชนประชาอุทิศและชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วาณี สุภาพวงศ์ศานต์. (2517). **เทคนิคการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ. (2541). **รายงานการวิจัยประกอบร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ประเด็นบทบาทของชุมชนกับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. (2540). **การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงดี. (2536). **การสนทนากลุ่ม : เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2525). "การปฏิรูปการศึกษา". ใน **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2475**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์.
- ศิริวรรณ จาบทะเล. (2529). **ความคิดเห็นของบุคคลบางกลุ่มอาชีพที่มีต่อการศึกษาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น, สำนักวิจัย, สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม. (2541) **รายงานวิจัยโครงการประเมินสถานภาพองค์ความรู้จังหวัดพิษณุโลก**. พิษณุโลก : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (สกว.).
- สุจิตรา บุญยรัตพันธุ์. (2540). **รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของคนในกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพเนตรการพิมพ์.
- _____. (2541). **รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพเนตรการพิมพ์.
- _____. (2541). **รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพเนตรการพิมพ์.

- สุจิตรา เปลี่ยนดวง. (2539). รายงานการวิจัยเรื่องสื่อสิ่งพิมพ์ในฐานะสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อการตัดสินใจไปลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของประชาชนจังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : ม.ป.ท.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. (2540). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งชาติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย. สถาบันวิจัยสังคม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2538). การวิจัยเชิงคุณภาพกับการศึกษาผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของโครงการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อมรวิชัย นาครทรรพ. (2541). ความจริงของแผ่นดินลำดับที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์.
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. และคณะ. (2537). พิมพ์ครั้งที่ 2. คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อลิศรา ชูชาติ. (2538). ชุดวิจัยทางการศึกษานอกโรงเรียน เล่มที่ 7 การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร : กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.